

IGNAS J. SEINIUS

RAUDONASIS
TVANAS

I G N A S J . Š E I N I U S

R A U D O N A S I S
T V A N A S

N E W Y O R K 1 9 5 3

Copyright by Ignas J. šeinis, 1953

Leidėjas: Talka
Viršelis: Prano Lapės
Spauda: Patria Press, Stamford, Conn.
Tiražas: 2.000 egz.

Š I O   V E I K A L O   A U T O R I U S

Ignas Jurkūnas —Šeinius yra vienintelis lietuvių rašytojas — diplomatas, kuris visu savo talentu gina skandinavuose mūsų tautines bei politines teises.

Jau 1916 metais atvykęs į Stockholmą kaip Lietuvių Centr. Komiteto nuo karo nukentėjusiems lietuviams šelpti atstovas, šeinius tuoj pat įsijungė į vietos kultūrinį gyvenimą. Jis plačiai bendradarbiavo švedų spaudoje, informuodamas skandinavus apie lietuvių tautos siekimus ir ypač akcentuodamas jų kovą dėl nepriklausomybės.

1917 metais Švedijoje išleista jo knyga apie mūsų tautinę kultūrą — „Litauisk kultur“, buvo pirmasis Šeiniaus žingsnis į švedų literatūrinį pasaulį. Po jos seks visa eilė veikalų, parašytų švedų kalba, kurių tikslas parodyti skandinavų tautoms, kad lietuviai, kaip ir kitos senos ir kultūringos tautos, yra užsitarnavę politinės ir kultūrinės laisvės.

Šeinius, kaip retas kuris iš mūsų rašytojų, visą gyvenimą aktingai dalyvauja visuomeniniame ir politiniame tautos gyvenime. 1919 metais jį matome mūsų pasiuntinybės sekretorium Kopenhagoje, 1921 metais jis jau Lietuvos pasiuntinys Helsinkyje. Užmezgus gerus santykius su vadovaujančiais suomių politikais ir spauda, jam pavyksta iškelti aikštėn ir sugriauti 1922 metų pradžioje tarp Suomijos, Estijos, Latvijos ir Lenkijos pasirašytą slaptą vadinamąjį Varšuvos susita-

rimą, kuris iš dalies buvo nukreiptas prieš Lietuvą. Nuo 1923 iki 1927 metų Šeinius atstovauja mūsų kraštą visose trijose skandinavų valstybėse, čia jam pavyksta gauti nemaža reiškusių švedų ir norvegų paramos ginant Klaipėdos krašto bylą Tautų Sąjungoje ir nustatant Klaipėdos uosto statutą. Jis taip pat padeda sustiprinti prekybinius ir ekonominius ryšius tarp Lietuvos ir Švedijos. Paėmus prof. A. Voldemarui valdžią į savo rankas, Šeinius pasitraukia iš diplomatinės tarnybos ir kurį laiką nebesirodo Lietuvos visuomeniniame gyvenime. Tačiau "Sakalo" bendrovei išleidus naująją "Kuprelis" laidą, skaitytojų su dideliu entuziazmu sutiktą, jo vardas vėl iškyla spaudoje, ir štai jį matome vėl mūsų visuomeninio gyvenimo kūryboje — šįkart jau kaip "Lietuvos Aido" vyr. redaktorių, vėliau — kaip Klaipėdos krašto gubernatūros kultūros reikalų patarėją, o 1939 metais — kaip Lietuvos Raudonojo Kryžiaus atstovą Vilniuje, kur jam teko rūpintis iš Lenkijos ir Vilniaus krašto užplūdusiais pabėgėliais. Tada Šeinius dar nežinojo, kad po metų, Lietuvą užplūdus raudonajam tvanui, teks jam pačiam pasidaryti pabėgėliu — nors ir su skaudama širdimi, sugrįžti į tą pačią Švediją, kurioje žodis "laisvė" dar nėra nustojęs savo tikrosios prasmės.

Vos spėjęs atsikvėpti, Šeinius vėl griebiasi savo ginklo — plunksnos ir per šešias savaites parašo "Raudonąjį tvaną", kuris sukelia švedų spaudoje ir skaitytojuose nepaprastą susidomėjimą. Kultūrinės ir politinės švedų organizacijos kviečia jį su paskaitomis apie Lietuvą, laikraščiai skelbia su juo padarytus pasikalbėjimus; jis skaito keletą paskaitų Upsalos universitete, daro pranešimą švedų parlamente, kalba teologijos studentams.

1941 metais „Raudonasis tvanas“ pasirodo danų, o po metų — ir suomių kalba. Maža to, Suomijos vyriausybės pakviestas, autorius važinėja su paskaitomis po visą Suomiją, kur, pasak suomių propagandos ministerio, „Šeinių veikala čia, Šiaurės Europoje, turėjo nemažiau reikšmės kaip visa armija kariuomenės“.

1942 metais Stockholme pasirodo jo kitas veikala, „Stebuklo belaukiant“, 1943 metais „Raudonoji kelionė“ — pusiau humoristiški prisiminimai iš kelionės po Sovietų Sąjungą 1943 metų pavasarį (švediškai ir suomiškai), jis taip pat dalyvauja didoko veikalo redagavime „Ha de raett att leva?“ — „Ar jos turi teisę gyvent?“, aktingai reiškiasi skandinavų spaudoje ir tt.

Tiek savo lietuviškuose veikaluose, kaip „Vasaros vaisės“, „Bangos siaučia“, „Kuprelis“, „Siegfried Immerselbe atsijaunina“, „Aš dar kartą grįžtu“, tiek švediškai parašytuose, Šeinius yra puikus stilistas, įdomus pasakotojas, gilus psichologas, nepailstamas kovotojas už laisvę, didelis humanistas.

Džiugu, kad „Raudonasis tvanas“ pagaliau pasirodo lietuviškai. Tikėkime, kad po visą pasaulį išsklaidytų tautiečių susidomėjimas šiuo veikalu paskatins autorių paruošti lietuviškai ir kitas savo knygas, dabar prieinamas tik švedų, suomių ir danų skaitytojams, o pirmoj eilėj — romaną „Stebuklo belaukiant“.

Šia proga norisi išreikšti padėką J. Ginkui, dr. A. Valiui, W. H. Sudduth ir kitiems, vienokiu ar kitokiu būdu prisidėjusiems prie „Raudonojo tvano“ pasirodymo.

Stepas Zobarskas

I.

Spalio 29-toji, 1939 metais.

Mes penki automobilyje. Ir šoferis.

Automobilis lėtai dūzgia drėgnu, rudeningu vieškeliu. Vieškelis tiesus ir tiek geras, kad būtų galima paspartinti greitį. Kliudo dvi aplinkybės: ūkana ir daktaras Jurgis Alekna, Lietuvos Raudonojo Kryžiaus pirmininkas.

Ūkana slenka, veliasi aplink kalnelius, užkemša slėnius, paslepia nugeltusius beržynus. Kartais nutraukia vieškelį čia pat, automobilio panosėje.

Žvalus rytmetinis vėjelis lygiais tarpais ištaršo ūkaną, ir tada prasiveria erdvė. Sekmadienio ramumoje atsiskleidžia koks užmigęs vienkiemis. Žvilga tamsiai samanoti šiaudiniai tvarto ir klaimo stogai, bet pro retėjančias sodo šakas nauja gryčia ir svirnas švinta raudonais gontų stogais. Matyt daugiau: aplink dariniai sužėlę, gerai ir laiku įsėti rugių laukai su daiktais šviesesnėmis kviečių dirvomis. Kartą kitą išbaidom kurapkas. Sunkios, skristelėja kelias varsnas ir vėl nutupia kaip rudi taškai sultingoje žalumoje.

Daktaras Alekna, apysunkis, bet gaivus šešiasdešimts penkerių metų senukas, nevisai nežinomas gydytojas, ūkininkas, malūnininkas, skautų kūrėjas ir

vadas, na, be to, Raudonojo Kryžiaus pirmininkas, nemėgsta automobilinės skubos. Šįkart jam taip pat reikia šnekinti dešinėj pusėj sėdintį Amerikos Jungtinių Valstybių ministerį Lietuvoje Mr. Norem, suamerikonėjusį norvegų kilmės vikingą, ir priešais sėdinčius Hooverio komiteto atstovus Lietuvoje: Mr. Stephen ir Mr. Redfern. Atsisėdęs greta šoferio, galiu tenkintis pasiklausymu iš šalies.

Dabar daktaras Alekna pasinėręs virš galvos Lietuvos žemės ūkio kooperacijoje, kuri sudaro ne tik jo, bet ir daugelio lietuvių pasididžiavimą. Ji, — girdžiu pro pusiau atstumtą skersinį stiklą, — pagydė krašto žaizdas po didžiojo karo, pastatė ant kojų prekybą, išugdė eksportą, padėjo pamatus savai sparčiai augančiai pramonei. Tai jo dėka šiandien Lietuvos kaimas atrodo geriau nei Lenkijos, na, ir žinoma, nepalyginti daug geriau nei Sovietų Sąjungos.

— Mūsų krašte beveik viską apimanti kooperacija sudaro geriausią Lietuvos ateities garantiją, — įtikinėja jis, truputį išilęs.

Kartais lyg kas nukerpa daktaro Alekno įrodinėjimus. Po vakarykščio, per radiją visam krašte su pakilusia nuotaika klausyto, iškilmingo Lietuvos kariuomenės įžygiavimo Vilniun — su tankais ir artilerija, vieškelis daiktais, slėnesnėse vietose, pasidaręs duobėtas. Girdėt, kaip jis beveik maldauja šoferį:

— Kam leki taip? Pasigailėk savo ir mūsų svečių gyvybės.

Šoferis dar labiau sulėtina skubą. Bet pamažu, nejučiom, lyg mūsų iš užpakalio stumiamas, automobilis atgauna seną greitį, taip netoli keturiasdešimta kilometrų per valandą.

— Ar dar toli iki senosios sienos? Ar demarkacijos linijos, kaip jūs vadinot? — klausia Mr. Redfern,

savo liesu, rimties atlietu veidu primenąs anglikoną kunigą, bet visdėlto nepaprastai, sportiškai susidomėjęs latitudomis ir politinėmis sienomis.

Lietuvių — lenkų demarkacijos linija ar siena, per devynioliką metų lietuvių nepripažinta ir dėl savo nukaišiojimo šiaudinėmis raikštėmis “šiaudinė” pavadinta, priklauso, be abejonės, prie įdomesnių. Be šmugelninkų, niekieno kito neliesta, ji apaugo piktžolėmis. Kur eita geležinkelio, ten kyšojo surūdiję bėgiai, kurių prieš tai sumanios rankos dar nebuvo nurankiojusios. Dabar, Lenkijai sugniužus ir prieš trejetą savaičių Lietuvos politikos vyrams padarius oro vizitą Maskvoje, nebėra tos sienos. Senas, gražiai apdainuotas ir patrauklus Vilnius sugrįžo su savo, nors palyginus su 1920 metų lietuvių — rusų taikos sutartimi, ir apkarpytu kraštu prie Lietuvos.

— Po penkiolikos minučių pasieksim buvusią šiaudinę sieną, — atsakau vietoj Aleknos, dėl kooperacijos pamiršusio Redferno klausimą.

Pravažiuojam Širvintus. Trijų kilometrų ilgio miestelis nusidriekęs palei žvalią ir vingiuotą Širvintą. Prieš pirmą didįjį karą čia buvo javų, linų ir kitų žemės ūkio gaminių supirkimo centras. Iš čia buvo tiekiama Vilniui. Dabar, pusiau aštuntą valandą ryto Širvintos dar tebemiega, kaip ir kiti miesteliai, kaimai ir vienkiemiai. Matyt, kad vakar miestelio būta pasipuošusio tautinėmis vėliavomis. Progimnazija, amatų mokykla, naujas didokas vartotojų bendrovės pastatas ir valdiškos įstaigos buvo iliuminuotos. Paskiros vėliavos, lietaus priplaktos prie stiebų, tebekybo pamirštos. Vistiek, šiandien jos taip pat plevėsuos, spalvindamos didelės šventės nuotaiką. Visą savaitę bus švenčiamas Lietuvos kariuomenės ir įstaigų įžengimas sostinėn Vilniun.

Širvintoms yra dvigubai ko džiaugtis. Nuo šios dienos miestelis vėl žengs giedresnėn ateitin. Drauge šventė atgaivina netolimos praeities garsių ir garbingų įvykių atmintį, čia, ties Širvintomis, 1920 metais spalio mėnesį buvo sutriuškintas ir kruvinai atmuštas lenkų generolo Želigowskio puolimas.

— Visas jo štabas atsidūrė mūsų nelaisvėje, pusė kariškų jėgų paklota, — pasakoja daktaras Alekna džiūgaudamas. Želigowskis pats išsigelbėjo tik šokdamas Širvintom Pasinėres iki kaklo vandenyje ir galvą pakišęs po lieptu, mirko jis visą naktį, kol mūsų aidai kiek aptilo. Taip išsimaudęs, krankštė jis visus metus, o nuolatinio užkimimo taip ir neatsikratė.

Baltos, mūrinės, renesanso stiliaus bažnyčios kaimynystėje, puošnioje aikštėje, stovi mūsų paminėti paminklas — gražiausias Lietuvos paminklas. Šviesiose motinos rankose mirštantis sūnus su auštančiu kardu rankoje.

Sustojam išlipę, tyloje susikaupiam ties prasmės kupinu paminklu. Jaučiam, kad mus visus apima ta pati mintis: Kokia ateitis laukia Lietuvos? Ne jos vienos, bet ir Europos, ir viso kultūringo pasaulio?

Grižtam automobilin ir netrukus privažiuojam Puorių ežerą, liulantį gilokam, miško apsuptam slėnyje, su viršuje besisupančia ūkana. Dar vakar Puorių ežerą demarkacijos linija buvo padalijusi į dvi puses.

— Gi žiūrėk man, siena nudeginta! — sako Mr. Stephens, ramus, geltonplaukis vyras, galva parėmęs automobilio lubas, kai mus sustabdo du pasienio policininkai.

Tuo metu dar nebuvo leidžiama, kad betkas panorėtų keliautų sau Vilniun.

Tikrai, nuo vieškelio užtvaros belikę tik nuodėguliai. Nebematyti šiaudinių raiščių, kurie kabojo ant ilgų karčių.

— Atsitiko taip, — pasakoja dviejų policininkų vyresnysis. — Dar prieš atžygiuojant kariuomenei nuo Ukmergės pusės, susirinko gyventojai iš abiejų demarkacijos linijos pusių, sugiedojo tautos himną, o paskum ėmė ir pakūrė užtvaram. Pareigos verčiami, bandėm trukdyti, bet kur čia sutrukdysi. Paskui patys prisidėjom, kad geriau degtų.

Vieškelis nuo čia jau ne vieškelis, o tikras plentas, — tai pripažįstam visi vienbalsiai, žvyruotas vieškelis perdirbtas į solidų platoką skaldos plentą, ir užbaigtas taip neseniai, kad net kilometriniai stulpai dar nespėta paženklinti. Ar tik nebuvo šis plentas lenkų vyriausybės numatytas kokiems karo žygiams? Nukreiptiems prieš ką? 1920 metais generolas Želigowskis kaip tik šiuo keliu mėgino įsiveržti Lietuvos gilumon ir “suduoti Kauno vyriausybei paskutinį smūgį”. Ar negalvota tik Varšuvoje mėginimą pakartoti, nežiūrint, kad vokiečių kardas jau taikė virš Lenkijos galvos?

Kaimai ir sodybos palei šaunų plentą sudaro visai kitokią vaizdą, nepanašų į tą, kuri matėm iki demarkacijos linijos.

— Juk tai daugiausia lūšnos, kitaip pasakyti negalima, — Mr. Redfern suveda savo įspūdžius. Kur nepažiūrėsi — klaimas pusiau be stogo, trobų sienos išsiraičiusios, langai vietom užkamšyti maišais, tvartai stovi atsivėpę, be durų.

Gal Redferno kiek perdėta. Kiek prisimenu šias gerai pažįstamas vietas, jos vis dėlto atrodo čia negeriau, o dar blogiau, nei prieš pirmąją didįją karą. Ilgi, tamsūs, sukimšti kaimai likę tie patys, tik daugiau pasenę, žemės reforma ir kaimų išskirstymas, praveisti jau beveik visoj Lietuvoj, čia nepasiekė. Iš viso čia, atrodo, nepasiekė žemės ūkio pažanga.

Daktaras Alekna paaiškina:

— Lietuva — ūkininkų respublika, visados yra buvusi ūkininkų valstybė. Lenkija gi buvo ir liko klasinių skirtingumų karalystė. Iki pat pastarųjų dienų ten vadovavo dvarininkija, todėl ir matom šiandien rezultatus.

Ką pagalvotų amerikiečiai, jei žinotų, kad tą žodžių autorius, Alekna, pats yra bajoriškos kilmės ir kartais net pasigiria, kad jo giminė siekia keturiolikto šimtmečio gilumą?

— Mūsų senovės visuomeninė santvarka nelabai kuo skyrėsi nuo Skandinavijos kraštų, — tęsia jis toliau, atsikreipęs į norvegiškos kilmės ministerį Norem. — Ir mūsų, kaip ir jūsų valdovai, k u n i g a i, buvo renkami, įstatymai buvo panašūs, laisvės ir nepriklausomybės meilė buvo tokia pat didelė. Jūs, kiek galėjęt, gynėtės nuo varu kaimynų brukamos krikščionybės, mes kovojom prieš tas pastangas trim šimtais metų ilgiau.

Ši kartą daktaras Alekna pats pasineria ir amerikiečius paneria Lietuvos praeitin. Istorijos mylios lekia pro mus didesniu greičiu, nei mūsų prašmatnus automobilis ir išvystyti galėtų. 1236 metais ties Šiauliais lietuviai nieku paverčia kalavijuočių ordeno užsimojimą pavergti Lietuvą. 1410 metais Vytautas Didysis sutriuškina kryžiuočius ties Žalgiriu. 1509 metais lietuviai sumušą ties Orša keliskart didesnes rusų jėgas. 1605 metais prie Kyrkholmo, ties Ryga, švedų karalius Karolis IX pajunta lietuvių kardo aštrumą ir taiklumą. . Lietuvos būta nepaprastai galingos valstybės. Ar nežinota kitoj Atlanto pusėj, kad anais laikais ji tęsėsi nuo Baltijos iki Juodosios jūros? Ar nebuvo naudinga Europai ir visam pasauliui, kai Lietuvos sienos ilgas laikus siekė netoli Maskvos vartų ?.

Palaipsniui, nejučiom šoferis išnaudoja abi aplinkynes: ir tą, kad kelias pasidaręs geresnis, ir tą, kad jo

šeimininkas, daktaras Alekna, atrodė visai dingęs praityje. Niekas neprotestuoja, kad automobilis stačiai žvaga plentu, plėšydamas ūkaną.

— Nėr ko stebėtis, kad pasidarėm tokie maži, buvę smarkūs tokie ir galingi. — Daktarą Alekną apima elegiškumas. Beveik tuo pat metu, staiga, lyg automobilio greičio pagauta, pakyla jo nuotaika. — Kas žino, gal mūsų laukia nauja, garbinga gadynė?

Mr. Redfern susimąsto, išsižiebia cigaretę. Jis rūko retai, matyt, ruošias pasukti kitu, jam įprasto šalto proto keliu.

— Kiek jau spėjau pažinti, lietuviai atrodo moderniška ir pažangi tauta. Nesuprantu tada, kam jums reikalingas tas Vilnius! Juk tai vienas nuostolis — nuo pradžios iki galo. Jūs perimat didelį, nualintą miestą, kaip jau girdėjom, su šimtu tūkstančių pabėgėlių, su begale bedarbių lenkų valdininkų ir privačių tarnautojų, su milijonais šiandien niekam vertų zlotų. Pamatysi, mielas daktare, kad šis biznesis įtrauks jūsų gražią šalį tikron prapultin.

Tapat girdėjau iš jo vakar. Turiu pripažinti: panašiai laikas galvoja ir iš lietuvių.

— Prieš dvidešimt metų visa Lietuva atrodė, kaip dabar atrodo Vilniaus kraštas, — ramiai atkerta daktaras Alekna. — Tada pradėjom tuščiomis rankomis. Beje, nekiek tų rankų ir buvo. Mus supo priešai. Be lenkų ir bolševikų, dar baltai — vokiečiai, rusų caro šalininkų pasamdyti. Mums trūko maisto, amunicijos ir ginklų, žemei dirbti įrankių, gyvulių, net pačių vaistų. Bet mūsų pasiryžimas buvo neįveikiamas, mes drįsom . .

Kaip diplomatas ministeris Norem pajautė, kad diskusijos palietė opius klausimus. Tautiniai reikalai ne vi-

sados duodasi apčiuopiami rankomis. Jis bando permesti lieptą:

— Iš pradžių buvo žodis ar mintis, ir tik paskum stojosi kūnas, jei aš gerai atmenu Šventąjį raštą. Patys neturėtumėm pamiršti, kiek minties ir žodžio jėga savo metu yra reiškusi šiandien tiek sumaterialėjusioj Amerikoje.

— Taip tai taip, o vis dėlto. . . Šiandien yra daug kas kitaip susiklostę pasaulyje, nei prieš dvidešimt metų. Nepamirškime, iš kieno rankų Lietuva yra gavusi tokią dovaną. Galima sutikti, kad ji atgavo savo širdį, Vilnių. Bet ką tai reiškia, kai jos rankos ir kojos apsunkintos tokiais svoriais, kaip Sovietų karinės bazės?

Visi suprantam, kad čia paliestas dar opesnis reikalas. Automobilyje pasidaro tylu. Mr. Stephens, santūrus, nukrypimams svetimas žmogus, grįžta prie klausimo, dėl kurio mes, tuojau pat po Lietuvos kariuomenės įžengimo, vykstame Vilniun. Mūsų gauta žinių, kad Vilniuje ir apylinkėse galės būti apie 100.000 išalkusių ir išvargusių pabėgėlių. Išsislapsčiusių mieste ir apylinkių miškuose ir nekantriai laukusių Lietuvos kariuomenės atžygiuojant. Lietuvos Raudonasis Kryžius pats vienas jokių būdu nebūt galėjęs pakelti tokios daugybės pabėgėlių šalpos naštos. Kreiptasi į tarptautines giminingas organizacijas. Mūsų kreipimasis buvo išgirstas, todėl ir vyksta dabar drauge su mumis ministeris Norrem kaip Amerikos Raudonojo ir Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus atstovas, o be to, du Hooverio komiteto atstovai, Mr. Stephens ir Mr. Redfern, kad vietoje susipažintų su padėtim.

Sėdinčiam greta šoferio, man nelengva sekti visos diskusijų smulkmenos. Bet iš kitos pusės jos man gal daugiau nei daktarui Aleknai buvo žinomos iš ankstyvesnių konferencijų. Gana ramiai galiu grįžti prie se-

nų pažįstamų, bet jau senokai nematytų, vaizdų ir reginių. Jei būsiu kam reikalingas, esu juk čia pat.

Ūkana ima kilti. Milžiniški širmi patalai virsta į baltas marškas, į perregimas skraistes, į nieką. Staiga sušvinta dangus visoj savo mėlynumoj. Tik iš anapus pušyno ir besilankstančių kalniukų išsirita nauji, dar sunkesni patalai. Netrukus nelieka nuo mėlynojo dangaus nei mažiausio lopiniuko. Bet vėjas vis daugiau įdūksta, drasko ir taršo ūkaną. Niekas negelbsti: ruduo, spalio mėnuo kinta į lapkritį.

Pravažiuojam suvargusią, apskurusią Maišegalą, artinamės prie Vilniaus. Tiesa, vis pasigirsta daktaro Alekno: “Neskubink! Kam taip skubini? Vistiek nuvažiuosim”, bet mes tikrai labiau ir labiau artėjame prie kelionės tikslo. Slėniai daros gilesni, labiau išsiraite, kalneliai vis dažnesni, augštesni, virsta į kalnų virtines. Kelias mėtosi iš dešinės kairėn, neriasi pakalnėn, vikriai įsivingiuodamas, išsineria viršūnėn.

Besiartinant prie Vilniaus, darosi giedra akyse ir krūtinėje. Dar mažam esant, ar rudenį ar žiemą su tėvais važiuojant Vilniun, man visados viskas nušvisdavo. Ne, ne pats didelis, įvairumų pilnas miestas viliojo. Gamta čia linksmesnė, gyvesnė nei kur kitur Lietuvoje. Juk ir gamtos esama surūgusios, susiraukšlėjusios ar nepabaigiamoj vienodumoj nutįsusios, Vilniaus gi apylinkių gamta visados jauna ir besišypsanti. Debesys čia lengvesni ir žvalesni nei kitur, ežerai žydriai mėlyni ar kaip smaragdus žali. Dabar suprantu, kodėl taip. Morenų, žvirgždo pagrindis lengvai praleidžia kritulius ir drėgmę, kreidos ar kalkakmenio dugnas dažo ežerų vandenį žydriai mėlynai ar žaliai, čia nėra vietos pelkėms ar stovinčiam, rūgstančiam vandeniui, čia taip pat augščiau virš jūros paviršiaus nei vidurinėj, ar vakarų Lietuvoj. Vidutinis pakilų lygis apie 200 metrų.

Todėl ir žmonės čia linksmesni, pasakos spalvingesnės, dainos giedresnės. Tiesa, gyventojai čia aplenkėję, bet jaunimas vis dainuoja lietuviškai, net nesuprasdamas žodžių. Pasiiaiškina: „Lietuviškai lengviau dainuojasi“.

Bet laukai vis liesesni, kaimai vis skurdesni, nors žemė ir nevisur jau tokia bloga. Linksmasis Vilnius vilioja jaunimą ir atitraukia nuo žemės ūkio.

Nuo 1915 metų rudens, nuo vokiečių atėjimo, Vilniaus nemačius ir dabar vėl į jį artėjant, praeina pro akis, kaip gyvi, atminties juosta giliai įstrigę vaizdai. Drauge apima ir susirūpinimas. Kaip vyriausybės atstovas pabėgėlių reikalams prie Raudonojo Kryžiaus, šiuo metu turėčiau mažiau domėtis politiniais reikalais, bet esu juk lietuvis, man negali būti vistiek, koks rytojus laukia mano tėvynės.

Ar bolševikai tik dėl geros kaimynystės gražino Lietuvai jos seną, garbingą sostinę? Ar galima pasitikėti bolševikų draugingumu jų santykiuose su „kapitalistine“ valstybe? Nejau jie tiek sukultūrėjo, kad pratiesdami ranką, daugiau nemano velnio? Nejau jie nieko neslepia, už Chamberlaino lietsargiu apsaugotos nugaros, staiga su savo aršiausiais priešais nacionalsocialistais sudarę draugingumo sutartį?

1917 metais bolševikai pripažino tautų laisvo apsisprendimo principą, o jau po metų puolė Suomiją. Tik po aršios kruvinos kovos 1919 metais apsisprendusios Baltijos tautos privertė bolševikus palikti jas ramybėje.

Ką mano dabar Kremliaus viešpačiai, gražindami Lietuvai Vilnių su aplenkinta apylinke, bet pasilaikydami tokias grynai lietuviškas sritis, kaip Švenčionys. Melagėnai, Vidžiai, Astravas, Radunė, Druskininkai, Drukšė? Ar tik ne tam, kad ten netrukus, senu pavyzdžiu, įkurtų sovietinę Lietuvos respubliką?

Kaune ir kitur gyvenančius pasiekia keistos žinios.

Žmonės pasakoja, kad bolševikai viską iš Vilniaus išvežė, kas tik buvo galima pakelti ir pakrauti į sunkvežimius ar vagonus. Ne tik iškraustė fabrikų įrengimus, laikraščių spaustuves, maisto sandėlius, bibliotekas, mokslines laboratorijas, bet ir nulupo parketus, išdraskė šilumos radijatorius. Kas mėgino protestuoti, buvo drauge išgabentas. Pažiūrėsim — pamatysim, gal laikas ir perdėta, bet viena neginčijamai aišku: Vilniui smarkiai trūksta maisto. Gyventojai pasitiko vakar įžygiuojančią kariuomenę ne tik su gėlėmis, bet drauge ir su atkištais puodais ir ašočiais. Mes vežam su savim automobilyje tiek maisto, kiek tik galėjom paimti. Ne tik sau ir mūsų svečiams, bet taip pat daktaro Aleknos ir mano giminėms. Kai tik buvo sujungti Kauno ir Vilniaus telefonų tinklai, jie šaukėsi vakar mūsų pagelbos.

Visi Lietuvoje jaučiam, jei dar tikrai ir nežinom, kad perėmėm ištuštintą miestą su 300.000 gyventojų, su kraštu, kur gyventojų skaičius nemažesnis ir kur padėtis vargiai ar geresnė, bet guodžiamės mintimi:

Jei bolševikai būtų galvoję grįžti Vilniun ir jo kraštan, būtų palikę viską, kaip rado. Juk vargiai jie bus savo gudravimais nuėję tiek toli, kad plėštų ir apvogtų patys save.

Žinoma, iš bolševikų pusės buvo visai neteisėta alinti Vilnių ir jo kraštą po spalio 10-tos, po to, kai Maskvoje buvo pripažinta ši sritis priklausanti Lietuvai. Bet pagaliau galima būtų bolševikams atleisti ir tai, ką gi padarysi, jei tik jie, mūsų kariuomenei įžengus Vilniun, daugiau neplėšikautų ir ateityje nesikištų į Lietuvos vidaus reikalus.

Man, kaip ir visiems kitiems, visdėlto netaip lengva nutildyti vidaus nerimastį: Kam bolševikams reikalingos karo bazės Lietuvoje? Juk vargiai tam, kad mus

gintų nuo mūsų pačių komunistų ar nuo Maskvos? O gal Stalinas netiki, kad galėtumėm susidoroti su saujele savų komunistų? Ligi šiol mums tai pavyko, gali sektis ir toliau.

Šiais laikais reikia didelio pasitikėjimo savimi, reikia drąsos gyventi, drąsos ir veikti. Mes, lietuviai, tiek pergyvenę praeityje, galim parodyti ryžtumo ir valios ir šiandien. Ką reiškia, jei gausim nualintą Vilnių, tūkstančius pabėgėlių, lenkus valdininkus be tarnybų, mases darbininkų be fabrių ir laikraščius be spaustuvių? Patys neateisim Vilniun su dideliais turtais, bet esam pratę vargti ir ištverti. O juk kiekvieną, kas čia vyksta, Vilnius nuteikia linksmi, įkvėpia drąsos ir vilties.

Pavejam ir aplenkiam vis daugiau važiuojančių. Tai ūkininkai su maišais bulvių, kopūstų ir pilnomis dėžėmis obuolių ir kriaušių. Matyt kiaušinių ir vištų, iš vieno vežimo žviegia meitelis. Iš kaikurių ūkininkų keturkampių kepurų, lenkų civilizacijos atneštų, matyt, kad tai Vilniaus krašto gyventojai. Daktaras Alekna iškiša galvą pro automobilio langą ir klausia ūkininką, be keturkampės kepurės, dėvintį dar lenkišką karinę milinę:

— Nejau sekmadienį važiuojat turgun su gaminiiais? Argi gerai?

— Žmonės Vilniuje tokie alkani, kad valgo ir sekmadienį. Manom, kad gerą darbą darom. — atsako ūkininkas juokaudamas.

— Anksčiau nedrįsdavom nei šiokiomis dienomis kur išvažiuoti, — paaiškina kitas ūkininkas. Bolševikai pasitikdavo pakeleje ir viską iš mūsų atimdavo. Net dėkui nepasakydavo.

— O kas, jei jie būtų ir mokėję? — atsigręžia ūkininkas karinėje milinėje. Gal gi jų pinigai daugiau verti už juos pačius?

— Nebūk toks plepus, — pridraudžia jį žmona. Velniai gali sugrižt.

Dabar geriau suprantam, kodėl taip trūko maisto Vilniuje. Ne tik kad bolševikai viską išgraibė, bet ir tiekimas buvo sustojęs, ūkininkai nieko nevežė, namie slėpė.

Pievose, palei upelius ir pakrūmiais matom: ganosi karvės, avys, šokinėja supančioti arkliai. Palei kiemus matyt vištų ir ančių. Lenkų ne viskas suskubta surekvizuoti, o nuo bolševikų — kaip galėta — išsaugota.

Staiga visi nutylam. Tik girdėt, kaip daktaras Aleksa šnabžda:

— Važiuok pamažu, visai pamažu.

Prieš mus, tarp plento topolių, anapus šnipiškio kaminų, pakalnėn atsiveria platus slėnis. Dideliu lanku supa jį mišku apaugę kalnai, daiktais nuvirtę augštomis pakriūtėmis ir statmenais skardžiais. Vienur ir kitur slėnyje iškyla kalneliai ir kalniukai, daiktais susiderinę į nusitiesusias virtines. Lyg milžiniškas, melsvu sidabru žvilgantis S vingiuoja Neris per slėnį. O per jį visą, nuolatos kintantį, be perstojo įvairuojantį, nusitęsia Vilnius. Kaip visados ypatingais istoriniais atvejais, taip ir dabar, pro debesis prasiveržia saulė ir nuauksina miestą nuo krašto iki krašto. Skaitlingų bažnyčių bokštai, renesanso ir baroko, išsiryškina, visomis detalėmis išsikristalizuoja virš namų raudonų čerpių stogų. Palengva, didingai, augščiau visų kitų pakilų, iš miesto vidurio iškyla Gedimino kalnas, o iš jo — senovinis, kampuotas, trijų vis labiau siaurėjančių augštų bokštas. Viršum plevėsuoja milžiniška trispalvė Lietuvos vėliava, tik vakar, po dvidešimties metų, vėl ten iškelta. Miesto namai šviesūs, švelniai gelsvos, pilkšvos ir rusvos spalvos. Tos spalvos ir tamsiai raudoni čerpių stogai, drauge su grakščia, lakia bokštų architektonika

sudaro šiltą, malonų pasitikimą „Sveiki atkeliavę!“

— Juk tai visai, visai europinis miestas! — nutraukdamas tylą, sušunka Mr. Stephens.

— O ko tu tikėjais? — pastebi Mr. Redfern, neblogai anksčiau pažinojęs Lenkiją ir ten girdėjęs Vilnių skaitant vienu pačių gražiausių lenkų miestų.

Lietuviui visados pasidaro neskanu, kai tenka išgirsti, kad neva Lietuva esanti orientalinio ar net stačiai aziatinio pobūdžio kraštas. Tiesa, mūsų rytų kaimynas darė viską, kad tik mums tą svetimybę primestų, tik mes nuo jo užuomacių atkakliai gynėmės ir ateityje ginsimės.

Miesto gatvėse mes sutinkam ir lietuvius ir bolševikus kariškius. Taigi, jie dar neišsikraustė į savo bazes, kaip būtų turėję. Pagal susitarimą Maskvoje, Vilniuje neturėjo likti nei vieno Sovietų kareivio. Matom, kad jie net nesiskubina. Ir vienur ir kitur ties oficialiais pastatais dar tebestovi jų sargybos. Savo riogliškais žaliais, keturkampiais sunkvežimiais važinėja jie po miestą, lyg būtų namie. Štai, ten brazda sovietinis sunkvežimis, perkrautas iki patrūkimo civiliniais baldais, žalia pliušinė sofa pastatyta galu tarp sukrautų Vienos stiliaus tamsiai raudonai poliruotų kėdžių. Nepalikta nei išsikerojusi palmė. Gal tai kokio raudono karininko grįžtančio atgal Sovietų gilumon baldai. Vargiai. Štai pro mus pravažiuoja du sovietiniai sunkvežimiai, prikrauti vandentiekio vamzdžių, radiatorių ir šviesiai margiausios elektros armatūros. Taigi, Vilniaus tuštinimas tęsiamas ir toliau. Ir visi sunkvežimiai traukia ta pačia kryptimi, centralinės geležinkelio stoties link.

Sustabdom vieną lietuvių pulkininką.

— Nejau jūs nesiimat priemonių padaryti galą plėšikavimui?

— Darom, ką galim. Jie teisinasi, kad veža tik tai, ką jau anksčiau buvo čia prisirankioję. Be to turim būti

atsargūs, turim žiūrėt, kad išvengtumėm susidūrimų. Priežasčių nestinga. Pavyzdžiui, jie dar ir šiandien neapleido tų kareivinių, kurias pagal susitarimą turėjo apieisti užvakar. Mūsų daliniai priversti nakvoti mokyklose. Centralinę geležinkelio stotį dar ir dabar tebelaiško okupavę.

Pulkininkas atsisveikina kariškai su mumis ir nuskuaba tolyn.

Juo giliau miesto centran, juo daugiau matom raudonų kariškių. Skirtumas tarp jų ir mūsiškių tuojau krinta į akis. Savo neblogai pasiūtomis šviesiai rusvomis uniformomis, savo didesniu ūgiu, tiesia laikysena, o visų pirmiausiai savo sveikai jaunais ir atvirais veidais paprastai lietuviai kareiviai galėtų priklausyti mielai betkokiai Vakarų Europos kariuomenei. Bolševikas kareivis atrodo, lyg jis būtų paklydęs savo tamsiai rudoj, maišiškai plačioj ir iki pat kulnų nukarusioj sėrmėgoj. Atrodo nekaip maitintas, nuolatinės ir nuobodžios politrukų propagandos ištuštintas, nuo paprasčiausio savarankiškumo išlaisvintas, pusiau apkvaišintas. Raukšlėtas, smailiai nučiauptas koptūras prislėgia jį, dar daugiau pabrėždamas, kad jo pasenta iš vaikystės neišėjus. Raudonąjį karininką nelengva atskirti nuo paprasto kareivio. Po truputį pripranta akis ir skirtumai išsiryškina. Karininką atskiria trumpesnis švarakas ir iš po jo kyšančios plačios mėlynos jojiko kelnės. Tai sudaro įspūdį, kad visi bolševikai karininkai krevakojai.

— Kaip jie netinka čia, šiam mieste, tiek turtingam skaidria, didinga kilnių linijų architektūra. — pastebi Mr. Stephens.

— Tavo skonis kapitalizmo sugadintas. Linijų gražumas ir kilnumas, tai buržujinio pertekliaus išdava, — ironizuoja Mr. Redfern.

Aš siūlau, kad mes aplankytumėm vieną kitą bažnyčią, gal visų pirmiausiai katedrą. Aštuonioliktam šimt-metyje ji buvo Lietuvos garsaus architekto Stokos — Gucevičiaus perstatyta neoklasikiniam stiliuje, bet taip vykusiai, kad ji nesiskiria nuo geriausių klasinės senovės pastatų. Dabar tik devinta valanda, mums niekas ne-trukdys. Mano pasiūlymui visi pritaria.

Pervaziavę žaliąjį tiltą per Nerį, pasukam kairėn, įvažiuojam Žygimanto gatvėn, ir štai, besukant Arsenalo gatvėn, sustoja automobilis kaip sustabdytas ties Wroblewskio biblioteka. Kur gi ne, gatvė kimštinai už-kimšta kokios dešimties keturkampių sunkvežimių. Pa-mažu, bet lygiu tempu pro didelės bibliotekos duris iš-velkamos dėžės po dėžės. Sunkvežimis po sunkvežimio prikraunami dėžių, ir pakrauti drožia sau — geležin-kelio stoties link.

Kvapas man sustojo krūtinėje, aš iššoku iš automo-bilio ir prieinu prie inteligentiškos išvaizdos vyro, ma-tyt, bibliotekininko, be kepurės bejėgiai stovinčio šalę bibliotekos durų ir stebinčio, kas čia dedas.

— Nejaugi jūs leidžiat biblioteką iškraustyti? Argi nesikreipėt Užsienio Reikalų Ministerijon Kaune?

— Aš manau, išbandėm visus kelius ir priemones, — atsako bibliotekininkas. Bolševikai mandagiai ramina mus, kad niekas nežūsią, ką jie pasiima. Už viską, ką jie paėmė, išdavė pakvitavimus.

— Ar jie paėmė viską?

— Beveik. Paėmė, kas buvo brangiausia — Lietuvos istorijos skyrių. Juk tai buvo mecenato Wroblewskio viso gyvenimo pastangų vaisius. Jis važinėjo po visą Europą ir rinko . .

Tai žino kiekvienas lietuvis ir lenkas. J. Wroblewski buvo žymus lenkų advokatas, bet nepaprastai susido-mėjęs Lietuvos istorija ir viskuo, kas lietė jos kultūros

istoriją. Jis važinėjo po Europą, jieškojo ir rinko, ir pirkto viską, kas vienaip ar kitaip susidurdavo su Lietuvos praeitimi. Kartais jam pavykdavo surasti retos vertės literatūros ar užtikti ligi tol nežinomos, įdomios informacijos. Jo biblioteka buvo stačiai neįvertinamas šaltinis Lietuvos ir kitų kraštų mūsų tautos praeitį tiriantiems istorikams. Per praeitą didįjį karą, prieš savo mirtį, J. Wroblewski testamentu užrašė biblioteką Vilniaus miestui, su sąlyga, kad kai Lietuva kada nors atgaus savo nepriklausomybę ir Vilnius sudarys dalį jos teritorijos, biblioteka būtų pervesta Lietuvos valstybės nuosavybėn. Sovietų Sąjunga ateina štai vieton Lietuvos ir pasiima biblioteką. Bolševikai išsiveža Lietuvos istoriją . .

Kai daktaras Alekna išgirsta tai, praeina jam noras lankytis bažnyčiose. Jis siūlo važiuoti tiesiai viešbutin, pavalgyti kiek ir tuojau kibtis darban. Niekas jam neprieštarauja.

Pasukam Vilniaus didžiausią ir moderniausią, Adomo Mickevičiaus gatvėn. Iš jos atsiveria mažesnės gatvės ir skersgatviai, daugiausiai su valgomųjų prekių krautuvėmis. Kad tai taip yra, matyt iš ilgų žmonių eilių, išsivingiuojančių net Mickevičiaus gatvėn. Krautuvės atdaros; nors šiandien ir šventadienis, bet gavo leidimą atidaryti. Maistas buvo vakar ir šią naktį gabenamas iš Lietuvos gilumos, svarbiausiai, iš kooperatyvinės organizacijos Maisto sandėlių. Gyventojai sveikina iš tolo gatvėmis pravažiuojančius pilkai žalsvus Maisto autobusus, prašmatnius ir pasižiūrėti.

Lietuviui darosi ir keistoka ir smagu, matant Vilniaus gyventojų, lenkų ar aplenkėjusių, nusistatyme Lietuvos atžvilgiu didelį pasitikėjimą. Jau vakar per radiją buvo girdėt, kaip entuziastiškai lenkai pasitiko Lietuvos kariuomenę ir lietuvius policininkus. Matom

savomis akimis šiandien tai pasikartoj ant. Ties kiekviena nauja gatve turim stabtelti, kol praeis bežygiuoją Lietuvos ar Sovietų kariniai daliniai. Nors dar ankstoka, bet gatvėse pilna žmonių, ne tik laukiančių ties maisto krautuvėmis.

Kai tik praeina koks lietuvių dalinys, pasirodo lietuvių tankas, ar ateina lietuvių policininkų būrys, ne tik lietuviai vilniečiai, bet ir tikri lenkai visus juos sveikina linksmomis valio, ar kokiais kitais spontaniškais šūkais. Ypač policininkai, apsirengę dailiomis mėlymis uniformomis, augaloti vyrai, gerai atrinkti, atrodo jau bus spėję pasidaryti populiarūs. Kai tik pasirodo bolševikai su savo brazdančiais tankais, panašiais į didelius sunkvežimius, bematant pasidaro tylu. Dar blogiau, kai prajoja kazokai ant mažų, apskretusių stepių arklių. Tada daugeliui, visų pirmiausiai merginoms, sunku susilaikyti nuo garsaus juoko ar mažiau mandagių pastabų. Darosi baugu tai stebinti. Iš kitos pusės lengva suprasti lenkus ir lietuvius — Vilniaus gyventojus. Jie gavo pajusti, ką reiškia bolševikinis režimas.

Jau tą pačią dieną vakare grįžo daktaras Alekna su amerikiečiais Kaunan. Buvau paliktas vienas Vilniuje Raudonojo Kryžiaus vardu organizuoti ir prižiūrėti pabėgėlių šalpą. Amerikiečiai telegrafuos iš Kauno Washingtonan ir New Yorkan apie čionykštę padėtį.

Jau anksčiau čia buvo lenkų ir žydų bendrai sudarytas pabėgėlių šalpos komitetas, vadovaujamas dviejų kairių pažiūrų Vilniaus lenkų, advokato I. Zagorski ir gydytojos M. Petrusiewicz, jiems abiem asmeniškai už viską atsakant. Bolševikams atrodė patogiau, kad žmonės galva atsakytų už savo darbus. Kad vis dėlto tie du turėtų ką veikti, Vilniaus raudonasis komendantas paskyrė 100.000 rublių pabėgėlių reikalui.

Tiek pabėgėlių neradom, kiek gandai ir iš vienur ir

iš kitur skelbė. Zagorskio komitete užsiregistravo tik 5.000; pusė lenkų ir pusė žydų. Draugija Užsienio Lietuviams Remti užregistravo apie 2.000 lietuvių, kurie atbėgo iš bolševikų pasilaikytų lietuviškų sričių. Kodėl tiek nedaug radosi pabėgėlių, netrukus paaiškėjo, žmonės stačiai vengė registruotis iš baimės, kad bolševikai jų nesurinktų ir neišsivežtų. Registravos tik tas, kurių vertė alkis. Dabar laukiama, kad pabėgėlių skaičius greitai pašoks. — Po kelių dienų jis priaugo iki 27.500; 3.700 lietuvių, 12.500 lenkų ir virš 11.000 žydų.

Su šimtu tūkstančių raudonų rublių tikrai nedaug kas galima buvo pasotinti. Vakara ir rytą pabėgėlis gaudavo kavos surogato, be grietinės, ir 50 gramų juodos duonos. Pietums — lėkštė bulvinės sriubos su tiek pat duonos, žmonės atrodė išbadėję, vaikai negalėjo pastovėti ant kojų. Dauguma miegojo mokyklose ir vienuolynuose ant aslų. Gauti kur nors šiaudų nebuvo lengva todėl, kad bolševikai rekvizavo šieną, ūkininkai atsisakinėdavo parduoti šiaudus net už tokius gerus daiktus, kaip muilas, druska ir žibalas. Bet jei kur ir pavykdavo nupirkti šiaudų, dar blogiau būdavo su audeklų maišams. Visa medžiaga, jei nebuvo rekvizuota ar išparduota, tai buvo paslėpta geresniems laikams.

Bėgimo psichozas atrodo toks pat visur pasaulyje, žmonės žino, kad prieš karius tik keli kilometrai nuo namų, bet dar abejoja, ar palaukti kiek ar jau bėgti. Staiga pasirodo svetimas patrulis, koks tankas ar dvejetas lėktuvų virš namų, ir tada metama viskas ir bėgama ta kryptimi, kur manoma, kad kelias dar atviras. Kai pavasari tarp pabėgėlių lietuvių iš Klaipėdos krašto sutikau rimtus suaugusius vyrus, kurie suko galvą, nesuprasdami, kaip jie bėgdami, galėjo namie pamiršti žmoną ir vaikus. Arba tos nelaimingos, nepažadžiamos motinos, palikusios verkiančius kūdikius

lopšyje! Kad žmonės, tuo būdu bėgdami, pamiršta, jog po apyšilčio rudens seka žiauri žiema, arba, kad švarą ir sveikatą mėgstančiam žmogui vienos eilės baltinių nepakanka, nėra ko stebėtis. Aš visai nesistebiu. Apsuptas pabėgėlių, klausaus jų širdį veriančių pasakojimų apie tai, kaip kiekvienas iš jų, bėgdamas, namie pamiršo ką nors visų brangiausia, nepamirštama ir reikalingiausia.

Nežiūrint lietuvių karčios patirties, man darosi gaila lenkų inteligentų. Augštai išlavinti, tautiškai įsisąmoninę ir išdidūs, jie stengiasi kiek galima ilgiau nepastebėti savo būklės.

Išpardavinėja daiktą po daikto: auksinius laikrodžius, žiedus, geresnius drabužius, o paskui eina ir gula bendrabučio aslon tarp kitų pabėgėlių. Tenkinasi bado daviniu. Bet dulkėse ir tvankiam ore nenustoja svajoti apie iš naujo atsikeliančią Lenkiją, dar didesnę ir galingesnę.

Žydai pabėgėliai reaguoja nervingiau, neretai visai nustoja nuotaikos, bet iš kitos pusės, jie greičiau prisitaiko prie naujų aplinkybių ir lengviau susidaro naujas pragyvenimo sąlygas. Jų tarptautinės šalpos organizacijos taip pat daug geriau veikia, nei mūsų. Kol mes sulauksim kokios pagalbos iš Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus Ženevoje ar Hooverio komiteto New Yorke krikščionims pabėgėliams, žiūrėk, jų Joint jau viską bus sutvarkęs saviesiems. Jau po dviejų dienų nuo Lietuvos kariuomenės įžengimo Vilniun, žydai paliko taip vadinamą Zagorskio komitetą kaip jiems daugiau nereikalingą.

Kai tik laikas leidžia, vaikštinėju po Vilnių ir atnaujiniu senas pažintis.

Iš mūsų pusės nekartą buvo nusiskūsta, kad lenkai apleido Vilnių, žinoma, Kauno pažengta daug daugiau

pirmyn ir pasidaryta gana moderniško miesto, bet kad lenkai visai būtų pamiršę Vilnių, negalima pasakyti. Namai dažyti, ar nevisai seniai dažyti, mediniai šaligatviai pakeisti betoniniais ar plyteliniais, o senas apvalių akmenų gatvių grindinys užleido vietą tašytam bazaltui ar net asfaltui. Visi istorinės ar architektinės vertės pastatai, o tokie yra daugumas Vilniaus namų, neblogai išlaikyti. Net Gedimino kalnas, toks brangus lietuvių širdžiai, nebuvo pamirštas. Jo kaimynystėje ir pačiam kalne, kurio viršūnėje kadaise kilo didinga pilis, lenkų archeologai per eilę metų kasinėjo ir atskleidė naujus istorinius pastatus, arba atrado jų liekanas. Tiesa, Vilniaus gyventojai pastebi, kad ką lenkai padarė miestui pagražinti, padarė per pastaruosius trejetą metų. Bet nebloga ir tai. Lyg paruošta, kad geriau būtų gražintas Vilnius Lietuvai, lyg norėta, dėl geros kaimynystės, bent kiek atsisteisti senos skolos sąskaiton.

Dabar namų sienas puošia daugiausiai įvairūs atsišaukimai į gyventojus. Komendantas, burmistras ir kiti organai turi ką nors gyventojams pasakyti. Jie kalba į gyvenojus lietuviškai ir lenkiškai. Tai protinga, tai jau yra prisidėję prie įtempimo atslūgimo. Kaikur dar matyti bolševikų manifestų ir skelbimų liekanos. Visur jie rašyti tik rusų kalba, retkarčiais ir baltgudžių ženklas, kad Sovietų Sąjunga vis labiau ir labiau daros rusiškai nacionalistinė.

Bolševikiniai manifestai aiškiai ir atvirai pripažįsta, kad senon Lenkijon ir Vilniun atsikraustyta "kapitalistų ir dvarininkijos" režimo nuversti. "Bolševikai ateina į išlaisvintuosius gyventojus su šviesa ir duona. Remkit komunizmą ir padarykit galą savo vargui." skelbiama decimetrinio dydžio raidėmis. Viena dieną Dominikonų gatvėje, netoli Miesto Valdybos, pastebėjau tris

darbininkus, stovinčius ties tokiu plakatu ir sutartinai darančius išvadas:

— Keistai veikia tie bolševikų žodžiai. Tik jie atėjo, štai dingo ir šviesa ir duona. Su žiburiu nei vieno nei kito nesurasi.

“Šviesa” reiškė jų lūpose ir kaiką daugiau ir apčiuopiamiau. Jie turėjo visų pirmiausiai galvoje hidroelektrinės stoties statybą ties Turniškių, už septynių kilometrų į šiaurę nuo miesto. Buvo manoma, kad ta stotis aprūpins elektros jėga ne tik Vilnių, bet ir visą lenkų metu buvusią, didoką Vilniaus sritį. Prie Turniškių stoties įrengimo dirbo du tūkstančiai darbininkų. Atėję bolševikai paėmė visas kasimo mašinas, visas iškas-tai žemei transporto priemones, net paprastus kastu-vus, kirvius ir kitus įrankius kaip “karo grobį”. Darbas turėjo sustoti.

Pavyzdžiai nesuskaitomi, koku būdu bolševikai sie-kė Vlniuje įgyvendinti komunizmo idealus. Vilniuje buvo moderniškai įrengtas fabrikas Electric radijo priimtuvams gaminti, kur dirbo 600 darbininkų. Bolševikai okupantai manė, turbūt, kad tėveliui Stalinui praverstų toks pat fabrikas. Todėl jie pasiūlė naujai sukurtai darbininkų tarybai, kad ji nutartų fabriką perkelti Sovietų gilumon. Darbininkų taryba vienbalsiai atsisakė padaryti tokį nutarimą. Tada, vieton fab-riko, paimta ir išgabenta pati fabriko taryba. Sudaryta nauja taryba. Jos nariai, norėdami gelbėti savo kailį, patirties pamokyti, jau balsavo taip, kaip krašto išiver-žėliai “draugai” pageidavo. Fabrikas buvo, “patiems darbininkams pageidaujant”, išmontuotas ir dalimis iš-gabentas. Kai kas iš darbininkų, kad neliktų be darbo, norėjo važiuoti drauge, bet gavo statoką atsakymą, kad netinka.

Kad geriau ir sklandžiau sektų kitus fabrikus ir

įmones iškraustyti, buvo pasirinktas paprastesnis kelias. Kiekvienai išgabenti numatytai įmonei buvo paskirtas savas komisaras rusas, ir jau jis formaliai sprendavo įmonės likimą. Visdėlto ne visa Vilniaus pramonė buvo tuo būdu išgabenta. Liko vienas kitas alaus bravoras, vienas tabokos fabrikas ir dvejetas mažesnių popieriaus fabrikų. Na, ir be to — 30.000 bedarbių.

Kai Lietuvos ministeris Maskvoje draugišku būdu atkreipė Molotovo dėmesį į tokios Sovietų politikos tartimi tarp Lietuvos ir Sovietų Sąjungos buvo prietojo savo materialinės vertės ir kad jo darbininkai visai palikti be duonos), Molotovas atsakė lygiai maloniai ir draugiškai:

— Tų fabrikų ir įmonių savininkai yra pabėgę. O turtas, likęs be savininko, kaip paprastai, atitenka valstybei. Be to, tie savininkai pabėgo dar prieš Vilniaus krašto pripažinimą Lietuvai.

Tenka pripažinti, kad iš pirmos pažiūros argumentavimas neatrodė visai silpnas. Nebent atkreiptum dėmesį į tai, kad Vilniaus sritis jau 1920 metų taikos sutartimi tarp Lietuvos ir Sovietų Sąjungos buvo pripažinta Lietuvai. Taip argumentuojant, bolševikams visai nebūtų reikėję vaidinti komedijos nei su darbininkų tarybomis, nei su fabrikų komisarais. Jie, turbūt, anksčiau apie tai nepagalvojo.

Pavėluotas argumentavimas turėjo formaliai, bolševikų akimis žiūrint, ir kitą pagrindą: fabrikų ir įmonių savininkų faktinai nebuvo. Nors niekas jų ir nebuvo pabėgęs. Electric savininkas savo įmonės reikalais buvo išvykęs Londonan dar prieš bolševikams smogiant Lenkijos nugaron. Kitus savininkus bolševikai išgaudė tuoj po Vilniaus užėmimo ir išvežė į tolimiausias Sovietų rojaus sritis. Mat, reikėjo darbininkus apsaugoti nuo blogos įtakos.

Nežinau, koki gilesnį tikslą bolševikai turėjo, apvalydami Wroblewskio biblioteką nuo Lietuvos istorijos skyriaus. Turbūt, tą patį. Turėta užsimojimų išlaisvinti ir Vilniaus universiteto biblioteką nuo visų jos istorinių knygų ir raštų. Jei bolševikai savo manifestų kalboje apie laisvę, duoną ir šviesą turėjo galvoje kaipą kilnesnio ir augštesnio, nei ta elektros šviesa, kurios visi Vilniuje laukė iš Turnišio stoties, tai matyt, kad jų ir šioje srityje pasidaruota neblogai. Siekta ir tą dvasios šviesą užgesinti lygiai tiek pat radikališkai.

Ne tik pabėgėliai, visi buvę lenkų valdininkai ir tarnautojai, čia iš Lenkijos atkelti, bet ir bedarbiai darbininkai sudaro mums didelių rūpesčių. Ir ne tik jie. Pas mane kasdien lankosi užsiverkusios žmonos, motinos, nelaimingi vaikai ir nuliūdę giminės visų tų, kuriuos bolševikai nei iš šio nei iš to ėmė ir kažin kur ištrėmė. Maldauja visi pagelbos, prašo patarimų ir nurodymų, kaip su ištremtaisiais būtų galima susižinoti. Nuskriaustieji mano, kad Raudonasis Kryžius viską gali, ir galės jiems gražinti jų šeimos narius, žinoma, darau viską, ką galiu. Varginu mūsų vyriausybės organus, kreipiuos į Tarptautinį Raudonąjį Kryžių. Sovietų organai visaip sukaliuojasi ir aiškinasi. Girdi, Lietuvos Raudonasis Kryžius gali rūpintis tik Lietuvos piliečiais ir tais Vilniaus krašto gyventojais, kurie turi teisę į Lietuvos pilietybę. Be to, girdi, Sovietų organai nori palaukti, kol jų teismo instancijos tars savo žodį. Pas juos esą niekas nekaltai nesuimamas ir nenuskriaudžiamas. Ir taip be galo. O kai pristinga argumentų, stačiai atsako, kad jie nieko nežino, ar pajieškomi asmenys iš viso yra kur nors pas juos. Po savaitės, kitos, trečios grįžta tos pačios moterys, vaikai, seneliai ir klausia degančiomis, paraudusiomis akimis, ar yra kokios vilties,

ar gauta kokių žinių. Pats netikiu, kad jie kada nors pamatytų savuosius, bet raminu, guodžiu.

Per šešias okupacijos savaites bolševikai iš Vilniaus išsivežė daugiau kaip 800 žmonių. Suiminėjo ir vežė ne tik kapitalistinius pramoninkus, profesorius, valdininkus, laikraštininkus, bet taip pat ir darbininkų vadus ir paprastus amatininkus. Nors ir visai politika nesidominčius, bet kuriuos vistiek galima buvo įtarti, kad jie turi žmonėms didesnės įtakos, bolševikų akimis žiūrint — nepageidaujamos. NKVD, Sovietų baisioji slaptoji policija buvo čia įrengusi keletą skundų biurų, kur mielai buvo priiminėjami anoniminiai skundai ir pranešėjams mokama po penkis rublius nuo galvos. Kas norėjo kam atkeršyti ar ir taip sau kiek pasipelnyti, turėjo čia gerą progą. O NKVD iš savo pusės galėjo parodyti ir pasididžiuoti, kad ji bendradarbiauja su plačiomis masėmis.

Galėjo būti žymiai daugiau išvežta. Kad taip neatsitiko, kaltas pats NKVD darbo metodas. Mat, NKVD laikosi humaniško, kilnaus darbo metodo. Ji neliečia žmonių gatvėje, atlanko suimti numatytąjį namie, naktį, kai visi miega, maždaug tarp pirmos ir trečios valandos. Suimtas dingsta visiškai tyloje, jam nereikia baimintis, kad į jį žiopsotų kaimynai ar gatvėje sutikti pažįstami kasytus pakauši. Todėl kiekvienas, kas pats save įtarė ar nenorėjo būti parduotas už penkis rublius, namie nemiegodavo, o jieškodavo nakvynės kur nors priemiestyje, pas kokią paprastą, bet padorų darbininką. Tai kaštuodavo pigiau, žinoma, saugumo sumetimais žmonės keisdavo nakvynes, dvi naktis toj pat vietoj nemiegodavo.

Po truputį darosi Vilniuje normalesni laikai. Bolševikiniai plakatai dingsta nuo tvorų ir sienų kaip baisaus sapno pėdsakai. Dėl prekių stokos anksčiau užda-

rytos krautuvės vėl kasdien atsidaro, ir žmonių eilės ties jomis eina trumpyn. Žmonių veidai gatvėse darosi ramesni, giedresni, dingsta paprotys iš baimės atsigrižti. Nebebijoma tarp savęs kalbėtis. Be abejo, Lietuva užsikrovė ant savo pečių nepaprasto ekonominio sunkumo našta, perimdama Vilnių ir jo sritį, bet ji išlaikys ją, nėra ko bijoti. Viskas bus gerai, jei tik neatsitiks kas visai netikėta, nelaukta.

Bolševikai dalį savo karo jėgų atitraukė iš Vilniaus, raudonųjų kariškių mažiau besutiksi gatvėse, bet jie vis dar matyti. Pagal susitarimą Maskvoje, jų jau seniai neturėjo čia būti. Niekas, reikia tik kantrybės, jie dings. Dings po truputį.

II.

Vasaris, 1940.

Gyventojams nepatiko, kad bolševikų kareiviai ėmė dainuoti ir groti gatvėse. Daugiau jie nebedainuoja, net ir nebegroja. Matai, kad jie, važiuodami sunkvežimiais, laiko armoniką ant kelių, bet jos nei nepamėgina. Gatvėse jie iš viso pasirodo dabar labai retai.

— Žiūrėk man, kokie disciplinuoti, kaip gerai išauklėti bolševikų kareiviai. Jie net nedirsterėja į mūsų merginas. — Tokį nusistebėjimą dažnai išgirsti iš motinų ir iš vyrų pusės.

Kartais kokia nebaikšti mergiotė meta bolševikui praeiviui gundantį žvilgsnį. Bet tas net nepastebi. Nepaprasta !

Nepamatysi gatvėje vienišo raudono kareivio. Jiems uždrausta gatvėse rodytis. Jei pasirodo kada, tai būriais, sunkvežimiuose ir pakeliui pirtin ar kur kitur. Tik karininkai gali išeiti miestan, ir tai tik tarnybos reikais. Bet niekados po vieną, paprastai — po du.

— Tai todėl, kad vienam lengviau kur nuklysti, — aiškina žmonės.

Kaip gerai išauklėti, eidami bolševikų karininkai nesidairo į šalis. Laiko žvilgsnį įsmeigtą tiesia linija priešin. Tarp savęs nešneka, žmonės žino kodėl: tik nedraugai išleidžiami vienas su kitu.

Priešingai spalio 10, 1939 metų Maskvos sutarčiai, bolševikai vis dar tebelaiiko Vilniuje dalį savo kariuomenės. Bet nedaug, tik du pulkus. Beto, kai kuriuos dalinius laiko karo aerodrome, už šešių kilometrų nuo miesto. Visos šios jėgos, aiškinasi bolševikai, jau seniai būtų buvusios iškeltos į numatytas bazes, jei ten rastųsi pastogė, žiema šalta, termometras nuslenka net iki 30 ir 35 laipsnių žemiau nulio, argi galima tokiam šaltyje pradėti ką statyti? Nejau lietuviai nieko prieš neturėtų, kad jų draugai ir sąjungininkai imtų ir sušaltų?

Daugiau skūstis nėra pagrindo. Dar lapkričio mėn. žmogus galėjai pastebėti tokį vaizdą: Bolševikinis sunkvežimis stovi gatvėje ir taisosi. Jiems sugesti nebuvo sunku. Jau pasitaisė, bet dar nevažiuoja. Šoferis sėdi, alkūnėmis pasirėmęs vairo, ir šnekučiuojasi su darbininkais ir žydukais, apstojusiais aplink. Vienas žydukas klausia, atrodo, pusiau juokais, kada bolševikai grįš atgal. Šoferis pažiūri rimtai į klausimą ir aiškina:

— Taip po pusės metų, manau. O gal ir anksčiau. Pareis nuo to, kada susitvarkysim su suomiais. Bet jūs mūsų nelaukit, imkit patys reikalą į rankas. Organizuokitės, — paruoškit bent dirvą.

Būdas ir argumentavimas įvairuodavo, bet netiek daug. Buvo aišku, kad jie taip išmokyti. Vienu atveju tų šoferių įsitikinimas buvo vienodas, "Po pusės metų" Matyt, kad Stalinas pasimokė iš Hitlerio, buvo užimponuotas jo šešių mėnesių perijodu.

Bet tai negali liesti Lietuvos. Mūsų santykiai su Sovietų Sąjunga buvo visados geri, o šiandien dar geresni. Tokios gatvės scenos, kaip lapkričio mėnesį, nebepasikartoja. Raudoniesiems šoferiams griežtai įsakyta nesileisti į jokias šnekas su Lietuvos piliečiais. Jei pasitaiko, kad sovietinis sunkvežimis atsisako toliau važiuo-

ti, šoferis skubina jį pataisyti. Jei prakalbina kas, gauti bematant šaltą atsakymą:

— Matai, kad neturiu laiko!

Raudonieji šoferiai taip pat vieni nebesišvaisto. Salimais sėdi palydovas, matyt- parinktas ne iš pačių geriausių draugų.

Neseniai išsišnekėjau su mūsų saugumo policijos viršininku Vilniaus kraštui.

— Nežinau, ar kada anksčiau buvo taip ramu, — pasakojo jis. Tiesa, lenkų politiniai fantastai duoda man kiek darbo, bet mūsų komunistai lyg būtų nušluoti nuo žemės paviršiaus. Jie pasidarė paprasti, pavyzdingi piliečiai. Kartais pasitaiko, kad vienas kitas nulenda pas Sovietų konsulą, ar pasiekia net ir sovietinių karo jėgų viršininką Lietuvoje, ir padėjuoja. Juk, turbūt, ir Tamsa nesi laisvas nuo žmonių, kurie ateina ir skundžiasi? Mes tokius mandagiai priimam ir kantriai išklausom. Bet bolševikai, jie bruka pro duris, neleidžia net ant laiptų pasirodyti! . .

Saugumo viršininkas suminėjo keletą gyvų pavyzdžių. Vilniaus komunistų žydų delegacija praeitą savaitę buvo išbrukta pro duris. Vienas žinomas ir įkylus lietuvis komunistas iš Plungės buvo stačia galva išmestas, tokio pat priėmimo susilaukė ir du lenkai geležinkeliečiai komunistai. Praeitą sekmadienį Sovietinių karo jėgų viršininkas atsisakė įsileisti rusų gimnazijos mergaičių chorą, norėjusį jo vardadienio proga palinksminti jį rusiškėmis dainomis.

Žodžiu, bolševikai pradėjo elgtis Lietuvoje taip, kaip ir tinka atstovams didelės, civilizuotos valstybės, pasiėmusios sunkų uždavinį ginti mažas valstybes nuo didelių imperialistinių valstybių grobuoniškumo.

Žymus teisės mokslininkas, profesorius Mykolas Roemeris, gerbiamas ne tik Lietuvoj, bet ir anapus jos sie-

nų, buvo maloniai nustebintas šitokia bolševikų elgsena. “Tokio humaniško protektorato istorija dar nežino”, rašo jis vienam mokslo žurnale, dėl minties ryškumo prilyginęs pavyzdinius Lietuvos ir Sovietų Sąjungos santykius kiek neaiškiai protektorato sąvokai. Kitais žodžiais, Lietuvos visuomenė galėjo būti rami.

Paprastas žmogus, sudaręs krašto daugumą, yra visados kritiškiau nusiteikęs, nei visuomenės augštesnieji sluogsniai. Tuo tarpu, kai ne vienas teisės mokslininkų ir politikų rodo pasitenkinimo, plačiosios visuomenės atstovai neslepia rūgštumo ir nepasitikėjimo. Kai jiems visai logiškai paaiškini, kad Sovietų karo bazės saugo Lietuvą nuo galimų piktų įsiveržimų iš kitur, jie atsako lyg neikiek nepagalvoję:

— Mes jau turime savo krašte piktus įsiveržėlius, bolševikus. Kas iš to, kad jie dabar laikosi Lietuvoje uodegą paspaudę? Tai tik todėl, kad suomiai ten, šiaurėje, purto juos, įsikibę į kudlas.

Kaikas atsakingų vyrų ir įstaigų mano, kad tai lenkų pabėgėliai ir iš viso lenkai pučia tokį baubą Lietuvoje. Jie daro, girdi, tai tyčia. Jiems įdomu sukiršinti Lietuvą ir Sovietų Sąjungą, jie nori keršyti už Vilnių ir tuo būdu greičiau pasiekti tikslą.

— Būdami akiai įsitikinę, kad Lenkija greit atsikels, jie nevengia jokių priemonių, — sako kaikas. Tie pabėgėliai turėtų būti dėkingi Lietuvai, kuri neatsakė jiems nei savo pastogės nei duonos.

Galiu paliudyti, kad pabėgėliai dėkingumo neslepia, nors tiesa, kad jie ir svajoja. Jie laukia stebuklo, jie tiki, kad Sovietų Sąjunga ir Vokietija bus sumuštos į šipulius. Tai bus padaryta per Suomiją, suomių pagelba. Jiems padėti skuba didelės prancūzų, lenkų ir anglų jėgos. Netrukus pajudės ir Amerikos Jungtinės Valstybės. .

Nors lietuvis ir ne toks skubus pasinešti svajonių sparnais, bet jis nieko neturėtų prieš, jei bolševikai pralaimėtų, priešingai. Jis, kaip ir lenkas, laukia ir jieško laikraščiuose žinių tik apie suomių pergales. Kaip džiaugtasi Vilniuje ir visoje Lietuvoje, kai buvo sužinota, kad suomia, vieną po kitos, sunaikino dvi bolševikų divizijas! žmonės sveikino vienas kitą, tarytum mes patys būtumėm bolševikus sutriuškinę. Visi tik šneka apie suomių laimėjimus, laukdami naujų, ir pamiršta, kad turėtumėm būti atsargūs ir savų jausmų nerodytumėm.

Atsiranda nemažai jaunų vyrų, pasiryžusių kovoti suomių pusėje. Lietuvių, lenkų ir net rusų, taip vadinamų Nanseno rusų. Kaune jie vaikščioja iš pasiuntinybės pasiuntinybėn, pagaliau vienas kitas jų atsiduria ir pas mane:

— Kai niekas nenori mums padėti gauti leidimą išvykti iš Lietuvos, juk, turbūt Raudonasis Kryžius gali?

Atsakau, kad, deja, dar mažiau. Aiškinu tiems jauniems narsuoliams ir idealistams visą padėtį ir teisinu Lietuvos oficialių įstaigų laikyseną.

— Ar tai nebūtų Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus uždavinys padaryti bolševizmui galą? — klausia vienas lenkas, artilerijos karininkas su parišta kairiaja ranka. Juk bolševikai vieni yra šio karo kaltininkai.

Negalėdami padėti Suomijai, kaip norėtų, žmonės stengiasi padėti kaip kas gali: meldžiasi bažnyčioje, dega neapykanta bolševikams, pasakoja apie juos anekdotus. Dvejetas pavyzdžių:

— Ar girdėjai, kad Stalinas ruošia naują penkerių metų planą?

— Nagi. O kam?

— Kad kaip nors įveiktų Suomiją.

Lenkas ir bolševikas susitinka. Bolševikas pasipūtęs, žiūri išdidžiai į lenką.

— Vokiečiai sutriuškino jus, lenkus, tik per tris savaites. O žiūrėk, suomiai vanoja mus jau trečias mėnuo, ir mes vis dar laikomės ant kojų.

Matyt iš daug ko, kad bolševikams nelabai linksma, įsivėlus su suomiais į karą. Tenka mažinti spaudimą Baltijos valstybėse ir laikytis duoto žodžio. Taip pat reikia daugiau prižiūrėti savuosius. Nors kareiviams ir uždrausta rodytis mieste, nors jie ir laikomi užrakinti kareivinėse, vis dėlto pabėgimai dažnėja kas savaitę. Kiek girdėjau iš mūsų karininkų, tik praeitą savaitę mėgino pabėgti penkiolika bolševikų kareivių. Ir tai tik Vilniaus srityje. Kam pasiseka pabėgti, jieško darbo ūkiuose. Nors žiema ne koks laikas jieškoti darbo žemės ūkyje, bet esant darbininkų stokai, Lietuvos ūkininkai samdo tuos, kurie įsisiūlo ir žiemos metu. Rusų, o ypač bolševikų kareivių vis dėlto jie nenori. Tie vargšai siūlosi dirbti dovanai, kad tik gautų pastogę ir duonos. Kaikam pavyksta įsipiršti, kiti išsislapsto miškuose ir ima verstis vagiliavimu ar plėšikavimu.

Lietuvos įstaigoms nelengva su tais bėgliais. Išduosi juos, jie bus sušaudyti. Neišduosi, vadinasi, reikia juos internuoti. Bet kokių gi pagrindų? Sovietų organai reikalauja, kad dezertyrai tuojau būtų išduoti. Tai sutartyje nenumatyta problema, kurią dabar stengiamasi išspręsti išsiaiškinimo keliu. Kas galėjo pagalvoti, kad raudonam kareiviui geriau patiktų buržuazinė santvarka?

Nežiūrint visų draudimų ir izoliavimo pastangų, raudoniesiems pavyksta susitikti su Lietuvos gyventojais. Jie dabar jieško kitokio kontakto nei rudenį. Jie nori atverti savo širdį, laukia paguodos. Naktimis slankioja

palei namus ir gryčias, prašosi vidun, dvasiškai išbadėję ir sušalę.

Visi vienodai prisipažįsta, kad jie kitaip įsivaizdavo Lietuvą ir Lenkiją. Mokyklose, laikraščiuose, o vėliau kareivinėse, ypatingai kareivinėse buvo jiems politrukų įkalta galvon, kad Lenkija ir Baltijos valstybės — tai skurdo iškankinti kraštai. Atėję čia, jie rado viską kitaip, žmonės čia nepalyginti geriau vilki nei Sovietų Sąjungoje, ir valgo daug geriau, visko čia yra ir viskas pigu. Ir jiems čia duodamas daug geresnis maistas, ir jie jaučia, kad po dvejetos mėnesių neblogai atsiganė.

— Kuriems galams mus apgaudinėjo? Ko manoma tokiais metodais atsiekti? — Klausia jie savęs ir tų, kurie jų klauso.

Raudonosios kariuomenės viršūnės priėjo įsitikinimo, kad bolševikui kariškiui nesveika perilgai viešėti buržuaziniam ar kapitalistiniam krašte. Vienas raudonas generolas, rimtai susirūpinęs, prasitarė lietuviui kolegai Vilniuje:

— Nejau mes siuntėm savo kareivius, kad čia sugestų?

Kad išvengtų katastrofos, Sovietų kariuomenės daliniai Lietuvoje keičiami į naujus. Šiuo metu raudonosios kariuomenės čia nedaug, apie 18.000, bet ligi šiol, per keturis mėnesius, ji pakeista jau du kartus. Kyla klausimas, ką papasakos sugrįžę raudonieji namon saviškiams ir draugams? Arba draugams kovos fronte Suomijoje? Juos siunčia iš čia tiesiog Suomijon. Ten jie nemielsi vyksta.

Vienas bolševikas karininkas, tik ką pakeltas į pulkininkus, vykdamas Suomijon ir atsisveikindamas su dviem mano pažįstamais, pratrūko kritika:

— Vesti karą tokiu būdu — juk tai gėda prieš visą pasaulį! Jei norėta to karo, tai reikėjo tinkamai pasi-

ruošti. Dabar tai vistiek, lyg siųstum savus kareivius stačiai skerdyklon.

Karas tęsiasi, Suomija dar nenugalėta. Bet kaip ilgai ji galės atsilaikyti? Sovietų Sąjunga turi juk kalnus žmonių, paruoštų paaukoti. . .

Kiekvienas lietuvis, kiekvienas lenkas, kiekvienas bet kurios tautybės žmogus, kuriam tik brangus žmogus ir brangi laisvė, seka ryžtingą suomių kovą kiekvienu savo nervu, visomis mintimis, ir trokšta, kad suomiai atsilaikytų.

Gyvenu vienoj profesoriaus matematiko šeimoj. Iš viso jų keturi žmonės, žmona teisininkė, dabar be jokio darbo. Vyresnioji duktė studijuoja chemiją, jaunesnioji lanko gimnaziją arba licėjų. Visa šeima mokosi lietuvių kalbos. Pusė Vilniaus mokosi. Ne tik todėl, kad būtų labiau pamėgę lietuvius, bet ir todėl, kad reikia gyventi. Didžiausio noro greičiausiai išmokti rodo profesorius. Jei esu namie, ateina jis pas mane ir klausia, ar jau geriau tariau, ar tai ir tai gerai suprantas. Net valgydamas, pasideda kalbos vadovėlį šale lėkštės, ir tada turiu jam padėti, vieną ar kitą dalyką paaiškinti.

— Sunki kalba! — dūsauja jis.

Tai jo paties, jo tėvų kalba. Mažas būdamas, pradinę mokyklą lankydamas, šnekėjo jis lietuviškai. Suaugęs ir išėjęs mokslus, apsigyveno Vilniuje ir nutolo nuo savos kalbos. Jaunesnysis jo brolis yra lietuvių kalbos mokytojas Švenčionyse. Liko ten, įsitikinęs, kad bolševikai neilgai trukus gražins Lietuvai ir Švenčionis, o visų pirmiausiai dėlto, kad jis ten reikalingas.. Profesorius laiko save taip pat lietuviu, bet kad galėtų atlaikyti profesūrą, reikia gerai mokėti lietuviškai.

— Ar ne pašėlęs daiktas: matematikos profesoriui reikia mokytis kalbų! Ir kas aršiausia: gimtosios kalbos! — juokauja jis dūsaudamas.

Nors jo žmona ir dukterys anksčiau nei mokėjo nei šnekėjo lietuviškai, bet joms daug geriau sekasi. Siūlosi jam padėti, taiso jį. Ne, jis joms netiki.

Visa šeima puikūs žmonės, kaip ir visi vilniečiai. Visados gerai nusiteikę, linksmi, greitai padėti. Ir jų namo ir kitur atsiranda pabėgėlių. Šiuo metu čia tėra viena, tolimesnė giminaitė, senutė dvarininkė Marija. Bet kitomis dienomis jų nestinga; ateina, pabūva ir toliau iškeliauja.

Ponia Marija išispraudė pirmadienį pro duris, storai apsilvilkus paprastais avių kailių kailiniais, išvargus, peršalus. Dar ir dabar, po savaitės, ji sirguliuoja, bet gulėti atsisako. Tai užgrūdinta ir nekvaila moteris, atrodo penkiasdešimties metų, nors gerokai senesnė. Pažiūrėjus į ją kartą, nebeima noras žiūrėti antrą kartą. Smakras atsikišęs, lūpos plonos, nosis siaura ir įspausta, akys mažutės kaip pipirai.

Apie ją buvau girdėjęs jau anksčiau. Jos sūnus atbėgo čia prieš du mėnesius; dirba dabar kažkur ūkyje vakarų Lietuvoje. Nors ji ir jauna būdama nelabai atrodė gražesnė, vis dėlto pagaliau ištekėjo, paviliojus vyrą dideliais paveldėtais dvarais. Jau po savaimės vyras ją metė. Ji suprato priežastį ir ramiai nusilenkė likimui. Pati ėmėsi tvarkyti paveldėtus, anksčiau nelabai kaip tvarkomus dvarus. Jai sekėsi. Išmokėjo tėvo skolas ir, metams bėgant, pagarsėjo kaip pavyzdingiausia Baranovičių apskrities šeimininkė ir ūkininkė. Ji smarkiai rūpinosi gyventojų sveikata ir švietimu, steigė kaimietėms moterims namų ruošos kursus, amatų mokyklas. Jos plačioj apylinkėj išnyko tamsa ir skurdas, žmonių akyse ji pasidarė angelas ir motina globėja.

Bolševikams raudona banga artėjant, ji net negalvojo bėgti. Niekas ir nebūtų supratęs, jei ji būtų bėgusi.

O kad jos sūnus iš anksto pabėgo, tai buvo kitas reikalingas.

Iš pradžių bolševikai lyg ir nepastebėjo jos. Nusavino jos ūkius ir paskelbė, kad geriausiam centriniam dvare bus įrengta žemės ūkio mokykla ir žemės ūkio mašinų stotis. Tai išgirdę, paprasti kaimyniniai ūkininkai pasiuntė Minskan delegaciją, siūlydami, kad ponija Marija būtų paskirta Baranovičių žemės ūkio komisaru. Po keletos dienų ponija Marija buvo suimta. Drauge su kitais dvidešimt septyniais asmenimis, daugumoj vyrais, uždarė ją pirtin. Pirtis buvo angšta, tik atsirėmus į kaimyną buvo galima kiek prisnūsti. Poniai Marijai atrodė visdėlto, kad bolševikai buvo malonūs ir mandagūs. Jie atsiprašė, kad negalėjo pamaitinti savo kalinių, bet vandens nei karto nepagailėjo. Dvidešimt tris dienas išbuvo ponija Marija tam pirties kalėjime. Kad ji ir kiti nemirė iš bado, tai dėka keletos žydų iš Baranovičių, mėgusių ponią Mariją ir sugebėjusių suorganizuoti slapta maisto tiekimą.

Dvidešimt ketvirtą dieną bolševikai paleido ją ir kitas dvi moteris iš kalėjimo, atvarė prie Lietuvos sienos ir įsakė net nepabandyti grįžti atgal. Kodėl, ji nesuprato dar ir šiandien.

Mes skubinam kiekvienas su savo paaiškinimu. Olė, jauniausioji profesoriaus duktė, randa turbūt tikriausią:

— Stalinas, matyt, nemėgsta, kad jam kas prilygtų. Jis, matyt, pakenčia tik pusę kitų asmenų populiarumo, palyginus su savuoju. Jei kam pavyksta pasiekti tris ketvirtadalius, tam reikia lauk — jei ne iš gyvybės, tai iš valstybės.

Ponia Marija šypsosi. Nors ir nesidaro besišypsodama gražesnė, bet pasakoja toliau.

Ji jau žinojo, kad Lietuva nuo sausio 20-tos daugiau

pabėgėlių iš Sovietų Sąjungos nepriiminėja. Bet juk ji nesiveržė Lietuvon sava valia. Turbūt 30 laipsnių šaltyje brido jos, trys moterėlės, per pusnis ir per sieną. Priešais išaugo iš pakrūmio trys lietuviai pasienio policininkai ir paprašė jas atgal. Jokie maldavimai, niekas nepadėjo. Policininkai, pasirodė, suprato tik lietuviškai. Kitą naktį mėgino jos kitoj vietoj, rezultatas buvo tas pats. Tada nutarė jos artimam kaime pramokti lietuviškai. Bent kelis sakinius, bent tiek, kad paaiškintų, jog bolševikai jas išvarė ir jokių būdu nenori priimti atgal. Po kelių dienų moterėlės pamėgino, bet jau dienos metu. Jų pramokimas lietuviškai tiek padėjo, kad buvo nuvestos pas ruožo viršininką. Tas paaiškino lenkiškai, esą, per sieną veržias tiek pabėgėlių, kad juos įsileidus, reikėtų patiems lietuviams kraustyti kitur.

— Bet kai jis pamatė, kokia aš negraži, matyt, jam manęs pagailo, ir jis pažadėjo pabandyti įleisti mane vieną. — Ponia Marija sako tai taip paprastai ir taip atvirai, kad žmogus pajunti jos žavumo jėgą.

— Aš padėkojau, bet paaiškinau, kad negaliu atsisukti nuo savo gerų draugių palydovių. Viršininkas galvojo ilgai, norėjo kažinkur skambinti, bet neskambino, tik pasakė:

— Na, gerai. Bet dėkui Dievui, kad Tamsta nepasidėmėi viso kaimo su savim.

Senutė švinta, gėrėsi savim. Jaučia, kad ir jos nesama visiškai beginklės.

Nuotaika pakyla, šeimininkė ateina su kava. Ore girgžda išėlęs šaltis, bet viduj spraga didelė atvira krosnis. Šilta. Profesorius pamiršta lietuvių kalbos vadovėlį ir pats nori papasakoti. Jis nėra joks pasakotojas, bet štai jis prisiminė vieną savo studentą, ukrainietį Di-

den. Sūnų žinomo ir visų mėgiamo teisėjo, gabų įvairiose srityse, išskyrus matematiką. Jis prisiminė jį todėl, kad tai buvo vaikinai, siela ir kūnu prisigėręs komunizmo.

— Santykiaudamas su tėvu, pažinojau tą bernioką, dar iš mažens. Vieną dieną, šešiolikos metų gimnazistas būdamas, atskleidžia jis man savo pažiūras į dvilypę moralę. Jo įsitikinimu, susipratęs komunistas gali ir turi, be mažiausio sąžinės graužimo, pasmaugti savo priešą kapitalistą. “Mūsų akimis žiūrint”, dėstė jaunas Diden, “ kapitalistas ar ir vidurinės klasės žmogus neturi nei mažiausio egzistencijos pateisinimo. Šiuo metu krašto valdžia jų rankose, todėl mes turime būti atsargūs, kad atėjus laikui, galėtumėm jiems padaryti galą. Tas laikas ateis, niekas mūsų neabejoja”. Kad geriau mane įtikintų, jis ištraukė peilį iš kišenės ir pademonstravo, kaip jis jį pavartos ateityje. Mane šiurpas nukratė, bežiūrint į tokį bernioko sužvėrėjimą, žinoma, tą pat dieną papasakojau jo tėvams, ką savomis ausimis girdėjau. Tėvai buvo labai nelaimingi, nežinojo, ką daryti, kokių priemonių stvertis. Bet jis neslėpė savo pažiūrų ir nuo tėvų. Klausykit tik, ką iš jų išgirdau: Vieną gražią dieną atskleidė jis jiems, kad kai tik krašte įsigalės komunizmas, aš ir jo gimnazijos tikybos mokytojas būsim pirmomis aukomis. Kai sūnus baigė gimnaziją ir metus pastudijavo Vilniaus universitete, tėvai išsiuntė jį Anglijon, įsitikinę, kad ten iš jo pasidarys žmogus. Po dviejų metų grįžo jis. Geriau apsisivilkęs, mandagesnis, geresnių manierų, bet vistiek su Maskvos velniu galvoje. Jis nutaręs likti namie, studijuoti savam krašte. Nežiūrint, kad buvo nusistatęs mane likviduoti, atėjo jis vieną vakarą pas mane, norėdamas pasiklausti patarimo. Nors matematika jam nekaip sekėsi, vis dėlto norėjo jis ir toliau studijuoti

technologiją, tik nežinojo kur. Neabejodamas, patariau jam Lvovą.

— Hm. Ten gyvena dvi mano tetos. Reikės gyventi pas kuria. Tetos — tai taip senoviška, taip archaiška.

Ne, ten jo netraukė. Išdėsčiau visas Lvovo technologijos instituto gerąsias puses, įtikinau pagaliau. Padėkojo man, išėjo ir išvažiavo. Nuo to laiko nieko apie jį nebegirdėjau. Štai jau treji metai.

Profesorius nutyla, susimąsto. Nugeria kavos gurkšnį ir papildo mūsų stikliukus Krokuvos Cherry Brandy.

— Kažinkur tas Piter Diden galėtų būti dabar?

— klausia jis pats savęs. Nei kiek nenustebčiau, jei staiga jis vėl čia pas mus pasirodytų.

Duryse pasigirsta skambutis, — mes visi apstings-tam.

— O ką žmogus gali žinoti.

Tvarkiusi ugnį krosnyje, profesoriaus žmona pastato šakes į šoną.

Profesorius pašoka nuo stalo ir išskuba atidaryti.

Visados šaltakraujė Olė mano, kad galėjo būti kokia telegrama ar šiaip kas. Mes kiti laukiam suėmę kvapą. Argi neatsitinka, kad šneki apie vilką, ir vilkas štai atsisistoja duryse?

Po kelių minučių grįžta profesorius.

— Ar galėjo kas pagalvoti! Tai tikrai jis, Piter Diden ! Bet čia, vidun, jis jokių būdu nenori kelt kojos. Matytumėt tik, kaip jis atrodo! Tik skarmalai ir barzda! Tiesiai čia iš vokiečių nelaisvės. Ką aš šneku! Iš Gardino, iš Lvovo. Paruoškite greičiau jam vonią! Jis nieko kito nenori, tik miego. Ne, valgyt nenori. Saugok Dieve, neduokit jam dabar valgyt!

Sunku bepažinti profesorių. Dar sunkiau suprasti, ką jis sako.

Po truputį visi aprimstam. Nustatom, kad naujam atbėgėliui visų pirmiausiai reikia baltinių ir rūbų. Profesorius ir aš atrenkam iš savų daiktų, ką turim.

Po vienos dienos, maždaug tokiose pat aplinkybėse kaip vakar, klausomės visi Piter Diden pasakojimo. Jis pasakoja ramiai, vaizdžiai, gyvais pavyzdžiais. Kartais sustoja ir tyli minutę, kitą. Suprantam ir jaučiam, kad pergyvenimai akmeniu jį užgula.

Piter Diden augalotas, jaunas vyras, kas ne taip dažnai pasitaiko tarp ukrainiečių. Šviesiai geltonplaukis, skandinaviškai geltonplaukis. Gal švedas palikuonis nuo Poltavos mūšio. Pati pavardė nelabai ukrainiškai skamba. Bet jei jo ir turima švedų kraujo gyslose, ne visai skandinaviškai jis atrodo. Ramūs veido bruožai nesisiderina su didoka išlenkta nosimi ir kaip gilės rudomis akimis. Pečiai platūs, stiprūs. Bet matyt, kad ir dabar nuovargis jame ima viršų, ir jis nevisai primena tą jaunuolį, kurį profesorius mums vakar pavaizdavo.

Trumpai suglaudus, tokie buvo Piter Diden pergyvenimai :

Kaip ir daugelis kitų studentų, karui kilus, jis buvo mobilizuotas. Dalyvavo Varšuvos gynime. Lenkijos reikalai jam buvo visai svetimi, vis dėlto jis kovėsi įtūžęs, nes žinojo, kad kovojo prieš nacių Vokietiją. Kad Stalinas susibroliavo su Hitleriu, nedaug ką jam reiškė. Nacionalsocializmas liko, jo įsitikinimu, ir toliau komunizmo aršiausiu priešu. Jo viršininkai karininkai lenkai buvo juo patenkinti. Jis buvo apdovanotas pasižymėjimais, bet kai vieną dieną jo akyse granata sudraskė jo draugą, pabjuro jam viskas. Pats laukė, kad jį užmuštų ar bent sužeistų, bet ne. Staiga vieną naktį, granatų ir lėktuvų bombų pragare, atsistojo jo akyse kaip pavertas motinos vaizdas. Ji verkė, popieriun vyniodama tomatų, kuriuos jis turėjo pasiimti pusryčiams

mokyklon. Jo padaryta vėl kas nors blogo, todėl ir verkė motina. Nuo to akimirksnio grįžo motinos vaizdas su kiekvienu priešo artilerijos ar lėktuvų puolimu. Jį apėmė nenugalimas, vaikiškas ilgesys greičiau pamatyti motiną ir prašyti, kad jam atleistų. Juk jis dažnai buvo jai negeras, o visų pirmiausia savo komunizmu suteikė jai daug nemalonumų ir rūpesčių. Vargšė, buržuazinių prietarų pavergta moteris. Vis dėlto ji buvo motina, nepaprastai gera, pasiaukojanti motina. Prieš tai, negu kas su juo atsitiks, jis turėjo pamatyti motiną.

Pagaliau Varšuva pasidavė, ir jis su keliais gyvais likusiais pateko vokiečių nelaisvėn. Po kokio mėnesio buvo jis su keliolika kitų ukrainiečių pervestas vienanūkin ties Goldap. Rytų Prūsijoje, bulvių ir runkelių kasti. Jį erzino daugiausiai tai, kad kliši ir šlubi ūkio bernai, vokiečiai, nežiūrint jo protestų, vadino jį lenku. Tai tik pagreitino jo pabėgimo sumanymą.

Po sunkių ir painių nuotykių, jis apsidžiaugė, kad pasiekė Gardiną, išlaisvintą Gardiną, kur jo tėvas pastaraisiais metais buvo apygardos teismo pirmininku. Iš anksto gėrėjosi, kokį didelį džiaugsmą suteiks tėvams jo netikėtas atvykimas, ypač motinai. Dabar jis saugosis, kad niekad nesugraudintų motinos. Pabus kokį mėnesį namie, pailsės, pasitaisys, galvojo jis. Vėliau, žinoma, pareigos šaukiamas, praneš apie savo atvykimą komunistų partijai ir darys tai, kas bus pavesta. Kad ir iš naujo stoti frontan, kodėl ne, kovai prieš baltagvardiečius suomius.

Namie jam niekas neatidarė durų, kai jis paskambino. Kelis kartus ėjo nuo durų ir vėl grįžo. Klausinėti kiemsargio nenorėjo, nors jį ir pradėjo imti nerimastis. Neišlaikė, nuėjo pas kiemsargį.

Jau daugiau mėnesio, jau gruodžio pradžioje NKVD išvežė jo tėvus. Kur, ką galėjo kiemsargis žinoti. Jo

tėvų bute įsikūrė su savo šeima kažkoks raudonasis pulkininkas, bet šiandien jų nebuvo namie, visi išvykę Lietuvių Braston maisto ir kitko pirktis. Gardinas buvo nuo visko, kas prekėmis vadinosis, ištuštintas ir iššluotas.

NKVD biure nieko negalėjo jam atsakyti. Jis maldavo, įrodė esąs pasitarnavęs komunistas; turėjo teisę gauti tikrą informaciją. Jį nukreipė į viršininką. Tas teiravosi, kodėl jam taip parūpo tie du buržujai? Nejau jis nežinojo, kad jo tėvas teisė komunistus Vilniuje? Taip, aiškino Piter Diden, einant galiojančiais įstatymais esamoj santvarkoj tėvas buvo priverstas teisti, bet šiaip jis buvo padorus, geras žmogus ir politiniam gyvenime nedalyvavo . .

NKVD viršininkas nenorėjo ilgiau gaišti laiko ir klausytis buržujaus sūnaus pasakų. Jei Piter norėjo skaityti ištikimu komunistu, neturėjo sielvartauti dėl tokių tėvų.

Skaudančia galva ir geliančia širdimi — Piter Diden jau žinojo, kad turi širdį — ieškojo jis tėvų kitur. Tik niekas nepadėjo. Kaikur buvo rodoma jam kiek užuojautos, patarta kreiptis kur reikia — į augštesnes vietas. Augštesnių vietų atsakingieji pareigūnai buvo tokie patys, kaip NKVD viršininkas, kartais dar labiau sutitnagėję. Piter Diden suprato, kad jie negalėjo būti kitoniški.

Gal jo archaiškos tetos Lvove turėjo daugiau žinių? Didesnę kelio dalį ėjo pėsčias. Juk jis neturėjo nei pinigų nei ką parduoti.

Teta Olga buvo taip pat išvežta. Ji buvo turtingo gydytojo našlė, linksma ir ekspansyvi. Savo pasibjaurėjimo ir pasibaisėjimo komunizmu prieš nieką ir niekados neslėpė.

Teta Melanija buvo mirus. Kokiu būdu, niekas nežinojo. Galbūt, parodė pasipriešinimo, kai jos namuose buvo daroma krata. Pasirodė, ją įtarė, kad ji savo namuose slepianti tautos priešus. Šiaip ji buvo žinoma kaip rami ir kukli moteris. Galbūt, kad sesers Olgos išvežimas buvo išvedęs ją iš pusiausvyros. Jos butas taip pat buvo okupuotas, o turtas, kaip nevedusios ir bevaikės moters — valstybės nusavintas.

Jam neliko nieko kito, kaip pasukti Lietuvos pusėn, Vilniun, kur jis buvo išaugęs. Kelias pasirodė ilgas ir kreivas, daug ilgesnis nei iš Gardino Lvovan. Reikėjo jis tyčia sukalioti, mėtyti pėdas. Jam atrodė, kad ji pradėjo sekti. Pakeliui pažino ir susitiko jis daug žmonių, kurie jau buvo spėję atsisakyti savo senų įsitikinimų.

— Ukrainoj ir Baltgudijoje, srityse, kur lenkai viešpatavo, buvo žiūrima į bolševikus kaip į užtarėjus, mūsų tautinių aspiracijų rėmėjus. Bet raudonieji pasirodė esą siauri, akli fanatikai, be mažiausios galimybės suprasti kitas, kad ir giminingas tautas, savitas socialines sąlygas ir individualines kultūrines ypatybes. Visais savo metodais, o labiausiai savo žiaurumu, pasirodė jie esą ne kas kita, kaip Timurlenko ir Džingis Chano pasekėjai.

Tai buvo nepaprasti, tai buvo ugnies žodžiai iš tikrą atsivertusio komunisto. Jei dar anksčiau profesorius šeimininkas žiūrėjo kiek įtartinau į savo seno draugo sūnų, tai dabar jis švito iš džiaugsmo. Jei jis niekad netikėjo, kad iš jauno Didenio bus matematikas, tai dar mažiau, kad jis kada nors įgaus sveiko proto ir žmoniškumo.

— Gal ir keistai skamba, bet jei dabar lenkai sugrižtų į anksčiau engtas Ukrainos ir Baltgudijos sritis, gyventojai sveikintų juos, beveik be išimties, kaip savo iš-

laisvintojus, — pabrėžia Piter Diden su karštu įsitikinimu.

— Kas daugiausiai krinta į akis bolševikų karalystėje, tai visiška stoka žmoniškumo, žmogaus vertės pajautimo. Gyvenimas daros juk vertas gyventi tik tada, kai žmonės supranta ir atjaučia vienas kito vertę. Tik tada spinduliuoja šilima iš žmogaus į žmogų. Sovietų karalystėje žmogus junti tik užrakinto rūšio šaltį.

Piter Diden vėl tyli. Gal jaučia, kad kitiems, ne tiek, kiek jis pergyvenusiems, nelengva įsijausti į jo žodžius ir mintis.

Pereina prie paprastesnių, nuotykingesnių dalykų. Papasakoja, kaip jam pavyko pereiti Lietuvos sieną.

Paskutinį kelionės galą ėjo drauge su vienu lenku karininku. Kad lengviau pasisektų, abu persivilkę į sovietišškai atrodančius, nuplyšusius darbininkus. Pirmas bandymas nepasisekė. NKVD pasienio policininkų turėta sargybiniai šunys. Bet abu surado paprastą išeitį. Ateinančią naktį vienam kaime, ties Gudagoju, pasigavo po katę ir ėmė bristi arčiau sienos pamiške. Raudonieji šunys užuodė, žinoma, svetimus žmones, bet dar daugiau — kates. To tik ir reikėjo. Paleistos katės šovė miškan, šunys paskui jas, o NKVD-istai su atkištais šautuvais — paskui savo šunis. Tuo metu Piter Diden ir lenkas ramiai sau perėjo sieną ir atkeliavo Lietuvon. Lietuvos pasienio policininkai pirma nenorėjo jų įsileisti, bet pasiklausę atsitikimo su katėmis, pakeitė savo nusistatymą.

Kaip niekur nieko sako Piter Diden, kad jis ir jo draugas lenkas nutarė vykti toliau, Suomijon. Kliūtys? Kliūtys jų nebaido. Jie yra nusistatę kautis prieš bolševikus, jie jaučia pareigą padėti suomiams, ir todėl niekas neįstengs jiems sukliudyti.

Moterys sužiūra į Piter Diden. Panelės Olės akys užsidega neapsakomo susižavėjimo ugnimi.

Tuo pat metu pajaučiam visi, kaip gera, kad esam Lietuvoje. Bet ar pakankamai įvertinam tą laimę? Ar pajėgiam šiuo metu įvertinti?

Vieną dieną nebesulaukiam Piter Diden pietums. Visi suprantam, kodėl. Tegul Dievas jam padeda!

— Tegul Dievas jam padeda! — atsidūsta Olė, pakėlusi akis į dangų.

Vidaus Reikalų Ministerija tik ką pakartojo įsakymą, kad absoliučiai niekas daugiau nebūtų įsileidžiamas per sieną. Drauge pranešta, kad pasienio sargyba bus dvigubai sustiprinta. Tie, kuriems visdėlto vienaip ar kitaip pavyks prasiskverbti Lietuvon, bus grąžinami atgal.

Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus, Hooverio komiteto ir žydų Jointo atstovai reagavo; jiems atrodė tas draudimas nelabai žmoniškas. Iš pat pradžios atrodė taip ir man pačiam. Bet pagalvoję kiek, visi įsitikinom, kad Lietuva jokių būdų negali daugiau pabėgėlių pri-glausti. Be internuotų lenkų kareivių, apie 14.000, turim mes Vilniaus krašte su Vilniumi ir kitur Lietuvoje šiuo metu per 30.000 civilių pabėgėlių. Be to 106.000 taip vadinamų karo aukų: bedarbių fabrikų darbininkų, buvusių lenkų valdininkų ir tarnautojų ir lenkų pensininkų su šeimomis. Didesnės paramos iš savo pusės tarptautinės organizacijos negali pažadėti. Jų išteklius smarkiai suvaržo karo aukos Suomijoje, o kas žino, kas gali Europoj atsitikti rytoj ar poryt?

gėlių bandos niekados nesibaigs plūsti iš kitos pusės, nežiūrint, kad bolševikai vėl labai smarkiai pradėjo sekti, kad niekas nepabėgtų iš jų rojaus ir niekas neterštų jų vardo. Bolševikams agituoju ir vilioju, prieš Kalėdas Sovietų Sąjungon išsikėlė 700 Vilniaus darbininkų su savo šeimomis. Didelė jų dauguma jau spėjo grįžti. 1.800 lenkų kareivių, kilusių iš Sovietų Sąjungai atitekusių sričių, sutiko grįžti į tėviškes. Išvažiavo ne pilnas tūkstantis. Kiti atsisakė paskutinę valandą, jie bevelijo geriau būti internuoti Lietuvoje, nei pasinaudoti laisve bolševikų žemėje.

III.

Gegužė.

— Tamsta nebijok, aš dar nieko nesudeginau.

Profesoriaus šeimos virėja ir tarnaitė Stefanija nukabina iš spintos mano tamsų kostiumą „prosinti“. Man jo reikės šįvakar, esu pakviestas vakarienės, kur bus daug svečių.

— Bet tokiais laikais, kaip dabar, gali žmogus visko laukti. — Ji stabterėja susimąščius, su kostiumu, permestu ant rankos. — Juk kokios tik žiemos būta! Šiandien jau gegužės ketvirta, kai viskas Vilniuje paprastai žaliuoja ir žydi, o ką Tamsta matai? Plikos, iššalusios obelys, iššalę slyvų ir vyšnių medžiai. Net aviečių krūmai ir tie iššalo.

Žvilgterėjau pro langą. Sodas priešais vilą visas juodas, žemė sunkiai pilka. Vietoj šlamančių lapų ir žiedų styri į dangų iškilusios liesos, sausos šakos, į dangų pavasariškai mėlyną, žvilgantį, žavintį. Taip atrodo, kur nepažiūrėtum, šaunios Vilniaus kaštanų alėjos atrodo beveik kaip negyvi, į dangų patįsę šakų stabarai. Tik retas kuris medis ar krūmas rodo, kad pavasaris jau čia. Girininkai nustatė, kad Rytų Lietuvoje daugumas ąžuolų negalėjo pakelti šios žiemos, eglynai, žiemos ir šalčių miškai stovi daugely vietų parudyje kaip nusvilinti.

— Blogi ženklai! Blogi ženklai! — Susirūpinus Stefanija krato galvą. — Niekados anksčiau nejaučiau, kad aš jau pradėdu senti. Šį pavasarį jaučiu tai, nors man iki septyniasdešimts dar toli. Bet nebijok, Tamsta, prosinamo rūbo aš nesudeginsiu.

Ji šėjo.

Stefanija, Vilniaus miesto lietuvaitė, čia gimusi ir augusi, visą lietuviškumą gražiai išsaugojusi, šių namų geriausia atspara. Visados linksma, gyva, randa praskaidrinimo žodį tam, kam galva pasvyra. Puiki virėja, nieko neprisvilins, nieko nepagadins. Bet šiandien atrodo jos pačios galva pasvirus. Atrodo, pasidarius sunkesnė, kresnesnė, nejudresnė. Ji, matyt, išskaitė ką iš gamtos knygos atverstų lapų, ir išsigando. Mes, mokyti, apšviesti žmonės į tai netikim.

Nežiūrint žiemos siautėjimų, iš daug ko matyt, kad pavasaris visdėlto jau atėjęs. Miesto sodininkai, padėdami būrių pabėgėlių vyrų ir moterų, triūsia visur, aikštėse, soduose ir alėjose, grėbia, kasa, akėja ir sėja. Žvaliai šiltas, gaivinantis oras žada, kad tai kas pasėta — dugs ir gerai augs. Merginos apsivilko šviesiais, lengvais ir linksmomis vasaros rūbais. Nes jei kartą pavasaris tik įkėlė koją Vilniun, tai ir vasara kaip ir čia pat. Visur tik taukši guma pamušti mediniai batukai. Tokia mada šiemet. Tai madai palengvino kelią ir lėšų ir odos stoka. Vilniaus moterys priėmė ją atviromis rankomis ir kojomis, ypač žinodamos, kas tuos batukus gamina: pabėgėliai inžinieriai, dailininkai, o gal ir dantų technikai, anksčiau kalę auksinius dantis. Moterims juk nestinga geros širdies, o Vilniaus moterys giedresnės nuotaikos nei kur kitur, ir naujuose batukuose jos laikosi ir eina neblogiau, kaip eidavo geriausiuose iš odos pernai ar užpernai.

Eidamas darban iš pakilai gulinčio Vingio priemiesčio, turiu kasdien nusileisti iš Tauro kalno. Prieš keletą metų galvojo lenkai šiam, viršuje paskliundžiai įdubusiam, kalne įrengti sporto stadioną. Įdubimas dailios pasagos formos, su natūraliomis terasomis, atkreiptomis į apačioj nuostabiai nusitęsusi miestą. Dar neužbaigus paruošiamųjų darbų, nusistatyta įrengti stadioną kitur. Dabar guli nebaigtas, pamirštas stadionas ir skęsta saulės auksu žydinčiose pienėse. Reginys iš čia į Vilnių stačiai stebuklingas. Tinkamam atstume, su laisvu dangumi virš galvos ir gyva perspektyvine giluma. Vilniaus architektūrinis turtingumas atsiskleidžia savo gausioj, banguojančioj plotmėj, į visas puses proporcingai padalintas, žalių kalnų rėmais palei horizontą išryškintas. Nevaržančiais rėmais. Arčiau iš čia į šiaurę, trimis siaurėjančiais augštais išauga švento Jokūbo bažnyčia, ir staiga dar augščiau pasineša dviem grakščiais vėlesnio baroko bokštais. Ten toliau, anapus Neries, švinta to pat stiliaus švento Rapolo bažnyčia, tik dar lengvesnė ir lakesnė. Toliausiai į šiaurę, virš Neries kranto, švyturiuoja baltutėliai Kalvarijos bažnyčios rūmai. Artėliau šonan, į šiaurės rytus, baltoms sienoms švelniai kontrastuojant su tamsiai raudonais kupolais, ryški švento Petro ir Povilo bažnyčia. Ypač iš vidaus žiūrint, ji atrodo gražiausia Vilniaus baroko bažnyčia. Dar arčiau, truputį į dešinę nuo Gedimino kalno, klasiškai palengva, bet karališkai didingai iškyla iš slėnio švento Stanislovo milžinė katedra, sauganti Vytauto Didžiojo palaikus. Dar arčiau, tiesiai rytuose, sužydi visu baroko gausumu, bet drauge ir lengvu detalių grakštumu ir proporcingumu, šventos Kotrynos bažnyčia. Tiesiai toliau, Vilnios statmenai krintančių skardžių fone. šauna dangun, kaip paleistos vilyčios, viena greta kitos dvi gotiškos bažnyčios: lyg

neliečianti žemės, perregimai lengva šventos Onos ir vienuoliškai viduramžiškai apysunkė švento Bernardino. Pietų rytuose dominuoja universitetinė švento Jono bažnyčia, didžiausia mieste, garsi savo žaisminga, palaipsniui augštin kylančia baroko kolonų fasada ir savo laisvai stovinčiu, didingu ankstyvo baroko bokštu. Augstėliau, tiesiai pietryčiuose, išauga jėzuitų pastatyta švento Kazimiero bažnyčia, Vilniaus barokinė pirmapradė, stiliumi pasekusi Il Gesu bažnyčią Romoje. Kalną pietų rytų pietuose puošia dar vienas baroko pastatas — turtinga šv. Teresės bažnyčia, traukianti akį netiek savo fasados marmuru ir rusvu švedu granitu, kiek jos nepaprastu architektūriniu darnumu ir išpūdingumu. Tarp šių Romos katalikų bažnyčių, kaip architektūros archipelago, tai šen tai ten iškyla kitos, mažesnės bažnyčios, tarp jų — kunigaikščių, Lietuvos bajorų senyvi, savo architektūra dar ir šiandien svarūs rūmai, ir kiti istoriniai valstybiniai ir miesto savivaldybės pastatai. Pasitaiko Vilniuje ir bizantiškos architektūros, bet ji čia tiek kokybe, tiek kiekybe visai nežymi. Be priespaudos, 1795 — 1915 metų laikotarpyje rusai nesugebėjo atnešti jokio kito įnašo į krašto kultūrinį gyvenimą. Daug ką rusai sunaikino, išplėšė. Kad iki pagrinčių ištrintų Lietuvos nepriklausomybės laikų pėdsakus, jie visiškai nugriovė Lietuvos kunigaikščių rūmus, visoj Europoj vieną pačių gražiausių renesanso gdynės pastatų, su žeme sulygino tame pat stiliuje pastatytus miesto sienos mūrus ir išsprogdino daug kitų, jiems akis badančių namų. Jau anksčiau, 1650 — 1655 metų Vilniaus okupacijos metu, rusai pasirodė esą tikri Rytų barbarai. Jau tada, panašiai kaip pernai rudenį, plėšė jie ir vežė, kas tik buvo galima išplėšti ir pakrauti. Krosnis, grindis, vartus, langų rėmus su stiklais ar ir be stiklų, geležines šakes, kastuvus, ratus ir pakinktus.

Vilnius nusitiesęs, kaip pavertas prieš mane, kaip iš praeities laikų, iš gilios senovės iki šiandien gyva, plakanti Lietuvos širdis. Lengvai ir gyvai plakusi saulėtais laikais, sunkiai, bet kantriai plakanti audros ir vargo metais.

Kasdien, kasrytą, pakeliui darban, jei tik didelė skuba nekliudo, sustoju aš čia ir išsižiūriu į Vilnių. Stovint čia, gyvą ryšį su Vilniūm jaučiant, daug kas aiškiau pasidaro, ne viena problema lyg savaime išsisprendžia, žmogus pajunti, kad daiktai su daiktais, įvykiai su įvykiais, praeitis su dabartimi rišasi.

Nieko, viskas bus gerai!

Nežiūrint nepakenčiamai šaltos žiemos ir didelės bedarbės Vilniuje, krašto artimesnė ateitis atrodo šviesi. Lietuvos eksportas kyla, bedarbė pradėjo mažėti, pabėgėliai ir kitos karo aukos nebesudaro sunkesnės problemos, vidaus politinis įtempimas žymiai atslūgęs. Dar apie Kalėdas buvo žmonių, kurie manė, kad Maskva su savo grobimo politika Vilniaus krašte pernai rudens turėjo ypatingų, toli siekiančių tikslų. Iškraustydama didesnę dalį Vilniaus pramonės ir ištuštindama sandėlius, ji, girdi, norėjusi Trečiojo Internacionalo veikimui Lietuvoje paruošti lengvesnę dirvą. Juk Lietuvos jau be to turėta nemaža ekonominio ir tautinio pobūdžio sunkumų, perimant Vilniaus kraštą su lenkišku palikimu. Bet ištisą žiemą bolševikai laikėsi Lietuvoje taip santūriai ir ramiai, lyg jie niekados ir nebūt sapnavę apie kokius perversmus kituose kraštuose. Vidaus reikalų ministeris Skučas, matyt, vis dėlto priklauso prie tų žmonių, kurie taip lengvai neįtiki šviesesniems pasireiškimams. Todėl jis iš anksto, prieš ge-

guzės pirmąją, paruošė visas atsargumo priemones. Taip pat Vilniuje, o gal daugiausia čia, gatvės buvo visą tą dieną saugomos ginkluotos, pėsčios ir raitos policijos. Vilnius lenkų viešpatavimo metu garsėjo savo gegužės pirmosios incidentais. Bet dabar, trečiadienį, nepasirodė nei vienas komunistas gatvėje. Manoma, kad gegužės trečią, lenkų tautinę dieną, bus triukšmingiau. Triukšmauta, tiesa, kiek, bet ne lenkų, o mūsų pačių tautiškai nusiteikusių jaunimo. Lietuvos santykiai su Sovietų Sąjunga geri, lenkų mažumos lojalumas Lietuvai didėja diena iš dienos, ir mūsų politinių partijų bendradarbiavimas daros vis glaudesnis ir stipresnis.

Matyt tik geri ženklai ties Lietuvos horizontais. Net Mr. Redfern, Hooverio komiteto atstovas, kuris buvo toks pesimistiškas rudenį, Lietuvai perimant Vilnių, dabar entuziastiškai nustato:

— Lietuva veda nepaprastai protingą politiką, nėra jokios abejonės. Ji turėtų būti pavyzdžiu kitoms, didesnėms valstybėms.

Sotūs ir patenkinti svečiai pabiro po salioną, biblioteką ir kitus kambarius. Kaip paprastai tokiais atvejais, moterys atsiskyrė sau, vyrai sau. Keletas jaunesnių vyrų dar nenusistatė, kur jiems dėtis: eiti linksminti ponias, ar išitraukti ten, kur politika bus diskutuojama.

Ar tik ne politiniais klausimais laužo ponios savo galvas? Bestovint man su puoduku rankoje ir besiklausant lenkų teatro direktoriaus, dėstančio savo rūpesčius, mano ausį pagauna kas kita. Jauna švelnaus veido ir

tamsiaplaukė moteris, turbūt, kokio augštesnio lietu-
vio valdininko žmona, pasakoja grupei lenkių moterų:

— Vyras ir aš buvom užėję senienų krautuvėn. Mums buvo įdomu, ar nerasim kilimo, kuris tiktų mūsų salionui. Mums patiems sau bežiūrinėjant ir bederant, atėjo krautuvėn viena moterėlė su dvejetą nepaprastai gražių sidabrinių žvakidžių. Ji prašė tik šimto litų. Krautuvės savininkas pažiūrėjo, pavartė — nuderėjo iki septyniasdešimt litų. Ji paėmė pinigus, bet kai tik privėrė duris paskui save, išgirdau, kad ji pratrūko širdį veriančiu verksmu. Krautuvės savininkas buvo įsitikinęs, kad aš ir mano vyras nieko nepastebėjom. Plačiau besišypsodamas, priėjo jis prie mūsų su žvakidėmis ir siūlo: “Štai, turiu čia dvi žvakides, kurių reta pajieškoti. Tik žiūrėkit Tamstos, koks nepaprastai kilnus stilius, koks meniškas barokas, septyniolikto šimtmečio rankų darbas. Kadangi aš jau pastebėjau, kad Tamstos gerai nusimanot tokiuose dalykuose, tai aš nepaprašysiu daugiau, kaip keturių šimtų dvidešimts litų.” Mano vyras negalėjo suvaldyti pykčio, buvo pasinėšęs išplūsti krautuvės savininką, bet aš paėmiau jį po ranka ir mes išėjom nieko nesakę iš krautuvės.

Atpasakotas įvykis didesnio įspūdžio nesudarė. Viena žila, mažutė ponja, augštos bajoriškos kilmės moteris, pastebi tyliai:

— Tai atsitinka kasdien, kas valandą. Mes parduodam viską, išsipardavinėjam, dingstam. Jūs ateinat vieton mūsų, jūs — ir žydai. Taip jau viskas pasikeitė. Jūsų dabar eilė, jums dabar bus geriau. Nepyk, mano miela, jauna poniute, kad taip sakau. Jūs, lietuviai, nieku nekalti, kad karas ir nelaimės mus ištiko. Gal būt, kad mes patys, mes patys lenkai daugiausiai esam kalti. Manau, kad niekas iš mūsų jums nepavydi, kad jūs paėmėt Wilno, sakysim dabar Vilnių. Galim būti

jums dėkingi. Esat parodę mums, pabėgėliams ir kitiems, kad turit gerą, kilnią širdį, čia pas jus, po jūsų valdžios humaniška ranka, mes galim kiek atsikvėpti. Bet kad mums lemta žūti, išnykti, niekas mūsų daugiau neabejoja.

Šeimininkė atskuba, pusiau pridusdama, lyg čia ugnis reikėtų gesinti. Argi galima ponioms tuo būdu linksmintis, saugok Dieve! Ji taip nesako, nuduoda, kad nieko nepastebėjo, bet suranda ką įdomesnio, aktualesnio papasakoti, ir greitai nukreipia pašnekesį kiton, nepavojingon pusėn.

Man įdomu, kaip patiems šeimininkams sekasi. Jis tautinės ekonomijos profesorius, tuo tarpu be tarnybos. Turi anksčiau išlaikyti lietuvių kalbos egzaminus. Tiesa, jis turi į šiaurę nuo Vilniaus nemažą dvarą, bet dabar, pravedant žemės reformą, dvaras sumažės. Ar liks jam, pagal senąją žemės reformą, 160 hektarų? Ar tiek, kaip mūsų radikalioji spauda siūlo, 60 ar daugiausiai 80 hektarų? Kad vakaro šeimininkai jau būtų ką iš savo buto pardavę, dar nežymu. Salionas, kaip paprastai pas turtingesnius lenkus, mebliuotas lenkišku empiru, profesoriaus darbo kambarys ir biblioteka — baroko stiliuje. Kiti kambariai sudaro įspūdį lenkiškojo biedermejerio, pajvairinto Vienos stiliaus lenktinėmis kėdėmis, su žalio pliušo sėdynėmis ir atramomis. Iki lubų Vilniaus kambariuose taip augšta, jog čia reikia daug paveikslų ir kitų papuošalų, kad atrodytų kiek jaukiau. Todėl čia gali rasti visko. Be didelių ir mažų paveikslų sunkiuose, paausintuose ir juoduose rėmuose, rasi milžines dviejų metrų augščio vazes, plačiai išsikerojusias sidabrines ir bronzines žvakides, lubas siekiančius palmių ir kitų augalų krūmus, dideles, oda aptrauktas turkiškas sėdynes asloje. Be to, sienos, žinoma, nukabinėtos įvairaus porceliano lėkštėmis ir stalai nustatyti

kitokiais nesuskaitomais daiktais, žmogus turi nuolatos saugotis, kad skvernu ko neužkliudytum.

Svečiai buvo kviesti ateiti paprasčiau apsivilkę. Nes žinoma, kad jau yra nemažai augštesnių sluogsnių žmonių, kurių padėtis ilgiau negali prilygti šių namų šeimininkams. Jau nevienas bus pardavęs savo fraką ar smokingą su lakeruotais batukais. Valdininkas Lenkijoje nebuvo kažinkaip gerai atlyginamas. Gimnazijos mokytojas turėjo, pavyzdžiui, tenkintis tik 300 zlotų mėnesinės algos. Nenuostabu, kad nedaug kas galėjo ką sutaupyti. Bet reikia gi gyventi, reikia pasirodyti, kad nenustojama vilties, tikima pavasario ir ateities stebuklu. Kaip visi tautinės ekonomijos mokslininkai, šeimininkas smarkiai veiklus politiškai, todėl jis ir kvietė lietuvius ir lenkus drauge. Nepakanka, kad yra susidariusios geresnės sąlygos lietuvių ir lenkų santykiams išlyginti, reikia, jo įsitikinimu, palankias sąlygas aktingai išnaudoti.

Teatro direktorius, simpatingas, kultūringas vidutinio amžiaus vyras, ir aš eisim toliau, ten, kur politinės problemos narstoms ir svarstomos. Bet stabterėjam, išiklausom.

Kunigas R-wicz buvo tiek pagautas savo paties žodžių ir minčių, kad kilte pakilo iš fotelio. Matyt, jam kraujo niekados nestigo, bet dabar jo veidas visiškai paraudonijęs. Visi kiti, moterys ir vyrai, sėdi, vistiek, ar kas jam pritaria ar ne. Kunigo balsas virpa, rodos, įsiūbuoja visą didelį salioną, lauki tik, kad krikštolai kandelabriuose ims žvangėti. Nejaugi jį kas taip sujaudino? O gal tik todėl jo balsas taip įsiskardino, kad jis jau seniai neturėjo progos sakyti pamokslų? Arkivyskupas ir didelė dalis lenkų kunigų žiūri, būtent, į jį kaip į pusiau revoliucionierių, nelabai prisilaikantį bažnyčios įsakymų. Todėl prieš keletą metų atimta iš jo

parapija, jam užginta laikyti giedotines mišias ir sakyti pamokslus. Ar yr ko stebėtis, kad jis jaučia kartį ir pyktį? Ką jis sako, skamba iš širdies ir sivilina teisybės ugnimi:

— Beprotystė, viena beprotystė valdo pasaulį. Ar buvo gudru ir protinga iš mūsų pusės išstumti lietuvius Vilniaus krašte iš bažnyčios, iš švietimo ir kitų gyvybinių sričių? Ko atsiekėm ta politika? Ko atsiekė Pilsudskį ir Beck savo politika? Palengva, bet neabejotinai, nugramzdino Lenkiją bedugnėn. Ne taip jau palengva, tiesą pasakius. Ar buvo protinga iš Baltijos valstybių pusės, rankas sunėrus, sekti suomių kruviną laisvės kovą? Ar nebūt buvę geriau pasinaudoti proga ir išskersti bolševikus čia, jų bazėse? Kaikas gal pasakys, kad tai būtų buvę labai negudru. Į tai atsakyčiau tik viena: jei mes dar čia laisvai alsuojam, tai tik suomių ryžtingos kovos dėka. Jie kovojo ir mirė už mus, už mane ir už jus. Žinoma, šiais žodžiais vėl nusikalstu arkivyskupo akyse, kam palankiai atsiliepiu apie protestantus suomių. Ir jo eminencija gaus progos padaryti naują šventą kvailybę.

Kunigas R-wicz nutilo vienai kitai sekunde. Jaučia, kad jei nebūtų kunigas, būtų jam smarkiai paplota dėl šio sparnuoto paradokso. Bet ne tam jis nutilo. Niekas ir neįtaria, kad jis tam būtų nutilęs. Dabar kalba ramiau ir tyliau:

— Niekas mūsų, aklujų piliečių, nepastebi, kad raudonasis tvanas jau čia pat, ties mūsų krašto sienomis. Kaip ir visi dideli potvyniai, kyla jis palengva, nejučiomis. Pirma permirksta žemė, vienur kitur atsiranda nekalta baliuke. Be to potvynis slenka į mus persivilkęs, naftos produktų, medvilnės ir druskos pobūdyje, o to mums, atitvertiems nuo Vakarų, kaip tik daugiausiai reikia. Už tas prekes brangiai mes mokam, o vis-

dėlto priimam jas kaip kokią dovaną. Svarbiausia, esam tiek užimti mitybos ir kitais kasdieniniais reikalais, kad ir nepastebim, jog velnias jau tupi ant mūsų pakarpos ir neria kilpą ant kaklo. Ta kilpa jau sukas aplink mūsų kaklą, tikrumoj ji buvo mums ir visam kraštui užnerta pernai rudenį, spalio dešimtą. Pabėgt nuo jos negalim, kad ir kažinkaip norėtumėm. Raudonasis tvanas siekia galbūt mums jau lig pat kelių, mes braidom po jį. Greitai pasieks mus iki pažandės.

— Tai skamba gana pesimistiškai, — pastebi lietuvis su smaila barzdele, valstybinės teisės profesorius. Kas liečia mane, aš visai netikiu, kad Sovietų Sąjunga drįstų eiti Baltijos valstybėse toliau, negu ji yra nuėjusi. Bolševikams nėra išskaičiavimo pakenkti savo tarptautiniam prestižui, jie negali visų pirmiausiai rizikuoti savo interesais Balkanų kraštuose. Stalinas negali pamiršti, ką jis turi priešais tarptautiniam žaisme.

— Jei turi galvoje Hitlerį, tai nepamiršk, kad jo viena koja jau supančiota, — įterpia mano šeimininkas, matematikos profesorius. — Jis negali laisvai žengti, nepavilkdamas vienos kojos.

— Aš nežinau, ar jis kada nors ir išsilaisvins, — girdėt balsas, bet nematyt, kam jis priklauso. Man prisimena paties Hitlerio žodžiai: “Wer mit den Bolchewisten zusammen geht, wird zugrunde gehen”. Kas su bolševikais susidės, prapultin nugarmės.

— Visi juk žinom ir nujaučiam, ko bolševikai, savo dogmoms ištikimi, galų gale siekia, — grįžta kunigas R-wicz prie savo žodžio, dabar vėl garsiau. — Jų tikslas apsemti visą pasaulį. Kaip išimtinai tarptautinis judėjimas bolševizmas negalės egzistuoti, visko aplink save nepaskandinęs. Kad toks pavojus gresia, buvo santarvininkų suprata tuoju pat po pirmojo pasaulinio karo. Nuo pradėtų mėginimų pravesti Rusijoje drenažą

buvo tačiau atsisakyta. Hitleris pasiėmė tą šventą misiją. Nutraukė ją dėl kitų, menkesnių tikslų. Todėl ir pakilo raudonasis tvanas, išsiliedamas iki mūsų durų, todėl ir kils jis ir plis vis tolyn, viską pakeliui skandindamas. Taip atsitiko dėl kitų ir mūsų pačių beprotybės, nieku nepateisinamos beprotybės. Niekas nei vienam akimirksniui neturėjo pamiršti, kad rusų bolševizmas — tai joks vakarų prasme komunizmas. Bolševizmas nėra kaskita, kaip gryo aziatiško despotizmo reiškiny, niekados ir jokių būdų nesutaikomas su vakariečių pažiūra į žmogų. Bolševikas niekados neatsisakys tykoti laisvo, nepriklausomo žmogaus laisvės ir gerovės.

— Tegul niekas nemano, — pabrėžia kunigas, — kad būčiau koks toli siekiančių socialinių reformų priešininkas. Visados buvau ir esu prieš betkokią socialines nelygybes, ypačingai aristokratijos viešpatavimą Lenkijoje. Vieno ar kito socialinio sluoksniu diktūra visuomenėje, tai vistiek, mano giliu įsitikinimu, kaip mirtis žmogaus išsivystymui, žmogus, kaip Augščiausiojo kūrybos vainikas, turi būti laisvas. Nėr jis laisvas, tai nėr jis ir žmogus.

Pasidaro visiškai tylu. Tyli ir kunigas R-wicz. Toliau tęsia karčiai ir rezignuotai:

— Deja, istorijos bėgyje žmogus įrodė, kad jis ne labai pateisina savo vardą, kad jis nepajėgia atlikti savo augštos paskirties tęsti Viešpaties Dievo kūrybą. Žmogaus reikalas pralaimėtas. Liūdniausia, kad jis pats save pralaimėjo.

Kunigas R-wicz atsisėda sunkiai ir šluosto kaklą.

— Kitais žodžiais kunigas nori pasakyti, kad Dievui nepasisekė, — nustato profesorius su smaila, žils-tančia barzdele.

— Tai tvirtinti aš nenoriu, — atsako kunigas R-wicz

kiek pavargusiu balsu. — Ir tai visai ne iš baimės, kad nesusilaukčiau iš arkivyskupo pusės naujo pasmerkimmo. Teisingiau būtų pasakius, kad Dievas parodė per daug didelį pasitikėjimą žmogui.

— Kitaip sakant- Dievo paties, matyt, nei nemanyta sukurti bolševiką, — pasigirsta iš kažkur taspat tam sus balsas, kurio savininko aš negaliu nustatyti. — Jei taip, — sako balsas, — tai aš galiu truputį dovanoti Dievui.

— Niekini Tamsta Augščiausiajį? Kaip Tamsta drįsti ! — Kaip pareigos reikalauja, gerai ir linksmai nusi teikusi šeimnininkė atsiranda vėl iš kažkur, šį kartą trijų gražių merginų lydimą. — Palik tik valandėlei vyrus vienus, tuojau jie prasimanys Dievas žino ką!

Vyrai atsistoja, kavalieriškai lenkias šeimnininkei, aspinta gražuoles ir beria joms komplimentus.

Jaučiu, kad kažkas ima mane po ranka ir vedasi bibliotekon. Pagyvenęs žilaplaukis, augštas vyras, aristokratiškų judesių ir išvaizdos, buvęs lenkų vyriausybės narys, dabar pabėgėlis Vilniuje. Bibliotekoje apytuščia, vyrų, diskutavusių politiką, daugumoje išeita iš arčiau pasiklaudyti kunigo R-wicz. Susėdam vienas priešais kitą odiniuose foteliuose. Buvęs lenkų vyriausybės narys, matyt, turi kaiką svarbaus pasakyti, atidėt kitam kartui nenorėtų. Aš klausau.

— Dabar tik, matyt, visi supranta, kokios reikšmės Lenkijos nepriklausomybė turėjo Baltijos valstybėms. O taip pat ir Skandinavijos. Danijos ir Norvegijos, galima sakyti, jau nėra. Todėl būtų laikas mums, lietuviams ir lenkams, pagalvoti apie ateitį. Turėtumėm pamiršti seną nesantarvę, išbraukti ją iš atminties. Turėtumėm pašalinti visas kliūtis iš kelio. Deja, ne visos priemonės, kurių Lietuvos vyriausybė imasi lenkų tautybės atžvilgiu, palengvina susiartinimą. Lie-

tuvos vyriausybė turėtų radikaliau pakeisti savo politikos liniją. Turėtumėm iš abiejų pusių dėti vienodų pastangų.

Kad reikėtų vienodų pastangų — su tuo sutinku. Bet kur ir kokių pagrindu, čia ir pradeda mūsų nuomonės skirtis. Junti, kad ir šis vyras, kaip daugelis lenkų, pasimokė iš Lenkijos klaidų ir nelaimių, o vis dėlto dar neatrodo, kad sveikas protas būtų jame visiškai paėmęs viršų. Jis, žinoma, įsitikinęs, kad jo argumentai turi proto, racijos svarą, stengias jais mane įtikinti. Aš nepasiduodu, ir nors mandagiai, bet kietai griauanu jo argumentus, žinom, kad nei vieno nei kito balsas neturi lemiančios reikšmės, bet kaip kiekvienas gyvas savo tautos narys galvojam, svarstom rimties valandą, jėškom išeities, jei tik galima — bendros išeities. Kokį akimirksnį atrodo, kad štai jau atsistojam ant bendro pagrindo, ir vėl nuslystam, imam karščiuotis.

Šeimininkė, kaip pastabus ir žvalus ugniagesys, atsistoja prieš mus du, žiūri įspėdama:

— Na, tik jūs man! .

Atsistojam, lenkiamės šeimininkei ir grįžtam paskui ją salionan. Jos švelni, saulėta šypsena prasklaido mūsų tamsias mintis. Turbūt abu pradedam vienodai galvoti, kad netaip baisu pasaulyje, kaip mums tik ką atrodė. Kaip kunigui R-wiez atrodo.

Praėjus dvejetai savaitių.

Pagaliau pavasaris. Tikras pavasaris. Kaštanai, kurių šaltis nepakirto, žydi visu savo gražumu ir nepaprastu gausumu. Iš šalčio pakirstųjų šaknų veržias nauji daigai. Sveiki, sultingi, vešlūs daigai. Jų pilna apie kiekvieną pajuodijusį medį.

Dangus be mažiausio debesiuko. Ir toks mėlynai gilus ir grynas, kaip tik Vilniaus dangus. Mėlynumu žvil-

gantis, šiltas. Tarytum ir dangus pavasariu sužydo.

Pienės Tauro kalne nušienautos ir sugrėbtos. Gaila geltonų, saulėtų gėlių. Vieton to, dabar Tauro kalnas lygiai toks žalias, kaip ir kiti, anapus Neries ir lakios putojančios Vilnios. Vilnių ratu apstoję kalnai. Visi parkai ir alėjos sužaliavę ir sužydėję. Pabėgėlių, darbo išsiilgusių, rūpestingai išgrėbti ir iššluoti. Vilnius šiuo metu, kaip Vilnius pačiu gražiausiu savo metu: kada Lietuvos gyventojai iš arti ir toli nepabaigiamomis voromis vyksta pasimelsti Aušros vartų Panelei Švenčiausiai ir apeiti Šventos Kalvarijos kelių. Bet jau daugoka metų piligrimų nebuvo tiek, kaip šiemet. Vilnius, Lietuvos sostinė, šiemet laisvas. Vilnius šiemet laukia, kad jį visi lankytų. Drauge su maldininkų miniomis atvyksta įvairios politinės ir kultūrinės organizacijos su savo nariais. Mokiniai vyks su savo mokytojais, kai mokslas greitai baigsis. O kai netrukus ateis Sekminės, Vilnius virte virs, triumfuodamas savo laisvėje, visais varpais skambindamas. Visi pamatys šiemet Vilnių, jaunas ir senas, visi atpažins jį. Eidami iš bažnyčios į bažnyčią, iš gatvės į gatvę, nuo namo į namą, skaitydami jo sienose įrašytą pasaką, sustiprės savo ryšiais su juo, sustiprės dvasioje. Juk tautos laukia nauji dideli uždaviniai. O galbūt ir nauji pavojai, kuriuos krūtine reikėtų atremti.

Išaušo pavasaris taip pat Vilniaus prekybai. Vilniaus pirkliai, mažesni ir didesni, taip pat daug ko laukia. Jie tikisi, kad galės atsigriebti, padengs nuostolius, pagydyt visą seną žaizdą. Visi miesto gyventojai tiek daug laukia ir tikisi iš šio pavasario! Bedarbė rankų darbininkų tarpe jau sumažėjusi 60 nuošimčių, inteligentijos tarpe — 35 nuošimčiais. Jei taip gerai klosis ir toliau, gal greitai ji ir visai išnyks.

Miesto ūžesys apačioje girdėt net čia. kalno viršūnėje, nebaigtame stadione, kur aš stoviu. Junti, kad

naujas kraujas teka Vilniaus gyslomis, kad jis gyventi atgijo.

Taip diena po dienos jau kelinta savaitė sutinka mane tas pat vaizdas ir Tauro gatvėje, ir Vasario šešioliktosios gatvėje, ir Gedimino, anksčiau Adomo Mickevičiaus gatvėje. Nors dar ankstoka, aštunta valanda, žmonių visur pilniausiai pilna. Skuba jie šaligatviais, automobiliai, sunkvežimiai ir autobusai dūzgia, kemsasi gatvėse. Kaip iš jų lentelių pažymėjimų numerių matyti, atvažiuoja jie iš viso krašto, iš toliausiai, su keleiviais ir prekėmis: nuo Alytaus, Marijampolės, Tauragės, Raseinių, Ukmergės, Utenos, Zarasų. Visi, ir čionykščiai ir atkeliavę, atrodo geriausiai nusiteikę, pavasario nušviesti. Lenkiškoji miesto gyventojų dalis, kurių pilna Vilniuje, nebeatrodo nusistačiusi prieš lietuvius. Kiekvienam restorane, kiekvienoje kavinėje, krautuvėje prakalbina tave neblogai lietuviškai, o laikraščių pardavėjai berniukai užkimšta bešaukdami lietuviškai. Tiek jau gerai pramokta savo gimtos, apmirštos kalbos. Neblogiau, kartais net geriau pramokta ir pačių lenkų, pabėgėlių ir anksčiau čia apsigyvenusių valdininkų ir tarnautojų.

Nusiperku Lietuvos Aidą. Su Olandija vokiečių jau visai susitvarkyta, Belgija, nors silpnai, bet vis dar stengias priešintis.

Kas čia dabar?

NOTŲ PASIKEITIMAS TARP LIETUVOS IR SOVIETŲ SĄJUNGOS VYRIAUSYBIŲ.

Didelėmis raidėmis, skersai per visą pirmą puslapį. Matyt, kas rimtesnio yra atsitikę.

Atrodo truputį keista, kad dvi kaimyninės, gerai tarp savęs sugyvenančios valstybės imtų tokiais drumsalais laikais kalbėtis tokiu oficialiu būdu. Juk jei ir kiltų koks ginčas, ar nebūtų lengviau jį išspręsti tylumoje,

draugiškai, prie stalo užsirūkius Kaune, ar Maskvoje?

Permetu akimis notų tekstus ir sustoju. Matau, kad ir ne vienas kitas daro tą pat, su laikraščiu rankoje.

Sovietų Sąjunga kaltina Lietuvą, kad ji paėmusi nelaisvėn keletą Sovietų kareivių ir juos kankinusi. Vienas sovietų karininkas esąs lietuvių valdininkų net nušautas. Sovietų Sąjunga reikalauja, žinoma, kad nusi-kaltusieji griežčiausiai būtų nubausti. Jei Lietuvos vyriausybė nesugebėtų savo teritorijoje garantuoti Sovietų karių gyvybės ir saugumo, Sovietų Sąjungos vyriausybė imtųsi pati reikalingų priemonių.

Aiškiai pasakyta!

Nejau dabar, pavasario metu, ištiko saulės smūgis kurį nors mūsų oficialių organų? Nejau Lietuvoj, kunigo R-wicz žodžiais tariant, pradėjo valdyti beprotybė?

Mane ištraukia iš susimąstymo vienas laikraštininkas, geras draugas iš Kauno, žmogus su nuovoka ir gerais santykiais vyriausybės sluogsnuose.

— Argi tu sužinojai tai tik dabar, iš laikraščių? Nejau nesiklausei Maskvos radijo vakar vakare?

Atsakau, kad niekados nesiklausau rusų radijo.

— Matai, pranešdama apie savo notą per radiją, Maskva privertė mūsų vyriausybę paskelbti visą susirašinėjimą. Kaip matai, Sovietai įteikė mums savo notą jau prieš keletą dienų. Mes atsakėm tuojau pat, kitais žodžiais — vakar, kad mes ištirsim, ar yra kokio pagrindo metamiems kaltinimams. Drauge pareiškėm mūsų gilų įsitikinimą, kad niekas negalės sudrumsti Lietuvos ir Sovietų Sąjungos, jau tradiciniu pasidariusio, draugingumo.

— Nesvarbu, ką mes tikim, svarbiau, kaip mes elgiamės, — sakau kiek nekantriai. — Nejau teisybė, kuo bolševikai mus kaltina?

— Reikia suprasti vieną dalyką: Stalinas ir Moloto-

vas Maskvoje yra pasidarę truputį nervingi. Jie negali naktimis užmigti dėl nacionalsocialistinės Vokietijos laimėjimų Skandinavijoje, o dabar dar Olandijoje ir Belgijoje. Sovietų valdžios nota mums — tai gryno nemigo padarinys.

Jis paspaudė man ranką ir nuėjo. Visiškai įsitikinęs, kad Maskvos ir Kauno susirašinėjimas yra ne kas daugiau, kaip menkniekis.

Atėjęs savo įstaigon, Gedimino gatvė 27, skambinu saugumo policijos viršininkui. Jis turi žinoti, ar Sovietų valdžios kaltinimuose yra kiek teisybės.

— Sena ir pamiršta istorija! Žiemą, kai raudonieji kariai dar galėjo laisvi vaikščioti Vilniaus gatvėmis, atsitikdavo kartais, kad vienas kitas grįždavo pavėlavęs kareivinėn. Sovietų Sąjungoj tokie pavėlavimai griežtai baudžiami, ypačingai, kai karys grįžta tik kitą dieną. Buvo atsitikimų, kad vienas kitas iš jų, išiviešėjęs pas mergiotes, išsipagirioldavo tik po kelių dienų. Kad vis dėlto galėtų kaip nors kareivinėn grįžti, surasti kokią pasiteisinimą, prasimanė tokie individai, jog jie buvę pagrobti ir kankinami. Visi šie incidentai jau seniai išaiškinti ir jiems pastatytas kryžiukas. Kiek kitoniškas reikalas su tuo Sovietų karininku. Patys savieji jį įtarė, kad jis šnipinėja kokios svetimos valstybės naudai. Mes buvom rusų įprašyti jį pasekti ir tinkamu momentu sulaikyti. Tinkamas momentas atsirado, jis buvo apsuptas, bet mėgino bėgti. Kai pamatė, kad nepabėgs, kad viskas pralaimėta, išsitraukė revolverį ir nusišovė. Tik štai dabar, po dviejų mėnesių, be jokio pagrindo ima Sovietų organai tvirtinti, kad mes jį nušovėm. Bet ir šis atsitikimas yra tiek ištirtas ir aiškus, kad ir ant jo greitai bus pastatytas kryžiukas.

Jaučiuos nuramintas.

Visus, kurie čia įstaigoje, susitikę gatvėje ar namie

rodo didelį susijaudinimą ar susirūpinimą, raminu iš savo pusės.

Nieko nepadarysi, atsiranda pavienių nepataisomų pesimistų, panašių, kaip kunigas R-wicz, kurie yra ištikimieji, kad Stalinas nusistatęs sekti Hitlerio pėdomis. Jei Hitleriui taip lengvai pasisėkė su Danija, Norvegija, Olandija ir, atrodo, kad pasisėks su Belgija, tai kodėl Stalinas negalėtų pabandyti ir pažiūrėti, kaip jam sekis su Baltijos valstybėmis ir Rumunija?

— Galiu eiti lažybų iš ko nori, kad kai tik Hitleris įkels koją Londonan, Stalinas būtinai stengsis jį pamėgdžioti ir įsisėsti Berlyne, — tikina mane vienas mūsų juokdarys rašytojas.

— Tegul pamėgina! Jei dar nepasimokė iš savo avantiūros Suomijoje.

— Nesakyk. Hitleris padės savo draugui Stalinui įsikurti Berlyne, lygiai, kaip jis padėjo jam išsikrapštyti iš Suomijos.

Taip atrodo, kai juokdariai ar panašios rūšies žmonės bando politikuoti.

Nerimastis įsimetė į plačiąsias minias. Mieste išgirsti visai neįtikėtų gandų, žmonės išsigandę, kad Vilniaus rytuose, aplink vyriausiąją geležinkelio stotį bolševikai išsodinę oro desantus. Maskva, girdi, atmetė Lietuvos atsakymą į notą kaip nepatenkinamą ir įteikė Kaunui ultimatumą. Ties maisto krautuvėmis auga žmonių eilės, žmonės bijo, kad neliktų be maisto, perka, kas tik kiek gali ir paneša.

Laikraščiai nenustoja raminę savais vedamaisiais. Juk nieko neatsitiko, rašo jie sutartinai, kas duotų nerimui pagrindo. Skaitoma ypatingai geru ženklu tai, kad Sovietų ir radijas ir spauda atpasakojo Lietuvos atsakymą pažodžiui ir žymioje vietoje.

Kad atpasakojimo ir paskelbimo nepasiekė joki ko-

mentarai, nekreipiama į tai didesnio dėmesio. Maskvos vyrus, matyt, apėmė sarmata. Jie turėjo prablaivėti po vokiečių naujų didelių laimėjimų Vakaruose. Turėjo suprasti, kad vokiečiai neleis jiems bet kaip elgtis pačioje savo pašonėje.

Po keletos dienų grįžta gyvenimas Vilniuje ir visoje Lietuvoje į seną normalią vagą. Pavasaris išsižydi vis daugiau, vis margiau, vis turtingiau. Lietuvos gyventojai keliauja Vilniun vis didesnėmis, vis tirštesnėmis miniomis, — Vilniun, didingos praeities, pamaldingumo ir grožio miestan.

Lietuvių kareivių dainos skamba virš Vilniaus mūrų nuo pat ankstyvo ryto. Junti, kad jos niekadės anksčiau neskambėjo taip gražiai ir taip įtikinamai, pagaujamai. Tos dainos pasitinka maldininkus, artėjančius į miestą su savo giesmėmis. Sustiprina maldininkus jų tikėjime, kad niekas daugiau negresia nei jų tikybai, nei iš tėvų paveldėtam kraštui.

Birželis.

— Jūs, lietuviai, vis dėlto esat veiklesni ir pažangesni nei mes, — nustato senatorius. Norėtų pasakyti ką daugiau, tik sulaiko. Anksčiau nenutildavo jis, turbūt, didesnių triukšmų akivaizdoje, o dabar štai nusileidžia gerai susigrojusiam jazzo orkestrui.

Tai tas pats aristokratiškas, patriarko išvaizdos vyras, buvęs lenkų vyriausybės narys, kuris prieš mėnesį vienose vaišėse pradėjo su manim pašnekesį dėl lietuvių — lenkų santykių išlyginimo. Kad būtų paprasčiau, žmonės jį vadina senatorium. Jis panorą tęsti su manim antrą kartą nutrauktą pašnekesį, todėl mes ir vėl susitikom.

Turbūt, norėdamas sudaryti man didesnę malonumą ir rasti tinkamesnę, ramesnę aplinką pasišnekėjimui,

pakvietė senatorius mane ne į kokią lenką, bet naujai atidarytą lietuvių restoraną. Tam tikslui stalas buvo rezervuotas kiek galima toliau nuo orkestro, tik akustika restorane pasirodė esanti tokia gera ir orkestras taip gerai susigrojęs, kad net ir čia dėl muzikos sunku vieną kitam išgirsti. Nelieka nieko kito, kaip laukti pertraukų ar švelnaus glamonėjančio valso. Rimtam ir išsamiam pašnekesiui numatyta laiką praleidžiam valgydami, tyliai užgerdami ir studijuodami aplinką.

Suprantu, kad savo komplimentu lietuviškam pažangumui ir veiklumui senatorius turi galvoje kaip apčiuopiama. Jis giria mano restoraną, kuriame sėdim. Nors kaip ir kiekvienas geresnis modernus restoranas mažiau tinka išsamiesiems pašnekesiams, bet šiaip jau ši vieta visoj savo augštumoj. Spalvų skalė: ramus šiaudinis gelsvumas, bronzos daiktai juoda, daiktai švelniai rausva. Viskas modernizuotam tautiniam stiliuje, visur išlaikant kilnumą ir gerą skonį. Jazzo orkestro nariai apsivilkę dailiais baltais smokingais, iš palubės sklįsta virš bešokančių palengva kintančios šviesos: saulėtai geltona, auksuotai oranžinė, smaragdo žalia ir mėnesienos.

Tai jau trečias trumpam laikotarpyje atidarytas lietuvių restoranas. Dviejuose ruiminguose augštuose, Gedimino gatvėje, netoli Katedros aikštės. Savininkas: „Valgis“ — naujausia Lietuvos kooperatinė organizacija restoraniniam verslui ugdyti. Kai prieš trejetą dienų daktaras Alekna čia kėlė pietus amerikiečiams, galėjo jis, prisimindamas kelionę Vilniun spalio pabaigoje, nurodyti į naujus Lietuvos kooperacijos laimėjimus. Pasakoti dabar buvo jam lengviau, vietoje automobilio, sėdint patogioje sofoje, nors, deja, šį kartą jį trukdė orkestras. Mr. Redfern buvo taip sužavėtas, kad, jo žodžiais, Valgio restoranas lengvai galėtų atlaikyti

konkurenciją New Yorke, ir kad Vilnius, jei lietuviai ir toliau ramiai galės tęsti savo kūrybinį ir reorganizacioninį darbą, greitai virs ne tik visai gražiu, bet ir naujovišku miestu.

Net lenkai, matę Kauną prieš pirmąją didiąją karą ir dabar, vienbalsiai pripažįsta, kad lietuviai tą miestą yra visiškai pakeitę. Kitais žodžiais, gerai pasiruošę ir Vilniui modernizuoti.

Mane truputį ima baimė, kad lietuviai architektai su savo nauju funkcionalistiniu stiliumi neimtų per daug siausti Vilniuje ir neįneštų disharmonijos į jo seną, kilnią ir taurią architektūrą. Nors gerais restoranais ir viešbučiais neturtingam Vilniuje vienas kitas naujoviškas restoranas ir viešbutis būtų čia labai pravartu. Miesto namuose čia, be kitako, stinga centralinio šildymo ir kitų patogumų, — žymi stoka, kuri šaldo centrinių įstaigų valdininkų šiaip jau gyvą norą iš Kauno persikelti tikrojon sostinėn. Nežiūrint patogumais pamuštų abejojimų ir delsimo, vis dėlto centrinės įstaigos bus netrukus čia perkeltos. Birželio 23 iškilmingai įžengs Vilniun Lietuvos valstybės prezidentas Antanas Smetona, o po jo paseks, viena po kitos, įvairios ministerijos. Susisiekimo centriniai organai, Centr. Statistikos Biuras ir kitos įstaigos jau yra atsikėlusios. Todėl didėja reikalas steigti naujus restoranus ir naujus, patogius viešbučius.

Vilniaus ugdymas nekaip nuteikia Lenkijos patriotus, pio pozicijos ir grąžintas tinkamon vieton, paverstas žydinčia sostine. Galės priimti ne tik savus keliautojus, bet patenkinti ir užsienio turistus savo grožiu, geru valgiu, patogiomis lovomis ir pirmaeiliais jazzo orkestrais.

Vilniaus ugdymas nekaip nuteikia Lenkijos patriotus Maža, kad miesto išvaizda keičias ir jo ekonomija taisosi svarbiausia, tirpsta lenkų įtaka, jie eliminuojami. Iš

pat pradžių jie norėjo stovėti nuošaliai, tenkintis žiūrovų role ir stebėti, kaip lietuviams seksis. Bet jau rudenį bolševikų įvykdytas miesto apiplėšimas vertė ir lenkus gyventojus sveikinti po dvidešimties metų grįžtančius lietuvius kaip savo išlaisvintojus. Lenkai studentai ir dauguma jų gimnazistų vis dėlto bandė sudaryti šokią tokią opoziciją. Tėvai draudė nuo atviros, pavojingos opozicijos. Tos opozicijos išpūdžiui sumažinti daug kas jų pačių ėmė mokytis lietuviškai. Išmokti lietuvių kalbos suaugus ar senstant pasirodė nevisai lengva. Todėl pradėta iš kitos pusės vis daugiau rezignuoti ir nutraukti pamokas. Bet tuo pat metu, nežinodami, kai kurių klaidų iš Lietuvos pusės, lenkų jaunuomenėje įvyko persilaužimas. Pradėjo patikti geresnė lietuvių visuomeninė santvarka, teisingesnis žemesnių valdininkų ir tarnautojų atlyginimas, o visų pirmiausiai imponavo lietuvių laimėjimai žemės ūkio, vartotojų kooperacijos ir pramonės srityse. Taip, būta klaidų iš lietuvių pusės, bet tai buvo menkniekiai, palyginus su vojvodos Bocianskio politika lietuvių gyventojų atžvilgiu Vilniuje ir krašte lenkų režimo metu. To ir patys ienakai negalėjo pamiršti. Tie prisiminimai ir priminimai pagreitino lūžį lenkų jaunuomenės tarpe; jaunieji pradėjo periminėti iš suaugusiųjų ir senesniųjų lietuvių kalbos vadovėlius ir mokytis lietuvių kalbos daug sparčiau ir daug platesniu mastu. Jaunuomenėje atsirado gyvas noras aktingai dėtis visur, kur tik galima; pagrindiniai skirtumai tarp lietuvių ir lenkų jiems atrodė mažesni ir lengviau įveikiami. Ta pati Romos katalikų tikyba, tas pats nuolatinis pavojus iš abiejų didžiųjų kaimynų, rusų ir vokiečių, pagaliau, nemažas tarpas bendros lietuvių — lenkų istorijos, tokios turtingos patyrimais.

Muzikos pertrauka.

Senatorius atsikvepia, panaudoja progą:

— Ar negražus tas mūsų jaunimas? Sporto treniruotas, lankstus, daugiau išaugęs nei mes savo jaunatvėje. Mane labiausiai stebina lietuvių jaunimas savo metamorfoza. Tai juk daugiausiai ūkininkų vaikai. O žiūrėk, gracingumu ir žavingumu lietuvaitės nė kiek nesisikia nuo mūsų mergiočių. Jos rengiasi labai skoningai. Nors aš ir neišmokau pamėgti jazzo, bet man labai smagu matyt lietuvių ir lenkų jaunimą šokant vienus su kitais. Tuo metu, kai mes dar tik jieškom pagrindo lietuviams ir lenkams susitaikyti, jaunimas, atrodo, jau bus radęs.

— Bent atrodo, kad jis bus pakeliui į jį, — sakau.

— Įdomu, ar mūsų Rytų kaimynui patinka, kad lietuvių ir lenkų jaunimas šoka ir linksminasi drauge? Ir kad Tamsta ir aš sėdim prie to paties stalo? Nėr abejonės, kad žvairios NKVD akys seka ir viską pastebi. Nemanau, kad rytiečiai būtų labai mumis patenkinti.

Pertrauka pasibaigė. Šokių asla vėl pilna žvalaus, lankstaus jaunimo ritminguose judesiuose. Matyt ir žydų jaunimo, vidutinio amžiaus žydų moterų ir vyrų. Bet žydai šoka tik tarpusavy vieni su kitais. Vienas kitas lietuvis jaunuolis turi vargo, kad neiškryptų iš takto, bandydamas lenkiškai šnekinti partnerę lenkaitę. Tokio pat vargo turi ir lenkai jaunuoliai, šokindami lietuvaite. Bet kadangi orkestras susigrojęs ir akustika restorane gera, nors ir iškrypus iš takto, lengva jin atgal išokti.

Į žiemos pabaigą ir balandžio mėnesį lenkai buvo išnykę iš restoranų. Skurdas laikė juos uždaręs namie. Tik kavinėse galėjai juos rasti prie “pusės stiklo juodosios” šnekučiuojančius su vienminčiais ir svajojančius apie šviesesnę ateitį. Dabar jie vis daugiau lanko restoranus. Gerėja ir jų būklė.

Kas galėjo pagalvoti prieš dvidešimt metų, kad nedidelis ūkininkų kraštas, Lietuva, taip sunaikintas per pirmąją didiąją karą, galėtų susikurti savo pramonę, kuri ir šioje srityje padarė kraštą nepriklausomą? Šiandien viskas, nuo galvos iki kojų, kuo šokantieji dėvi, pagaminta namie. Tiesa, ne visados ypatingai daug, jei turėti moteris galvoje, bet užtat malonu pažiūrėti. Jei vyrų kostiumų medžiaga ir nevisai gali prilygti angliškajai, bet laikais, kuriuos gyvenam, lengvai ir mielai galim tenkintis ir ja. Nuo lietuviško maisto nesuliesėsi, o tuo, kas lieka nuo mūsų stalo, padedam kaimynams maitintis. Gaila tik mūsų, per eilę metų anglų sąskaiton rūpestingai kultivuoto, bekono, kurį dabar tenka kimšti primityvian bolševiko pilvan.

— Kiek reiškia susipratusiai tautai vienas tas faktas, kad ji laisva! — sušunka senatorius pro muziką.

— Ne vienas sportas teigiamai paveikė mūsų jaunomenės išvaizdą ir visą išsivystymą. Laisvė, dvidešimts metų laisvės daugiausiai reiškė! Tie jaunuoliai išaugo kaip laisvi arai, tai todėl tokia pakila jų judesiuose ir toks lakumas jų žvilgsnyje! O mergiotės! Pasiklausyk tik, kaip jos kvatoja! Ar tai ne panašu į linksmą karalaičių juoką, palyginus su mūsų mergiočių tyliu juoku rusų viešpatavimo laikais?

Jis susigriebia:

— Štai ėmiau ir sumaišiau vieną ir kitą, mūsų ir jūsų! Stačiai pamiršau, kad šiuo metu faktinai nėra nepriklausomos Lenkijos. Mūsų jaunimas šiuo metu slepiamas ir kankinamas nacionalsocialistų vokiečių ir bolševikų rusų. . . žemėn mindomas . .

Senatorius nutyla. Tyli ilgokai nusviręs galvą, sugraužęs. Paskum grįžta prie viščiuko sparno, jau anksčiau nuvalgyto.

Palieku jį kokiam laikui ramybėje.

Atėjus naujai šokių muzikos pertraukai, jis vėl toks pat, susivaldęs ir patriarkališkai ramus. Jis svarsto:

— Nėr abejonės, kad pagal savo išgales Lietuva yra nemažai gero padariusi. Vilniaus srityje Lietuva iškeitė lenkų zlotų 56 milijonų litų sumai, o tai stambi suma nedidelei valstybei. Dėl kurso, 50 centų už vieną zlotą, daugiau nieko neverta, taip pat negalima nusiškųsti. Bet dabar vis dėlto turiu pasakyti, kad Lietuva užtai gavo gražų gabalą krašto, su nepaprastai patraukliu miestu ir daugybe gerų mokesčių mokėtojų.

Čia norėjau oponuoti senatoriui, bet geriau tegul jis tęsia. Jo, matyt, turėta galvoje geri mokesčių mokėtojai ateityje, ne dabar.

— Palyginti- humaniškoje priežiūroje leista mūsų mokykloms toliau veikti, mūsų laikraščiai netrukdomi išeiti, pabėgėliams nevisai blogai padėta. Dėl viso to mes esam Lietuvai dėkingi. Bet yra dalykų, kurie, bijau, gali sudrumsti mūsų dėkingumą ir neigiamai paveikti pastangas mūsų tautoms susitaikinti. Dovanok, kad išsireiškiu taip atvirai. Mano ir Tamstos, kaip ir daugelio mūsų, noras juk surasti bendrą pagrindą santykiams pagerinti. Kas mane ir lenkus čia slegia yra štai tokie dalykai: universiteto klausimas, darbo leidimai ir pabėgėlių apsigyvenimo suregulavimas. Stefano Batory universitetą perėmė lietuviai nuo metų pradžios, tai šiame skaudžiam reikale vargiai jau ką bepataisysi. Bet kas mums sudaro gyvybini klausimą, tai kad pagal Lietuvos pilietybės įstatymą, lenkai, atsikėlę Vilniaus kraštan po 1920 metų, negali gauti Lietuvos pilietybės. Mus taip pat labai skaudžiai paliečia lenkų pabėgėlių prievarta iškėlimas iš Vilniaus provincijon, Lietuvos gilumon.

— Bet ar Tamstai neatrodo, kad mūsų Rytų kaimynas stebi ir akylai seka, ką mes veikiame? Kokių iš-

davų jis prieitų, jei jam susidarytų išpūdis, kad mes jau pamiršom savo seną nesantarvę ir pradėjom vieni su kitais artėti?

— Tikrai, gal tiesa. O vis dėlto mes negalim atsisa-
kyti galvoti apie mūsų ateitį ir atitinkamai veikti. At-
sisakysim to, nustosim teisės ir į tai, kas Tamstai ir
man yra visų brangiausia.

Iki tam tikro laipsnio turiu sutikti su senatorium. Be
to galiu jį nuraminti. Darbo leidimo klausimas netu-
rintiems teisės į Lietuvos pilietybę bus bet kurią dieną
išspręstas. ir, kaip atrodo, teigiama prasme, žemės ir
miškų darbininkams, lygiai kaip ir rankų darbinin-
kams Vilniuje, darbo leidimų jau nebereikia. Neberei-
kia jo ir pabėgėliams. Jei pabėgėliams nėra didesnio no-
ro keltis iš Vilniaus, galima juos suprasti, sakau, bet
jiems nebus blogiau ir kitur Lietuvoje, ypač kaime. Len-
kai ir žydai traktuojami šiuo atžvilgiu vienodai. Sutin-
ku, kad kaikur pasitaikanti šovininė pakraipa mūsų
jaunuomenėje vienu kitu išsišokimu kelia pabėgėliuose
nerimasties, bet gi ir lenkų spauda Vilniuje vis tebežiū-
ri į Lietuvos reikalus, lyg ji jaustus Lenkijoje. Siūlau se-
natoriui paimti su savim vieną kitą įtakingą Vilniaus
lenkų visuomenės atstovą ir su jais aplankyti Kaune mi-
nisterį pirmininką Antaną Merkį.

— Pats galvojau apie tai, — prisipažįsta senato-
rius. — Bet ar bus iš to kokios naudos?

— Vargiai, jei jūs statysit tik reikalavimus Lietu-
vos vyriausybei. Turit parodyt, ką duodat iš savo pusės.

— Gal pripažint Lietuvai Vilnių? Suprask Tamsta,
kad tai mes padaryt negalim. Nors grynai istorijos a-
kimis žiūrint negalima, žinoma, paneigti lietuvių tautos
teisių į šį miestą.

— Ko reikia daugiau? Ar jau ir to negana?

Orkestras sugroja modernizuotą, nuotaikingą valsa.

Jis nedaug mums kliudo, ypatingai palietus tokį didelį klausimą. Senatorius tuojau man atsako:

— Gerai, bet tada ir Lietuva turi pripažinti mums istorinę teisę. Būtent, teisę į artimesnį bendradarbiavimą tarp mūsų abiejų valstybių.

Aš papasakojau jam dar nepamirštą, pernai rudenį per visą kraštą nuaidėjusį anekdotą.

Rugsėjo pabaigoj Lietuvos Raudonasis Kryžius suruošė rūbų rinkliavą lenkams pabėgėliams. Vienas lenkas pabėgėlis, matyt, norėdamas greičiau ir geriau apsirengti, pasileido sava iniciatyva po Kauną. Atėjo pas žymų lietuvių dramaturgą, be to, kiekvieno lietuvio kraujan įstrigusio šūkio “Mes be Vilniaus nenurimsim” autorių, pademonstravo, kaip jis atrodo ir prašo švarko. Dramaturgas paaiškina, kad jis, deja, jau paaukojo atliekamą švarką Raud. Kryžiaus rinkliavai, bet žada pažiūrėti tarp rūbų, ar dar neras ko. Po kelių akimirksnių grįžta su visai neblogomis kelnėmis rankose. Pabėgėlis apsidžiaugia, dėkoja — kelnės jam taip pat buvo reikalingos — ir atveria savo širdies jausmus:

“Mes ir lietuviai juk visados buvom geri draugai ir ejom išvien. Ar tai stačiai ne nuodėmė, kad pastaraisiais laikais nuėjom priešingais ir visai skirtingais keliais?”

“Jei nebūtumėm tai padarę, — pastebi dramaturgas, tai dabar abu vaikščiotume be kelnių. Ir aš nieku negalėčiau padėti Tamstai.”

— Anekdotas gerai tinka gyvenamajai situacijai, kitaip pasakyt negalima, — gardžiai nusišypso senatorius. — Bet juk nebūtinai reikalinga, kad mūsų bendradarbiavimas grįžtų į senas vėžes, tiek ir gal ne be pamato lietuvių nekenčiamas. Jis galėtų įsivilkti naujas moderniškesnes ir patikimesnes formas.

Nurodau į Švedijos ir Norvegijos ir Suomijos pavyz-

dį ir Suomijos švedų gyventojų nusistatymą suomių atžvilgiu. Sugyvenimas ten pasidaręs stačiai ideališkas, panaikinus visokius tautinę savimeilę ir nepriklausomybės jausmą kliudančius varžtus. Pagaliau beveik surandam galimų diskusijų pagrindą ir sutariam, kad senatorius, drauge su keletą kitų žymių lenkų, vyks Kunnan ir atlankys ministerį pirmininką Merkį, kai tik jis grįš iš Maskvos po savo dabar ten vedamų pasitarimų su Stalinu. Senatorius man pažada įtikinti lenkų spaudą, kad ji pakeistų savo nusistatymą Lietuvos atžvilgiu ir daugiau nediskutuotų Vilniaus klausimo, net ir netiesiogiai. Jo paties manymu, norint iš ko sulaukti gero derliaus, reikia, kad dirva anksčiau būtų gerai įdirbta ir parinkta pačios geriausios rūšies sėkla.

Senatorius atrodo patenkintas vakaru.

— Tikėkimės tik, kad ministeris pirmininkas Merkys neužtruks per ilgai Maskvoje, — sako. — Ir neparsiveš kokių blogų žinių.

Atsistojus nuo stalo, dar priduria:

— Kai šiais laikais koks valstybės vyras kviečiamas atsilankyti kitoj, savo jėgą pajutusioj valstybėj, ne visados jis grįžta namo su džiuginančiomis naujienomis.

Aš raminu senatorių. Ankstyvesnis, kiek triukšmo sukėlęs notų pasikeitimas tarp Maskvos ir Kauno bus jau pamirštas, — tikinu. Šiandien juk jau šeštadienis, birželio 8-ta. Šiais, tokiais skubiais laikais, daug kas greitai pamirštama.

— Bet ko gi Antanas Merkys nuvažiavo Maskvon?

— Matai Tamsta, pernai rudenį besitariant Maskvoje, buvo pamiršta aiškiau nustatyti, kas apmokės raudonosioms bazėms Lietuvoje statytinas kareivines. Lietuvos vyriausybei atrodo neginčytina, kad tai turi būti Sovietų Sąjungos reikalas. Kremliuje gi laikomasi priešingos nuomonės. Ten pabrėžiama, kad raudonosioms

bazėms duota paskirtis sustiprinti Lietuvos saugumą, o saugumas, kaip žinoma, kaštuoja pinigą. Taigi yra apie ką derėtis ir kas išsiaiškinti Maskvoje.

Senatorius jaučias visai nuramintas.

Mane patį pakeliui namon pradeda imti nerimastis. Ar nebuvo tik aš paveiktas simpatingos aplinkos ir gerai susigrojusio orkestro ritmingų, šviesiai nuteikiančių bangų? Ar ne per daug kategoriškų patikinimų aš daviau senatoriui atsisveikindamas? Kiek man dabar blykštančioj ir vėsioj mėnesienoj darosi aišku, Antanas Merkys išvyko Maskvon kaip tik anksčiau Lietuvai mesų sunkių kaltinimų reikalui. Bet Merkys šaunus vyras, patyręs politikas ir toks, kuris moka atsikirsti, jis viską pataisys.

Birželio 15 — toji.

Dvyliką valandą mano įstaigon atėjęs Mr. Redfern, jau nuo žiemos Vilniuje įsikūręs, pasakoja man, kad jis ką tik gavęs iš Kauno keistokų žinių. Antano Merkio vyriausybė šį rytą anksti atsistatydinusi, Sovietų Sąjungos ministeris Lietuvai, Pozdniakovas, pasiūlęs respublikos prezidentui pavesti generolui Raštikiui sudaryti naują vyriausybę. Vokietijos ministeris Zechlin prieš tai protestavęs.

Ne tik keistokos, tikrai keistos žinios. Svetimos valstybės siūlo ir protestuoja vienos Lietuvos vidaus klausime! Gal gerai bent tai, galvoju, kad čia dvi valstybės atsistoja viena prieš kitą. Juk ir Sovietų bazių buvimas mūsų teritorijoje lig šiol neutralizavo Vokietijos agresingą susidomėjimą Lietuva. Bet iš kitos pusės, kai vokiečiai gyventojai iš Estijos ir Latvijos buvo atšaukti namo, Lietuvos vokiečiams, nors jų pas mus ir

nedaug, leista pasilikti Lietuvoje. Ar ir tai ne ženklas mūsų naudai?

Vis dėlto, matyt, kažkas darosi. Ar tik neįvyks atviras santykių pablogėjimas tarp Vokietijos ir Sovietų Sąjungos? O gal laikas ir dar rimčiau? Birželio 11-tą, grįžęs iš Maskvos, Antanas Merkys pareiškė spaudai, kad jis buvo patenkintas minčių pasikeitimu su Stalinu ir Molotovu. Visais klausimais, liečiančiais tarpusavyus santykius, prieita vienodos nuomonės, atlankyta Sovietų Sąjungos ūkio paroda, žiūrėta Maskvos — Volgos kanalo. Bet jau kitą dieną vidaus reikalų ministeris Skučas buvo priverstas atsistatydinti, o štai šiandien, jeigu tai tiesa, atsistatydino ir pats Merkys.

Visa tai gal susitvarkys, susidoros, gal nėra ko baimintis. Be abejo, būtų neblogai, jei Mr. Redferno žinios pasirodytų tikros, būtent, kad Vokietija mano atsisototi skersai kelio eventualiai neaiškiems Maskvos sumanymams.

Šeštadieniais vasarą Lietuvos įstaigos baigia darbą pirmą valandą. Kaip tik ši šeštadienį, dėl nepaprastumo, esu laisvas nuo kitokių pareigų. Atliksiu pažadą, duotą Lietuvos Aido redaktoriui, parašyti jo dienraščiui straipsnį apie Vilniaus architektūrą. Tikriausiai vienos, neseniai lietuviškai išėjusios ir neblogos žinovo tuo klausimu parašytos knygos recenziją. Man sąžinė neleis vykti greitai laukiamų atostogų, jei anksčiau nebūsiu tesėjęs tokiu kilniu reikalu duoto pažado.

Kad geriau sektų rašyti apie ką gražaus turiu, senas paprotys verčia išeiti kur užmiestį, gamton. Man reikia erdvės ir atviro dangaus viršum galvos. Greitai pavalgęs, iškeliauju keletą kilometrų nuo miesto. Ties keliomis pušaitėmis, ant augšto Neries skardžio, pasislepiu nuo žmonių ir politinių klausimų.

Netrukus įsitikinu, kad mano jau senokai nerašyta.

Rašalas liejas tirštai, mintis minties kaip reikia nesu-
gaudo. Painiojas nereikalingi vaizdai ir šiandien anks-
čiau nugirsti gandai.

Palengva, po truputį priverčiu save. Minčių kelias
išsilygina, mintys susidoroja.

Apie Vilnių yra kas rašyti, Dieve mano! Knyga, ku-
rią nagrinėju, taip pat vis daugiau traukia.... Po pen-
ketos valandų nepertraukiamo darbo matau, kad esu
pusę parašęs. Kitą pusę galiu palikti rytdienai. Turėsiu
visą laisvą sekmadienį.

Kai tik pasiekiu Vingį, priemestį, kur gyvenu, ma-
tau, kad ne viskas atrodo taip, kaip turėtų atrodyti bir-
želį, šeštadienio vakare. Priemiestis nusitęsia palei di-
delį, nepaprastai gražų pušyną, kur žmonės šiltais va-
saros vakarais mėgsta ilgėliau pasilikti. Dabar tik re-
tai kur tematyti žmogus, nors dar nėra ir aštuonių. Be-
veik kaip žiemą šiuo pat metu. Kur dingo jaunimas, be-
vaikštinėjančios jaunųjų porelės? Ką visa tai reiškia?

Gal aš klystu? Gal Vingis visados buvo toks tuščias,
nors ir skaitos mėgiamiausiu ir gyviausiu priemiesčiu?

Tiesiai priešais ateina vidutinio amžiaus vyras, ap-
sirengęs pilku vasarišku kostiumu. Atrodo matytas. Gal
kur kokiose vaišėse. Dabar prisimenu. Tai lenkas inži-
nierius, Lenkijoje pastatęs dvi dideles radijo stotis; pa-
vardė iškrito man iš atminties. Jis eina tiesiai į mane,
lyg jam būtų kas negerai atsitikę, o priėjęs, beveik
kniumba mano rankose..

— Nebėr Lietuvos. . . Bolševikai atgriūva.

Kas jam daros? — Ne, jis atrodo visai normalus.

— Ar Tamsta dar nieko negirdėjai?. . . O, Viešpatie
Dieve! . Radijas pranešė apie tai jau trečią valan-
dą Ketvirtą valandą bolševikai peržengė sieną ke-
lioje vietose . . Taip pat ties Gudagojum, tiesiai prie-
šais Vilnių . . Kas bus dabar su mumis?

Inžinierius žiūri į mane, lyg iš karščio išdžiūvusiomis akimis, nenuleidžia nuo manęs žvilgsnio.

Staiga jaučiu, kad nustojau galimybės raminti ir guosti kitus žmones. Man daros tamsu, juoda akyse. Žibintuvai gatvėje linksta, meteorologijos pastato sienos, pro kurį abu šalę praeinam, siūbuoja, bangomis virsta.

Ne, tai negali būti! Tai ne tiesa, ką šis man mažai pažįstamas žmogus sako! Su juo tikrai kas blogo atsitiko.

Nieko negaliu ištarti, kaip tik viena:

— Mes vis dėlto dar pažiūrėsime. . .

Greitai daros man pačiam taip sunku, kad aš sustoju, paspaudžiu inžinieriui ranką ir pasišalinu. Nežinau, ar einu lėtai ar skubinu — atrodo, kad lekiu risčia. Kur? Kodėl? žemė juda po kojų.

Nejau taip greit sutemo? Ar man tik taip regis?

Susitinku daugiau žmonių. Senių vyrų ir moterų, ir jaunųjų. Visi stovi sustoję ir žiūri vieni į kitus. Arba laiko vieni kitus už rankų. Taip netikra viskas atrodo, taip keistai visi elgiasi. . .

Varteliuose sutinku šeimininką, matematikos profesorį. Vilki pilkšvą, palaidą drobės kostiumą. Todėl atrodo dar baisesnis. Jo pailgo, dabar patįsusio veido negaliu atskirti nuo kostiumo. Atrodo, kad laukė manęs grįžtant. Pusę tako per sodelį į vilą einam nesakydami žodžio. Staiga girdžiu jį kaip iš tolo:

— Kur buvai Tamsta taip ilgai? Pusę dienos. . .

Kaip galiu paaiškinti?

Profesorius nelaukia mano atsakymo.

— Įvyko laikas. Taip, dabar galas.

— Kas gi pagaliau atsitiko? Kas? — Klausiu pajutęs reikalą viską sužinoti.

— Šiąnakt Lietuvai buvo įteiktas ultimatumas. . . Dešimtą valandą ryto vyriausybė nusileido bolševikų reikalavimams. . .

Man dar ne viskas aišku.

— Tamsta pats gali sužinoti iš radijo. — Profesorius lydi mane į savo darbo kambarį, paaiškina: Radijas kartoja tą patį pranešimą kas penkiolika minučių jau nuo trečios valandos.

Nespėjom, Elta kątik baigė žinių pranešimus. Bet po penkiolikos minučių . . . vėl kartos. . . pačią svarbiausią žinią. Dabar transliuojamos gramafono plokštėlės.. Dainos ir šiaip lyrinė muzika, viskas taip graudu, likimo neatkeliamos naštos prislėgta. Taigi, tikrai bus kas netikėtino, lemiančio atsitikę.

Stovim ir laukiam. Minutės ilgos, pavėlavusios, — kaustančios, žvilgterėjau į laikrodį sienoje. Ne, jis nestojo. Ir vėl.

Profesoriaus žmona įeina sunėrusi rankas. Pražilo ji, ar tik man taip atrodo? Savo skausmo ir paguodos suraižytu veidu nustato ji:

— Dabar Tamsta niekadosis nebepamatysi savo šeimos Švedijoje. O Tamsta taip ilgėjais jos, aš pastebėjau.

Ką dabar galiu pasakyti?

Įeina šeimininkės dukterys. Neįlekia kaip paprastai, iš tolo skardėdamos šūkavimais ir juoku. Įeina kaip dvi palenktos, išblyškusios vienuolės.

— Niekur negalėjome nupirkti duonos, — sako vyresnioji pavargusi. Keliose vietose išstovėjom eilėje, pusę miesto išvaikščiojom. Visur išpirkta. Dabar ir žmonių niekur nebematyti. Gatvės tuščios, plikos.

Jaunesnė, inteligentiškoji Olė nieko nesako. Išsi-barstę po visą kambarį stovim ir laukiam, kiekvienas sau, kiekvienas su savo mintimis. Visi, iskyrus mane, jau girdėjo baisiąją žinią. Ir turbūt ne vieną kartą. . . O gal dar abejoja, ar tikrai bus girdėję?

Plokštelių muzika nutraukiama, žinių pranešėjo balsas:

“Pirmininkaujant respublikos prezidentui, vyriausybė nutarė savo posėdyje birželio 15 dienos rytą nusileisti Sovietų Sąjungos vyriausybės reikalavimams. Reikalavimai buvo šiąnakt patiekti ultimatyvinėje formoje, ir atsakymas turėjo būti duotas šiandien prieš dešimtą valandą. Nusileisdama šiems reikalavimams, vyriausybė sutiko, kad raudonoji kariuomenė jau šiandien įžygiuotų Lietuvon, užimtų visus didesnius miestus ir kitas svarbesnes vietas tokio didumo pajėgomis, kad jau krašte esančių oro bazių saugumas būtų visiškai patikrintas. Įsakyta suimti buvusį vidaus reikalų ministrį generolą Skučą ir saugumo policijos direktorių Povilaitį ir patraukti teisman kaip atsakingus už trijų raudonarmiečių kalinimą bei kankinimą, o taip pat vieno raudonosios armijos karininko nužudymą. Dabartinė vyriausybė nutarė pasitraukti ir užleisti vietą naujai vyriausybei, galinčiai gauti Sovietų Sąjungos vyriausybės pasitikėjimą.”

Paskum buvo perskaitytas trumpas Lietuvos kariuomenės vado kreipimasis draugiškai sutikti raudonosios kariuomenės dalinius, kur tik jie pasirodytų, ir traktuoti juos kaip mūsų sąjungininkus.

Nežiūrint sunkiai slegiančios juodos rimties, visų lūpos spontaniškai sukrypsta į šypsena ties tais žodžiais, karčią, ironišką.

Baisiąją, nežmoniškąją žinią seka keletas trumpesnių, giminingų naujienų:

Tuoju pat po vyriausybės posėdžio, respublikos prezidentas Antanas Smetona šįryt nutarė pasitraukti iš Lietuvos. Popiet jis jau perėjo vakarų sieną. Atsistatydinančios vyriausybės ministeris pirmininkas, Antanas Merkys, laikinai eis respublikos prezidento pareigas.

Buvęs vidaus reikalų ministeris generolas Skučas ir

saugumo policijos direktorius Povilaitis jau suimti ir patalpinti kalėjiman.

Užsienio reikalų komisaro pavaduotojas Dekanozov atskrido iš Maskvos Kaunan, tikslu palengvinti sudaryti naują, Sovietų Sąjungai draugingai nusistačiusią vyriausybę.

Paskum vėl pasigirsta gramafonas. Profesorius uždaro radiją.

Niekas nesako nė žodžio. Visi stovim kaip sukaustyti, vienas į kitą nežvilgterėdami.

Stefanija įeina ir praneša, kad vakarienė paruošta. Be to papasakoja, kad jai pavyko nupirkti šešis kilogramus juodos ruginės duonos ir du bakanėlius pyrago. Ta nuostabi Stefanija!

Lūpos prasiveria, mes vėl turim apie ką šnekėti. Pasi-sekimas su duonos pirkimu atgaivina mūsų viltį. Visų akys prašvinta — lūkestis, kad koks stebuklas įvyks jas išiebė.

Vis dėlto grįžtam prie to, kas yra atsitikę.

Olė pasakoja:

— Mačiau įvažiuojant miestą autobusą, pilną kaimo jaunimo. Autobuso langai buvo atdari, iš jo sklido skardžios linksmos dainos. Galbūt, pirmą kartą keliauta išsiilgtan Vilniun. Ties miesto vartais policininkas sustabdė autobusą. Įkišė galvą vidun, kažką pasakė. Tuoju pasidarė tylu autobuse, tik mačiau, kaip berniokų ir mergiočių veidai pasislėpė rankose.

— Vilniaus gatvėje mačiau, pasakoja toliau Olė, kaip dvi mūsų licėjaus mokytojos susitiko su licėjaus direktore, kurios jos nekentė todėl, kad ji buvo lietuvė. Dabar abi su užverktomis akimis, jau iš tolo ją skabino ir dejavo: "Koks likimas mus visus ištiko! Kad mes bent anksčiau būtumėm buvę protingesni ir nežiūrėję vieni į

kitus, kaip į priešus. Vis dėlto kokios simpatiškos, kokios simpatiškos tos Lietuvos būta!”

— Tamstai visados taip gerai sekdavos mus pragiedrinti, palaikyti nuotaiką, — kreipiasi į mane šeimininkė. Būk geras, daryk ką nors dabar, papasakok ką!

— Deja, dabar negaliu, — atsakau. Gal vėliau. Gal rytoj.

Grįžęs savo kambarin, pradedu galvoti, kas man daryti. Švedijoje turiu žmoną ir sūnų. Išgirdus per radiją, kas Lietuvą ištiko, apims juos didelis nerimas. Ar nebėgt man? Tuoju pat, kol dar ne pervėlu. Juk kas gi kita čia laukia, jei ne nelaisvė, ne vergija?

Suprantu, kad einu Vilniuje atsakingas pareigas, globaju pabėgėlius, tūkstančius pabėgėlių. Ar galiu tada virsti pats pabėgėliu? Jie visi žiūrėjo į mane kaip į savo globėją, dabar jų laukia nauji, turbūt, daug didesni sunkumai. Ar turiu teisę juos vienus palikti? Be jų turiu dar taip vadinamas karo aukas, visą trečdalį Vilniaus gyventojų. Kaip jie visi, tie nelaimingieji, pažiūrės į mane?

Mano šeimai Švedijoje negresia joks pavojus, atrodo, dar ne. . .

Ar galima tokiu metu, kaip dabar, palikti savo kraštą? . . .

Nusprendžiau pasilikti Lietuvoj.

Naktį nubundu, klausaus. Namų sienos dreba, langai žvanga. Iš oro girdėt bildėsysis ir ausis veriantis tarškėjimas. Panašus kaip trankant didelius skardos lakštus vieną į kitą. Tai bolševikų tankai, įsigrūdę Lietuvon, pakeliui, toliau. Kad sustiprintų jau esančių raudonųjų bazių saugumą ir padėtų lengviau sudaryti Lietuvos naują, Maskvai patikimą vyriausybę . .

Tankai tarška, bilda be pertraukos, valanda po valandos. Oras pilnas, kambarys pilnas visą kūną ir sielą ve-

riančio tarškesio ir bildesio. Raudonojo, žvėriško triukšmo.

Neima miegas. Argi galima miegoti, kai girdi, kad Lietuvą kausto geležiniais pančiais?

Birželio 16 — tą.

Rytiniai dienraščiai pakartoja Sovietų Sąjungos ultimatumą Lietuvai. Tie patys kaltinimai, kaip prieš keletą savaitių, tik griežčiau suformuluoti. Nors neturi ma nieko naujo pridurti, vis dėlto nustatoma, kad Sovietų Sąjungos vyriausybė mato save priversta pereiti prie veiksmo ir padaryti galą ligi šiol prieš Sovietų Sąjungą vestai Lietuvos politikai, kuri buvusi persunkta blogos valios ir pilnos slaptų užmačių. Su pagelba naujos vyriausybės, sudarytinės iš atsakingų vyrų, Sovietų Sąjunga tikisi atstatyti normalius ir abiems kaimyninėms valstybėms naudingus santykius.

Viršum namų stogų skrenda sovietiniai bombonešiai. Vienodais protarpiais, daliniais po devynis, atskrenda jie iš rytų ir dingsta vakaruose. Įspūdžiui sustiprinti praskrenda kai kurie daliniai čia pat virš medžių viršūnių ir namų, motorais kaip perkūnas suduzgia, sugriau-džia. Rodos, šimtais skrenda bombonešiai iš rytų ir nus-krenda toliau į vakarus. Bolševizmas nori parodyti, kad turi jėgą, ir moka griauti ir kelti nežmonišką triukšmą.

Turiu baigti vakar pradėtą straipsnį — recenziją. Su popieriaus bloku ir knyga apie Vilniaus architektūrą po ranka iškeliauju iš miesto. Gal rasiu kur, už kelių kilometrų nuo jo sienų, ramų ir tylų kampelį.

Sekmadienis, ir jau netaip anksti, dešimta valanda, bet vargiai kur pamatysi gatvėje, ar pakeliui iš miesto ar miestan einantį žmogų. Gražus oras, šilta, saulėta.

Kitais tokiais šventadieniais, kaip šiandien, šiuo metu. būdavo mirgėte mirga šventiškai pasidabinusių ir nusi-teikusių žmonių mieste ir jo apylinkėse. Šiandien, ma-tyt, visi namie, užsidarę duris ir langus. Mažai kam į-domu pasižiūrėti didelės, draugingos kaimyninės vals-tybės išpūdingai demonstruojamų jėgų.

Esu įsilipęs į augštą kalną. Apačioj Neries tęsia-si platus vingiuotas slėnis, su kaimais, skęstančiais sau-lėje ir sodų žalumoje. Kitoj pusėje, kiek tik akis mato, išibangavę rugių laukai, su paežiais mėlynumu sužibu-siomis rugiagėlėmis. Ne tik rugių dirvos, patys laukai banguoja, kalnų kalneliais iškyla, daubomis ir slėniais narstosi, horizontą išlanksto. Kvapas malonus, sveiku gaivumu svaiginas.

Viršum šių, tiek įvairumu turtingų ir linksmų laukų skamba vieversys, lyg grožiu ir vasaros metu pasigėręs, o gandrai iškyla augštai, ramiai, didingai plasnodami. Šiandien čia juodi skardiniai paukščiai savo triukš-mingu, paspringusiu gargėsiu rėžia saulėje virpanti, kvapų orą. Jų pilna net ir čia, tų juodos skardos paukš-čių. Lygiais protarpiais, daliniais po devynis, atskren-da jie durgzdami nuo Vilniaus ir dingsta vakaruose.

Tai tie patys lėti ir gromozdiški dviejų ir trijų moto-rų bombonešiai, kuriuos mačiau 1934 metais, lankyda-mas Maskvą. Su ratais, atstu pakybusiais papilvėje ir su vieno takto namų gamybos motorais, todėl ir toks ne-žmoniškas užimas ir triukšmas. Bet jų daug.

Ne iš įdomumo, tik nežinau, kaip pradeda mano akis sekti vieną dalinį. Jis skrenda tiesia linija į vakarus, tolyn į vakarus, turbūt Kauno, Marijampolės link ir dar toliau Visai ne, jis pasuka į šiaurę, daro didelį ratą, skrenda neliesdamas Vilniaus į rytus, lyg grįžtų į rytus, — tolėliau į rytus. Ir ten, palei horizontą, ma-tyt, įsitikinus, kad niekas iš Vilniaus nepastebės, suka

atgal, vėl skrenda tiesiai per Vilnių ir štai vėl viršum mano galvos, neva pakeliui į vakarus. Netrukus įsitinkinu, kad tuo būdu, viena rato puse per Vilnių, nuolatos iš rytų į vakarus, skraido trys daliniai, dvidešimt septyni bombonešiai.

— Raudonasis humbugas! — užverda manyje.

Vilniaus gyventojams, namie užsirakinusiems, tyčia sudaromas įspūdis, kad šimtai sovietinių lėktuvų be pertraukos skrenda gilyn į Lietuvą, žmonės iš namų neišeina, niekas sava akimi nenori matyti to baubo, tos baisybės, kuri visus gąsdina ir visiems graso. Jei vilniečiai čia ateitų, ant kalnų ir kalnelių suliptų, turėtų gardaus juoko, kad ir nelaimėje iki ašarų išsikvatotų. O Stalino atstovas, kuris ten augštai iš smogiamojo lėktuvo, skraidančio lyg taip sau tai šen tai ten, diriguoja šį juokų kalvaratą, negalėtų iš sarmatos ilgiau išsilaikyti ore ir dribtų pirman pasitaikiusian ežeran.

Tai pataiso mano nuotaiką. Atsisėdu pievelėje, jaunų pušaitės pauksmėje ir tęsiu vakar pertrauktą darbą. Po truputį pamirštu akomponavimą iš viršaus ir girdžiu tik tai, kas girdėt žolėje ir gėlėse aplink. Įsiklausau į bites, renkančias medų, ir į vabaliukų, laipiojančių žole, tylų tauškėjimą. Tai darbo, tai amžinybės muzika. Tai gyvybės muzika.

Rašau ir įsivaizduoju, kad aš vaikščioju nuo vieno Vilniaus architektūros stebuklo į kitą. Kaip mano vaikščiota anksčiau. Štai esu baltam ir vėsiam švento Jono bažnyčios viduje, milžiniškoje halėje, kurios skliautus iškelia galingi keturkampiai pilioriai. Dėl didelio vidaus paprastumo, pamanai žmogus, kad esi ne Romos katalikų, o protestantų bažnyčioje. Bet štai atsigrįžti į altorių ir nustembi, nepaprasto kontrasto pagautas. Mat tai daugybę grupėmis ir skirtingose plotmėse sustatytų marmurinių kolonų, o viršum jų — tarytum lais-

vai ore skraidančius angelus ir angeliukus. Iš altoriaus pusių, pro augštus vitražinius langus, mėlynai žvilganti šviesa padidina įspūdį, lyg visa tai regėtum sapne. Paima noras prieiti arčiau ir įsitikinti, o priėjęs matai kad tai ne vienas, o dešimts altorių, medžiagos formas ir orą aplink suderinus, sukomponuotą į vieną, į ne tik regimą, bet ir beveik girdimą simfoniją. Altorius išauga iš altoriaus, individualus ir atskiras, altorius altoriun įsijungia. Arčiau įsižiūrėjęs, pradedi atskirti, kad tai dvi eilės altorių, matomų vienas pro kitą. Matomų vienas pro kitą, iš kur tik nepažiūrėtum. Gal tai baroko pertekliaus ir neribotos vaizduotės išraiška? Ne tik tai: viskas čia atsverta, griežtai suderinta, kilnu, didinga, bet drauge ir meniškai drąsu. Per šią formą santarvę junti, kad akmuo alsuoja.

Nematomais žingsniais persikeliu šventųjų Petro ir Povilo bažnyčion. — Viskas bažnyčioje tik balta. Bet užuot žaidę spalvomis, bareljefas ir štukatūrinė skulptūra dengia sienas, piliorius ir skliautus. Tai giedro, šviesiai nusiteikusio baroko daina linijose, plotmėje ir erdvėje. Ir čia viskas griežtai palenkta visumai, bendram įspūdžiui, bet įvairumui smulkmenose nėra jokios pabaigos. Kiekviena niša, kiekviena skliauto dalis, kiekvienas karnizo metras, kiekvienas kampelis rodo ką kita, kitur niekur bažnyčioje nematyta.

Ateinu katedron ir sustoju švento Kazimiero koplyčioje, ties altorium, kuriame viskas ne tik balta, bet ir sidabru švinta. Panelė Švenčiausia, su vaikelio Jėzum ant rankų, ne tik skaidri, o stačiai linksma mergaitė, be sparnų tarp angelų ir angeliukų oru skrenda. Visa jos išvaizda rodo, kad ji geltonplaukė, tikra lietuvaitė, su žemiškai laiminga šypsena lūpose ir džiaugsmo duobuke vienam skruoste. Jos šypsena pagauna, sužavi, žmogus pamiršti žemę, rūpesčius, atgauni pasitikėjimą

savo dvasios galia ir pradedi tikėti, kad visdėlto žemę būtų galima padaryti žmogui gyvenamą.

Vilnius — tai giedro, nuotaikingo ir kilniai didingo baroko formų miestas. Lietuvos galingumo paunksmėje, Neries ir Vilnios gamtos skadrumo ir žmonių nuoširdaus linksmumo įtakoje augo jis ir brendo.

Lankau kitas bažnyčias, kitus pastatus, kitas Vilniaus architektūros formas. Vilnius auga, didėja, daros dar gražesnis mano vaizduotės akyse . .

Pagaliau baigiau straipsnį. Dar kartą matau Vilnių prieš save kaip pavertą. Kuo jo nusikalsta, kad dabar štai virš jo skraido bolševikų bombonešiai, grasindami jo neįvertinamiems kultūros turtams? Kuo kalti jo tautingi ir linksmi, o drauge maldingi ir pasiaukojimo kupini gyventojai, kad juos dabar pragaro priemonėmis baugintų iš anapus Uralo į vailokus įsivėlę burliokai — barbarai? Visa savo praeitimi, savo augšta menine kultūra ir savo gyventojų etika Vilnius yra nusipelnęs daug geresnio likimo.

Pakeliu galvą. Tas pats kalvaratas. Tik toks skirtumas, kad tie trys daliniai skrenda lygiais protarpiais, vienas paskui kitą, o ne po devynis bombonešius, kaip anksčiau, pirmame iš septynių, antrame šešių ir trečiam — tik keturių. Matyt, pavargta, ar motorų išdilta ir nudribta kur.

Paskui dalinį iš keturių bombonešių skrenda varna. Nei greičiau nei lėčiau kaip bombonešiai. Kas, ar oro trauka, ar didelis smalsumas lėktuvų išzulinton vagon varną įtraukė?

Grįždamas miestan, nusprendžiu, kad darbas tai geriausia priemonė nuotaikai palaikyti ir vilčiai atgaivinti. Besileisdamas tarpkalniais į Nėrį, jaučiu, lyg matyčiau priešais save Panelę Švenčiausią iš švento Kazimiero koplyčios katedroje, su gyva, linksma šypsena

lūpose ir duobuke vienam skruoste. Manyje stiprėja įsitikimas, kad jei bolševikai ir kažin ką darytų, nepajėgtų sunaikinti Vilniaus — nei jo kultūros turtų, nei užgrūdintos gyventojų dvasios, kaip rusams ir anksčiau tat nepavyko.

Birželio 17 — toji.

Kaip paprastai, James Wooderson*) atsilanko tada, kai mažiausiai jo lauki. Bet kaip geras amerikietis laikraštininkas, jis nepraleidžia jokio didesnio įvykio, iš arčiau su juo nesusipažinęs. Laikraštininko nuojautos kurstomas, atskrido jis iš Berlyno Kaunui jau penktadienio vakare, keletą valandų prieš Kremliaus ultimatumo įteikimą. Savomis akimis matęs ir pergyvenęs įvykių eigą Kaune, atvažiavo Vilniui.

James Wooderson kiek nusiminė, kai vakar manęs nesurado. Esam geri draugai jau nuo 1921 metų, nuo mūsų pirmo susitikimo Helsinkyje, Karelijos karščiausio sukilimo dienomis prieš nekenčiamą Sovietų režimą. Trumpesniais ir ilgesniais protarpiais susitikdavom vėliau ar Skandinavijoje ar Vidurinėje Europoje. Daugiau kaip prieš metus buvom susitikę Klaipėdoje, Hitleriui Klaipėdos kraštą iš Lietuvos išplėšiant. Be to, kad Wooderson turi daug simpatijų Lietuvai, mus jungia ir vienodas meno pamėgimas. Jis tikėjosi, kad aš vakar, sekmadienį, nežiūrint visų baisių įvykių, supažindinsiu jį su Vilniaus meno turtais, su tuo, kas dažniausiai atlaiko ir didžiausius pavojus. Deja, buvo jau tamsu, kai

*) James Wooderson — tai kolektyvinė slapyvardė visai grupei asmenų, kurių didesnė dalis, šiai knygai 1940 metų pabaigoje Stockholme išeinant, dar buvo likusi Lietuvoje ir ten veikė. Grupę sudarė visų pirmiausiai amerikiečiai, anglai, o taip pat prancūzai, danai ir švedai diplomatai ir laikraštininkai, su kuriais palaikiau glaudesnius santykius. **Autorius.**

grižęs nuo Neries skardžių, galėjau jį revizituoti šv. Jurgio viešbutyje. Manęs nesuradęs, vaikščiojo jis po Vilnių vienas, tik nebuvo įsitikinęs, kad matė tai, kas įdomiausia. Mano ankstyvesni pasakojimai apie Vilniaus gyventojus jam atrodė neatitinką teisybės, bet netrukus pats suprato priežastį. Nors gatvės tokiame dideliame miestui buvo nepaprastai tuščios, tačiau bažnyčias rado pilnutėles žmonių.

— Bažnyčiose klūpėjo ant kelių taip pat inteligentai vyrai, iš pažiūros sprendžiant, gal net akademikai, kurie šiaip, turbūt, tik retai ten atsilankydavo, — pasakojo jis. Ir jie meldėsi taip karštai, taip intensingai, kad kartais, apsipylę ašaromis, net bučiavo bažnyčios aslą. Juk kas įvyko, stačiai sunku žmogaus protui suprasti. Azija tvano kalnu ant mūsų visų griūva.

Pirmą kartą per mūsų ilgametę pažintį mačiau James Wooderson tiek susijaudinusių, tiek prislėgtą. Ligi šiol maniau, kad susikrimsti ar nuliūsti būtų svetima jo prigimčiai. Jis toks neblogai nusiganęs, skaitstaveidis viengungis, nuolatos giedria nuotaika ir humoru švintantis.

— Viengungiai nėra jau toks dažnas reiškinys mano tautoje, bet tokias laikais, kaip dabar, gal ir protingiau neturėti šeimos ir rūpesčių dėl jos, — samprotavo James Wooderson.

Vieton to, kad jis mane kaip lietuvi kaip nors guostų ir sakytų, kad dar nereikia nustoti visos vilties, aš turėjau daryti, ką galėjau, kad jį kiek nuraminčiau.

Tai buvo vakar. Šįryt, lygiai aštuntą valandą, kaip buvo sutarta, vykstam abu automobiliu Kaunan. Nežiūrint baisios nelaimės, Lietuvą užgulusios, dangus be jokio debesiuko, lygiai toks, kaip vakar. Tylu, šilta. Tai lyg ir teikia mums vilties, kad vienaip ar kitaip gal mūsų kelionei ir nestigs įdomumo, gal atsitiks laikas,

kas žemę ir žmones pragiedrins.

Vakar buvau telegrama iškviestas Kaunan Lietuvos Raudonojo Kryžiaus valdybos posėdin pabėgėlių reikalų aptarti. Posėdis įvyks dvyliką valandą. James Wooderson turėjo vistiek grįžti Kaunan, kad iš arčiau galėtų sekti tolimesnę įvykių eigą. Kadangi aš turėjau tarnybinį automobilį ir šoferį, sustojom mes ties šia susisiekimo priemone. Galvojam, kad geležinkelis Kaunan galėjo būti užimtas raudonosios kariuomenės gabenimu, nors girdėjom, kad ir vieškeliai jos pilni. Įsitikinę, kad raudonieji pasirinko geriausius kelius, išvykom mes menkesniu vieškelio, per Vievį ir Žižmarius. Mūsų automobilis, gan prašmatnus Mercedes-Benz, šiandien papuoštas Raudonojo Kryžiaus vėliavėle. Tikimės, kad tai padės mums nugalėti galimus kelionės sunkumus.

Tik išvažiavę iš Vilniaus, supratom, kad mūsų kelionė ir šia kryptimi nebus tokia lengva ir trumpa, kaip tikėjomės. Vieškelio riedėjo tankas po tanko, sunkvežimis po sunkvežimio. Dar būtų tiek to, jei jie riedėtų — matom, kad daugelis jų stovi, lyg ilsėtųs. Šoferiai ir mechanikai guli augštielninki, palindę po gromozdais. Taiso, prakaituoja. Sukalioja, taukši, dantimis griežia. Kad dar sveiki Sovietų mechanikos padargai nenuvažinėtų jiems kojų, daugumas jų išsuko savus sugedėlius šonan iš kelio. Kartais net tolokai į krūmus ar į javus. Tuojau įvažiavus į Panerių kalnus, vieškelis skiriasi į tris šakas: viena nusitėsia Varšuvos kryptimi, kita pasuka į Trakus, o trečia, kreiviausia, vingiuoja Kauno link. Tai pamatę, įgyjam truputį naujos vilties. Gal raudonieji susigundys neblogu Varšuvos plentu, ar bent pasirinks taip pat viliojantį Trakų kelią ir mažiau mums trukdys.

Šis lenkų apleistas vieškelis nuo pat pavasario mūsų

Kelių valdybos buvo skubiai taisomas ir tiesinamas. Šiandien nematyt čia jokių darbų, nei vieno kelių darbininko. Vyriausybės paraginimas šeštadienį, kad visi ir toliau ramiai tęstų savo darbą ir eitų savas pareigas, matyt, neturėjo čia jokios įtakos.

Nuostabiai gražių ir dainomis apdainuotų Panerių kalnų viršūnėje, netoli vieškelio, baltai švinta nedidelė gotiško stiliaus bažnytėlė. Palei ją — didelės, senais kryžiais apsunkintos kapinės, čia, po 1832 metų sukilimo, vieno iš žymesnių mūšių, palaidoti kritę lietuviai ir lenkai (garsiam lietuviui generolui Gelgaudui ginant Vilnių nuo rusų). Sukilimui pagaliau nepasisėkus, pabėgo jis Anglijon. Gyvą palikimą ir lyg tų audringų laikų simbolinę atmintį sudaro jo anūkas, John Gielgud, vienas pačių žymiausių šių dienų Anglijos dramos artistų.

— O jo brolis Lewis ilgesnį laiką buvo Raudonojo Kryžiaus Lygos generaliniu pasekretorium, taip pat neblogai garsindamas lietuviu varda.

James Wooderson parodo, kad jis neblogiau informuotas už mane. Jis tęsia toliau:

— Šį kartą Lietuva pasidavė rusams be mūšio. Negalėčiau pasakyti, kad be jokio šūvio. Mano žiniomis, būta susišaudymų. Keliose vietose, šiaurėje ir pietuose, lietuvių pasienio sargybos pasitiko raudonuosius išiveržėlius šūvių spiečiais. Taip pat juos pasveikino ir vienas karo dalinys ties Varėna. Būta abiejose pusėse sužeistų ir užmuštų. Kariuomenės vadas gen. Vitkauskas buvo priverstas įsibraunančių bolševikinių jėgų vadui pareikšti savo apgailestavimą. Apie visa tai aš, žinoma, negalėjau telegrafuoti savo laikraščiams. Apie generolą Vitkauską reikėjo pasakyti, kad jis pasitiko raudonąją kariuomenę jau prie sienos ir pasveikino ją atžygiuojant.

Tai išgirdęs, nudžiungu, kad radosi lietuvių, kurie pasipriešino vyriausybės parėdymui, nesutiko, kad Lietuva geru noru leistų save supančioti.

— Reaguota ir kitur, — pasakoja jis lygiai taip aki-mirksniui nudžiugęs, kaip ir aš. — Devintas pulkai Marijampolėje jau buvo išsiruošęs skubiai žygiuoti prieš bolševikus. Vyriausybei ir kariuomenės vadovybei buvo didelio vargo, kol pavyko paspiktinčius karius suvaldyti. Ar aš pasakojau apie vyriausybės posėdį, įvykusį šeštadienį anksti rytą? Kaip ir reikėjo laukti, posėdis buvo labai dramatiškas. Juk mirties pavojun buvo pastatytas Lietuvos likimas ne tik kaip valstybės, o drauge ir kaip tautos. Niekas iš vyriausybės narių negalėjo sutikti, kad Lietuva pasidarytų Sovietų Sąjungai priklausoma, nes bet kam lengva įsivaizduoti, ką tai reiškia, bet klausimas lietė kaiką daugiau. Reikėjo išspręsti, kuriuo keliu einant, lietuvių tautos ateitis būtų daugiau apsaugota. Prezidentas Smetona ir drauge su juo krašto apsaugos ir švietimo ministrai laikėsi įsitikinimo, kad pasiremiant galiojančia spalių 10-tos 1939 metų nepuolimo sutartim, kuri neleidžia Sovietų Sąjungai kištis į Lietuvos vidaus reikalus, reikėtų atmesti bolševikų ultimatumą ir su ginklu rankoje ginti valstybės nepriklausomybę. Ministeris pirmininkas Merkys, palai-komas kitų ministerių, iš kitos pusės, įtikinėjo, kad formali teisė šiais laikais nedaug ką sveria. Pasipriešinus ginklu, lietuvių tauta būtų atiduota visiškai raudonųjų sauvalei. “Tuo atveju, jie nepasitenkintų apiplėšę visą kraštą, o greičiausiai ištremtų visus Lietuvos gyventojus Sovietų Sąjungos gilumon”, pabrėžė jis. Kitais žodžiais, reikėjo žiūrėti, kad dar daugiau nepablogintų jau ir taip blogos būklės, kurion lietuvių tauta atsidūrė Kremliaus agresingos politikos dėka.

— Ateitis parodys, kuri iš šių dviejų nuomonių buvo

daugiau pagrįsta, — sako Wooderson, kiek patylėjęs. Asmeniškai prezidento Smetonos visdėlto pasielgta teisingai, apleidžiant kraštą. Bolševikai nepakenčia žmonių, kurie jiems oponuoja, ar oponavo. Jie nieko nepamiršta.

Susimąstau ir aš. Asociacijos keliu prisimenu, ką anksčiau bolševikams nemalonaus buvau parašęs. 1934 metais, po kelionės Sovietų Sąjungon, be to, iš Lietuvos nepriklausomybės kovų prieš bolševikus. . . Mintys skrenda į šeimą Stockholme

— Bet ką bemaštyti, kai kartą pasirinkimas jau padarytas.

Gerasis James, matyt, atspėja mano mintis ir nusuka šneką kitur:

— Rodos, dar tau nepapasakojau apie Merkio pasikalbėjimą su Stalinu ir Molotovu, kai jis buvo Maskvoje? Viena įdomi smulkmena. Neklausk, ar teisybė, tikėk, kad žinia tikra. Būdamas drašus ir žingeidus vyras, Merkys stačiai paklausė Kremliaus viešpačius, kodėl jie dabar pradėjo nuo Lietuvos, o ne kaip pernai rudenį — nuo Estijos ir Latvijos. Stalinas atsakė tiek pat atvirai: „Lietuva arčiausiai Vokietijos. Mums įdomu pažiūrėti, kaip ji nuryš paruoštą karčią piliulę“. Vokietija nurijo nei neprisimerkus.

Aš nieko nesakau. Ką gali žmogus pasakyti, kai jau po visam?

Tik neilgai mes važiuojam beveik vieni. Nuo Rykantų vis daugiau ir daugiau privejam ir pralenkiam bolševikų sunkvežimių ir tankų. Toks pat vaizdas, kaip nuo Vilniaus iki kryžkelės. — Trakų kryptimi iš ten tikrai nemažai pasuko raudonųjų dalinių su savomis riedmenimis. — Ir čia juda tik kokia pusė visos motorinės traukos. Kita pusė išsibarščius palei griovius ir padirvius. Taisosi.

— Bolševikai atsigrūdo iki čia be mūšio, o atrodo, lyg jau būtų pusiau sumušti, — pastebi Wooderson. Tai taip pat įdomi smulkmena. Turiu pasižymėti!

— Palik, James, plunksną ramybėje! — patariu. Nepaisydami Raudonojo Kryžiaus vėliavėlės ant mūsų automobilio, raudonieji gali užsimanyti mus sustabdyti ir pažiūrėti, ką turim kišenėse.

Sutariam žymėti pastabas atmintyje. Skaitysim kiekvienas sau judančios ir sugedusios traukos vienetus, ir palyginsim gautus duomenis vėliau. Jei jis Kaune nuspręstų grįžti Vilniun, tai norėdami pažvejoti gausingesnės medžiagos, pasistengsim grįžti atgal kitu keliu. Pažiūrėsime.

Ilgiau negaliu palaikyti to paties greičio. Kartais turim visiškai sustoti ir palaukti, kol bolševikai duos mums kelią. Mus kiek nustebina jų mandagumas. Kai tik koks raudonas karininkas pastebės, kad stovim ir negalim pravažiuoti, iššoka šalikelėn ir įsako, kad bemačiant būtų praskirtas kelias. Susimaišę, susikibę tankai ir sunkvežimiai plėšiasi per kelio vidurį į abi puses, jei ir to dar maža — verčiasi į griovius, bet kelias turi būt mums duotas!

James Wooderson užimponuotas:

— Niekio panašaus dar nesu matęs! Jei taip atsitiktų Amerikoje ar net Anglijoje, žmogus turėtų su savo automobiliu stovėti ir laukti, kol kariuomenės daliniai ramiai sau pravažiuos, ar kol paskutinis sunkvežimis ar tankas bus pataisytas. O jei skubėtum, turėtum pats sukkti griovin ar mėginti važiuoti laukais.

Visą kelią bolševikai traktuoja mus labai mandagiai. Ar ne du kartu Woodersono ranka buvo pusiau kilsterėjus į skrybėlę — raudonųjų karių pagarbai.

— Gal Maskva nemano eiti toli, gal ji nelies Lietuvos nepriklausomybės? — Jis daros truputį optimistiš-

kas. — Gal norėta tik, Mongolijos pavyzdžiu, sustiprinti karinius ir politinius saitus? Jei tik tiek, tai gal ir nebūtų dar taip beviltiškai baisu . .

Bet po valandėlės, mums įsiritus vienon augštumon ir pamačius priešais vieškelį, kimštai prikimštą raudonųjų pėsčių ir važiuotų pėstininkų ir tankų virtinę po virtinės, James Wooderson pradeda kiek kitaip galvoti:

— žinoma, jei tikrai norima santykius su kaimynu išugdyti ir pagerinti, neinama jo krašto okupuoti.

— Mums rodoma nepaprasto mandagumo turbūt tik todėl, kad dar ir dabar norima lietuviams pūsti į akis dūmus — sakau. O gal stačiai todėl, kad Raudonojo Kryžiaus ženklas yra raudonos spalvos.

— Bolševikai turi būt kam nors dėkingi, — priduria jis. — Kraštą gavo dovanai, jų nepasitiko Čia, kaip Suomijoj.

Netrukus, prieš naują kalnelį prisivejam bolševikų tirštai sukimštas voras. Kelio viduriu, viena linija, traukia brazdėdami ir tarškėdami sunkvežimiai ir tankai, į dešinę nepabaigiama linija nudrikę, sugėdę ir taisomi karo ugnies ir susisiekinimo padargai, o į kairę nuo judamosios linijos stumiasi priekin suprakaitavę pėstininkai. Visas kelio plotis užimtas. Nelieta nieko kito, kaip sekti paskui juos ir pasiekti Kauną gal tik vakare. Dulka nuo išdžiūvusį kelią sunkiai mindančių kareivių kojų, o dar daugiau nuo sunkvežimių ir tankų. Su dulkėmis kyla įšildytas, nepakenčiamas prakaito ir benzino kvapas. Uždarom, kiek tik galima, automobilio langus ir važiuojam toliau tylėdami. Įsakau šoferiui, kad susilaikytų, neduotų signalų. Juk vistiek būtų beprasmiška.

Palengva, po truputį pasiekiam kalnelio viršūnę. Pasirodo, būta nemažo kalniuko. Prieš mus, kiek tik akis gali užmatyti, žaliomis bangomis atsiveria kviečių, ru-

gių ir vasarojaus laukai. Kaip žalios putos kaikur vainikuoja bangų viršūnes pušynai ir beržynai. Matom dvi baltas bažnyčias, toli vieną nuo kitos. Pusiau paslėpti sodų, bet žydinčių darželių išryškinti, palei keliukus, tarp laukų išsiblaškę vienkiemiai. Lyg žaisliukai blaškomi žalių, išibangavusių jūroj. Seni pakeleės beržai, šakomis nusvirę tai pridengia, tai vėl mums praskleidžia, rodos, paties Dievo ramiam ir gražiam žmonių gyvenimui pavertus žemės plotus. Su vėjelio pūsterėjimu pasiekia mus nokstančių dobilų ir tik ką keptos ruginės duonos kvapas. Į kairę nuo vieškelio slėnyje sublizga mėlynumu mėlynas ežeras. Su švintančio smėlio juosta palei vieną krantą. Paviršius ribuliuoja, mirga saulėje. Vilioja.

— Kaip dabar būtų gerai pasimaudyti! — atsidūsta Wooderson ir nusivelka švarką. Kad bent žmogus galėtų važiuoti su atvirais langais, ir akimis ir visa krūtine gerti šių Dievo palaimintų laukų ramybę ir grožį!

Kaip tie rusai bolševikai Lietuvoj netinka!

Bet kiek tik akis užmato, turbūt, per kokius trisdešimts kilometrų dulka rūksta kelias, prikimštas bolševikų ir jų riedmenų. Nėr jokios galimybės pravažiuoti kur nors šonu.

Priešais padirviu atjoja nedidelis, rodos, dulkių sluogsniu apsivilkęs bolševikas karininkas dulkėmis pašarvotų arkliu. Prasiskverbia į mus.

— Nejau jūs važiuojat taip visą laiką? Kodėl nedavėt ženklų, kad praleistų?

Keli aštriu diskantu dulkini komandos žodžiai — ir darosi stebuklas. Tankai ir perkrauti sunkvežimiai susispaudžia, šlyja šonu į sugedėlių eilę, o po keturis greta ėję kareiviai susiglaudžia, tik ką kojas begalėdami išžengti, komandos brukami, beveik lipa ant savų vežimų virtinės. Tylu, nei vienas nesikeikia, tik girdėt,

kaip tankai ir sunkvežimiai girgžda, vienas kitą užkliudydami, vienas su kitu susikabindami. Bet kelias valosi, lyg būtų kokio milžino padaro skutamas. Mes vėl galim patogiai ir greitai toliau važiuoti. Mažutis, užduktas karininkas zovada joja mūsų automobilio priešakyje ir užkimdamas rėkia savo komandas. Kelias kaip skutamas valosi prieš mus, o užpakalyje vėl dingsta po bolševikų kojomis ir jų riedmenų ratais.

— Koks pasireiškimas, kokia disciplina! — James Wooderson vėl užimponuotas.

Šale pravažiuodami, žvalgom bolševikus karius.

Nematytai margas mišinys. Dideli ir mažiukai vienoj voroj. Rusai, ukrainiečiai, kaukaziečiai, kirgizai ir kalmukai be jokio skirtumo. Kartais išsikiša kiniečio medinis veidas, kartais kokio šiaurės mongoloido. ApYV tinkam net dvejetą sudaniečių negrų. Kokiu būdu jie pakliuvo raudonajin rojun?

— Žvilgterėk į tuos du jaunikius! — James patraukia mano rankovę. — Juk tai grynų gryniausio germanai, gal net anglosaksai.

Tikrai. Ir jie ne du, o kokie septyni ar aštuoni. Visi lygiai augaloti, tiesūs, geltonplaukiai, mėlynakiai, intelligentiškai žvalūs. Galva augštesni už visus kitus, daro beveik kilnų įspūdį.

Kaip jie jaučias tam rytų tautų mišinyje, toj, kaip mums krinta į akis, indiferentiškoje, bevalėje žmonių masėje? Juk vargiai gali jie nepastebėti, kad netik savo išvaizda, bet ir dvasia praneša savo ginklo draugus, velkančius kojas, apautas per dideliais batais ir įsinėrusius į per plačius ir per ilgus, į marškinius panašius, švarkus. Su nieku nesidominčiais, žemėn įdebtas žvilgsniais. O ką jie, tie kalmukai ir kirgizai, pripratę prie stepių ir kitų vėjų, gali rasti įdomaus Lietuvoje? Ar nesijaučia jie, kaip banda, instinktu nujaučianti, kad yra ge-

nami nežinia kur ir nežinia kokiam likimui? Juk be a-bejo girdėjo jie pakuždom, iš ausies ausin, kaip sekėsi bolševikams Suomijoje. Ar negalės kartais su jais atsitikti dar blogiau?

Jokio karingumo nematyt tarp šių, tiek tarp savęs sumaišytų, į tuos pačius dalinius suveltų, karių. Sudulkėję, susimurzinę, jie jaučiasi ne nuo vakar dienos išsivarginti, bet jau nuo metų eilės, ir turbūt, nieko daugiau nenori, kaip grįžti atgal namon. Ar jiems galvoj užsienio politika? Paskaitas, kurios jiems politrukų galvon kalamos du kartus per dieną, jie jau seniai atmintinai išmoko. Tai, ką politrukai pliauškia, gal ir teisybė, bet taip pat teisybė, kad blogai pasiūti batai sušutusias kojas graužia, kad tuos nuolatos žadamus geresnius laikus biesas kažinkur nunešė.

— Tik dabar pradedu suprasti, kodėl Suomija taip ilgai atlaikė ir tik tik visiškai nenugalėjo Sovietų, — suveda James Wooderson savo įspūdžius. Visi tie kirgizai, kalmukai, čuvašai, kaukaziečiai ir patys rusai dar ne tautos. Tik žalia medžiaga. Joms reikia laiko ir rūpestingų, žmoniškų rankų, kad iš jų kas išeitų. Bolševikai veikia priešinga kryptimi, jie gal mano, kad rezultatas bus geras, jei visas žaliavas krūvon sumaišys ir mechaniniais pabūklais išmaigys.

— Bet juk karininkai neatrodo priblusę, jie gan žvalūs vyrukai, — pastebiu. Argi būtų galima pasakyti, kad jiems ir mandagumo trūktų?

— Jie tinkamai išmankštinti, ištreniruoti; griežtos raudonosios karo mokyklos perliedinti. Be to, jie gerai atlyginami; turi iš ko kitoniškai atrodyti. Įsidėmėk, beje, kad karininkai tik rusai, didžiarusiai. Sovietų Sąjungoj nedaug tėra karininkų ukrainiečių ar net baltgudžių. Caro kariuomenėje dauguma karininkų buvo Baltijos baronai, lietuviai, suomiai, lenkai, latviai, kau-

kaziečiai. Bolševikai suprato didelę karininkų kadro vienalytiškumo reikšmę, bet nei kiek nemažiau svarbu, kad ir kariuomenės daliniai būtų vienalyčiai.

James Wooderson daug kur nusimano. Jis neblogai pažinojo carų Rusiją ir yra du kartus ilgesnėms studijoms buvęs jų paveldėtojų žemėje.

— Gi šios dienos kelione tu man davei nuostabią progą iš arčiau pamatyti ir pažinti pačią naujausią, bolševikų tiek išreklamuotą, raudonąją kariuomenę.

Mes važiuojam ir stebim viską, nieko nepraleidžiam; pamirštam, kad patys galim sudaryti stebėjimo ir įtarimų objektą. Dar kartą pastebim keletą naujų germaniško tipo kareivių. Gal vokiečiai nuo Volgos, gal Piterio Diden giminaičiai nuo Dniepro. Nejau jie eitų skersai išilgai Europos, be mažiausio vidujinio suvirpėjimo, kurdami ugnį ir liedami kraują, jei tik Stalinas jiems įsakytų? Iš jų inteligentiškų veidų nieko negalima atspėti.

Kareivių apranga? Matyt, kad atsakingosios vietos yra dariusios, ką galėjusios. Visdėlto ir vasarai numatyta medžiaga stora ir šiurkšti, spalvos atžvilgiu nepakenčianti saulės nei lietaus. Kelnės ir daugiau į marškinius panašūs švarkeliai daiktais nublukę, daiktais dryži; sunku atspėti, kokios spalvos buvo iš pradžios. Siuvėjų, matyt, taip pat daryta, kas galėta, bet dar daugiau skubėta. Rankovės alkūnė ne visados ten išlenkta, kur išlenkta paties kareivio alkūnė, o ir rankovės ne visados vienodo ilgumo. Diržas — raudonojo kareivio vienas pačių žymiausių atributų — neviendos odos, o kaikurių iškirptas iš senų milinių ar iš dar kažin kokios medžiagos. Galvos apranga tam pačiam dalinyje yra iš trijų modelių, žiemos nusmailintas milinis koptūras — labai patogus vasaros karštyje — kepurė su kazirkėliu ir kažkas panašu į ispaniško lakūno skrybėlaitę.

O gal tai oro desantai, įmaišyti tarp pėstininkų?

Šautuvai keturių tipų. Vienas 1914 metų modelio su ilgu, trikampių ir smailių durtuvu; vokiškas prancūziškas ar pagaliau amerikoniškas su daugiau į peilį panašiu durtuvu. Ar pagalvota, kas gali atsitikti mūsų įkarščio metu, kai amunicijos pradeda stigti, o ypač jei amunicija iš pat pradžios klaidingai padalinta. Ar nebūt buvę protingiau paskirstyti įvairius šautuvus tarp įvairių dalinių, jei jau ir nenorėta panašiai pasielgti su ta juokinga galvos apranga?

Matyt artilerijos, kulkosvaidžių ir priešlėktuvinės apsaugos pabūklų, bet nedaug. Galimas daiktas, kad ta vertingesnė medžiaga siunčiama geležinkeliais.

Tankų ir sunkvežimių nestinga ir toliau. Sunkvežimiai visur tie patys rusiški fordai, tamsiai žaliai dažyti ir su keturkampe platforma dešimčiai kareivių. Ir tankai perdėm vieno tipo: labai dideli, daugiau panašūs į sunkvežimius, su vienu patrankiniu bokštelio, apsupto storo ir blizgančio misinginio lanko.

— Turbūt tam, kad bokštelis su patranka ir uždarytas įgula kur nenudardėtų, — juokiasi Wooderson.

Tankai važiuoja, tarška, braška. Tai vienas, tai kitas staiga sustoja ir toliau nei žingsnio. Įkinkyti užpakaly važiuoja ir dar nesugedę sunkvežimiai tempia paliegius šonan iš kelio. Kelias turi būti duotas tiems, kurių sugedimo eilė laukia. Tas pat ir su sunkvežimiais. Tai šen, tai ten sustoja jie be išpėjimo ir turi sukti lauk iš kelio. Nusiminę kareiviai drimba nuo platformų ir kiūtina toliau pėsti, arba kariai į jau pataisytus sunkvežimius.

— Jei sovietiniai tankai ir motorinė trauka turi tokių įkylų paprotį sugesti, tai kodėl gi nepaima su savim keliaujančių taisymo dirbtuvių? Net nematyt gelbėjimo automobilių. Šoferiai turi viską sutaisyti tomis priemo-

nėmis. kurias vežas su savim patys. O jų, kaip matyt, turima nedaug, todėl ir taisymas atima nemažai laiko, todėl ir gedimai vis dažniau pasikartoja.

Ties viena kalve, netoli nuo Žaslių, stovi sugedę trys tankai ir du sunkvežimiai. Kalvis ir jo gizelis įraudę, suprakaitavę, išsikankinę. Mes stabterėjam, norėdami šnekterėti su kalviu. Pasirodo, kad jis su gizeliu jau prakaituoja nuo pat saulėtekio.

— Visi jie klausia, — kvatoja kalvis, šluostydamas prakaitą, — ar aš neturiu rezervinių dalių. Rezervinių dalių Sovietų tankams, čia Žasliuose! Tarnavau pirmam pasauliniam kare mechaniku, tai nusimanau kiek apie motorus ir karo pabūklus. Man atrodo, kad šitie tankai daugiau numatyti boboms baidyti, o ne kam kitam. Bet jei juos čia, Lietuvoj, pamėgintų paleisti į mūsų, tai susilauktume labai, labai daug geležies laužo.

Už šį nuotaikingą papasakojimą kalvis gavo iš Wooldersono visą dėžutę Lucky Strike cigarečių.

Ištiesų, jei sovietiniai tankai ir sunkvežimiai taip genda taikos metu, ir ramiai sau važiuodami, palyginti, tokiu geru keliu, tai kas atsitiktų, jei virš jų staiga pasirodytų priešo bombonešiai ir jie būtų priversti pasinešti nelygiais laukais ir išartomis dirvomis?

Niekur pakeliui nematom dirbančių žmonių. Laukai tušti, krautuvės miesteliuose uždarytos. Tik vienur kitur kokioje kryžkelėje, ar palei kokią tvorą, stovi sustoję keli ūkininkai ir, užkandę žadą, žiūri, kas čia dabar atsitiko, kas čia dabar dedas. Lyg lauktų, aklo ir negailestingo likimo sukaustyti, kada bolševikai, kaip alkani vilkai, pradės juos pulti. Juk ne vienas jų, be abejo, gerai atsimena 1919 metus, ne vienas jų kovėsi su bolševikais ir vijo juos laukais kaip piktus šunis. Daugumas tų, kurie dabar iš naujo Lietuvon įsiveržia, tebėra tie patys : įstrižomis akimis, pageltusiais veidais, kresni, pri-

kniubę kreivakojai. Bet šiandien jie grįžta tikros kariuomenės pobūdyje, geriau aprenkti, disciplinuoti, vedami išmiklintų karininkų. Kaip ilgam? Kas bus su šia kariuomene, jei ji galimam kare pralaimėtų ir, nustojus betkokių varžančių saitų, palaida pasileistų po kraštą? Rytų Azijos karys, išskyrus japonus, paprastai bails, bet pralaimėjimo ir bėgimo metu jis pasireikia prieš beginklius gyventojus visu savo rytietišku žiaurumu.

— Nebijok, — ramina Wooderson. Jei kada nors kils karas šituose plotuose, bolševikams bus taip karšta, kad jie bėgs iš čia daug greičiau už savo pirmtakūnus, kurie bėgo 1914 ir 1915 metais. Jie nebespės nei plėsti nei deginti.

Pravažiavus Kaišėdorius, atrodo, lyg vienoj vietoj žmonės ką dirbtų. Susirinkęs vyrų būrelis stovi pievelėj ties skaldos krūva. Matyt, kad čia taisomas vieškelis. Arčiau privažiavę, pastebim, kad jie tik taip sau stovi, rankas sunėrę. Ne, ne tik taip sau. Vienas diktoras vyras, raudono kario uniforma apsišarvojęs ir dar ant nesuskaldyto akmens pasišokęs, drožia kelio darbininkams prakalbą. Lietuviškai! Šale pravažiuodami, nugirstam tik:

— Draugai, štai išlaisvinimo valanda jums išmušė. Laisve kvėpuokit!.

Privažiuodami Rumšiškį, dvidešimt tris kilometrus nuo Kauno, įsukam į Alytaus — Kauno plentą. Pernai rudenį Alytų buvo įsikūrusi pati pirmutinė raudonoji bazė.

Visas plentas dulkių debesimis pavirtęs, lyg kokiu įnirtusiu, troškinančiu gaisru degtų. Sunkvežimis prie sunkvežimio, visi prikrauti pro dulkes mekeruojančių kareivių ar ko kito. Tankas prie tanko, o šonais ir grioiais ant prakaito ir dulkių suveltų arklių lekia risčia

raiteliai. Mums daros nelengva skaičiuoti sugedusius ir šonan ištemptus sunkvežimius ir tankus. Ne tik todėl, kad jų čia daug daugiau, bet kad iš viso labai sunku įžiūrėti mūsų šoferį, čia pat sėdintį priekyje — sutemsta automobilyje. Bet raudonieji karininkai ir čia tokie pat mandagūs ir greitai patarnauti, tik jų pastangos ne visados pasiseka. Jų žodžiai, gestai ir jie patys skęsta dulkių rūkuose ir ausis režiančiam triukšme ir bildesy.

Raudonojo Kryžiaus valdybos posėdin atvykstu visą pusvalandį pavėlavęs. Posėdyje, žinoma, daugiausiai nagrinėjami dienos įvykiai ir pasikeitimai. Tik ką gauta žinių apie naujos vyriausybės sudarymą. Laukiama jos deklaracijos.

Ministeris pirmininkas ir laikinasis valstybės prezidentas — Justas Paleckis. Liaudininkas, laikraštininkas, keturiasdešimties metų vyras. Kaikieno laikomas gana padoriu žmogum, bet daugiau žinomas dėl stokos pusiausvyros. Nelabai gerai, nes šiuo metu kaip tik reikia šalto proto ir geležinės valios valstybės vyro.

Vicepirmininkas ir užsienio reikalų ministeris — Vincas Krėvė. Pagarsėjęs rašytojas, slavų literatūros profesorius, drauge su buvusiu prezidentu Antanu Smetona ir 1927 — 1930 metų Lietuvos diktatorium Augustinu Voldemaru įkūręs tautininkų partiją. Dar prieš tautininkams pradėdant dešinėti, pasukęs kairėn, tačiau išvengęs kraštutinumo. Tiesa, Vincas Krėvė buvo didesnio pasitikėjimo nekeliančios Lietuvos ir Sovietų Sąjungos tautų suartėjimo draugijos pirmininkas, bet gi visiems žinoma, kad jis tai darė daugiau iš pareigos, o ne iš meilės.

Finansų ministeris — Ernestas Galvanauskas. Prekybos instituto rektorius, finansų ministeris atsistatydinusioj vyriausybėj, 1920 — 1926 metais pakartotinai buvęs ministru pirmininku ar užsienio reikalų minis-

teriu, ir vienu ir kitu drauge, žinomas 1905 metų revoliucionierius, kairių pažiūrų žmogus, bet nesusirišęs su jokia politine partija.

Teisingumo ministeris — Povilas Pakarklis. Valstybės gynėjo padėjėjas, liaudininkas, dar gana jaunas vyras. Pagarsėjęs savo ugnį svaidančiais straipsniais istorinėmis temomis, karštas neabejingas patriotas. Švietimo ministeris — Ant. Venclova, pusėtinai talentingas kairių pažiūrų rašytojas. Jaunas vyrukas, visuomeniniam ar politiniam gyvenime dar nieku nepasireiškęs.

Vidaus, žemės ūkio ir sveikatos reikalams paskirti Mečys Gedvilas, Matas Mickis ir daktaras Kogan. Visi trys niekur nieku nežinomi, bet turbūt ne be pagrindo įtariami esą komunistais.

Krašto apsaugos reikalus tvarkys kariuomenės vadas generolas Vitkauskas, gabus, padorus vyras. Jo politiniai įsitikinimai viešai niekam nežinomi.

Žmogaus susisieikimo ministerio pareigoms dar nesusirasta.

Po posėdžio išėjus miestą, tuojau krinta į akis pakitėjęs Kauno gatvių vaizdas. Krautuvės vėl viena po kitos atsidaro, žmonės varto rankose tik ką išėjusius laikraščius su kiek pragiedrėjusiu veidu. Susitikę draugai ar pažįstami, čia pat sustoję gatvėje, diskutuoja naują vyriausybę. Visur girdėt vienodi įtarimai, kad Mečys Gedvilas, Matas Mickis ir daktaras Kogan įtraukti vyriausybėn labai neaiškiais tikslais. Bet ar Ernestas Galvanauskas ir Vincas Krėvė nesudaro garantijos, kad vyriausybė veiks savarankiškai ir nesileis betkieno išnaudojama? Ernestas Galvanauskas jau nuo seno visų gerbiamas kaip smarkus ir tvirtos valios vyras. Net Tautų Sąjungos taryboje, Ženevoje, pražilusią ir didelio autoriteto politiką akivaizdoje jis nepabijodavo trenkti kumštį stalan, jei pastebėdavo, kad yra pavojus Lietu-

vos reklamams. Ir Vincas Krėvė žinomas kaip nebailus ir ištvermingas teisėto reikalo karys.

Kaip buvo sutarta, šeštą valandą susitinku James Woodersoną Lietuvos viešbučio restorane. Kad kiek pavalgę, tuojau galėtume kitu keliu grįžti Vilniun. Kaip senas ir nuoširdus Lietuvos ir mano draugas, ir jis kiek prašvitęs.

— Visur justi, kad žmonės vėl pradeda atsikvėpti,
— sako jis.

Užsienio laikraštininkų ir užsienio diplomatų tarpe aiškinama, kad naujos vyriausybės sudarymas yra tikras įrodymas, jog Sovietų Sąjunga Lietuvos atžvilgiu nemano eiti taip toli, kaip iš pradžių buvo bijota. Abejojama, ar jos iš viso turėta kokių toli siekiančių tikslų. O jei ir taip būt buvę, tai paskutiniu momentu Maskvą galėję paveikti kiti įvykiai Europoje. Ji taip pat galėjusi atlyžti, pamačiusi, kokią siaubingą paraližuojantį išpūdį padarė Lietuvos gyventojams raudonosios kariuomenės įžengimas. Iš kitos pusės bolševikai juk žino, kad lietuviai geriau už betkurią kitą tautą Europoje gali pasigirti savo dvidešimties metų gerais santykiais su Sovietų Sąjunga. Ar būtų verta, ar būtų naudinga be jokios atodairos sunaikinti tokį kapitalą?

Be kitų, James Wooderson suspėjo aplankyti ir naująjį, laikinąjį respublikos prezidentą Justą Paleckį. Kaip laikraštininkai, jie buvo anksčiau pažįstami. Tarp senų pažįstamų, žinoma, negalėjo būti kalbos apie jokią interview. Pasikeista tik privataus pobūdžio nuomonėmis.

Justas Paleckis atvirai ir kukliai prisipažino, kad jis nei nemanė aktingai dalyvauti krašto reikalų tvarkyme. Faktinę vadovybę manė perleisti Krėvei ir Galvanauskui, o pats pasitenkinti formalia, išorine laikino prezidento role. Toks nusistatymas Woodersonui atrodė pro-

tingas, todėl jis ir nepagailėjo Paleckiui komplimentų. Be to Paleckis pasisakė, kad jis nieku neįtaria Sovietų valdžios. Jo įsitikinimu, Sovietų Sąjunga norėjo tik dar daugiau sustiprinti Lietuvos saugumą, o drauge apsaugoti ir savo interesus šioje Europos dalyje. Lietuvai bus palikta visiška jos laisvė ir nepriklausomybė, gi nauja vyriausybė stengsis atitaisyti senosios vyriausybės nuodėmes socialinėje politikoje, žemės ūkio srityje ir visuose reikaluose. Bus gražinta pilna žodžio, spaudos ir susirinkimų laisvė ir bus paleisti politiniai kaliniai. Toliau: bus siekiama pagerinti lenkų ir žydų padėtį. Pirmas žingsnis ta kryptimi jau padarytas, žydas daktaras Koganas pakviestas vyriausybėn ir tam tikslui įsteigta Sveikatos Ministerija. Bus paskubinti sureguliuoti pabėgėlių reikalai.

Išgirdę tokias naujienas, mes galim valgyti su geresniu apetitu. Ir netrukus nusprendžiame, kad gardus valgis ramioje aplinkoje gali pakelti nuotaiką ir sustiprinti įsitikinimą, jog ne viskas jau taip bloga, kaip iš pradžios buvo bijota.

Grįžtam Vilniun per Ukmergę ir Širvintas. Mūsų kelionė nepasidaro lengvesnė todėl, kad dabar visą laiką turim važiuoti prieš atžygiuojančias raudonąsias kolonas. Visdėlto vienas atsiranda patogumas: jau iš tolo bolševikai karininkai pastebi mūsų automobilį su raudonojo kryžiaus vėliavėle ir iš anksto sutvarko pravažiamą. Jiems nesiseka, kai koks tankas ar sunkvežimis staiga sugenda vieškelio viduryje. Bet tai tik laikina kliūtis: sugedėlis be jokio pasigailejimo traukiamas šonan, o jei kitos išeities nėra, verčiamas stačiai griovinė.

Šiaip viskas kaip šįryt. Tankai ir sunkvežimiai genda ar sustoja motorams paspringus su tokiu pat pasišventimu. Raudonieji kareiviai tokie pat išvargę ir apiblusę, ir atrodo visai nepastebi, kokion gražion ir

vaišingon šalin atkeliauja. Turbūt, nei nepagalvoja, kad tokiame mažame ir taikingame krašte jų atkeliaujama per dideliu skaičiumi: apie 230.000 alkanų karių. Visoms trimis Baltijos valstybėms, kaip girdėjome Kaune, numatyta pusė milijono Sovietų kariuomenės.

Viena permaina atkreipia mūsų dėmesį. Dabar matyt daugiau gyventojų, sustojusių arčiau vieškelio nei širyt. Aišku, kad žinia apie naujos vyriausybės sudarymą jau bus radijo bangomis aplėkusi visą kraštą. Kaip Kaune ir Vilniuje, taip ir visose Lietuvoje bijota, kad nauja vyriausybė nebūtų grynai komunistinė. Dievas išsaugojo nuo tos baisios nelaimės, todėl dabar ir nebijoma kiek iš arčiau žvilgtelėti į atžygiuojančius raudonusius. Tikrai, gal jie šį kartą pasirodys kiek kitoniški, nei tais nepamirštamais 1919 metais.

Pravažiuoju Maišgalą, dvidešimtis penkis kilometrus nuo Vilniaus, nebesutinkam raudonųjų kolonų. Išskyrus vieną kitą tanką ar sunkvežimį, suspėjusį pasitaisyti ir dabar sau pamažu dardantį vienišoj vienuoj. Bet palei pakelės kalves dar ir dabar pilna išklišusių ar kaip kitaip sunegalavusių raudonųjų karo bei susisiektimo pabūklų. Vienam griovį matom augštin kojomis gulintį karo lauko virtuvę. Ką, gal ji rusišką grikių košę prisvilino?

Kiekvienas iš savo pastabų pasidarom išvadas apie sovietinių susisiektimo ir karo priemonių sugebėjimus atstumams įveikti. Su nedideliu skirtumu sutinka mūsų skaičiai: pakeliui iš Vilniaus Kaunan ir atgal pravažiuojom ar sutikom septynis tūkstančius riedmenų vienetų. Sugedusių ir sustojusių pasitaisyti, mano apskaičiavimu, 61 nušimtis. James Wooderson gal buvo atsargesnis: jo nušimtis 59 su puse. Dabar gailimės, kad neatskyrėm tankų ir sunkvežimių. Bijojom, kad bus sunkoka išlaikyti paskirstymus atmintyje. Dabar vėliau

daromais apmetimais spėjam, kad visos tankų traukos būta arti trisdešimts nuošimčių.

Kauno gatvėse matėm slankioj ant raudonųjų šarvuo-
tų sukvežimų ir nedidelių moderniškų tankų, taigi,
matyt, kad turima ir tokių karo ugnies pabūklų. Aišku,
laikinojoje Lietuvos sostinėje pasiskubinta sudaryti stip-
resnį ir geresnį įspūdį.

Po savaitės Woodersono ir savo žinias sulyginu su
vieno inžinieriaus iš mūsų ginklavimosi valdybos ži-
niomis. Lankydamas įvairias Lietuvos vietas ir dary-
damas savo stebėjimus, jis taip pat priėjo išvados, kad
apie 60 nuošimčių raudonųjų tankų ir sunkvežimių sus-
toja bejudėdami. Jo autoritetingu manymu, yra šios
priežastys: bloga medžiaga, gamybos klaidos, nekokia
priežiūra ir stoka organizuotos taisymo tarnybos.

— Be to, reikia prisiminti, — pastebi jis, — kad vi-
sos šios riedmenys dardėjo Lietuvon net iš Kaukazo ir
Uralo. Blogais keliais ir nuolat provizoriškai taisant.
Ligi šiol Sovietų valdžia dar nespėjo suorganizuoti šių
svarbių priemonių transporto geležinkeliais. Jos siun-
čiamos geležinkeliais tik tada, kai visiškai pavirsta į
laužą.

Apie dešimtą valandą vakaro pasiekę Vilnių, paste-
bim, kad mieste dabar daug geresnė nuotaika, nei mums
išvažiuojant. Netrukus paaiškėja priežastis.

Bolševikų karinė vadovybė planavo šiai dienai didin-
gą raudonosios kariuomenės dalinių įžygiavimą Vilniun.
Įžygiavimas turėjo įvykti tuo pat metu penkiomis kryp-
timis : iš pietų vakarų, pietų, pietų rytų, rytų ir šiaurės.
Ir taip paeiliui, sutartinai, kiekvienai ginklų rūšiai sky-
rium. Matyt, didesniam įspūdžiui sudaryti, apskaičiuo-
ta, kad to pat ginklo daliniai susijungs ties žaliuoju til-
tu tą pačią sekundę ir paskum per tiltą trauks toliau,
gilyn į Lietuvą. Viena minutę, kitą atrodė, kad viskas

vyks pagal planą. Bet staiga, nei iš šio nei iš to ėmė ir pasikeitė vaizdas. Vienu metu iš penkių krypčių pradėjo atžygiuoti į tiltą vis kitoniški ginklai. Ten atidūzgė pasibaisėjimą kelianti tankų virtinė iš vienos pusės, moderniška priešlėktuvinė apsauga su savo pabūklais — iš kitos, pėstininkai nudulkintomis uniformomis ir išpraustais veidais — iš trečios, kazokai zovada su savo stepių arkliukais — iš ketvirtos ir sunkioji artilerija, pragarišką bildesį keldama — iš penktos pusės. Kariškuose reikaluose nenusimanančiam tai darė, be abejo, stipresnį įspūdį, nei bolševikų buvo numatyta. Ypatin-
gai tą akimirksnį, kai įvairūs ginklai, maršo impeto pagauti, susidūrė ties tiltu

Savo akimis matę pasakoja, kad maišatis buvo neapsakoma, negirdėta. Visi veržėsi pirmyn ir niekas nenorėjo niekam duoti kelio. Juk kiekvienas dalinys turėjo savo įsakymą ir kuo geriausiai stengėsi jį atlikti. Tiltas užsikimšo, pabūklas su pabūklų, ratai su ratais susikabino, nei arkliai nei pėstininkai neturėjo kur kojos iškelti. Visas pusvalandis truko, kol viršenybė susigriebė ir įsakė grįžti atgal.

Bolševikai karininkai, laikydami rankose žemėlapius, keikėsi, kad tokiame dideliame mieste kaip Vilnius būtų tik vieno tilto per Nerį. Jų žemėlapiai rodė tikrai tik vieną tiltą . .

— Tai geras ženklas, — guodžiasi vilniečiai ir linksmai juokiasi. Bolševikai buvo priversti pasukti atgal. Ir grįžo atgal nuleidę nosį, susisarmatiję, apjuokti.

— Ilgai netrukus bolševikai turės mauti lauk iš čia!
— nusprendžia karštu, kietu įsitikinimu Valgio restorano padavėjas, tiekdamas Woodersonui ir man vakarienę.

VI.

Birželio 18-tą — liepos 7-tą.

Visas orkestras įvykių. Didesnių ir mažesnių. Kaip nepaprastam, nematytam orkestre, grojančiam negirdėtą kompoziciją, taip ir čia negalima iš anksto atspėti ar nujausti, kokia melodija, kokia instrumentų ar garsų santarvė įsigalės ir paims viršų. Mes, Lietuvos gyventojai ir jos svečiai užsieniečiai, vis daugiau jaučiamės tik kaip žiūrovai ar klausytojai. Pravertomis akimis, įtempta klausa, įtemptais nervais sekame ir laukiame, kas bus toliau. Ar viskas baigsis tik muzikiniu teatru, sukrečiančiu, neįprastu, ar palies mus ir daugiau kuo?

Audra ir žaibu. Jei taip atsitiktų, ar veiks saugos įrengimai? Ar bus pro kur išsigelbėti?

— Žinai ką, aš visdėto manau dar kiek ilgiau pasilikti Lietuvoj, — sako man kelinton dienon James Wooderson. Įdomu, kuo viskas baigsis. Jaučiu, kad ir mano laikraščiai ir skaitytojai Amerikoje seka su dideliu susidomėjimu visa, kas čia dedasi.

Su Latvija ir Estija atsitiko tas pat. Jos okupuotos didesnėmis karo jėgomis, nei susitarime su Maskva buvo numatyta tik todėl, kad, girdi, Lietuva nusikalto. Lietuva juk Baltijos valstybių šeimos narys, be to, į-

tarta sudariusi su savo bendrininkėmis slapta, prieš Sovietų Sąjungą nukreiptą, karinę sutartį. Ir kadangi Maskva visados buvusi kolektyvinio saugumo šalininkė, tai ji turinti žiūrėti, kad vienai prasižengus, visos trys būtų lygiai nubaustos. Lygiai ir kolektyviškai.

Visos trys jau nubaustos, jų teisėtos vyriausybės pašalintos, ar nepakaks?

Klausiaus šiandien, birželio 18- tą, ministerio pirmininko ir laikinojo prezidento Justo Paleckio kalbos per radiją. Jos turinį svarbesniais bruožais girdėjau jau anksčiau iš Woodersono. Paleckis įtikinėjo, kad liaudies vyriausybė (įdomu; naujas pavadinimas — “liaudies vyriausybė”) žiūrės, kad piliečių pagrindinės teisės, asmens neliečiamybė, žodžio, minties ir susirinkimų laisvė būtų apsaugotos ir visuomeniniame gyvenime išlaikytos. Naujoji vyriausybė ketino tuojau praveisti teisingas socialines reformas, visų pirma, žemės nuosavybės srityje. Šovinizmui Lietuvoje bus padarytas galas, visos tautybės galės lygiai dalyvauti valstybės ir visuomenės naujam, kūrybingam gyvenime. “Pats svarbiausias ir savaime aiškus naujos liaudies vyriausybės uždavinys bus lojaliai palaikyti ir plačiau išugdyti tradiciškai gerus santykius tarp Lietuvos ir Sovietų Sąjungos”, pabrėžė Paleckis.

Tos pat dienos vakare, važiuodamas autobusu miestą, girdžiu du lietuvių studentus:

— Kodėl Paleckis nieko nesakė, jog jis tikėjosi, kad ir Sovietų Sąjunga lygiai lojaliai pildys savo pažadus Lietuvos atžvilgiu? — klausia vienas.

— Hm. — Kitas pagalvoja truputį. Matai, pasakyti taip, tai būtų vistiek, kaip įtarti Sovietų Sąjungą. Ar tu drįstum tai padaryti?

Reikia tikėtis patylom, kad Maskva Lietuvos neapgaus, — sakau pats sau.

Gyvenimas, atrodo, jei ir ne visai, bet vis dėlto vėl sugrįžo senon vagon. Finansų ministerio Ernesto Galvanausko griežtas įsakymas gamintojams, pirkliams ir prekyautojams laikytis senų kainų, niekur jų nei kiek nekelti, paveikė visuomenę raminamai, praskaidrinamai. Įprasta rimtai žiūrėti į jo potvarkius ir pasitikėti juo. Šiandieną Vilniuje vėl buvo visos krautuvės atdaros ir žmonių eilės dingusios. Bet kavinės ir restoranai, net jaukus ir linksmas Valgio restoranas, negali pasigirti, — ten visur pustuščia.

— Žmonėms nelengva atsigauti po tokio siaubingo sukrėtimo, — nusprendžia Wooderson, mums žvilgtelėjus vienon kiton vieton.

Valgio orkestro dirigentas deda visas pastangas, kad įkvėptų daugiau ugnies ir dvasios grojikams, bet rezultatas — tik ūkanos. Muzikantai, paprastai, nepraranda lengvai geros nuotaikos, bet kur čia grosi, kai nuo sekmadienio niekas Vilniun nebeatvažiuoja, nei iš Kauno, nei iš kitų vietų. Tiesa, salėje sėdi kaikas iš Vilniaus jaunomenės, ar po vieną ar po du, bet ir jų, matyt, ateita tik prasiblaškyti, o ne prie bendro linksmumo prisidėti, jį daugiau įkaitinti. Jokia šokių melodija, tiesa, nublukusiai grojama, nebeįstengia nieko blizgančion šokių aslon išvilioti. Jaunuoliai ir merginos sėdi savo kėdėse, žiūri vienas į kitą, niekas nieko nesako.

Kitos dienos laikraščiai pilni vyriausybės ir laikinosios valstybės galvos radijo kalbos komentarų. Saulė juose spindi. Valstiečių liaudininkų organas Lietuvos žinios, Lietuvos seniausias ir, turbūt, tikrai demokratiškas dienraštis, vedamajam nustato, kad tautininkų diktatūrai, nuo 1926 metų gruodžio mėn. sunkia letena gulusiai kraštą, atrodo, padarytas paskutinis galas. Dienraščio įsitikinimu, nauja, liaudies vyriausybė ves kraštą šviesesnėn ateitin, ir todėl kiekvieno piliečio pa-

reiga remti ją žodžiais ir veiksmais. XX Amžius, krikščionių demokratų partijos organas, džiūgauja, kad visi spaudos ir susirinkimų laisvės varžtai pagaliau bus pašalinti. “Nuo šios dienos visi piliečiai galės be skirtumo naudotis tomis laisvėmis, kurios yra jiems konstitucijos patikrintos, o privačios ir draugijinės iniciatyvos išugdymu bus sukurta nauja ir laimingesnė Lietuva”, įtikinėja katalikų dienraštis, nė mažiausių abejonių nedrumsčiamas. Nuo 1918 metų, nuo Lietuvos nepriklausomybės atstatymo, niekas tikybos laisvei negresė, bet XX Amžių nudžiugina ir tai, kad naujoji vyriausybė pasižada ir tikybos laisvę saugoti. Be to abu dienraščiai praneša, kad vakar liaudininkų ir krikščionių demokratų partijų vadovybės aplankė naująją vyriausybės galvą ir laikinąją respublikos prezidentą, norėdamos pareikšti jam savo lojalumą ir pasitikėjimą. Nė abejonės, kad tas — gal grynai taktiniais sumetimais ar toliau sekančiais apskaičiavimais — padarytas politinis mostas daugiau sustiprins naujos, “liaudies” vyriausybės pozicijas. Dabar ji galės pasigirti viso krašto parama.

Lietuvos Aide, ir naujosios vyriausybės oficioze, rašytojas Petras Cvirka plačiai pasakoja apie tai, kaip buvo sutikta Lietuvon žygiuojanti raudonoji kariuomenė. Girdi, kur tik pasirodė raudonieji daliniai, visur jie buvo gausių, šventadieniškai apsirengusių ūkininkų būrių skardžiais džiaugsmo šūkavimais pasitikti kaip išlaisvintojai. Mergiotės, nerdamos vainikus ant bolševikų karių kaklo, dainavo jiems savo linksmiausias dainas ir bėrė gėles ant pravažiuojančių tankų ir sunkvežimių. Visų miestų ir miestelių gyventojai negalėjo atsigėrėti nepaprastai sveika ir stamantria raudonųjų didvyrių išvaizda, jų dailiomis uniformomis, o visų pirmiausia — solidžiu ir modernišku raudonosios armijos

apginklavimu. "Raudonoji armija buvo visą laiką Lietuvos buržujų piktai šmeižiama, bet dabar visas kraštas gali savo akimis įsitikinti, kad mus saugos pati geriausia ir didžiausia pasaulio kariuomenė! " sušunka Cvirka ir užbaigia: "Lietuvių tauta turi būti dėkinga už tai, kad ji atgavo tikrąją laisvę. Raudonoji armija yra mūsų, lygiai, kaip ir kitų, laisvę mylinčių, tautų gynėja, todėl mes, lietuviai, galim būti tikri, kad ji tą savo uždavinį garbingai atliks".

"Jei tikėti šioms žodžiams, galvoju sau, tai vyriausybei su tokia milžiniška jėga už nugaros nelabai ir reikėjo liaudininkų ir krikščionių demokratų partijų vadovybių paramos. Jai gali būti vistiek, ką jaučia ir galvoja lietuvių tauta."

Nėr abejonės, kad straipsnis, toks skambus ir ryškus, parašytas Petro Cvirkos, vieno iš gabesnių jaunųjų rašytojų.

Mane apima pyktis. Ne todėl, kad Cvirka būtų tai parašęs. Jau anksčiau jis buvo žinomas savo kairumu ir bolševikinėmis simpatijomis. Bet kaip galėjo žmogus su sava galva ant pečių, savomis akimis kaktoje ir su šiek tiek išlavintu skoniu ką nors panašaus rašyti? Kaip galima prasimanyti, kad šventadieniškai apsirengę ūkininkai būriais pasitiko įsiveržiančius okupantus, kad mergiotės dainavo linksmiausias dainas, nerdamos priešams vainikus ant kaklo, tuo metu, kai visas kraštas tylomis liūdėjo, siaubo sukaustytas! Taip galėjo parašyti tik Judas Iskarijotas!

Kaip galėjo tai atsitikti Lietuvoje, tarp pačių lietuvių? Kaip galėjo kas nors panašaus išbrauti Lietuvos Aidan?!

Kiek apimus ir bevartant Lietuvos Aidą, man paaiškėja dar daugiau.. Paties laikraščio pranešama, kad jo senoji redakcija pašalinta. Naujuoju vyriausiu redakto-

rium paskirtas J. Šimkus, jau ankščiau, kaip ir Cvirka, įtartas bolševikinėmis simpatijomis. Ar yr tada ko stebėtis, kad pasiskubinta pakviesti Petrą Cvirką bendradarbiu? Sovietų pasiuntinybė Kaune laikė trisdešimties asmenų personalą, gi prekybos delegacija — dvigubai tiek. Aišku, kad bolševizmo agentų nesnausta, zuita, visu platumu naudotasi exteritorijalinėmis diplomatinėmis teisėmis. Viskas paruošta iš anksto, vietinės pagalbinės jėgos rūpestingai išmiklintos, laikytos geležinėje disciplinoje, laukta tik tinkamos progos, ženklo akcijai pradėti.

Matyt, kad reikia būti pasiruošus naujoms staigmenoms. Matyt, kad plačiai apmesta orkestrinė kompozicija pradės vis daugiau ryškėti, atviriau groti.

James Wooderson nesilankė Vilniuje daugiau kaip savaitę. Kelias dienas buvo Kaune, norėdamas iš arčiau pasekti įvykių eigą, o paskum nuvyko Birštonan ir iš ten — Palangon. Jam atrodė, kad jokia būdu negalėjo nusivalyti kelionės iš Vilniaus Kaunan ir atgal birželio 17-tos dulkių. Jam atrodė, kad vandens Nemune ties Birštonu buvo per mažai. Dabar, po Palangos ir jūros, sėdėdamas saulėtam Neries kranto smėly ties Gelgudiškiu, dešimts kilometrų šiaurėn nuo Vilniaus, kvėpuodamas grynu pušyno oru, jaučias jis švarus ir gali ramiai pasakoti, ką matė ir pergyveno.

Birštonas ir Palanga, paprastai, perpildyti į birželio pabaigą, dabar buvo beveik visai tušti. Bet Kaune nebuvo tuščia: pilna raudonųjų pėstininkų ir pragariškai bildančių motorinių riedmenų. Lietuviai susisiekimo policininkai pakeisti raudonaisiais susisiekimo žandais. Nepasitikėta, kad lietuviai policininkai įstengtų palaikyti kokią tvarką raudonajam kariuomenės ir riedmenų antplūdyje. Tiltai, sandėliai ir bolševikų rekvizuoti namai taip pat saugomi saviškių.

Vidaus reikalų ministerio Mečio Gedvilo įsakymu, lietuviams policininkams nuimti jų uniformų antpečiai. Antpečiai nebuvo paženklinėti nieku kitu, tik vytim, Lietuvos valstybės simboliu, taigi, atrodo, jie negalėjo rėžti raudoniesiems ponams akių. Nors susisiekimo policininkai Vilniuje dar nepakeisti raudonaisiais ateiviais, bet ir jie be savo antpečių atrodo, lyg būtų netekę kažko esmiškai svarbaus, nepakeičiamo. Matyt iš jų veidų, kad jie jaučias pasigailėjimo verti.

— Bet raudonieji įsiveržėliai Kaune jaučias jau visai kaip namie, — pasakoja Wooderson. Ir daro viską, savo sąskaiton, kad dar geriau jaustus. Rekvizavo pačius ištaigingiausius ir moderniausius valstybinius ir privačius namus ir rūmus. Raudonasis kariuomenės štabas įsikūrė gretimuose žemės Ūkio ir Prekybos ir Pramonės bei Amatų Rūmuose.

— Prekybos ir Pramonės bei Amatų Rūmuose! — mane atkelia nuo smėlio. Juk tai pats gražiausias naujosios lietuvių architektūros pastatas. Ką pasakys mūsų romėniškos kultūros architektas Žemkalnis, išgirdęs, kad bizantiški vilokiniai koptūrai įsibrovė ir suteršė jo kilnų, turtingų ir skaidrių linijų kūrinį?

Arba žemės Ūkio Rūmai ir bolševikinis štabas. . Žemės Ūkio Rūmai — tai buvo akstinas ir išraiška veiklios ir racionalios Lietuvos pažangos ūkio srityje. Dabar ta, gal daugiau nei kaskita kraštui reikalinga įstaiga, išmesta lauk su savo muziejum, savo biblioteka, savo laboratorijomis, raštinėmis ir susirinkimų salėmis. Ir kieno? Lietuvos nepriklausomybės “rūpestingų saugotojų ir globėjų”. . .

Prekybos, Pramonės bei Amatų Rūmai Lietuvos pramonės, prekybos ir amatų pažangai reiškė ne mažiau, kaip Žemės Ūkio Rūmai Lietuvos žemdirbystei. Pre-

kybos, Pramonės bei Amatų Rūmų pastato kilnus ir skaidrus stilius simbolizavo tų trijų materialinės veiklos šakų polėkį į augštesnes, kilnesnes formas Merkūro tarnybos santykiuose ir laisvam tarpusaviam lenktyniavime. Kitos formos, kiti tikslai šiandien įsisėdo Lietuvos pažangumo ir augštesnių siekimų, savų tautinių siekimų rūmuose.

Ten, kur aš dabar stoviu, negaliu, kaip norėčiau, atjausti viso Gelgudiškio grožio. Man kartais temsta akyse. Neris teka čia tarp banguojančių pievų, tarp augštų, įvairiais krūmais slepiamų skardžių. Su ramybėn mėlynuojančio oro įgaubtais vienkiemiais ir kaimais — toliau, augštumose ir tarpukalniuose. Tarp statmenai sustojusių skardžių, ten, kur pušynas atrodo, lyg būtų pakybęs ore, Neris staiga daro posūkį. Tušt anapus skardžių ir pušyno stovi Turniškis su savo plačiu mastu projektuota, bet nebaigta hidroelektrine stotim. Kaip ji galėjo būt baigta, jei pernai rudenį bolševikai išvežė visas mašinas, visus statybos įrankius?

Šiaip čia labai ramu ir tylu. Aplink ir tarp akmenų besiveržianti ir kunkuliuojanti, laki Neries srovė nedrumsčia tylos ir ramybės, čia justa vasara visais savo niuansais, visais savo gaivinančiais, vilčių ir svajonių pasaulin viliojančiais kvapais. Vėjo išvėtytas smėlis čia toks švarus, toks saulėje žvilgantis ir girgždantis. Vilniečiai atvažiuoja čia atsikvėpti, nuo darbo atsigauti, gyvenimo kelio vaizdą praplėsti, naujų jėgų pasisemti. Šiandien mes čia vieni du. Ir užuot džiaugęsis didesne laisve ir ramybe, jaučiu, kad nematau, kaip pasakiškai čia gražu, negirdžiu, kaip čia nepaprastai ramu ir tylu. Keista, viskas atrodo taip netikra, tolima. Kažkieno pavogta. Pro Neries srovės užesį ir kunkuliavimą aplink akmenis, kaip iš požemių skverbias svetimo, klausytis

nenorimo orkestro garsai. Jie kyla, stiprėja, kraują gyslose šaldo.

— Sėsk, jei nori, kad daugiau papasakočiau, — primena man tikrovę James Wooderson.

Atsisėdu. Nors nieko daugiau nenorėčiau girdėti.

— Tautininkų partijos rūmuose, Laisvės alėjoj 29, patogiai įsitaisė raudonosios kariuomenės politinis biuras. Estetiniu atžvilgiu pastatas nėra labai pavykęs, bet jame rados restoranas su gera virtuve ir klubo patalpos, kur žmogus, lošdamas bridžą, jauteis kaip namie. Ten viešpatauja kiti ponai ir lošia kaiką kitą. Vietoj Lietuvos valstybinės vėliavos, per visą fasadą kabo milžinė, bet siaura, tamsiai raudona skepeta su kūju ir pjautuvu. Per fasado vidurį stypso dviejų augštų dydžio baltas kartonas su riebiu anglių papieštais Lenino ir Stalino rytietiškais bruožais.

Įsivaizduoju, kaip tie portretai atrodo. Be to piešti, kaip ir čia, Vilniuje, taip vadinamam proletarijato stiluje, Maskvos proteguojamam. Komunistiniu išmanyimu, dailininkas neprivalo stengtis būti dailininku, jieškoti harmonijos, linijų ir plotmės santarvės, stiliaus švaros ir lakumo. Geriau, kai jis primityvus ir grubus kaip kelmas. Jei Lenino ir Stalino bruožai netraukia žmogaus akies, tai tegul jie tada proletarų „menininkų“ pavaizdavime atrodo dar mažiau patrauklūs. Tai daroma tyčia. Mat nenorima, kad vadai per daug nutoltų nuo eilinio proletaro. Idealas: kad diktatorius būtų viešai pavaizduojamas panašus į kasyklų darbininką, iškopiantį viršun, ar į kaminkrėtį, išsispraudžiantį iš kamino. Mums visiems menas — tai šventė, kūno ir dvasios pokylis, bolševikams gi — padėtis, kurioj jie ilgiausiai randasi.

Nežinau, ar aš įstengsiu, kaip reikėtų, sekti Woodersono pasakojimą. Kai tik jis paliečia ką, kas man širdį

gelia, tuojau nukrypsta mano mintys savais takais. Gerai visdėlto, kad Wooderson ne toks jautrus. Ne greit reaguoja, ar aš jo atidžiau ar menčiau klausaus. Jis ramus ir geros nuotaikos yankee, toks, kuris paprastai moka save laikyti. Ir kai reikia— kitus suprasti.

— Gal jau žinai iš laikraščių, — tęsia jis, — kad tautininkų partija uždrausta, jos valdyba pasodinta kalėjiman, o partijos turtas konfiskuotas. Dovanok, prasi-
lenkiau su išorine įvykių forma. Pagal sovietinį etiketą viešai nesigiriama, kai tarp keturių sienų izoliuojami kokie komunistinės santvarkos tikri ar išivaizduojami priešai. Bet smarkiai girtasi ir daug rašyta apie tai, kaip du šimtai komunistų paleista lauk iš kalėjimų. Mano turimomis žiniomis, neilgai truks ir liaudininkų ir krikščionių demokratų pirmasis džiaugsmas, vistiek, ar jis buvo tikras ar nuduotas. Legalizuota komunistų partija Lietuvoj, raudonosios armijos su jos politiniu biuru atsiremndama, vargiai norės pakęsti vienokią ar kitokią konkurenciją.

Lietuvos Aidas, naujos vyriausybės oficiozas, visai aiškiai ir atvirai pasirodo esąs daugiau komunistinis, ne lietuviškas valstybinis organas. Nežiūrint, kad komunistų partija pradėjo leisti Tiesą, savo oficialų dienraštį. Šaulių Sąjungos, didžiausios ir geriausiai organizuotos Lietuvos saugumo organizacijos, stovėjusios nuošaliai nuo visų partiškai politinių organizacijų, dienos taip pat suskaitytos. Jos gabus ir energingas vadas, pulkininkas Saladžius, jau atstatytas. Trimito, Šaulių Sąjungos laikraščio, redaktorium paskirtas komunistas. Aš žinau, kad ant krašto apsaugos ministerio stalo jau guli paruoštas įsakymas visus šaulius nuginkluoti. Generolas Vitkauskas, krašto apsaugos ministeris, dar abejoja, delsia, bet neilgai truks — jis bus priverstas įsakymą pasirašyti. Užsienio reikalų komisaro pava-

duotojas, armėnas Dekanozov, kuris vis dar nesikrausto iš Kauno, patars jam ilgiau nedelsti. Man atrodo, kad Dekanozov vis labiau ir labiau jaučias kaip Lietuvos generalinis gubernatorius ir visai nemano taip greitai iš čia išsibaladoti.

Mano mintys vėl išsiblaško ir savais takais pabyra. Bet James Wooderson pasakoja tokius dalykus, kad mano dėmesys iš naujo, savaime dar smarkiau susikoncentruoja. Nieko nenoriu, negaliu praleisti.

— Lietuvos žinios, valstiečių liaudininkų organas, tuo tarpu dar pasilaiko senąjį redaktorių. Gi XX Amžiui, krikščionių demokratų dienraščiui, vidaus reikalų ministeris Gedvilas patarė pasirinkti tinkamesnį žmogų. Kai komunistas šnekasi su krikščionių demokratu apie tinkamumą, galima suprasti, kur viskas krypsta. Išsigandę krikščionių demokratų vadai, su profesorium Bistru priešakyje, nuskubėjo pas ministerio pirminko pareigas einantį profesorių Krėvę. “Kur vyriausybės auksinis pažadas apie spaudos laisvę?” primygtinai klausė jie. “Ar manot, kad aš pats galiu veikti, kaip norėčiau?” paklausė Krėvė iš savo pusės, prisišliejęs arčiau stalo. “Man reikėjo užsienio reikalų ministerijai, kuriai pirmiausiai vadovauju, generalinio sekretoriaus. Ir ką aš gavau? Mirtin pasmerkta komunistą, penkiolika metų sėdėjusį kalėjime. Visiems tokiems, ir iš viso tokiems, kurie kuo nors pasitarnavo Maskvai, reikės dabar duoti atitinkamas tarnybas”. Kai stambia ir įtakingą partiją atstovaujančiai delegacijai pasidarė aišku, kaip šiandien sunku pačiai vyriausybei, pasidomėjo vienas jos narių: “Kodėl tada, tokioms sąlygoms esant, ministeris pirmininkas neatsistatydini?” Prof. Krėvė atsakė dar atviriau: “Manot Tamstos, kad aš viską taip sau galiu mesti? O jei ir galėčiau, dar pagalvočiau, ar tai būtų gerai lietuvių tautos labui.” De-

legatai padėjo už informacijas ir išsiskubino jieškoti krikščionio komunisto savo laikraščiui redaguoti. Ar nebūtų buvę, pagalvoji sau žmogus, mažiau sugaišta laiko, jei krikščionys demokratai būtų tiesiai nukeliavę pas liaudies komisarą Dekanozovą ir paprašę jo patarimo?

Man, kaip turbūt šiuo metu jau ne vienam lietuviui, prasiskleidžia tikrovė ir jos perspektyvos visu baisumu. Požemių orkestro garsai gaudžia, grūmoja. Kas laukia Lietuvos? Gal dešimtys, gal šimtas metų naujos, neparegimos tamsos ir kruvinos vergijos. Gal dar aklesnės, dar nežmoniškesnės nei carų Rusijos.

Staiga, kaip pavertas, atsistoja man akyse daktaras Jurgis Alekna. Toks žmoniškas, toks tolerantiškas, visados geroj, linksmoj nuotaikoj. Jis, kaip daugelis kitų, taip pat atstatytas, arba oficialia terminologija “nuo visų einamų pareigų atleistas”. Kaip jis galės gyventi be pamėgto darbo Raudonajam Kryžiuje, be savo skautų, kurie myli jį kaip tėvą? Ar galės jis pasilaikyti savo modernų malūną ir ūkėlį? Ar negalimas daiktas, kad iš jo, kaip turbūt ir iš kitų “buržujų”, viską atims?

Vel įtemptai klausau, ką James Wooderson toliau pasakoja.

— Pagal prieš savaitę paskelbtą Vidaus Reikalų Ministerijos įsakymą visos draugijos, visos organizacijos turės būti iš naujo perregistruotos. Ligi šiol suspėta naujai įregistruoti tik vieną komunistų partiją. Visos kitos organizacijos turės dar palaukti, jų likimas turės būti prieš tai išaiškintas. Buvusios opozicijos partijos tikėjosi, kad po įvykusio perversmo, grįš neribota žodžio ir susirinkimų, spaudos laisvė. Kaikas iš žymesnių jų vyrų buvo tvirtai įsitikinęs, kad sovietų politikai, norėdami įsigyti lietuvių tautos simpatijų, bus patys suinteresuoti gražinti kraštui visas demokratines laisves, anksčiau tautininkų apkarpytas. Vieton šių lūkes-

čių yra įvykę kaskita. Jau nėra ir tų žodžio, minties ir susirinkimų laisvės, kuri anksčiau turėta.

— Pats turbūt pastebėjai, kad daugiau laikraščiuose nefigūruoja telegramos iš Reuterio, United Press, Deutsches Nachrichtenbuero ar švedų TT. Lietuvių visuomenė turi tenkintis Tasso koštais pranešimais, — pabrėžia Wooderson. Lietuvių korespondentų telegrafo ir telefonų pranešimų iš Berlyno, Londono ir Stockholmo dar pasitaiko. Bet tik pasitaiko. Laikraščių redakcijoms jau duota suprasti, kad jos atšauktų savo korespondentus iš užsienio. Girdi, grįžę galės gauti kitokio darbo. Pearl Buck, F. E. Sillanpaa ir H. G. Wells romanai, šiuo metu eję Kauno dienraščių atkarpose, staiga nutrūko. Lietuvių spaudai nebevalia domėtis Vakarų pasauliu, ar iš viso “kapitalistinių, buržužinių” kraštų gyvenimu ir kultūra. Tik rusų literatūrą galima bus toliau versti ir laikraščių skiltis pasotinti idiliškais pavaizdavimais iš Sovietų Sąjungos.

Grynai automatiškai kimbu į laikraščius, atsivežtus čia iš Vilniaus. Darbo metu, raštinėje, nėra kada jų skaityti. Nėra daugiau ir noro. Tikrai, nieko iš Europos, nieko iš plataus pasaulio laikraščiuose nematyti. Tik vienas kitas, nors jau labai trumpas, užsienio korespondentų pranešimas. Ryt poryt nutrūks ir tas paskutinis ryšys su pasauliu. Lietuva bus maitinama fantastiškais propagandinėmis pasakomis iš Kaukazo, Transkaspijos ir tolimiausio rytų Sibiro. Tokios pat rūšies, kurių mano rankose esą laikraščiai dabar pilni. Tie patys laikraščiai, kurie gyveno ir kvėpavo laisvais, kultūriniais ryšiais su visa Europa ir Amerika! Anksčiau jų redakcijos su pasitenkinimu sviesdavo krepšin visą, iš Tasso dovanai gaunamą, vienais raudonais melais pamušta medžiagą.

— Nuo juodos Rusijos carų priespaudos bėgdami,

emigravo suaugę, inteligentiški vyrai ir moterys, o taip pat ir jaunimas, daugiausiai Amerikon, — sakau pro besiveržiantį skausmą. — Ten dabar beveik trečdalis visos mūsų tautos. Visas stiprus mūsų tautinis judėjimas ir atgimimas išaugo impulsais iš Vakarų Europos ir Amerikos. Net kai po 1905 metų revoliucijos rusų priespauda kiek atlyžo, mūsų jaunimas vėlyjo verčiau studijuoti Vokietijoje, Prancūzijoje, Šveicarijoje ir Belgijoje, nekaip rusų universitetuose. Tais laikais buvo galima įsivežti iš užsienio beveik visą literatūrą, kokios tik norėta, galima buvo prenumeruoti užsienio laikraščius ir gana lengvai išvykti užsienin. Dabar, matyt, norima hermetiškai izoliuoti mus nuo pasaulio. Norima, kad uždustumėm. Ir turbūt viskas bus daroma, kad nuspaustų, nuvertintų mus iki savo pačių lygio.

Negaliu ilgiau ramiai sėdėti. Sakau supykęs, lyg James būtų mano priešas:

— Lietuva dar nepriklausoma valstybė, ir dar turi savarankišką vyriausybę. O gal jau ne? Gal viskas tik raudonas humbugas, pašėlęs žaismas su nieku dėtos ir taingos tautos likimu? Kodėl tu nieko apie tai nepraneš! savo laikraščiams, kodėl nieko nerašai, ką čia su mumis daro? Kodėl nešauki prieš visą pasaulį, kad skubėtų mūs gelbėti?

— Nesikarščiuok taip, mielas drauge, nurimk, sėskis! — pats ramus būdamas, ramina mane James. — Nebijok, suprantu tave labai gerai. Taip klausia mane kiekvienas lietuvis, kurį tik kur nors sutinku. Nejau ir prieš tave turiu teisintis, kokia griežta cenzūra yra pasidariusi? Naujai perorganizuoto informacijų biuro viršininkas pasikvietė vakar visus užsienio korespondentus Lietuvoje ir be jokių pagražinimų pranešė jiems štai ką: Kad mes virš to, ką gausim iš jo biuro raštu ar žodžiu, neturim teisės savo telegramose ar korespon-

dencijose pridėti nei vieno žodžio. Mums tik bus leista, pagal mūsų asmeninį stilių, kaip savaip suformuluoti. Be to, patarta mums nesilankyti provincijoj ir šiaip be žinios ar leidimo niekur nevažinėti. Taigi žinok, kad čia sėdžiu ir šnekuos su tavim be leidimo. Kaip amerikietis, galiu dar kaip sau pavelyti.

Kiek patylėjęs, Wooderson priduria:

— Vienas tik ką paleisto seimo narys pasipiktinęs klausia mane, kaip bolševikai be formalios teisės gali valdyti Lietuvą. Paaškinau jam: jie nevaldo, jie tik pataria. Bet kas gauna jų patarimus, gerai supranta, kad kitaip elgtis negali.

— Bet vistiek, pamirškim viską valandėlei, šokim vandenin! — siūlo jis.

Nuostabus daiktas tas grynas, tekantis, sraunus vanduo, kaip jis gaivina! Kojomis atsirėmęs akmenis, atgules augštielninkas prieš srovę ir jos atkeltas, tik su galva virš vandens paviršiaus, matau, kaip visdėlto čia pasakiškai gražu. Saulė jau leidžias ten tarp dviejų išsikerojusių ažuolų ant kalno, dangus ties horizontu nusidažo smaragdo žalumu, kinta augščiau į oranžinę spalvą, dar augščiau, debesų pakraščiais — auksu užsidega. Su šiuo saulėleidžiu tikrai nesibaigs diena, nesibaigs laikas. Saulė gal vėl iš naujo pakils virš Lietuvos. Tikiuos, kad pakils.

Namon grįžtam geresnėj nuotaikoj. Ir šnekam apie tai, kas netemdo važiuojamo kelio.

Netoli nuo Vilniaus pralenkiam bolševikų pėstininkų kuopą. Kareiviai atrodo alkani, tik tingiai velka kojas, ir gal todėl atrodo jų kojos dar labiau išsiskėtusios ar klišos. Apdulkėję, murzini nuo prakaito ir dulkių, bet visdėlto dainuoja. Ne dainuoja, gieda. Pagaunam šiuos, dažnai kaip kokioj maldoj pasikartojančius, žodžius, refreną:

**Niekur nekvepuoji taip lengvai,
Kaip laimingoj Sovsajungoj,
Niekur nėra žmogus toks laisvas**

Išverčiu Woodersonui. Jis pastebi susimąstęs:

— Gyvulių apsaugos draugijos visuose kraštuose veda energingą kovą prieš tai, kad arkliai, šunys ir kiti gyvuliai ir paukščiai nebūtų dresiruojami, prievarta mokomi cirko šposų. Tos draugijos turėtų visų pirmiausiai pradėti akciją Sovietų Sąjungoj. Versti žmones giedoti ar dainuoti tai, ko jie nejaučia ir nepažįsta, ar tai ne tūkstantį kartų didesnis ir baisesnis nusidėjimas prieš gamtos santvarką?

Birželio 29-tą — didelė šventė Lietuvoj. Tai švento Petro ir Povilo diena. Vienas jų simbolizuoja uolą, stiprybę, kitas — tikėjimą ir išmintį. Kunigai tą dieną savo pamoksluose kreipia tikinčiųjų mintis į Romą, į švento Petro ir katalikų bažnyčios tvirtovę. Ragina melstis už šventą tėvą, laikytis vienybės ir ištikimybės tarp katalikų, kad kelias dangun būtų lengvesnis.

Visa tai lietuvis, eidamas bažnyčion, žino iš anksto. Bet jam patinka apaštalai Petras ir Povilas, patinka jų būdo bruožai. Tą šventės dieną jis jaučias bažnyčioje gilesnėje religinėj nuotaikoj, meldžias nuoširdžiau nei paprastai. Lietuvio akyse apaštalų Petro ir Povilo šventė gal trečioj vietoj po Kalėdų ir Velykų, nežiūrint, kad turima nemažai Panelės Švenčiausios švenčių.

Bolševikai bando kartais pasirodyti esą geri psichologai. Todėl, matyt, jų ir pasirinkta birželio 29, apaštalų

Petro ir Povilo šventė, Kaune demonstratyvinei eisenai suruošti. Sprendžiant iš diena prieš tai paleistų šūkių, turėjo įvykti “milžiniškas dėkingumo mitingas su eiseną”. Norėta duoti “lietuvių tautai progos pareikšti savo gilų dėkingumą Stalinui ir raudonajai armijai už išlaisvinant suteiktą pagelbą ir globą”. Mitingas turėjo įvykti Petro Vileišio aikštėje, kur pastaraisiais metais būdavo susirenkama visoms didesnėms tautinėms šventėms. Jau pats Petro Vileišio vardas traukia ir veikia plačias lietuvių mases. Jis aukojosi tautinio išlaisvinimo kovoje ne tik savo laiką ir save, bet ir savo nemažus turtus. Jo nemirštamas vardas, greta kito didelio patrioto, Jono Basanavičiaus atminties, visados švies lietuviui, kur jis bebūtų ir kas jį beįstiktų.

Kad milžiniškas mitingas nepasidarytų per daug mažas, visose įmonėse ir įstaigose iš anksto darbininkams ir tarnautojams buvo patarta per atitinkamus komunistų agentus ir Maskvos vietinius ar atsivežtus valdininkus nepamiršti susirinkimo dienos, valandos ir vietos. “Patarta” mitingą vykti ir ne Kaune gyvenantiems, pažadėta net kelionė apmokėti.

Aikštė puspilnė. Taip tarp 12.000 — 15.000 žmonių. Darbininkai, paklausę patarimo ar paraginimų, stovi su žmonomis ir vaikais. Kiti šventės proga pasiliko namie, įsitikinę, kad niekas negalės pastebėti, ar jų čia būta- ar ne.

Aikštės viduryje iš lentų sukalta tribūna. “Velnio sakykla”, girdžiu mano kaimynystėje kuždasi du darbininkai. Kalbėtojo augštumoje iškeltas mikrofonas, o ant nedažytų stulpų aikštėje prikalti rusiškos gamybos juodi garsiakalbiai. Vietoj vėliavų, kaip paprastai, aplink tribūną iškabinėti ant ilgų, taip pat nedažytų, karčių bolševizmo apaštalų, Lenino, Stalino, Molotovo ir kitų portretai. Ant storo balto kartono, nupiešti

brūkšniais. Duota vietos ir Paleckio portretui, Ir jis turėjo garbės būti pavaizduotas tokiam pat bolševikiškai proletariškam stiliuje.

— Kaip jis nabagiškai atrodė! — pastebi viena darbininkė moterėlė, atsistojusi priešais mane. Visai kas kita buvo prezidentas Smetona.

— Jį, matyt, tyčia tokį padarė, — pastebi turbūt jos vyras. Taip baisiai vis dėlto jis neatrodė. Atsiprašant, lyg arkliavagis koks.

Žmogelis apsidairė išsigandęs.

— Komunistas turi atrodyti kaip komunistas, o ne kaip koks buržujų liokajus, — autoritetingai pamoko jaunesnis vyrukas toj pat kuopelėj. Jis išsirėdęs tamsiai raudonais marškiniais, be kaklaraiščio, mėlynu švarku, geltonais batais, ir pats rudaplaukis.

— Bet kad gi jis dar, rodos, ne bolševikas, — sako laiba mergiotė prie jo šono.

— Bolševikas ar ne bolševikas, koks čia šiandien skirtumas? — atrėžia rudaplaukis. Tegul džiaugias, kad taip augštai pakeltas.

Į šonus ir toliau nuo tribūnos tarp karčių ištempti transparantai, aišku, kad neuždengtų bolševikų vadų portretų. Taip pat saulėje rėžiančiai balti, su tirštai teptais juodais parašais. Įvairiais įprastais bolševikiniais šūkiais, kur kapitalizmas koliojamas, imperIALIZMAS smerkiamas, prancūzų ir anglų karas prieš Hitlerį pajuokiamas. Mano akys sustoja ties vienu transparantu :

“REIKALAUJAME, KAD LIETUVA BŪTŲ PASKELBTA TRYLIKTAJA SOVIETŲ SĄJUNGOS RESPUBLIKA

— Na, kas čia dabar atnešė tą rankšluostį? — pasigirsta minioje balsai ir vienur ir kitur.

— Matyt, sugalvojo laikas juokus iškrėsti, — galvoja bosu nusijuokęs diktokas, linksmas vyras, iš sudėjimo panašus į kalvį.

— O gal ir pasižiūrėti, kaip ta marška tarp kitų atrodo, — sako laikas.

— Arba ištirti, kaip į mus veikia — gudriai, padrąsėjęs, primerkia akį vyras, Paleckį arkliavagiui prilyginęs.

Niekas iš laukiamų viršenybių neateina, niekas nesi-deda. Nesant tautinių vėliavų ir, kaip anksčiau būdavo, nesant daugybės organizacijų vėliavų, ši didelė aikštė daro pilką ir nuobodų įspūdį. Nuo darbininkų organizacijų vėliavų, turbūt, atsisakyta, nes jos vargiai čia tikėtų Senu papročiu, lietuvių darbininkų organizacijos pasirenka savo patronais tai šventą Juozapą, tai šventą Kazimierą, tai šventą Petrą ar kokią kitą šventąją. Kur čia juos dabar pastatysi greta raudonikių Lenino ir Stalino! Kai nuo organizacinių vėliavų atsisakyta, tai, turbūt, apie tautinę pamiršta ir pagalvoti.

Anksčiau, būdavo, minios lūkesį, be plevėsuojančių vėliavų margumo ir pakeltos šventės nuotaikos, trumpina orkestrų muzika tautiniais maršais ir melodijomis. Groja ir dabar orkestras, bet jo raudonosios kariuomenės muzika tokia neįprasta, tokia svetima. Klausomasi jos iš mandagumo, bet daugiau tik iš mandagumo.

Tai vienas, tai kitas nežymiai, nežymiai nuslenka šonan, arčiau krašto, o paskum ir nukeliauja sau. Šiaip paprastiems piliečiams, ne fabrių darbininkams, jau anksčiau nusibodo. Jie viską, ką norėjo — pamatė. Gi darbininkų žmonos pradeda prisiminti, kad laikas namon pietų virti. Vienas kitas vyras, pratęs šventadieniais daržą nuo piktžolių apravėti, pagalvoja, kad jis daugiau naudos namie padarytų. Milžiniško mitingo rengėjai išsigąsta, išsisklaido į visas puses, kalbina žmo-

nes neiti, luktėti, “žiūrėkit, mieli, Sovietų pasiuntinys su augštuoju liaudies komisaro pavaduotoju štai jau atvyksta. Palaukit!”

Tikrai, viršenybės pradeda rinktis. Laikinasis prezidentas ir kaikurie vyriausybės nariai atvyko. Justas Paleckis apsirengęs naujai pasiūta vizitine ir užsimovęs didelį, blizgantį cilinderį. Turbūt girdėjo, kad taip respublikos prezidentui reikia. Liesas ir išblyškęs. Nors ir lengvas, bet sunkiai lipa tuos kelis laiptus į savo ložą vyriausybės ir diplomatų galerijoje. Prieš sėsdamas, permeta jis pavargusiu, lyg dėl nemiegotų nakčių nublukusiu, žvilgsniu nevisai žinia kaip mitingą susirinkusią minią. Negaliu atpažinti to taip žvalaus, net perdaug žvalaus ir triukšmingo vyro. Ar jis mėgina vaidinti, ar galbūt pasirodė nepakeliama sve-timųjų uždėta respublikos prezidento našta?

— O kurgi ministeris pirmininkas Krėvė? Kur Ernestas Galvanauskas? — klausia priešais mane stovinti moterėlė.

— Nagi — delsia rudagalvis vyrukas tamsiai raudonuose marškiniuose ir geltonuose batuose, kartą ir kitą žvilgsniu košdamas vyriausybės galeriją.

Paskum nukerta kietai ir įtikinamai:

— Jei neatėjo, tai kam jų čia ir reikia!

Minios žvilgsniai pakrypsta aikštės viduryje pastatytos tribūnos link. Du žydukariai ir dvi žydaitės ateina ant pečių nešini po raudoną Sovietų vėliavą, vinimis prikalta ant balto nedažyto stiebo. Įbeda žemėn ties priešakiniais tribūnos kampais. Tarp vėliavų tribūnoje iškyla kresnas, neaiškios tautybės juodas vyrukas, juodai apsivilkęs, raudonais marškiniais, be kaklaraiščio ir prataria skardžiu, aiškiu balsu. Jis siūlo, prieš atidarant susirinkimą, išrinkti garbės prezidiumą. Tylu, sekundę kitą. Kažinkieno balsas minioje, tribūnos pa-

pėdėje, suskamba taip išmiklintai smarkiai, kad net aikštės garsiakalbiai sugirgžda. Balsas siūlo draugą Staliną.

Žmonės minioje spontaniškai sužiūra vienas į kitą. Moterėlė priešais mane žvilgterėja į rudagalvį ir sušunka :

— Kadgi jo čia nėra!

— Nieko nereiškia, — atkerta rudagalvis.

Tą patį akimirksnį tribūnos papėdėje ir kitose vietose pasigirsta plojimai.

— Draugas Stalinas vienbalsiai išrinktas, — nusprendžia patenkintas vyrukas tribūnoje.

Tuo pat patogiu būdu išrenkami ir kiti nesantieji: liaudies komisarų tarybos pirmininkas ir užsienio reikalų komisaras Molotovas, raudonosios kariuomenės vyriausias vadas generolas Timošenko, žemyn slenkanti raudonoji žvaigždė vicekomisaras Vorošilovas ir keltas kitų bolševikinių žvaigždžių. Paskum prieina eilė prie čia esančių žmonių, garbės svečių vyriausybės galerijoj.

— Ką galvoja apie visa tai James Wooderson, sėdėdamas galerijoj tarp kitų spaudos atstovų? — pamanau sau.

Rinkti garbės prezidiuman fiziškai nesančius žmones, juk tai grynų gryniausias spiritizmas! Tas pat, kaip spiritistinių seansų komedija su šokančiu stalu! Aršiau: čia tai daroma dienos metu, po atviru dangum, tūkstantinės, blaivios minios akivaizdoje.

Visa taip priešinga sveikam protui ir paprasčiausiom estetinėms normoms, kad man pasidaro koktu. Ilgiau nebeiškenčiu, nususuku ir nueinu. Vėliau po kokios savaitės išgirstu, kad provincijos komunistai savo susirinkimuose nuėjo taip toli, jog jie renka garbės prezidiuman Leniną, Kirovą ir kitus, pas Abraomą

nukeliavusius bolševikus. Jei jau prieita prie pačių banaliausių spiritistinių seansų, tai bent logiška. Kuo blogesni mirę bolševikai už nesančius?

Nuėjus keletą kvartalų, mano susimąstymą išblaško radijo garsiakalbis, skambas iš vieno praviro lango. Suprantu, kad “dėkingumo mitingo” pilnas įkarštis Petro Vileišio aikštėje jau įpusėjęs. Balsas gieda per radiją Stalino himną: “Jis yra protingiausias iš žmonių, ligi šiol mindžiusių šią žemę. Jis yra tikras visų tautų tėvas, nenuilstamų rūpesčių ir neįveikiamo riteriškumo simbolis. Jau anksčiau tautos, turėjusios neišpaskaitytą laimę būti jo globojamos, vadino jį Stalinu didžiuoju. Bet mes, kurie jį pažįstam, žinom visi, kad jis yra didesnis už didžiuosius, jis yra nepalyginamas. S a u l ē būtų jam vienintelis tikras pavadinimas, o jis ir vadinamas saule savųjų ir savų tautų tarpe. Jis yra mūsų paties likimo skirtas vadas, mūsų gyvybės saulė, mūsų akių šviesa. . . ”

Tolyn eidamas, daugiau negirdžiu. Bet mano akyse atsistoja taip vadinami Kultūros Rūmai Baku mieste, su Stalino portretu salės gale, augštumo kaip du namų augštai, nuo aslos iki lubų. Ties Stalino kojomis, asloje, auga gyvos gėlės, visas gėlynas. Trūksta tik žvakių ir šventų rūkalų. Tai buvo 1934 metais, kai aš lankiausi mieste. Dabar turbūt ten pastatytos ir žvakės ir rūkomi rūkalai. Tada jis buvo vadinamas tik Stalinu didžiuoju, šiandien jis jau vadinamas Stalinu — Saule, jo portretai Sovietų miestuose tepami per keturis — penkis namų augštus, o “kultūros rūmai” pristatomi naujais augštais, kad būtų galima Staliną ilgyn, iki debesų ištiesti. Neilgai turbūt truks, kad Stalinui bus pradėtos statyti cerkvės, vietoj sugriautųjų, ir georgietis — osetinas iš Gori, dar gyvas būdamas, bus paskelbtas šventuoju.

Ir štai ta pati primityviškiausia, pati beprotiškiausia stabmeldystė stengiamasi įkurti Lietuvoje!...

Wooderson, verstas iškentėti iki galo, papasakojo vėliau mane susitikęs, kad mitingas nepasidarė jau toks baisus, kaip iš pradžių, besiklausant kažin kokio komunisto himno Stalinui, buvo pagrindo bijoti. Laikinasis prezidentas kalbėjo labai trumpai ir, palyginti, nuosakiai. Padėkojo Sovietų Sąjungai už Vilniaus krašto atgavimą ir už raudonosios kariuomenės pagelbą perversmą vykdant. Tiesa, vidaus reikalų ministeris, komunistas Gedvilas, padarė savo kalboje aliuzijų į pagrindinę perversmo reikšmę Lietuvos socialinei santvarkai ir jos ateičiai, bet ir jo kalba, bendrai paėmus, buvo gan santūri, beveik europietiskai kultivuota. Gal ji ir buvo programinė, tik be šiaip įprastų bolševikinių grasinimų, be neskanių iškraipymų ir perdėjimų. Sugiedojus Internacionalo giesmę, mitingas išsirikiavo eisenai į Sovietų pasiuntinybę, čia, automobiliais anksčiau sugrįžę, pasitiko demonstrantus Sovietų pasiuntinys Pozdniakov su užsienio reikalų komisaro pavaduotoju Dekanozovu. Abu, kiekvienas kiek k'taip, pabrėžė, kad konfliktą tarp Sovietų Sąjungos ir Lietuvos reikia skaičiuoti jau sureguliuotu. Jie linkėjo Lietuvos piliečiams gražios ir laimingos ateities.

Jau pratę prie netikėtumų, Wooderson ir aš nenorėjom daryti iš to kokių išvadų.

Ateinančią dieną skaitau Lietuvos Aided, kad mitingas Petro Vileišio aikštėje buvęs didžiausia tautinė šventė, kokios Kaunas dar ligi šiol nebuvo matęs. Girdi, ji sutraukė iš Kauno ir apylinkių per 60.000 dalyvių. Tai įrodo, laikraščio žodžiais, kaip nepaprastai smarkiai komunistų partija veikia į Lietuvos gyventojus, "bet tai ir suprantama: komunistai yra vienintelė par-

tija Lietuvoj, kuri neišdavė darbininkų ir ūkininkų reikalo”.

Iš visur girdėt, kad nerimas apima kraštą. Kaimą dar daugiau nei miestus, ūkininkai nežino, ką manyti ir kuo tikėt. Vyriausybės nariai atsargūs savo pareiškimuose, nors kartais nepagaili raminančių žodžių. Šiandien, liepos 1, laikraščiai skelbia finansų ministro Galvanausko atsišaukimą į gyventojus. Jis tikina, kad niekas negresia Lietuvos socialinei ir ekonominei santvarkai. Primygtinai ragina ūkininkus liautis skerdus kiaules ir pjovus galvijus. Kad išvengtų ūkinės katastrofos, jis tai daro, beto, dar griežto įsakymo formoje. Ernesto Galvanausko žodžiais tikėtų žmonės, bet kaip čia tikėsi, kai čia pat, greta, vyriausybės oficiozas Lietuvos Aidas varo atvirą komunistinę propagandą, ir komunizmo agentai siaučia po visą kraštą, skleisdami Lenino Stalino idėjas? Apie jokių kolektyvinius ūkius kolchozus, arba valstybinius ūkius ūkininkai ir girdėti nenori. Todėl, nežiūrint Ernesto Galvanausko atsišaukimų ir įsakymų, skerdžiami ir pjaunami gyvuliai, o auksas ir sidabriniai litai, drauge su kitomis bran- genybėmis, užkasami giliai žemėn, žmonės, turėję san- taupų banke, pradėjo po birželio 15-tos tuojau atsiimi- nėti indėlius. Visi nepasiskubinę dabar gailisi. Jau dvi dienos, kaip negalima išsiimti iš banko daugiau 300 litų mėnesiui. Ar gali būti žmonės ramūs, kai jie negali dis- ponuoti net mažiausiomis savo santaupomis, neretai ilgo meto prakaitu surinktomis? Ar tai nepakankamas ženklas, kad rytojus nežinia ką žada?

Birželio 30-tą dieną laikinasis ministeris pirmininkas ir užsienio reikalų ministeris, profesorius Krėvė išvyko Maskvon. Kremlion. Tik jam išvažiavus, pasakojo man jo pats artimiausias draugas, profesorius Balys Sruoga, kad Krėvė išvažiavo savo iniciatyva. Kaip atsakingas

politikas, o dar daugiau — kaip lietuvis, jis norėjo gauti iš Stalino ir Molotovo aiškų atsakymą, kokių sumanymus tie du raudoni ponai turi Lietuvos atžvilgiu. Jei ir toliau Sovietų pasiuntinybei bus leista kištis į Lietuvos vidaus reikalus, komunistų agentams su savo begėdiška propaganda švaistytis po visą kraštą, ir Dekanozovui, kaip ir ligi šiol, sėdėti Kaune, tai jis, Krėvė, yra nusprendęs pasitraukti.

Šiandien, sekmadienį, liepos 7-tą, visas kraštas žino, kuo baigėsi atsakingo politiko profesoriaus Krėvės kelionė Maskvon. Taip, jam pavyko susitikti Staliną ir Molotovą ir su jais draugiškai pasikeisti mintimis. Paskum, lydimas augštų valdininkų, aplankė jis Sovietų žemės ūkio parodą ir pasižiūrėjo į Volgos kanalą. Grįžęs namon, pasisakė esąs patenkintas kelione. Volgos kanalas jam atrodė pakankamai ilgas ir gilus, o žemės ūkio paroda didelė ir gana pamokinanti. — Bet kodėl liepos 5-tą atsistatydino finansų ministeris Galvanauskas? Ir ką reiškia vakar laikraščių paskelbtas oficialus pranešimas, kad seimo rinkimai įvyks jau liepos 14-tą, taigi tik po vienos savaitės? Ir rinkimai įvyks pagal naują įstatymą, net tokį naują, kad jo turinys bus paskelbtas tik rytoj, liepos 8-tą. Šios dienos Lietuvos Aido, vyriausybės komunistinio oficijozo žodžiais, šie rinkimai bus pirmi tikri rinkimai Lietuvoje ir išreikš tikrą tautos valią. “Tai nebus koks surogatas”, pabrėžia laikraštis, “o pilna žodžio prasme tikri demokratiniai rinkimai”. Bet kaip galima tokius rinkimus suruošti ir jų demokratingumą patikrinti net nepilnos savaitės bėgyje? Ar nebus tik ir čia pritaikintas koks spiritistinis metodas? —

Šiandien ketvirtą valandą popiet, Lukiškio aikštėje, Vilniuje, ruošiamas panašus mitingas į Kaune buvusį. Tribūna jau buvo sukalta užvakar, o šiandien stovi

ji numarginta įvairiausiomis karikatūromis ir pasityčiojimais Kremliaus adresu. Gal rengėjai suspės užtepti tai paskutinę valandą. Kad raudonos vėliavos geriau stovėtų, ta proga jų stiebai buvo prikalti prie tribūnos. Vakar rytą, mačiau, kabaloj o tik likę skudurai. Kad kas panašaus neatsitiktų su Stalino, Molotovo ir Timošenkos portretais, Gedimino, Pilies ir kitose gatvėse iškelti jie į antrą, o vietomis net į trečią augštą.

Vakarykščiuose Vilniaus laikraščiuose skelbta, kad mitinge dalyvaus ir Lietuvos kariuomenės daliniai. Wooderson turi tikrų žinių, kokių būdu Lietuvos igulai Vilniuje buvo „patarta“ dalyvauti. Visi karininkai kaip vienas atsisakė vesti savo kareivius mitingan. Tada jiems jau visai aiškiai pasakyta, kad antrą kartą atsisakiusieji bus paleisti iš tarnybų. Ir šį kartą visi atsisakė. Raudonosios kariuomenės atstovai pasiūlė kompromisą: burtų keliu parinkti penkis tarp jaunesniųjų lietuvių karininkų. Tarp abiejų kariuomenių būtinai norėta, kad lietuviai neatsisakytų — draugingumui pademonstruoti: kaip kompensaciją iš savo pusės raudonieji žadėjo pasitenkinti tais lietuviais kareiviais, kurie geru noru sutiks būti vedami dėkingumo mitingan.

Šeštą valandą popiet James Wooderson ir aš ateinam Gedimino gatvėn pasižiūrėti mitinginės eisenos. Kaip ir Kaune prieš savaitę, dėkingumo mitingas turėjo baigtis atsilankymu ties Sovietų konsulatu.

Pusei valandos praėjus, eisena artinasi ten, kur mes stovim. Taip apie penkis tūkstančius vilniškio jaunimo, daugiausiai — kiek Vilnių ir jo gyventojus pažįstu — nepataisomų bedarbių ir nieko veikti neturinčių žydų. Pernykštės bolševikinės okupacijos dėka, vilniečiai dar gerai prisimena komunistinio režimo palaimą. Čia, aišku, sunkiau nei Kaune „patarti“ darbi-

ninkams ir kitiems gyventojams dėtis dėkingumo demonstracijom Matyt ir kuopelė iš septynių kareiviukų eisenoje. Iš tolo sunku pasakyti, kokios jie tautybės.

Eisenos priekyje — baltam kartone penki rupiai pabraižyti portretai, iškelti ant baltų nedažytų stiebų. Tai Stalino, Lenino, Molotovo ir dar dviejų kažin kokių bolševikų veidai. Portretus neša penki jauni, augaloti lietuviai karininkai. Kaip atletose parado uniformose, baltomis pirštinėmis laiko jie suspaudę baltas, nedažytas kartis. Jų galvos augštai iškeltos, bet žvilgsnis nuleistas žemėn, — veria grindinį po kojų. Lyg jie nematytų, kur eitų, — lyg eitų į ešafotą. Visdėlto visų penkių eisena išdidi, jie kilniai kelia koją po kojos, bet žingsniai stingsta. . .

Nedaug žmonių, sustojusių šaligatviuose. Visi sužiūrę tik į tuos penkis jaunus karininkus. Matyt, kiekvienas supranta, kiekvienas jaučia, kas su jais dedas. Jauna, geltonplaukė mergina, stovėjusi netoli nuo mūsų, staiga surinka nesavu, orą skrodžiančiu balsu:

— Tai gėda! T a i g ė d a ! TAI GĖDA!

Akimirksnį vėliau atkelia ją du vyrai nuo šaligatvio ir nualpusią nuneša netoliese esantin viešbutin.

Wooderson ir aš nusigrįžtam nuo eisenos ir tylom, palengva pradedam kopti taku į Tauro kalną.

Wooderson sustoja ir prataria, nulenkęs galvą:

— Tai, ką mačiau, niekados savo gyvenime negalėsiu pamiršti.

Liepos 8-tą.

Traukinys Vilnius — Kaunas.

Mano pasiūlymu, atvažiuojam stotin kaip paprastai penkiolika minučių prieš traukiniui išeinant. Woo-

derson susiraukia kiek, sužinojęs, kad mūsų be reikalo skubinta: antros klasės vagonas tuščias, jei neskaičiuoti jaunos įsimylėjusios porelės viename kampe.

Pasiimam vieną kupė patys sau.

Norint gauti vietą traukinyje, išeinančiam Kaunan 9,05, ypač pirmadienio rytą, reikėdavo atsirasti perone prieš pusvalandį. Dabar traukiniai rieda pusiau tušti, ir vietoj trijų antros klasės vagonų, tenkinamasi rytiniame traukinyje tik vienu, žmonės nebeturi iš ko važinėti, ir nebeturi noro.

— Visur tokia nepakeliama, prislėgta nuotaika, kur nenuvažiuotum, — girdėjau šeštadienį traukinyje šnekančią vieną moterį, kai važiauvau Vilniun.

James Wooderson nekalbus šiandien. Nėr ir man noro. Sėdim ir žiūrim kiekvienas sau pro langą.

Mano mintys skrenda į šeimą Švedijoje. Kaip būtų gera šiuo metu pavasarot kur nors drauge su ja. Pagalvot šiomet apie kokią vietą palei Nerį ar kokias kitas vietas Lietuvoje vargiai galima. Ne, kur nors ramiam ir taikiam Vaermlande, ar Švedijos vakarų pajūryje, su grynu ir sūriu kaip krikštolas vadeniu, su dangum be debesų. Ypatingai dabar, po pergyvenimų Lietuvoje. Ima noras paklausti Woodersoną, kur jo mintys skrenda? Ne, nekliudysiu jam.

Užuot pasinaudojęs teisėtomis atostogomis, turiu nuo liepos 1-mos dienos blaškytis tarp Vilniaus ir Kauno, ir daugiausiai likti nelabai mano mėgiamam Kaune. Turiu pavaduoti Rudonajam Kryžiuje vieną augštą valdininką, kurio įprastas išijas staiga pasidarė piktnis.

Su pabėgėliais nebeturiu didesnio vargo. Naujoji vyriausybė atšaukė jau pradėtą vykdyti įsakymą juos visus iškelti provincijon. Ten ir be to pristigo pastogės raudonųjų sąjungininkų kariuomenei. Neturint pa-

kankamai palapinių, raudoniukai turi nakvoti ten po atviru dangum, ir lyjant gūžtis miškuose po medžiais. Niekio negalima pasakyti, esam puikiai apsaugoti.

Mūsų vagonan prieina pilna bolševikų karininkų. Visi jie, kaip paprastai, labai jauni. Virš trisdešimties metų raudonas karininkas — nemaža retenybė. Daug jų žuvo valymo metu po tikro ar tariamo maršalo Tučačevskio samokslo 1936 metais. Raudonieji karininkai vengia sėsti į kupė, kur esama civilių krašto gyventojų. Gal iš didelio mandagumo, ar ko kito.

Prieš traukiniui išeinant, mūsų kupė tarpduryje pasirodo dvi rusės. Joms paklausus, ar yra laisvų vietų, negalim atsakyt, kad ne. Viena jų per keturiasdešimtą metų, kita— pusės tiek. Bet tai ne motina ir duktė: matyt, karininkų žmonos. Iš jų pasikalbėjimo suprantu, kad jos tik šeštadienį rytą atvyko Vilniun, kažin kur iš Sovietų gilumos. Dabar pakeliui Kaunan. Iš pažįstamos karininko žmonos girdėjusios, kad ten lengviau rasti moteriškų rūbų ir tualetinių reikmenų. Bijau, kad jos nusivils. Kaune daug daugiau rusų kariuomenės. Paseka: laikrodininkai jau daugiau savaitės viską yra išpardavę. Be vyriškų ir moteriškų laikrodžių, raudonieji karininkai perka, ką tik aptinka, vis tiek, ar vyriška ar moteriška. Patiems kauniečiams sunku sumedžioti ką nors iš rūbų, medžiagų, apsiavimo, muilo; net virtuvinių puodų, peilių ir lėkščių pritrūko. Valizų, sagų ir siūlų niekur nebėra. Finansų ministeris Galvanauskas bandė užginti krautuvėms ką nors pardavinėti raudoniesiems kariams. Karininkai greitai rado išeitį aplinkiniais keliais. Bet kad jiems kas nors liktų, jie iš savo pusės griežtai užgynė savo kareiviams landžioti po krautuves. Sunkiomis bausmėmis prigrasė, jei pas ką rastų kaklaraištį ar dėžutę batų tepalo.

Netikėjau iš pradžių, kai pernai rudenį žmonės pasakojo, kad raudonųjų karininkų žmonos lankydavo teatrą ar koncertus Vilniuje su nusipirktais naktiniais marškiniais ar pižamomis, žvilgterėdamas į priešais mane sėdinčias ruses, suprantu dabar geriau, kodėl jos tai darydavo. Iš laikysenos ir kito ko matyt, kad senesnioji yra aristokratiškos kilmės, gyvenusi prieš raudonąjį perversmą geresnius laikus. Bet jos skrybėlaitė perdirbta iš pliušinės vyriškos skrybėlės 1912 — 1914 metų modelio. Tada Rusijoje nešiodavo vyrai skrybėles, spalva ir forma primenančias gerai išaugusį baravyką. Matyt, kad jų Rusijoje nei laikas nei kandys neįkanda. Senesniosios batukai: juodi, 1920 metų mados. Tiek toli toj srityj Sovietų Sąjungos jau pažengta! Sijono ir bliūzės spalvos tamsios, niūrios, anų laikų mados; jau kelintą kartą persiūta pagal žurnalus iš Paryžiaus. Jaunesniosios vyras, anksčiau Lietuvoj ar Latvijoje būdamas, matyt, geriau apie savo žmoną pagalvodavo, jai reikiamų medžiagų namon pasiuntė, bet į rūbą jos paversta kokioj nors valstybinėj bolševikinėj siuvelykoj. Rezultatas: paprasčiausia tarnaitė kur nors Europoj ar Amerikoj, taip apsirėdžiusi, kojos per slenkstį nedrįstų iškelti. Šiaip dėl veido ir sudėties rusaitė galėtų tarp žmonių pasirodyti. Jos batukai tokie patys, kaip ir senesniosios, kojas puošia pilkos medvilninės kojinės, o abiejų rankos apmautos diktomis geltonomis, zomšinėmis pirštinėmis. Nors trisdešimts laipsnių šilumos vagone! Taip rusės dėvėjo Maskvoj, Leningrade, Charkove ir Tiflise 1934 metais, kai aš lankiau Sovietų Sąjungą, lygiai taip, matyt, ir šiandien, o gal dar blogiau. Apie moteriškus baltinius ar naktinius marškinius, žinoma, nelabai ką jos nusimano. Nėr ko stebėtis, jei pamačiusios tokius daiktus kur nors Europoje, prisikaito juos prie augšto tualetų.

Anksčiau Rusija buvo žinoma ne tik savo muzika, dailiaja literatūra ir teatru, ten pasitaikydavo ir gražių moterų. Visa tai yra dingę. Kas liko, matau priešais save vagone. Anksčiau kūnu, o turbūt ir dvasia prašmatni, aristokratiška moteris paversta į paprastą proletarę bobą. Mergiotė, turėjusi visas galimybes išsivystyti į patrauklią, gal net išmintingą jauną moterį, dirbtinomis, brutaliomis sąlygomis sustabdyta savo kelyje. Jos rankų nematyti, bet veidas rodo, kad ji nepažinojo grožio kultūros. Nors ji, kaip karininko žmona, važiuoja antrąja klase, išsirengusi, kaip vis daugiau suprantu, į platesnio masto supingą, bet visu kuo daro įspūdį, kad ji tebėra tarnaitė iš seniai dingusios gadinės.

Gal raudonoji kariuomenė įsiveržė Lietuvon ir į kitas dvi Baltijos valstybes ir Lenkijon daugiausiai tik todėl, kad galėtų aprenkti ir augščiau iškelti savo karininkų žmonas ir dukteris, bet kam mes visa tai turim apmokėti? Kaip atrodoys pačių šitų kraštų vyrų žmonos ir dukterys, jei bolševikai ilgiau čia užsiliks? Kas bus su jomis? —

Būtų įdomu pasikalbėti žodžiu kitu su šiomis rusėmis. Bet pagalvoju, o man pritaria ir Wooderson, kad būtų nuodėmė trukdyti moteris, tiek pasinėjusias savo pirkinių planaviman. Juk tai turbūt pirmas tikras, lauktas neišlauktas džiaugsmas jų gyvenime. Todėl įsigilinu aš į savo laikraščius, o Wooderson — į savuosius.

Praskleidžiu Lietuvos Aidą. Riebiomis didelėmis raidėmis per visą pirmą puslapį: „MILŽINIŠKAS MASINIS MITINGAS VILNIUJE PRALENKĖ KAUNO MILŽINIŠKĄ MITINGĄ. EISENOJ VIRŠ 100.000 DALYVIŲ“. Paantraštėje: „*Mūsų kariuomenė Vilniuje reikalauja paskelbti Lietuvą tarybine respublika*“.

Niekas manęs nebestebina. Jei buvo lengva, spiritistiniu keliu, iš Kauno mitingo, įvykusio birželio 29-tą

dieną 12.000 — 15.000 dalyvių padaryti keturis, penkis kartus daugiau, tai kodėl taip pat lengvai nebūtų galima iš Vilniaus 5.000 dalyvių padaryti dvidešimt kartų daugiau? Kartą pradėjus ir įsismaginus. Jei niekas nekliudo per šokančio stalo koją pakviesti garbės prezidiuman mitinge nesančius Staliną ir Molotovą ir pas Abraomą nukeliavusį Leniną, tai kodėl nebūt tokiu pat būdu galima iš čia pat esančių Vilniaus 300.000 gyventojų atkviesti bent trečdalį? Ar būtinai versti penkis jaunos, nelaimingus lietuvius karininkus vilkti eisenos priešakyje Lenino, Stalino ir Molotovo portretus, kai vistiek buvo galima ir be to parašyti, kad jie tai darė? Trasparantas su neva Lietuvos kariuomenės Vilniuje išreikštu nusistatymu taip pat buvo nereikalingas, ypač, kad jį nešė dar toli iki karinės tarnybinės prievolės nepriaugę žydukai. Tiesa, jie taip buvo minion išpausti, užmaskuoti, juos ir pažinti buvo sunku. Tik baltas melagingas tranparantas su savo parašu stypsojo ir lingavo viršum jų galvų. Jis, kaip ir penki lietuviai karininkai su savo baisia, primesta našta buvo reikalingas iš Maskvos atvykusiems filmuotojams. Be abejonės, pasaulinei propagandai “lietuvių tautos valiai” įrodyti.

Žemiau tame pačiame laikraštyje paskelbtas seimo rinkimų įstatymas. Skubiai pačios naujos “liaudies” vyriausybės išleistas. Jo pagrindai tokie: Slaptais ir tiesioginiais rinkimais renkami 69 seimo nariai. Visi sulaukę 21 metų ir kalėjimu nebausti turi teisę balsuoti. Renkamiesiems reikia 24 metų amžiaus. Kandidatus siūlyti turi teisę kiekviena legalizuota organizacija. Bet kandidatus siūlyti galima tik per viešą, valdžios organų leistą susirinkimą. Kandidatus be to tvirtins augščiausioji rinkimų komisija. Rinkimai vyks liepos 14-tą, Bastilijos griovimo dieną.

Tai beveik ir viskas.

Klausimas tik: ar bus galima per tas kelias dienas suorganizuoti tikrus demokratinius rinkimus, kurie duotų darbingą, sugebantį seimą? O svarbiausia: ar galės nauji, skubomis išrinkti, seimo nariai išreikšti tikrą tautos valią ir ją, reikalui esant, apginti?

Vartau kitus laikraščius. Jie jau nedaug kuo skiriasi nuo Lietuvos Aido. Vienu atžvilgiu yra redaktoriams pasidareę patogiau: jie gauna visus paruoštus straipsnius ir fotografijas iš valstybinio informacijų biuro. Net galvos nereikia sukti ties kartais tiek daug vargo sudarančiomis straipsnių ir žinių antraštėmis. Vertimų ir laimingo gyvenimo pavaizdavimų iš Sovietų Sąjungos jie gauna daugiau nei sutalpinti galėtų. Kada viena ar kita turi tilpti laikraštyje, taip pat nereikia galvoti. Su kiekvienu straipsniu ar informacija seka nurodymas, kada turi būti įdėta, kokion laikraščio vieton ir kokio didumo antrašte.

Štai matau, kad XX Amžius bus viena diena pavėlavęs, nusidėjęs. Fotografija su parašais iš inteligentų susirinkimo Kaune liepos 5-tą turėjo būti įdėta vakar, liepos 7-tą. Ta fotografija turi didelės reikšmės reikiamai krašto opinijai sudaryti. Būtent, liepos 5-tai dienai Liudas Gira, liaudies poetas ir diktatūros šalininkas, dabar didelis Sovietų tautų draugas, kvietė žymesnius Lietuvos mokslininkus ir rašytojus susirinkiman, kuriame turėjo būti aptarti aktualūs kultūros reikalai. Kvietimo paklausiusiems susirinkus, jis pasitenkino iš anksto paruoštos rezoliucijos perskaitymu. O rezoliucijoj buvo išreikštas susirinkusiųjų visiškas pasitenkinimas vyriausybės varoma politika, ir ypatin-gai pritariama jos nusistatymui greičiausiai rinkti naują, demokratinį seimą. Vienas dalyvių taip menkai orientavosi situacijoj, kad jis panorėjo sužinoti tikrus

rinkimų pagrindus, o taip pat uždavinius, kurie bus patiekti naujam seimui. Liudas Gira paaiškino, kad susirinkusieji savu laiku ir nustatyta tvarka sužinos apie tai per spaudą. Visi kiti, daugiau susivokią susirinkimo dalyviai, nieko neklausė, ir todėl tuojau pat sužinojo, kad rezoliucija buvo vienbalsiai priimta.

Kita dieną, valstybiniam informacijų biurui tarpininkaujant, Lietuvos komunistų partija paskelbė laikraščiuose visos eilės pereinamą dieną įvykusių susirinkimų aprašymą su rezoliucijomis, iš kurių aiškiai matyti pritarimas, kad Lietuvoje būtų įvykdyta komunistinės partijos programa. Ko ta programa siekia, apie tai laikraščiuose nei žodžio, žinoma, buvo protingiau jos ir neužsiminti. Išskaičiuota, kur susirinkimai įvairiose įmonėse įvairiuose miestuose, ūkininkų susirinkimai ten ir ten miesteliuose. Kaip pats svarbiausias įvykis išryškintas kultūros darbuotojų susirinkimas, įvykęs liepos 5-tą Kaune, Liūdai Girai pirmininkaujant. Pasirodė, kad ir jo vienbalsiai pritarta komunistinės partijos programos vykdymui Lietuvoje. Jei kas paabėjotų, galėtų įsitikinti iš visų, susirinkime dalyvavusių ir rezoliucijai pritariusių, žymių mokslininkų ir rašytojų parašų, dokumentaliai fotografijos paliudytų. Parašai taip pat ne bet kieno: Viktoro Biržiškos, Augustino Janulaičio, Petro Šalčiaus, ir tokių rašytojų, kaip Sofijos Čiurlionienės, P. Orintaitės ir Adomo Juodojo, greta Dul-dul-dūdelės Liūdo Giros, neminint jau kitų. O kas galėjo, kas drįso įtarti Lietuvos komunistų partiją, kad ji panaudojo prie susirinkimo durų padėtą lapą, kurin kiekvienas ateinantis mandagiai buvo kviečiamas pasirašyti? Kas taip pat drįstų mesti tai partijai kaltinimą, kad ji, vieton tikros, vyriausybės politikai pritariančios rezoliucijos, padėjo savosios tekstą? Kas iš "pasirašiusių" drįstų šiuo metu atsistoti

ir pakeltu balsu viešai protestuoti?

Už valandos, kai laikraščiai su tuo žymiu fotografiniu dokumentu pasirodė, susitikau Kaune Laisvės alėjoje profesorių Šalčių, žinomą mokslininką ir Lietuvos kooperacijos teoretiką, žinomą ne tik Lietuvoje, bet ir platesniam pasaulyje. Nuo studijų laikų Maskvoje buvom geri pažistami, kur susitikę, visados maloniai pasišnekėdavom. Dabar tik atpažinau jį, o jis manęs ir visai nepastebėjo. Išbalęs kaip drobė, pykčio kramtomas, ėjo jis alėja, panėręs galvą, susirūpinime paskendęs.

Tą pat dieną, kai pigiu būdu laikas Lietuvos kultūros viršūnių buvo komunistų bučin suvarytas, Kaune įkurta naujos rūšies partija. Ji turėjo simbolizuoti darbo bendruomenę, talką, todėl ir pavadinta *Lietuvos Darbo Sąjunga*.

Kaip ir kitos totalitarinės pakraipos organizacijos, ji dedasi atstovaujanti visus smegenų ir rankų darbininkus. Įkūrėjų tarpe yra ir nevisai nežinomų žmonių, pav. daktaras Antanas Garmus, literatūros kritikas J. Korsakas — Radžvilas, rašytojas A. Venclova. Jie buvo žinomi kaip kairiųjų pažiūrų žmonės, bet niekas neįtarė, kad jie nebūtų geri patriotai. Visiems tik kyla abejonių, ką bendro jie galėjo rasti su tokiais komunistais, kaip vidaus reikalų ministeris Mečys Gedvilas, Dul-dul-dūdelė Liudas Gira, rašytojas Petras Cvirka ir naujas valstybės kontrolierius, iškunigis L. Adamauskas? “Tai turbūt ir bus visas profesoriaus Krėvės kelionės rezultatas Maskvon, jo pergalė, jo kompromisas su Stalinu”, pagalvoja laikas. Darbo Sąjunga paskelbė skambų atsišaukimą į krašto gyventojus, beldžiasi į jų patriotinius ir pilietinius jausmus. Bet jau po dviejų dienų drauge su paskelbimu “kultūrinių viršūnių” rezoliucijos, daugeliui paaiškėjo, kad nauja par-

tija nėra kaskita, kaip rinkiminis manevras, komunistinio darbo užmaskavimas. Kad geriau pasisektų žmonės akis apdumti, parinkta pasitikėjimą turinčių vyrų pavardžių, dažnai jų net neatsiklausus, ir duotas neutralus, nieko neįpareigojantis pavadinimas.

James Wooderson prislenka arčiau ir žvilgtelėja mano laikraštį, lyg skaitytų:

— Nieko sau sukčiai tie bolševikai! Mažiausiai 96 nuošimčiai po Darbo Sąjungos atsišaukimu išvardintų organizacijų atstovų ir pavienių žmonių atėjo kviestan susirinkimui, tikėdami, kad dabar, po ministerio pirmininko ir užsienio reikalų ministerio Krėvės kelionės Maskvon bus lengviau, kad jam pasisekė. Po Gedvilos priedanga subolševikinta vidaus reikalų ministerija davė susirinkimui leidimą, pareikalaudama tik vieno: kad visi atėję pasirašytų dalyvaujančių lape; to reikėjo policijai . . . Tai, galima sakyti, smartness! Kaikas pakaltina mus, amerikiečius, perdideliu gudravimu, bet ką reiškiam mes prieš bolševikus! Geresnio būdo diskriminuoti, suteršti garbingų žmonių ir organizacijų vardą plačios visuomenės akyse dar niekas nesugalvojo.

— Galbūt tikrai. Jei taip, tai siekiama dvigubų ir trigubų tikslų.

— Gal ne tik to siekiama, — sakau. Visa, kas čia daroma, yra numatyta ir eksportui. Norima parodyti pasauliui, kaip lengvai ir greitai Vakarų kultūros Lietuva duodasi subolševikinama.

— Bet ar žinai ką arčiau apie Vinco Krėvės kelionės Maskvon tikrus rezultatus, — kuždu taip tyliai ir nesuinteresuotai, kad priešais mus sėdinčios rusės nieko neišgirstų ar neįtartų. Iš patirties Sovietų Sąjungoj žinau, kad iš bolševikų viso ko galima laukti.

— Kaune nieko tikresnio negalėjau išgauti nei iš paties Krėvės nei iš jo artimųjų, — pasakoja Wooder-

son tyliai, nieko nenuslėpdamas, čia, Vilniuje, man geriau pasisekė. Su vienu jo akademiniu kolega kontaktan suėjus. Vincas Krėvė vyko Maskvon, būtinai norėdamas ar savo padėtį Lietuvoj sustiprinti, ar bent žūti garbingai. Kremliaus dėdės maloniai kalbino jį ilgiau Maskvoj likti ir galutinai pasiimti ministerio pirmininko pareigas, paliekant Paleckiui laikiną prezidentūrą. Lietuvius bolševikius jo akyse išvadino neišauklėtais bernais ir nemokšomis. Todėl prašė jį paimti juos į kietus nagus. Pažadėjo, kad Dekanozov neliks Kaune ilgiau, kaip vieną savaitę. Krėvė iš savo pusės turėjo pažadėti, kad daugiau neatidėliodamas, paskelbs naujus seimo rinkimus. Ar po tokio sutartino minčių pasikeitimo negalėjo Krėvė grįžti atgal namon gana patenkintas? Bet tuo pat metu išskrido Dekanozov Maskvon, nežinia, ar sava iniciatyva, ar iškviestas. Jis grįžo atgal Kaunan tik dieną vėliau po Krėvės sugrįžimo — kaip Tass pranešė — su naujomis instrukcijomis. Nauja, kaip visi dabar gerai suprantam, yra tai, kad Lietuva tikrumoj galės turėti tik vieną komunistinę partiją ir kad rinkimai į seimą turės įvykti jau liepos 14-tą. Tą pat dieną išvaroma į rinkimus Estija ir Latvija. Galima net būtų pasakyti, kad Krėvės kelionė Maskvon turėjo pasėkų taip pat ir tiems kraštams. — greičiausiai visa Kremliaus programa jau iš anksto buvo nustatyta. Dekanozov grįžo su nauju rinkimų įstatymu, — vienodu ir Latvijai ir Estijai. Nereikėjo nieko kito, kaip išversti. Kokią paskirtį naujasis Lietuvos seimas gaus, ar jau gavo, galima tik spėti. Finansų ministeris Galvanauskas, matyt, jau atspėjo, todėl ir pasitraukė. Kaip ramesnio būdo žmogus profesorius Krėvė dar nežino, kaip apsisprendus.

James Wooderson nutyla. Ką aš galėčiau pasakyti?

Ar tik ne perplačiai išsišnekėjom? Ar negalėjo bolše-

vikinėms ponioms kilti kokių nereikalingų įtarimų? Neatrodo. Jos ir toliau smulkiai ir nuodugniai pliauškia ir čiauškia apie viską, ką jos pirks Kaune. Kaip šarkos paukščiukus išperėjusios. Reikės joms ir naujų valizų, kad visus pirkinius būtų galima kur sukrauti, — džiaugiasi jos net įraudusios.

Kad ir toliau neatkreiptų rusių dėmesio, Wooderson pradeda vartyti mano laikraščius.

— Nėr tos dienos, to laikraščio, kad prezidento Smetonos vardas nebūtų paminėtas, — sako jis. Nieko sau buvo žmogus, kaikuriais atžvilgiais jis man patiko. Visą jo klaidą: per daug buvo pamėgęs Platoną. Pats ne daug ką filosofijoje nusimanydamas. Ar negalėjo Lietuvos komunistai, Dekanozovo patariamai, priskaityti ir jį prie simpatikų? Ar bent Darbo Sąjungos kūrėjų?

— Tą galimybę jis atėmė jiems, kraštą apleisdamas.

— Nuostolis komunistams. Ir Maskvai.

Kažin. Dar ir šiandien komunistų diriguojami laikraščiai smarkiai išnaudoja Antano Smetonos pabėgimą. O visuomenėje dar ir šiandien justi kartus prieskonis, kad jis paliko tautą vienai vieną sunkiausioje valandoje. Bet žymu ir prasidedantis lūžis. Vis daugiau atsiranda nuomonių, kad kraštas turėjo priešintis su ginklu rankose prieš bolševikinę invaziją, ir kad kariuomenė, gindamasi, drauge su prezidentu turėjo pasitraukti Vokietijon ir leisti ten save internuoti. Ji būtų gerai turėti vėliau, tinkamam momentui atėjus. Devintasis pulkas Marijampolėje norėjo sava valia atlikti tą manevrą, todėl dabar jo vardas visų lietuvių lūpose.

Išeinu koridoriun.

Arti susiglaudusi, lyg koridorius būtų per angštas, stovi jauna išsimylėjusių porelė, išžiurusi pro langą. Turbūt turėjo užleisti savo kupė raudoniesiems kariškams. Bet ir pro langą mato raudonuosius, sugu-

lusius miške, mato vieškeliu jų dulkes keliančius tankus ir sunkvežimius. Galbūt ne. Ji mato tik, koks begaliniai šiandien mėlynas dangus, gilus, kaip debesėlių šešėliai lenktyniauja laukais su rugių dirvų ir pievų bangavimais.

— Tik tai, o ne kas kita, ką aplinkui matom, yra tikra ir amžina, — pabrėžia vaikiną su studento kepure ir glaudžia mergaitę dar arčiau į save.

— Labai prašau dovanoti, kad Tamstoms reikėjo manęs palaukti, — mandagiai, nepaprastai išauklėtai atsiprašinėja vidaus reikalų ministeris Mečys Gedvilas mane ir daktarą Antaną Garmų, naująją Lietuvos Raudonojo Kryžiaus pirmininką, ir rodo fotelius sėstis.

— Kaip daug dabar visko atsitinka! — tęsia jis jaukumą ir nuoširdumą keldamas. — Vakar išdrožė sau viena suagituota Kauno darbininkų kuopa ir bandė okupuoti dvarą palei Raudondvarį. Dvaras, kaip visi žino, priklauso Kauno miesto savivaldybei. Nenuostabu todėl, kad dvaro darbininkai pasipriešino. Įvyko tikrų tikriausias susirėmimas. Užpultieji šaukėsi telefonu Kauno policijos pagalbos. Policija, atvykusi ir pamąčiusi, kad čia darbininkų tarpusavis mūšis, norėjo likti neutrali, nesikišė. Turėjau pats skubėti įvykių vieton ir įsakyti policijai, kad padėtų dvaro darbininkams.

— Šiandien atsitiko kažkas dar keistesnio! — Vidaus reikalų ministeris šypsosi, juokiasi, siūlo mums cigarečių. — Prieš trejetą savaitių atidaryti kalėjimo vartai visiems komunistams. Pagaliau atėjo noras vagims ir plėšikams, kad ir juos paleistų. Kai gavo neigiamą atsakymą, pareikalavo, kad jiems būtų leista sudaryti savas darbo sąjungas pagal jų specialybę. Kai ir tai buvo atsakyta, vagys pasiskelbė komunistais, o plėši-

kai — anarchistais ir sukilo visur kalėjimuose. Tai stačiai neįtikėtina, panašu į farsą, bet aš štai tik ką esu grįžęs iš Kauno centralinio kalėjimo. Buvau privertas įsakyti iššaukti ugniagesius, kad vandeniu atšaldytų vagių ir plėšikų įkaitusius jausmus.

Pagaliau prieinama prie mūsų dviejų atsilankymo priežasties. Viena, vidaus reikalų ministeriui subordinuota, įstaiga pareikalavo iš Lietuvos banko, kad iš užsienio Lietuvos Raudonajam Kryžiui pervedami pinigai nebūtų išmokami pabėgėlių šalpos reikalams. Viena didesnė pinigų suma kaip tik yra atėjusi iš New Yorko. Pareferuoju šį naują, į farsą panašų mūsų dienų atsitikimą.

Daktarui papildant mano suteiktas žinias, aš žvalgaus po vidaus reikalų ministerio darbo kambarį. Viskas atrodo, kaip buvo tada, kai paskutinį kartą čia lankiausias pas vidaus reikalų ministerį generolą Skučą. Dabar jis kalėjime ir laukia teismo. Vieton prezidento Antano Smetonos, sienoje kabo Josifo Stalino portretas — sunkiuose, rusvuose rėmuose. Bolševizmo saulė gudriai šypsos iš po diktų, samanotų ūsų. Plieniu kaustytas riteris ant balto žirgo, mūsų vytis, pasinešęs puolimui, dar kabo savo vietoje.

Vidaus reikalų ministeris Gedvilas pakelia telefono vamzdelį, skambina kaltos įstaigos nusikaltusiam valdininkui :

— Žiūrėk, kad tokie dalykai man daugiau nepasikartotų! Pinigai pabėgėlių reikalui tuojau turi būti paliuosuoti. Kraštui tik naudinga, kad mes gauname geros svetimos valiutos. Niekas neturi mus įtarti kokiais nors triukais.

Išeinam abu patenkinti. Nieko vienas kitam nesakom, bet turbūt tą patį galvojam: Nebūtų dar taip baisu, taip beviltiška, jei Lietuvos komunistai patys valdytų kraš-

ta; jie dar gali parodyti žmoniškumo. Bet virš jų galvos kabo aziatas Stalinas — su raudonąja kariuomene už savo nugaros.

Eisiu aplankysiu seną draugą, Joną Navaką, karo ligoninėje gulintį, todėl skiriuos su daktaru Garmum.

Šaligatviais ir skersai gatvėmis laksto naujai pasamdyti ir dar neuniformuoti laikraščių pardavėjai vaikėzai ir siūlo importuotą bolševikinę spaudą.

— Pravda, Izvestija, tik penki centai, tik penki centai! Komsomolskaja Pravda tik vienas centas! Nepaprastai pigu, tik ką oro paštu atėjo! — rékauja vaikėzai ir kaišioja laikraščius stačiai į rankas, kiekvienam ką sutinka.

Niekam neįdomu tie laikraščiai, žmonės suka vaikėzams iš kelio, nusigrižta nuo Maskvos melo gaminių, spausdintų blogam popieriuje, nublukusiais dažais. Tai man patinka, žydai dar iš pradžių pirkinėjo Pravdą ir Izvestijas, bet ir jie nebeperka. Iš tolo pradėjo nusi-grižti po to, kai ir jų visos kultūrinės ir politinės organ-izacijos tapo uždarytos ir jų turtas konfiskuotas.

Kaip lietuviai galėjo rodyti susidomėjimą bolševiki-ne spauda, anksčiau tai niekados nedarė? Kaip galėtų domėtis ja šiandien, kai lietuviškuose laikraščiuose kas-dien skaito, kad tikybos mokytojai atleidžiami iš savo pareigų, tikybinės radijo valandėlės panaikinamos, ku-nigų seminarijos uždaromos ir kunigams algos nebeiš-mokamos? Kai lietuvis ateistas truputį pagalvoja, ir jis sutinka, kad religinės pamokos buvo naudingos mo-kyklose. Jos įskiepijo jaunuomenei pagrindinius de-mokratinius principus ir meilę žmogui. Ko bolševikams kaip tik visiškai stinga.

Kaip gali lietuviui Sovietų laikraščiai būti įdomūs, kai jis dabar savuose skaito, kad nuo mokslo metų pra-džios švietimo ministerija visose mokyklose uždraudė

prancūzų, anglų ir vokiečių kalbų mokymą. Juk tos kalbos — tai buvo tiltas, rišęs lietuvių tautą su Vakariais. Vieton jų, kaip vienintelė svetima įvedama rusų kalba. Kaip galėjo ką nors panašaus padaryti švietimo ministeris Antanas Venclova, anksčiau tiek garbinęs Vakarus, jokios vasaros negalėjęs praleisti neaplankęs Prancūzijos, Italijos ar Anglijos? Kaip šėtoniškai gudru iš Kremliaus pusės atlikti visus savo planavimus ir patvarkymus per pačius lietuvius, jų vardu! Nejaugi jie tikrai mano tuo būdu atkirsti Lietuvą nuo Vakarų ir civilizacijos? Ar jie jau pamiršo savo pirmtakūnų ir mokytojų, carų, niekais nuėjusias pastangas? Per keturiasdešimt metų, nuo 1864 iki 1904, bandžiusiems laikyti lietuvių tautą visiškai, kruvinoj tamsoj, draudžiusiems savą spaudą, susirinkimų laisvę, net savą žodį, ir varu visur brukusiems rusų kalbą? Dėl visos tos politikos rusų kalba yra pasidariusi lietuviui akyse juodos reakcijos, barbarizmo sinonimu. Kas iš to, kad dabar ta reakcija įvelkama į raudoną, budelio rūbą!?

Per dvejetą savaitių lietuviškai leidžiami komunistiniai laikraščiai taip pat negali pasigirti, kad juos kas pirktų. Laikraštis Tiesa, išblyškęs nublukusios Pravdos šešėlis, turi būti dalinamas dovanai. Subolševikintas Lietuvos Aidas, anksčiau krašto didžiausias dienraštis, ėjęs dviem laidomis, nustojo visų savo skaitytojų. Jo redaktoriai spaudžia vyriausybę, kad ji greičiau suniveliuotų, visiškai Lietuvai prilygintų Lietuvos žinias, XX Amžių ir kitus laikraščius. Tik tuo būdu tikimasi skaitytojų susilaukti.

Kauno gatvių vaizdas vis daugiau kinta. Nauji sovietinių laikraščių pardavėjai vaikėzai, — tai mažiausia dėmė. Raudonosios kariuomenės kuopos, būriai ir pulkai, daugumoje su mongoliškais veidais, traukia gatvėmis pėsčiomis ir sunkvežimiais. Be galo ir pabaigos.

Blogai aprenkti, liesi — nesmagūs tie kareiviai pažiūrėti, ypač kai jie eina pėsti. Jų kreivos kojos, ilgos rankos ir apatiška išraiška kelia šiurpu nukrečiančias mintis. Visur pilna NKVD patrulių su durtuvais ginkluotais šautuvais. Jiems laisva švaistytis tiek gatvė, tiek šali-gatviais. Jie geriau, ir visais kitais būdais. Juk tai bolševikinio režimo nepalaužiamas nugarkaulis.

Vis daugiau matyt ir civilių rusų. Valdininkų, agentų, sistemos būtino atributo. Daugiausiai tos rūšies, kurie padeda ir vadovauja krašto slaptajai policijai. Virš visų namų, įsiveržėlių rekvizuotų, o tokių namų dabar jau labai daug, plevėsuoja tamsiai raudona vėliava, visai teisingai pjautuvu ir kūju paženklinta. O kai sutemsta, naktį, viršum viso to, viršum viso miesto pakimba klaikus aidas iš užimtų kareivinių, iš priemiesčių, bolševikų daugiausiai giedamos giesmės:

Niekur nekvėpuoji taip lengvai,
Kaip laimingoj Sovietsajungoj,
Niekur nėra žmogus toks laisvas . .

Lietuvių karių nebematyt. žinoma, kad jų dar yra, bet retai kada kas lietuvių karį pamato. Taip pat žinoma, kad Lietuva turi ir neblogą karo oro laivyną, su puikiais savos gamybos lėktuvais, su šauniais ir užsienyje pagarsėjusiais lakūnais, bet padebesiais skraido tik sovietiskai paženklinti lėktuvai. Niekas nenori pakelti galvos ir į juos pažiūrėti.

Einu toliau.

Dangus virš Kauno retai kada besti visai skaidrus. Jo mėlynę drumsčia pilkšvos, skystos ūkanos, ar ir tirštokas saulės rūkas. Yra kelios priežastys. Miestas nugulęs slėnyje, Nemuno ir Neries, dviejų Lietuvos didžiausių upių santakoje, kurios, iš meilės ar iš ko kito, gana smarkiai garuoja. Šiaip jau miesto apylinkės — tai di-

dėlė lyguma, su negiliu podirvio vandeniu, kuriam lengva garuoti ir siūsti į mėlynę savas ūkanas. Be to, Kaune sukoncentruota didesnė dalis Lietuvos pramonės. Tai pasunkina, sutirština niūrią, duslią miesto nuotaiką.

Bolševikinė okupacija dar daugiau pabrėžė ir pagilino Kauno niūrumą. Neskaitant jau tos, visai svetimos militarinės priemonės, raudoni riedmenys ir kareiviai priveža ir prineša iš laukų ir kelių begales dulkių. Visa tai susimaišo su sunkia, slegiančia ūkana, drumsčiančia akis ir gulančia ant krūtinės.

Staiga pamatau priešais Juozą Urbšį, buvusį užsienio reikalų ministrą, seną gerą draugą dar iš jaunatvės laikų.

Sustojam, šnekučiuojamės. Tai žmogus, kuriam visados stačiai buvo sunku nustoti geros nuotaikos. Nors jam pastaraisiais metais ir dienomis labai daug teko pergyventi. Pernai kovo mėnesį jis buvo priverstas, Lietuvos vardu, perleisti Klaipėdos kraštą nacionalsocialistinei Vokietijai. Jau šiaip nekokia jo sveikata po to dar daugiau pablogėjo, du mėnesius sunkiai sirgo, bet nuotaikos ir optimizmo nenustojo. Naktį tarp birželio 14-tos ir 15-tos turėjo jis iš Molotovo rankų Maskvoje priimti ultimatumą Lietuvai, nulėmusį jos likimą. Ir vis dėlto švinta jo veidas ilgo, ištikimo draugiškumo šypsena, tiek šiuo metu reikalinga lietuviams tarp lietuvių. Nors matau, kad jį slegia neatkeliama sunkių pergyvenimų našta, nuo kurios niekas neįstengs jo atpalaiduoti, vis dėlto stengias jis viršžmogiška jėga atrodyti nenustojęs vilties ir tikėjimo Lietuvos ateitimi. Gal daugiausiai ir dėlto, kad visi kiti tos vilties nenustotų.

— Bolševikai daro didelę klaidą, taip elgdamies su Lietuva, — sako jis. Visai nesam suinteresuoti, kad jie darytų klaidas, tik deja, ne mūsų galioje juos apsaugoti.

Bet kai man atrodo, kad po tokio pasielgimo su Lietuva yra nusipelnę, kad galvą kur nususuktų, sutinka jis su manim ir nušvinta praskaidrėjusia, didesnės vilties šypsena.

Pagalvojam, kad visdélto šiuo metu nevisai atsargu konferuoti taip sau šalitgatvyje sustojus. Mus gali pastebėti, kam nereikia.

Geležinės durys atsiveria. Atšlyju atapakaliu.

Jonas stovi aslos viduryje, bepročio marškiniuose, su užpakalin surištomis rankomis. Keletą dienų neskustas. Tai kažin kaip keistai padidina, išplečia jo veidą. Ir veidas lyg dar daugiau plėstus niekieno kito nematomos bedugnės akivaizdoje, lyg įtempti veido bruožai niekados negalėtų daugiau atslūgti, išsilyginti. Akys spaudžias, veržias iš kaktos. Kairioji apsipylysi krauju.

Ištryškusių akių žvilgsniu veria jis akmeninę aslą, tarytum lauktų, kad asla prasivertų. Staiga pakelia galvą ir sako tolimu, tamsiu, visdélto pažįstamu balsu:

— Gerai, Ignai, kad atėjai. Dėkui! Eik čia, atsisėsk su manim, pasišnekėsim.

Atsisėdam ant oda apmušto suolo, kaip du geri, seni draugai. Jam lyg prašvinta kiek.

Bet kitapus slenksčio stovi gydytojas su dviem baltai vilkinčiais sargais. Visi trys seka kiekvieną mažiausią ligonio judesį.

— Uždarykit duris, nekliudykit mums! — prašo Jonas švelniu, beveik sveiku balsu.

Gydytojas atsisako.

— Eik ir tu. Eik! Nenoriu, kad mane kas kontroliuotų.

Jonas atsigula augštielninkas ant rankų, raitosi, narstosi, dantimis griežia. Pro ašaras dejuoja: — Jei

tu tik žinotum, jei tu tik žinotum, kaip aš pavargęs! Ir kiek aš stengiaus, kiek stengiaus! Niekas negelbėjo.

Staiga nutyla. Stengias, kiek tik gali, stengias priverti akis, tik akių vokai neklauso.

Celės geležinės durys vėl užsidarė. Bandau nusikratyti šiurpo ir surankioti mintis. Klausiu gydytoją, daugiau iš mandagumo:

— Kaip su Jonu Navaku?

— Beveik be vilties, bet darom, ką galim. Blogiausia, kad niekaip negalim jo užmigdyti. Jis visai nemiega.

— Ar daug tokių turit?

— Visas skyrius pilnas. Bet jų nelaikom čia ilgai, po observacijos siunčiam toliau. Kas dabar atsitinka su jautresnės, opesnės psichikos žmonėmis visiškai suprantama. Po šimto dvidešimts metų sunkios vergijos, krauju įrašytos, dar gyvos tautos atmintyje, ir po dvidešimties stebuklingų laisvės metų vėl grįžti daug baisesnėn vergijon, tai reikia geros sveikatos, stiprių nervų.

Išėjęs gatvėn, negaliu išsiblaškyti nuo svaigulio. Jaučiuos, lyg iš kalno viršūnės matyčiau po kojų atsiveriant bedugnę.

Gal ir visi geri žmogaus darbai ir laimėjimai nėra pastovesni, — tik kybo virš atsivėrusios bedugnės, viską ryjančios prarajos ...

Iš pradžių gailėjaus pažadėjęs pietauti drauge su Woodersonu. Dabar sveikinu jį kaip lauk tą draugą, kaip pastovų ramstį. Tik matau, atsisėdęs priešais, kad jis toks pat paniuręs, kaip ir rytą.

Pavargusia ranka padeda jis atgal servietę ir nustumia šalin lėkštę. Lukterėjęs kiek, sako:

— Girdėjau tai prieš keletą dienų. Šiandien man patvirtino Krėvės ir tavo draugas Balys. Laikinasis prezidentas Justas Paleckis išėjo iš proto.

— Jis taip pat?

Wooderson manęs negirdi.

— Kartą, jau prieš savaitę, strikterėja prezidento adjutantas savo kambaryje, apatiniame augšte, išgirdęs, kad lubos virš jo galvos dunzgia ir braška. Kitą akimirksnį virsta į neapsakomą triukšmą. Jis pašoka. Juk tai prezidento audiencijos salione! Ar tik Sovietų pasiuntinys Pozdniakov, jo prieš dešimtį minučių viršum palydėtas, nebus su karštuoliu prezidentu į plaukus susikibęs? Ištraukęs revolverį ir atskubėjęs laiptais viršun, mato adjutantas, kad prezidentas salione jau vienui vienas. Tik neįsivaizduojamam visiškam įnirtime, iš pusiausvyros išėjęs. Su jau į laužą paversta kėde skaldė jis baldus, daužė veidrodžius, žirandelius, šaukė nesavu balsu: „Jie mus apgavo! Jie mus apgavo! Vagys, plėšikai! . . . Laikykit juos, laikykit! . . .” Dabar Paleckis išsisi izoliuotas vienoj viloj Pažaislyje, dviejų iš Maskvos atskridusių psichiatrų slaugomas. Lietuvių gydytojų prie jo neprileidžia. Lietuvos Aide turbūt pastebėjai kas antrą dieną pasikartojančią žinutę: „Respublikos prezidentas vakar priėmė Sovietų Sąjungos ministrį Kaune”. Kad tai vyksta Pažaislyje, apie tai nieko neužsimenama. Taip pat nieko apie tai, kad Pozdniakov nuvažiuoja, norėdamas pasiinformuoti apie Jo Ekselencijos sveikatą... Kokia; komedija, jei viskas nebūtų taip baisu, taip tragiška!

Paleckio psichinis sunegalavimas manęs tiek nejaušina. Aš galvoju apie Joną Navaką. Kaip ir kiti ryškėni asmenys, turėjo jis savo keistokų ypatybių, bet jis buvo geras žmogus, garbingas žmogus ir didelis patriotas. Jo nuveikta nemažai šiaurės rytų Lietuvoj 1919 metais, įsiveržėlius bolševikus iš ten genant lauk. O vėliau — organizuojant krašto policiją. Paskutinį kartą mačiau jį Vilniuje, birželio pradžioje. Vaikščiodami po

miestą, gėrėjomės kiekvienu jo kampu, didžiavomės kiekvienu jo pastatu. Jį džiugino ypatingai tai, kad Vilnius taip gerai ligi šiol atlaikė visus Rytų spaudimus, visas menkaverčių įtakų pastangas. Debesys Rytuose jau kilo, niaukė Lietuvos dangų, bet jis jokių būdu netikėjo, kad nauji pavojai grėstų Lietuvai ir Vilniui. „Šių dienų bolševikai nėra tokie bepročiai“, tikino jis. „Jie išmoko suprasti, kas jiems patiems naudingiau“.

— Atrodo, kad Paleckio nelaimė nelabai tave jaudintų, — pastebi Wooderson. Ar anksčiau ką apie tai žinojai ?

Ne, nieko nežinojau. Pasakoju jam, kas ištiko Navaką.

Wooderson nutyla, susimąsto.

— Ir jis Tikrai gaila. Buvo originalus žmogus, neblogas žmogus. Bet jis nujautė, kaip tautininkų politinės komisijos pirmininkas turėjo nujauti, kokie pavojai grėsė kraštui, žinau, kad paskutinėmis kritiškomis dienomis jis daug ir smarkiai veikė. Buvo labai geruose santykiuose su Pozdniakovu. Niekas nepadėjo. Pamišėjo, kad geri santykiai su bolševikais niekados nieko nereiškia.

Patylėjęs kiek, tęsia Wooderson:

— Man daros truputį neramu dėl lietuvių tautos. Daug lietuvių persmarkiai įvykiais persiima. Girdėt, kad pulkininkas Saladžius*), likviduotos Šaulių Sąjungos vadas, nusižudęs prieš keletą dienų, žinoma, gal verčiau mirti, nei patekti į NKVD nagus, bet vis dėlto. Tokių pat, gal gandų, bet gal ir tikrų žinių, girdėt ir apie

*Pulk. Saladžius nenusižudė. Karui tarp Sovietų ir vokiečių prasidėjus, jis išėjo iš kalėjimo ir rūpinosi nuokaro nukentėjusiais lietuviais, bei Sibiran išvežtų vyrų šeimomis. Šiuo metu jis gyvena Amerikoje. Leid.

kitus žymesnius lietuvius. Pažinojau čia Kaune vieną puikų batsiuvį, laikiau jį savo draugu. Vienas keistas įvykis suartino mus kadai. Bernioku būdamas, atkeliauo jis į Jungtines Amerikos Valstybes, pasižymėjo per pirmąjį pasaulinį karą Vakarų fronte, dalyvavo ne blogiau pasižymėdamas Lietuvos laisvės kovose — ir prieš bolševikus ir prieš lenkus, buvo sunkokai sužeistas. Vis aplankydavau jį Aleksote, norėjau ir šiandien aplankyti. Jau neradau. Sava valia, visiems amžiams paleido plaktuką ir ylą iš rankų. . .

Angšta, trošku darosi restorane. Nors nedaug žmonių. Niekur gyvesnio žodžio, niekur jokios šypsenos. Nors valgis šiandien, kaip ir anksčiau būdavo, rodos, geras, gardus.

Imtų noras pasiūlyti Woodersonui išvažiuoti kur, gryn oru ir laisva erdve atsikvėpti. Bet kur išvažiuosi ?

Liepos 12-tą.

Pasiruošimai seimo rinkimams poryt vyksta visu smarkumu toliau. Kandidatų sąrašai jau aiškūs. Kad žmonėms šiuo svarbiu gyvenamuoju politiniu momentu nebūtų tiek galvosūkių, pasitenkinta vienu sąrašu. Taip pat, kad Lietuvos Darbo Sąjungai palengvintų darbą, sustatė jį, daugiau darbui pratusi — komunistų partijos valdyba. Sąjungos vardu, net sau garbės nesiimdama. Kitos, senesnės krašto partijos ir organizacijos negalėjo pasiūlyti savų kandidatų ar paruošti jų sąrašų, nes jos, tiek darbo Vidaus Reikalų Ministerijoje esant, dar nespėtos legalizuoti. O juk teisėtos santvarkos valstybėje ir kalbos negali būti apie tai, kad tautai besiruošiant pareikšti savo laisvą suvereninę valią, painiotus kur

nereikia kokios nelegalizuotos ir nežinomos partijos bei organizacijos.

Bus renkami šešiadešimts devyni tautos valios reiškėjai. Tiek pat ir kandidatų išstatė Darbo Sąjunga savo vardu. Taip pat, kad žmonėms nebūtų jokio galvosūkio. Visdėlto nevysi komunistai. Mažiausiai pusė socialdemokratų, liaudininkų ir šiaip kairesnių pažiūrų liberalų. Taigi niekas negalės pasakyti, kad komunistai per Darbo Sąjungą viską stengias paveržti.

Norint sutaupyti darbą ir brangų laiką, kiek tik galima suprastintas ir pats kandidatų nominavimas. Kas gali pasakyti, kad žmonių susibūrimas vaidinimo metu kinematografe būtų nelegalus susirinkimas? Todėl išnaudotos visos tokios galimybės, ir dauguma seimo kandidatų numatyta kinematografuose. Tais pat praktiškais sumetimais — koncertuose, teatruose ir sporto rungtyne. Nekas kitas, kaip Lietuvos Aidas paliudija jog niekas niekur nepakėlė balso prieš. Kad visdėlto neišėjo koks mišinys ir ne kažin kiek kandidatų — o tik 69 ir tai pačių geriausių, parodo, kad visus juos patvirtino rinkiminė komisija. Šiandien juos padangėn kelia, tautą su jais supažindina visur, ant sienų ir tvorų, gausiai lipdomi iliustruoti plakatai.

Kai viskas atlikta ir rinkiminė konkurencija laimingai eliminuota, atrodo, jog nieko daugiau ir nebereikėtų. Bet ką pagalvotų užsienis, jei Lietuvoj nebūtų jokios seiminės agitacijos? Todėl važinėja po kraštą vyriausybės nariai ir seimo kandidatai ir agituoja nuo ryto iki vėlyvos nakties. Kadangi tai turės būti liaudies rinkimai, tai vyresniųjų draugų pėdomis pluša antros eilės agitatoriai ir agitatoriukai. O kad nieko blogo neatsitiktų nei vienos nei kitos rūšies agitatoriams, juos visur seka narsūs NKVD — vyrai. Žinoma, gerai paruoštas kalbas turi išgirsti, todėl tylu šiandien ir rytoj fabri-

kuose ir laukuose. Kas velytų netikėtai laisvą laiką kaip kitaip praleisti, atitinkamai primenamas, kad jo vieta ten ir ten šaukiamam susirinkime.

Seimo rinkimų reikalams rekvizuoti visi privatūs automobiliai. Visi laikraščiai springte springsta rinkimų svarbos aiškinimu ir kitokia rinkimine medžiaga. Net žinioms vietos nebėra. Net ir per radiją nebetransliuojamos jokios žinios. Viskas aukojama rinkikų švietimui ir jų valios formavimui. Jie bus išlaisvinti iš visų kapitalistinių, buržužinių prietarų ir įtakų. Todėl kaštuos šie rinkimai, valstybe kaštuos, daugiau nei visi ligšioliniai rinkimai drauge kaštavo Lietuvos partijoms. Ar sustos ties milijonu litų? Oi ne! Vienų afišų pašymui išleista 50.000 litų. Ministeris pirmininkas Krėvė skundė man užvakar, kad rinkimai jau suėdė visą ministerių kabineto etatinį ir reprezentacinį biudžetą.

Galima buvo laukti, kad visi būtų ministeriai, seimo nariai, senų nelegalizuotų partijų valdybų nariai, įtakingesni valdininkai ir iš redakcijų išmėtyti laikraštinninkai panorės drumsti tautos valios pasireiškimą. Ap-saugoti liaudžiai nuo galimų blogų, pašalinių įtakų im-tasi dviejų atsargos priemonių. Pirmiausiai visiems to-kiems asmenims atimti jų turimi užsienio pasai ir anu-liuotos išvažiavimo vizos. Be to šianakt, dėl didesnės atsargos- nemažai jų susodinta kalėjiman. Kiek, dėl žinių šiuo metu laikraščiuose nebuvimo, nežinia. Mano ir Woodersono iš skirtingų šaltinių gautomis informaci-jomis, mažiausiai du tūkstančiai visoj Lietuvoj. Komu-nistų partijos generalinis sekretorius ir saugumo De-partamento Direktorius Sniečkus, atsilankius man pas jį pabėgėlių reikalais, tikino, kad tai buvusi tik laikina saugumo priemonė, pačių rinkimų metui. Deja, iš pa-tirties Sovietų Sąjungoj ir Vilniaus krašte žinoma, kad jei NKVD ką suima, tai nežinia, kada suimtas pama-

tys dienos šviesa. Jei iš viso pamatys. Ir šianakt Lietuvoj suimtųjų vaikai ir giminės nieko nežino, kur jų artimieji patalpinti. Ir negali gauti nė mažiausių žinių. Bolševikams humaniškumas visiškai svetimas daiktas.

Daugelis, daugelis šeimų Lietuvoje šiandien giliausiam liūdesyje. Joms atimta maitintojai, atramos. Iki kraujo pajausta žvėriška barbaro ranka.

Kokia nesąmonė kalbėti apie kapitalistus ar buržujus Lietuvoje! Beveik be išimties visa Lietuvos inteligentija, valdininkai, mokytojai, karininkai, kunigai ir laisvų profesijų bei kooperacijos darbininkai, — tai ūkininkų sūnūs. Ir tai dažniausiai nedidelių, neturtingų ūkininkų sūnūs. Po didžiojo karo neliko Lietuvoj iš viso turtingesnių žmonių. Per nepriklausomybės metus žmonių sudarytos santaupos buvo kuklios, ir negalėjo per tokį trumpą laiką būti kitokios. Tai, kas dabar mūsų krašte barbariškų rankų skaldoma, daužoma ir griauinama, yra labai nauja, daug kur dar nebaigta statyti.

Tai, kas dabar Lietuvoj dedas ir kas dar graso, ar visa tai nepanašu į Džingis-kano ir Timur-lenko gadynės dvasią, grėsusią visai Europai ir jos civilizacijai?

Žmonės dar tikisi, dar laukia, kad paskutiniu akimirksniu įvyks koks stebuklas. Bažnyčios pilnos žmonių. Visų tų, kurie jaučia, kad pavojus kabo viršum jų galvų ir krašto. Vaikai, eidami gulti, klaupias ties savo lovėlėmis ir meldžias, kad Viešpats Dievas apsaugotų jų tėvelius. Visi žmonės klūpoja ir meldžias, kad Augščiau-siasis ir Visagalis išsaugotų Lietuvą.

Nejau pasauliui, kultūringajam pasauliui vistiek, kad maža, taiki ir pažangi tauta velkama į šių laikų gal ir visų amžių baisiausiąją vergiją?

Liepos 14-tą. Augštoji Freda, Kauno priemiestis.

Nubundu ir girdžiu, kad lyja. Ar tai ne stebuklas, pradžia stebuklo? Jau nuo seniai, nuo birželio pradžios nelijo Lietuvoj, ypatingai jos vakaruose. Dabar lyja smarkiai, be perstojos. Pro atvirą mano kambario langą traukia vidun maloni, gaivinanti drėgmė.

Guliu ir klausaus, kaip lietus smarkėja, barškina čerpių stogą, kunkuliuoja vamzdžiais. Dideli, sunkūs lašai atsitéškia į palangę, kartais pataiko aslon. Niek, tegul! Lietaus liūliuojamas, vėl užmiegu.

Kareivių daina. Skambi, žvali. Kur, didinga! Kaip kareivių daina į tekančią saulę, grįžtant iš pergalės. Lietuviška daina!

Ar aš nesapnuoju? Kur, ne! Perdaug aiškiai girdžiu kareivius dainuojant ir žengiant į taktą, kieta, vyriška. Ateina artyn.

Šoku iš lovos ir į langą. Matau: kuopa po kuopos lietuviai lakūnai žygiuoja miestan, rytmetinėms sekmadienio pamaldoms. Išsuka topolių alėjon, daugiau nematyt. Bet jų daina, dabar kita, apie vėją ir mėnulį, skamba, banguoja, Nemuno šlaitais aidi.

Ar tai ne stebuklas? Lietuvių kareivių dainos nebuvo girdėt jau keletas savaitių, visas mėnuo. Ar galėtų jie dainuot, jei ko gero šiąnakt nebūt atsitikę?

Gražiai lynoja, šešta valanda. Peranksti sekmadienį keltis.

Atsikėlęs ir apsirengęs apie dešimtą, girdžiu, kad mano šeimininkai yra susilaukę svečių. Visi geroj nuotaijoj. Ne, sužinau, kad nieko ypatingo nėra atsitikę, bet ar ir tai nepuiku, kad lyja? Nuo septintos valandos ryto lyja taip, kad žmogus nosies nedrįsta iškišti pro duris. O jei kas apsišarvavęs ir išeina, tai kad tik nukubėtų pas gerus pažįstamus ir drauge pasidžiaugtų.

Visą savaitę subolševikinta spauda tai maldavo tai grąsė: “Pilieti, atlik savo pareigą, balsuok liepos 14-tą”, “ Krašto ateitis priklauso nuo tavo balso”, arba: “Kas nebalsuos, pasidarys liaudies priešu”, “Kas neina su mumis, tas eina prieš mus”. Norėdami parodyti, jog visa tai ne tušti žodžiai, bolševikai išleido įsakymą, kad balsuojančiųjų pasai ar kiti asmens dokumentai būtų balsuojant atitinkamai pažymėti antspaudą. Bet dabar palaimintam, lauktam ir neišlauktam lietui taip gausiai lyjant, kiekvienas turės kuo pasiteisinti, “bolševikiškai, judošiškai” nebalsavęs. Juk kas gi gali priversiti žmogų eiti balsuoti pro griūvančias iš prakiurusio dangaus vandens sienas? Mano šeiminkai ir jų svečiai tvirtai nusistatę kojos šiandien iš namų nekelti. Įsitikinę, kad ir didelė dauguma kitų panašiai pasielgs. Lyti nenustoja, barometras, dėkui Dievui, dar daugiau krinta. Rinkimų prasmegimas baloje garantuotas.

Bet kaip man pasielgti? Mano padėtis kitokia, nei daugumos kitų. Esu ne tik valdininkas, be to, dar valdininkas pabėgėlių reikalams prie neutralaus Raudonojo Kryžiaus. Turiu kasdien reikalų su valdžios organais ;jiems sužinojus, kad “demonstravau” prieš seimo rinkimus, gali susidaryti sunkumų mano darbe. Tiesa, man, kaip ir daugeliui kitų, atėmė tarnybinį užsienio pasą su nuolatine išvažiavimo viza, bet štai spaudoje oficialiai paskelbta, kad balsuodami, mes gausim pažymėjimą apie tai bet kuriam kitam turimam asmens dokumente. Be to,man vis rūpi kaip nors, nors trumpam, aplankyti šeimą Švedijoje. “Tautos” ar “liaudies priešai”, kaip iš daug ko galima spėti, vargiai bus iš Lietuvos išleidžiami užsienin.

Laukiu, kad lietūs bent kiek praretėtų. Iki penkių lyja be atodūsių, tropiškų įtūžimų. Galėčiau iškviesti automobilį, bet mane ima noras ta pat proga pažiūrėti,

kaip pilietis ar pilietė Kaunas balsuoja. Apsirengiu panašiai į narūną ir neriuos užiančion, šėlstančion lietaus karalystėn.

Teškinu brendu kelių kilometrų ilgio Aleksoto gatve, jungiančia kaimą su darbininkų gyvenamu Aleksotu, pakeliui į senąjį miestą. Niekur nė gyvos dvasios. Ne tik žmogaus, nei katės, nei vištos, kurios šiaip čia visur sudaro nuotaikingą idiliją. Man taip šilta širdyje pasidaro, kad kartas nuo karto sustoju ir tik gėriuos. Kiekvienas darbininko namelis, ištisai per abi gatvės puses, papuoštas tautine vėliava. Beveik nelaukiau! Laukiau ko kito.

Tik į gatvės pabaigą matau ties viena, iš daug ko sprendžiant nelietuviška krautuve, ant raudonai nudažyto stiebo iškeltą raudoną vėliavą. Prie stiebo lietaus priplaktą. Ant stiebo smaigalio užnerta didelė, didelė popierinė, raudona žvaigždė. Taip pat lietaus suplakta, perplyšusi ir nabagiškai nukabus. Bet nuo čia, tilto pusėn prasideda galerijos ir ištisos eilės rinkiminių transparentų su įvairiais šūkiais ir paraginimais. Perlyti, dažais varvantys. Skersai iš priešakio per Vytauto Didžiojo tiltą per Nemuną, statytą 1930 metais, iškabin-tas milžiniškas transparentas. Iš pradžių, matyt, buvo baltas, raudonomis raidėmis, dabar dryžas ir rainas. Po truputį, raides iššifravęs, išskaitau: "RAUDONOJI KARIUOMENĖ ATĖJO ČIA, ATNEŠDAMA JUMS TIKRĄ LAISVĘ IR LAIDUODAMA TIKRĄ NEPRI-KLAUSOMYBĘ."

— Hm! — Jaučiu kaip mano lūpos savaime sukrypta į karčią ironišką šypsena.

— Lygiai, kaip toj giesmėj, kur nuolat atsikartoja. Girdėta ji taip dažnai, kad net iš atminties išdilo.

Sale manęs stovi vyras, iš pažiūros ne visai nepa-

našus į mane. Norint atskirti jį kiek, reikėtų palaukti, kol lietus nustos.

— “Niekur nekvėpuoji taip lengvai”.. . padedu nepažįstamajam giesmę prisiminti.

Dabar jis suranda:

— “kaip mūs linksmajam Kaune”. Gal Tamsta eini balsuoti ?

— Deja, esu priverstas, — pasiteisinu.

— Aš jau savo sunkią pareigą atlikau. Jaučiu, kad slogą gausiu. Kad tik sloga dar baigtųs. Ne vienam, mums visiems.

Jis sučiaudo kartą, kitą ir dingsta Lietuje ta kryptimi, iš kur aš atėjau.

Balsavimo patalpoje, netoli Vytauto tilto, gaunu įspūdį, lyg būčiau ilgai lauktas ir nesulauktas svečias. Vienas jaunas vyrukas mandagiai prišoka prie manęs ir iškilingai įteikia man popierinę perforuotą juostą — sąrašą iš dešimties kortelių su Kauno apskrities balsavimo kandidatų pavardėmis. Visi kiti balsavimo pareigūnai, alkūnėmis atsirėmę stalų, tik laukia, kad atlikčiau balsavimo pareigą. Prie jokio stalo jokios eilės, nei dviejų balsuotojų, tuščia. Neskubu, apsidairau. Matau: kitam kambaryje stovi dvi peršlapusios moterėlės ir trumpina balsavimo juostą čia pat pareigūnų akivaizdoje, sviesdamos nepatinkamas korteles su komunistiniais kandidatais tiesiai aslon. Popierinių krepšių nėra, jie paversti urnomis, sustatyti ant kėdžių palei stalus. Pasielgiu panašiai, pasilikdamas tik daktaro Antano Garmaus kortelę, žinau, kad jis yra patriotas lietuvis, joks komunistas.

Taip sutrumpinęs kandidatų sąrašą ir įdėjęs jį vokan, prieinu prie balsų priėmėjo, rodau jam savo Klaipėdos krašto pasą. Daugiau dėl Klaipėdos krašto nustojimo negaliojanti, mano pasilikta tik atminčiai.

- Tai nieko nereiškia! — pabrėžia jis tvirtai ir išspaudžia klaipėdiškin pasan daug reiškiantį "L.S. 1940. , kitais žodžiais "Liaudies Seimas 1940 metais".

Taip be jokių kliūčių atlikus "slaptą, tiesioginį ir demokratiškiausią" balsavimą, ima noras prašnekinti nieko neturinčius veikti balsavimo pareigūnus. Statau tik vieną klausimą:

— Ar daug čia šiandien balsavo?

— Hm. Balsavo nemažai, — tikina asmens dokumentų kontrolierius.

— Sakyk, kaip yra, — pataria kitas jaunas pareigūnas, mano voką su korčiuke nuleidęs atviran popierinin krepšin. Su šiuo piliečiu bus, mano žiniomis, lygiai šešiasdešimts trys. O, štai ten matau ateina šešiasdešimts ketvirtas!

Tai tikrai nelabai yra kuo pasigirti tokiam stambiam rajonui, kaip Aleksoto priemiestis su artimaisiais kaimais.

— Brendu per lietuje skęstantį tiltą toliau, Senajin miestan. Gražioje Baltoje Gulbėje, istorinėje rotušėj, taip pat įrengtas rinkiminis biuras. Įdomu, kas ten dedasi.

Sutinku ten duryse neseniai Vidaus Reikalų Ministerijos tarnybon priimtą jauną valdininką, mano nekartą jau matytą. Visas perlytas, kaip ūdra, atlieka jis, aišku, Mečio Gedvilo ir Dekanozovo pavedimą: žvalgo, kur kiek balsuojama. Pažinęs mane, šlapiai nusišypso ir teisinasi:

— Balsuotojų neperdaugiausia, bet matai, Tamsta: pašėlusiai lyja!

Dvidešimt minučių palaukęs, kad kiek nuvarvėčiau, apdžiūčiau, nepriskaitau daugiau, kaip šešis atsilankiusius. Pusė jų greičiausiai bus užsukę tais pačiais tikslais, kaip ir aš.

Vidaus Reikalų Ministerijos valdininkui, tiesioginiai suinteresuotam, neparodžius didesnio optimizmo, prieinu išvados, kad vargiai ir kituose balsavimo biuruose bus kiek daugiau žmonių. Nusprendžiu, vieton to, nueiti Vytauto Didžiojo bažnyčion, kuri čia pat netoli.

Mišparų laikas. Sena, graži, nedidelė gotiško stiliaus bažnytėlė puspilnė žmonių. Kiek nustembu: dauguma darbininkai. Gal buvo balsuoti, kaip ir aš, — dabar atgaili savo nuodėmes.

Man krūtinę suspaudžia. Ar buvo padoru ir protinga iš mano pusės eiti ir balsuoti, kai visas miestas, nežiūrint baisaus lietaus, demonstratyviai pasipuošęs tautinėmis vėliavomis? Tiesa, pasinaudojau tik dešimta dalimi savo teisių, balsavau tik už vieną kandidatą, bet ar todėl gali mano kaltė būti mažesnė?

Viešpaties Dievo ir Vytauto Didžiojo prašau, kad dovanotų. Vytautas, mažas būdamas ir išsekęs tėvą Kęstutį į karą prieš kryžiuočius, matė, kai šie krikščionybės išnaudotojai 1362 metais sudegino Kauną. Milžiniško gaisro pašvaistėje iškėlęs kardą į dangų, prisiekė jis atkeršyti kryžiuočiams. Ties Žalgiriu 1410 metais išpildė Vytautas savo pažadą, visiškai sumušdamas padegėlius ir plėšikautojus. Ką aš galėčiau padaryti? Nieko, tik nužemintai maldauti, kad man dovanotų.

Nusistatau grįžti atgal namon aplinkiniu keliu, autobusu per visą Senąjį miestą, paskum Laisvės alėja ir Vytauto prospektu iki geležinkelio stoties. Pamatysiu, kaip Kaunas reaguoja.

Autobuse tik koks trečdalis keleivių. Kiek tik lietus leidžia, matyt laisvai į visas puses.

Žmonėse nemažai buvo girdėt nusiskundimų, kartais juodu akmeniu užgulusius Lietuvą. Jei iš tiesų taip, ir ne be pagrindo, kad žydai visur sveikino raudonikius,

tai būtų labai neprotinga iš jų pusės. Lietuviai **nebuvo** ligi šiol užsikrėtę antisemitizmu, priešingai. Nuo Vytauto Didžiojo laikų žiūrėjo į juos, kaip į beprotiško šovinizmo aukas, ir Vytauto pavyzdžiu padėjo jiems kur ir kiek tik galėjo. Bet kiek tik mano akys mato, išilgai važiuojamose gatvėse ir skersgatviuose, niekur nepastebiu raudonų, bolševikinių vėliavų. O lietuviškų, tautinių daug. Tai mane pradžiugina.

Naujajame Kaune, Laisvės alėjoj, raudonos vėliavos kabo tik nuo rekvizuotų namų. Ir nuo tų valdiškų, greta tautinės, kur komunistai jau spėjo įsitvirtinti. Ties balsavimo biurais ir čia jokios kamšaties; nei ateinančių nei išeinančių. Tik pasunkėję, įdubę transparantai, raudonai raini ir dryži nuo lietaus, parodo, kur tų biurų reikėtų jieškoti. Na, ir ties įėjimu nuplyšę, nusilupę plakatai ir dar vakar išdidžiai rėkusios afišos.

Nuo geležinkelio stoties pasuku pėsčias per geležinkelio tiltą į Augštąją Fredą. Koks dvejetas kilometrų slidžiu keliu vis augštyn. Sritis aplink stotį ir palei geležinkelį, — tai Kauno pramonės centras, su metalo, manufaktūros ir medžio apdirbimo fabrikais. Ir darbininkų kvartalais. Ir čia būta visų sienų ir tvorų, gal čia visų pirmiausiai, nulipdyta Maskvos stiliaus afišomis ir plakatais su kandidatų atvaizdais. Dabar, po visos dienos lietaus, žinoma, tik liekanos. Arčiau įsižiūriu. Oi ne, ne tik lietaus! Aiškiai matyt žmonių rankų darbo pėdsakai. Turbūt nakties metu visur rūpestingai nuplėšyta, lietus dabar tik liekanas plauna. Nejau Kauno darbininkai ne geriau saugojo Markso ir Lenino tikybos žodžius? O gal darbininkų pačių pasidarbuota? Lyg triumfuojančiam patvirtinimui visur ties namais ir namukais kabo tautinės vėliavos, su lietaus išryškintomis spalvomis, — geltona, žalia, raudona.

Vėliau vakare per radiją girdžiu, kad nežiūrint smar-

kaus lietaus, visam krašte balsuota nepaprastai gyvai. Žmonės, girdi, stačiai brido per lietų. Matyt, mane matė kas brendant.

Dar vėliau, dešimtą valandą, radijas praneša, kad vyriausybė nutarė rinkimus pratęsti vienai dienai. Nežiūrint, kad balsavusių skaičius kaikur pasiekęs net šimto nuošimčių, vyriausybė panorėjusi kiekvienam. balsavimo teisę turinčiam, suteikti galimybę atlikti savo augštą pilietinę pareigą.

Lietuvos Aidas, ir Lietuvos žinios, jau suspėtos subolševikinti, nušvinta pirmadienį stambiomis, juodomis antraštelėmis. Atsisaukiminio pobūdžio. Nors balsavimas, esą, prašokęs visus lūkesčius ir apskaičiavimus, vis dėlto neturi krašte likti nei vieno žmogaus neįmetusio urnon savo balso: “Jei kas neatliktų tos savaimės aiškios pareigos, gaus atitinkamai suprasti, kad skaitomas liaudies priešu”. Ar galėjo dar kam likti abejonių, kaip vakar tikrumoj buvo balsuota? Todėl prireikta šiandien ištraukti pačius žiauriausius grasinimus.

Nežiūrint nepaprastai aiškios oficiozų kalbos, lyja ir šiandien, rinkimų pratęstą dieną. Beveik nei kiek nemažiau, kaip vakar. Įstaigose, biuruose ne rinkimai diskutuojami, o kalbama apie tai, kas naktį iš ketvirtadienio į penktadienį buvo suimtas. Iš lūpų į lūpas eina daktaro Bistro, krikščionių demokratų vado vardas, advokato Toliušio, valstiečių liaudininkų pirminko, daktaro Domo Cesevičiaus, tautininkų vado. Nauji vardai aikštėn iškyla. Atpasakojamos dramatiškos, širdį veriančios scenos, vyrus atplėšiant nuo žmonos ir vaikų. Raudonojo Kryžiaus Valdyboje sužinau, kad net Jonas Navakas paimtas iš karo ligoninės psichiatrinio skyriaus. Gydytojų įrodinėjimai ir protestai nieko negelbėjo.

Antradienį, liepos 16-tą, oficialiai pranešama, kad 97 nuošimčiai balsavimo teisę turėjusių sudėjo savo balsus į liaudies seimo rinkimines urnas. Entuziazmas ir pareigos pajautimas buvo, laikraščių matyt in spiruotais komentarais, toks didelis, toks nepaprastas, kad jokios gamtos kliūtys nieko nereiškę, Tapat vakarą visdélto nusiskundžia man vienas augštas, rinkiminėj akcijoje dalyvavęs komunistas, kad balsavusių skaičius nepasiekė ir 50 nuošimčių. Kiek iki penkiasdešimties trūko, mano smalsumo spaudžiamas, niekaip nepanorėjo prisipažinti.

Vilniaus balsas ir Vilniaus subolševikinti laikraščiai paskelbė Vilniaus rinkiminio apskrities balsavimo statistiką. Moderuotų, vakarietišų pažiūrų demokratas, Jonas Paškevičius, surinko daugiausiai, 127.000 balsų. Kitų, giminingų pažiūrų kandidatų gautų balsų skaičius svyravo tarp 90.000 ir 70.000. Joks komunistinėse simpatijose įtartas kandidatas negavo daugiau balsų kaip 30.000. Gi komunistų vadas Vilniuje, Berel Latvys Friedmann, surinko tik 11.000 balsų. Pasirodo, kad viskas išėjo atvirkščiai nei laukta. Todėl jau ateinančią dieną vyriausioji rinkimų komisija pranešė, kad Vilniaus spaudos paskelbti rinkiminiai duomenys neatitinka tikrų. Kokie gi buvo "tikri", ji niekados nepaskelbė. Nepaskelbta ir jokių kitų apskričių rinkiminių duomenų. Jie, aišku, vertė rausti iš nusivylimo ir sarmatos.

Vilniškės spaudos paskelbta statistika įdomi ir kitais atžvilgiais. Ji sugriauna oficialų tvirtinimą, kad balsavusiųjų skaičius Lietuvoje siekė 97 nuošimčių. Vilniaus rinkiminis apskritis turi 600.000 gyventojų, ir staiga pasirodo, kad tik 127.000 balsavo! Be abejo, ne visi gyventojai buvo sulaukę rinkiminio amžiaus, 21 metų, bet visdélto. Nepadėjo ir tai, kad Vilniaus krašte

buvo leista balsuoti ir ne Lietuvos piliečiams, po 1920 metų iš Lenkijos atsikėlusiams gyventojams.

Tvirtinimo pagrindas, kad Vilniaus apskrityje nebalsavo daugiau kaip 127.000 dedu Jono Paškevičiaus surinktų balsų skaičių. Jis pasirodė populiariausias kandidatas, todėl vargiai galima manyti, kad jo kortelę labai kas plėšė iš bendro kandidatų sąrašo. Ir Vilniaus apskričiai, kaip ir Kauno, buvo numatyta išrinkti dešimts seimo atstovų, ir čia kiekvienas balsuotojas gavo po tą pačią perforuotą kandidatų sąrašo juostą, ir plėšė ir metė lauk, kas jam nepatiko, akis dūrė. Todėl Berel Latvys Friedmann ir nukentėjo daugiausiai.

Vėliau sužinau iš augštų Vidaus Reikalų Ministerijos valdininkų ir laikurių Sovietų simpatikų, tarp jų Liūdo Giros, kad buvo atsitikimų daugelyje kitų rinkminių apskričių, kur komunistiniai kandidatai, ar per aiškūs bolševizmo pritarėjai nesurinko nei po keletą šimtų balsų. Kaip gi tada buvo galima tokius duomenis viešai skelbti? Ypatingai žinant, kad kiekvienas iš 69 išstatytų kandidatų turėjo būti išrinktas, —net jei už jį ir niekas nebalsuotų. Kaip netrukus pasirodė, kiekvienas jų ir buvo paskelbtas išrinktas, nežiūrint, po kiek balsų gavo, ir iš viso ar gavo ką.

Uždarius pirmadienį balsavimo patalpas, tuo jau pat nustojo ir lietus lyti. Dabar kasdien daugiausiai saulėta. Jei ir užteina koks debesis, tai nelyja tiek, kad per daug sutrukdytų nueiti darban ar sugrįžti namon.

Nors ir neįvyko joks stebuklas, žmonės vis dėlto pradeda tikėti, kad yra koks sąryšis tarp piktos valios žmonių užmačių ir gamtos reakcijos. Turi būti kokia augštesnė, visagalinti valia, kuri mato ir seka viską.

VIII

Nors svarbiausias mano darbo uždavinys yra Vilniuje ir nors nelabai mėgstu Kauno, turiu ir toliau daugiausiai likti čia. Vykti atostogų Švedijon, kol mano užsienio pasas sulaikytas, ir svajoti nėra ko.

Dar gerai, kad man nereikia gyventi pačiam Kaune, kad per gerus pažįstamus ir pas puikius žmones gavau kambarį Augštojoj Fredoj, gražioj vietoj, su grynu, sveiku oru. Tiesa, anksti rytą prikelia sovietiniai lėktuvai, pasikeldami iš netoli esančio karo aerodromo, bet ką padarysi, reikės pasistengti prie jų triukšmo priprasti.

Pakeliui darban ir iš darbo turiu praeiti pro karo geležinkelio stotį Aleksote. Prieš pirmąją didįjį karą tai buvo Kauno tvirtovės geležinkelio stotis. Nusitęsusi palei Nemuną, trijų kilometrų ilgio, su daugeliu bėgių ir visa eile po augštais medžiais paslėptų sandėlių pastatų. Mūsų Krašto Apsaugos Ministerija atstatė perkarą gerokai apdaužytą stotį, bet visų sandėlių negalėjo išnaudoti. Dalis buvo perleista Kelių Valdybai. Atėjusi raudonoji kariuomenė perėmė viską savo išimtinon žinion.

Benzinas ir kitos varomosios medžiagos sudaro šių dienų kariuomenės vieną pačių svarbiausių reikmenų, todėl bolševikai visų pirmiausiai atsivežė su savim ben-

zino ir panašių skysčių. Visus Aleksoto stoties sandėlius užkrovė jų statinaitėmis ir statinėmis. Maistas yra kitas daiktas, be kurio kariuomenė taip pat vargiai gali apseiti. Raudonieji atsivežė ir maisto. Bet kadangi jis mažiau svarbus, tai pastatytas antron eilėn, — atėjo vėliau. Bet tada buvo jau visos sandėlių patalpos užimtose. Oras birželio mėnesį ir liepos pirmąją pusę buvo gražus, teikė visišką pasitikėjimą. Todėl kareivių ir arklių maistas toje eilėje, kaip vagonai iš Sovietų gilumos atėdavo, buvo iškraunamas stačiai į betonines platformas ir tokion pat sauson žemėn. Išaugo piramidės presuoto šieno, medžių viršūnes siekiančios palaidų avių krūvos ir duonos miltų maišų kalnai ir kalneliai. Kol saulė ištikimai švietė, avižos spindėjo kaip auksas ir viliojo viso Kauno ir apylinkių žvirblius. Sukrauti balti miltų maišai taip pat neblogai atrodė, nors atvažiuojančių ir išvažiuojančių lokomotyvų suodžiai kasdien vis daugiau reiškesi maišų paviršiuje savo skirtinga spalva. Dabar, po keturių dienų lietaus, vaizdas nebėr toks patrauklus. Šieno piramidės ir avių krūvos, apsemtos vandens klaučių, pasunkusios, pakrypusios. Miltų maišai išsipūtę, pradėjo rūgti, kaikurie jau sprogo. Iš jų varva, teka tirštas skystimas. Pašarą ir miltus brežentais ar kuo kitu apdengti, matyt, nei nepagalvota. Ir kur galėjo kas pagalvoti, kai sandėlių ir šių rezervų sargybai neparūpinta jokios pastogės, nei palapinių, nieko. Mačiau, kaip raudoniukai, lietui pilant, sukaite, peršlapę, kalė sau lindynes iš lentų, nusipirktų kaimyninėje lentpjūvėje.

Matydamas, kaip bolševikai elgiasi su vertėmis, ir jų mastu nemenkomis, pagalvoju apie anądien parašytus Lietuvos Aido žodžius: “Artėjimas į Sovietų Sąjungą padės mums greičiau pasiekti jos augštą kultūrinį lygį”.

Kaikas ir pačių Lietuvos komunistų pradeda supras-

ti, kad mūsų respublikos santykiai su Sovietų Sąjunga neturėtų būti per daug artimi ir glaudūs. Tiesa, jų ne-
daug, bet vis dėlto dar pasitaiko ir nenustojusių galvoti
komunistų.

Prieš pat rinkimus atėjo pas mane pasišnekėti du
komunistai, vienas liaudininkas ir vienas socialdemok-
ratas. Visi keturi drauge. Visi jie buvo išstatyti kandi-
datais į seimo rinkimus ir neabejojo, kad bus išrinkti.
Todėl jau iš anksto jautė didelę atsakomybę ir prieš
save ir prieš tautą. Jie norėjo išgirsti mano nuomonę,
net gauti patarimų. Nei vieno jų nieku neįtariau, bet
atvirai atsakiau, kad dirbdamas neutralų humanita-
rinį darbą drauge su Raudonuoju Kryžium, nenorė-
čiau ir neturėčiau kištis politikon. Jie buvo užsispyrę.
Nurodinėjo, kad mano būta užsieniuose, matyta plates-
nio pasaulio, valstybinis darbas dirbta ir panašiai. Pa-
veikė mane tuo argumentu, kad jie neturėjo į ką kreip-
tis: visi žymesni valstybės ir politikos vyrai buvo —
susodinti kalėjiman.

Paprašęs leisti pagalvoti, sustačiau jiems šešių punk-
tų promemorią. Sąlyga, kad niekur jos nedemonstruo-
tų, o tik įsidėtų jos pagrindus galvon, sava galva veiktų.

Visų pirmiausiai: Seimo nariai jokia būdu negali
pamiršti ar atsisakyti nuo 1918 metų vasario 16-tos Lie-
tuvos nepriklausomybės atstatymo ir paskelbimo akto.
Jei geriausi Lietuvos sūnūs, atsakomybę ir pareigą
prieš tautą jaučią lietuviai, vokiečių okupacijos metu
ryžosi tokiam žygiui, tai juo lengviau šiuo metu, esant
draugiškuose santykiuose su Sovietų Sąjunga, to akto
padarinius apginti, nepriklausomybę išsaugoti.

Reikėtų duoti Sovietų politikams suprasti, kad jie ne-
gali lietuvių tautos amžiais gintų nepriklausomybės tei-
sių sumindžioti, patys tas teises dokumentaliai ir pa-
kartotinai mums pripažinę. Tauta, turėjusi ilgą didy-

bės gadynę- garsiais žygiais ir veiksmais įamžintą praeitį, niekadęs nepamirš, kad ji yra buvusi nepriklausoma, ir ji galvoja ir jaučia savarankiškai.

Lietuvos respublikos ir Sovietų Sąjungos santykiai turi būti išimtinai grindžiami 1920 metų liepos 12-tos taikos sutartimi ir 1939 metų spalio 10-tos nepuolimo susitarimu.

Jei Kremlius reikalautų praplėsti nepuolimo paktą, vyriausybė ir seimas jokia būdu neturėtų eiti toliau, kaip iki formalios karo sąjungos pasirašymo. Kaip lygaus su lygiu.

Bet jei Sovietų Sąjunga verstų padaryti tokių nuolaidų, kurios vienaip ar kitaip siaurintų Lietuvos nepriklausomybę, reikėtų tokius reikalavimus, nematant galimybės jų atmesti, pavesti spręsti tautos plebiscitui. Žinoma, atitraukus iš krašto Sovietų karo jėgas ir patikrinus visas laisvo, visuotinio, slapto ir tiesioginio plebiscito sąlygas.

Šiandien sužinau, kad žymesnieji ir įtakingesnieji tarp naujai išrinktų seimo narių buvo susirinkę savi-tarpiai pasitarimui. Diskutuota įvairios galimybės ir pavojai. Didelė dauguma buvo aiškiai nusistačiusi visais būdais ginti Lietuvos nepriklausomybę. Taip, jau nujaučiama, kad Maskva nori paversti Lietuvą socialistine tarybine respublika intymioj unijoje su Sovietų Sąjunga, bet į visus tuos mėginimus bus stipriai reaguota; jie bus eliminuoti.

Abejoju kiek, kad būtų taip lengva. Jei Lietuvos spauda kasdien maitinama rojiniais pavaizdavimais iš įvairių Sovietų „respublikų“, tai vargiai tai daroma be tam tikrų išskaičiavimų. Įvairūs agentai, pačios Sovietų pasiuntinybės Kaune pasiūsti, zuja po kraštą, improvizuoja susirinkimus ir skelbia juose neva vienbalsiai priimtas rezoliucijas, reikalaujančias paversti

Lietuvą tarybine respublika artimoj sąjungoj su Sovietais. Valstybinis informacijų biuras verčia laikraščius dėti tas "rezoliucijas" po stambiomis, ryškiomis antraštėmis.

Tik valandai praėjus po naujienų iš seimo sluoksniu, pajuntu, kas ir dabar, naują seimą išrinkus, vis daugiau Lietuvoj ima vadžias į rankas. Dvi ašaromis paplūdusios lenkės įgriūva mano darbo kambarin Lietuvos Raudonojo Kryžiaus valdyboj. Jos žado negali atgauti, bet po truputį suprantu, kad tai dvi Lietuvoj internuotų karininkų žmonos. Jie buvo internuoti. Šiuo metu jie, drauge su daugiau kaip aštuoniais tūkstančiais, kitų vyrų pakeliui į Sovietų Sąjungos gilumą. Šiąnakt iš pasalų apsupė raudonieji mūsų karinių organų žinioje esančias internuotųjų lenkų stovyklas, sukrovė lenkus karius, kaip gyvulius, į savo keturkampius sunkvežimius ir išvažiavo rytų kryptimi. Kaikurių karininkų žmonos, gyvenusios stovyklų kaimynystėje, prašėsi, kad ir jas drauge paimtų. Kur tau! Į klausimus, kur jų vyrai gabenami vienur nieko neatsakyta, kitur paaiškinta, kad jos savu laiku sužinos apie tai iš Tarpautinio Raudonojo Kryžiaus. Pro ašaras klausia atėjusios lenkės, ar jos nesužinotų greičiau, jei Lietuvos Raudonasis Kryžius padarytų intervenciją. Raminu nesuraminamasias, kiek galiu, ir žadu daryti tai, kas bus galima. Iš nesenos patirties žinau, kad Sovietų karininkai laiko augštoj pagarboj Raudonąjį Kryžių ir jo ženklą, bet sužinoti ką iš bedugnės Sovietų gilumos, — tai visai kitas reikalas.

Po kelių minučių ateina žinia iš Raudonojo Kryžiaus kurorto Birštone, kad visi ten, mūsų tarnyboje dirbę, lenkai — kariai inžinieriai ir architektai taip pat bolševikų šiąnakt išvežti. Štai tau! Nei su Raudonuoju Kryžium nesiskaityta. Net nei neatsiklausta, atimant Rau-

donajam Kryžiui šiuo metu taip reikalingas specialistų jėgas, įkinkytas į seniai lauktos kroniškiems ligoniams sanatorijos statybą.

Skamblinu Užsienio Reikalų Ministerijai ir raginu padaryti pas atatinkamus Sovietų organus intervenciją.

— Tie specialistai, inžinieriai ir architektai buvo lenkai kariai ir kaip tokie internuoti pas mus, — atsako man Užsienio Reikalų Ministerijos generalinis sekretorius, komunistas Glovackis. — Kadangi Sov. Sąjunga atitraukė Lietuvon didesnes savo karo jėgas, tai ji turi teisę saugotis lenkų špionožo. Todėl jie buvo surinkti ir perkelti Sovietų Sąjungos gilumon.

— Ar mes patys nebūtumėm galėję perkelti juos į tokias vietas, kur jie mažiau kliudytų raudonajai kariuomenei ?

— Hm! — beveik girdžiu, kaip jis patrauko savo lietas pečiais.

Suprantu, kad tai, kas atsitiko, turės smarkiai paveikti mano pabėgėlių lenkų ir žydų nuotaiką Vilniuje. Prieš važiuodamas ten, dar pasiteirauju pas vidaus reikalų viceministerį, turintį pabėgėlių reikalus savo žinioje, ar tokie pat išvežimo pavojai negresia ir pabėgėliams. Jis mane patikina, kad absoliučiai ne, ir prašo, kad juos nuraminčiau.

Susitikęs popiet Woodersoną, klausiu, gal ir jis norėtų važiuoti drauge.

— Deja, šį kartą negaliu, esu užimtas. Mrs. Strong yra atvykus Kaunan. Ar esi girdėjęs apie ją?

Galbūt, bet tikrai neprisimenu. Wooderson papasakoja, kad ji yra amerikietė komunistė ir žurnalistė, daugiausiai gyvenanti ir veikianti Maskvoj, labai geruose santykiuose su draugu Stalinu.

— Oho! — išsprunka man.

— Gal norėtum susipažint su ja? Šiandien pat, kad ir netrukus.

Laiko nelabai daug turiu. Iš kitos pusės, ar gali būti koks malonumas susitikti amerikietį komunistą, ir dar moteriškos lyties? Komunizmas, tai vyrų amatas, žmonių be nervų, rupios psichinės sudėties, šaltakraujiškų apskaičiavimų ir šėtoniškų gudravimų, jei jau iš viso yra koks amatas.

— Ji pilna įdomių idėjų ir originalių samprotavimų,
— pasakoja Wooderson, laukdamas mano atsakymo.

— Pamačius mane širyt pusryčiaujant Lietuvos viešbučio restorane, tuojau priėjo ir, dar nepasisveikinus, tarė įkaitusi entuziazmu: “Tik pagalvok, kokia laiminga lietuvių tauta turi dabar jaustis!” — “Laiminga, kodėl” visiškai nustebau, nors jos galvojimo ir pažiūrų staigmenos ir nebuvo man svetimos. “Tauta, gavusi saulėtai didžiojo Stalino globą, negali įsivaizduoti didesnės laimės”, tęsė ji su tokiu pat įkarščiu, akimis spindėdama. “Per dvidešimts metų laukė ir nesulaukė lietuvių tauta šios nuostabios, stebuklingos dienos!!” Prašiau ją sėstis, paklausiau, ar ji žino ką apie Kaune ir visam krašte dažnėjančius ir vis gausesnius suėmimus. “Bet juk bolševikai dabar nežudo žmonių!” ramino ji mane entuziastiškai. “Pastaraisiais laikais jie smarkiai pakeitė savo metodus. Tie metodai dabar visai kitoki, nei buvo prieš keletą metų!” džiūgavo Mrs. Strong. “Žmonės, kurie vienaip ar kitaip atsistoja komunizmui skersai kelio, dabar tik iškeliami kur nors kitur, bet jų bolševikai nebešauda ir nebesmaugia, oi ne.” — “Ar tai geriau? Koks gali būti malonumas lietuviams inteligentams, lietuviams patriotams, savo krašto mylėtojams, jei juos ištremis Sibiran ar Kazakstanan?” klausiu. “Juk tai bus nepakeliamos kančios visam gyvenimui, baisiau už pačią mirtį”. — “Sveiki ir stiprūs žmo-

nės nežus niekur pasaulyje”, tikino mane ši sveika, pilnakraujė, stambios sudėties moteris. “Visi tie gyventojų perkėlimai, kurie, reikia laukti, vyks platesniu ir didesniu mastu, prives pagaliau prie visiško ir puikaus rasių susimaišymo Sovietų Sąjungoj. Padės pagrinda naujai, tarybinei žmonių rasei. Ar tokia, komunistiškai maišyta ir iškristalizuota rasė, neverta didesnių aukų? Iš mūsų ir visų kitų pusės?” klausė ji manęs tuo pačiu, liepsnojančiu entuziazmu.

Nors mandagumas reikalauja būti mandagiam iš toli atkeliavusių ir entuziastingų svečių atžvilgiu, bet aš sakau stačiai ir aiškiai draugui James, kad nei matyt, nei girdėt apie Mrs. Strong visiškai nenoriu.

Kaip pavertam žemėlapyje, mano akyse atsistoja įvairios Sovietų Sąjungos tautos. Kalmukai, čiuvašai, mordvinai, samojedai, kirgizai, totoriai. Tarp šių tautų ir pusiau laukinių tautelių dabar išsklaidomi ir išbirstomi iš Ukrainos, Galicijos, Volinijos ir Baltgudijos ištremti lenkai inteligentai ir šiaip susipratę žmonės. Nepasigailėta ir lietuvių Sovietų Sąjungos pusėje likusiose lietuviškose srityse ir nespėjusių laiku pabėgti. Koks likimas laukia visų, prieš seimo rinkimus suimtųjų, ir dabar toliau suimamųjų?

— Nemanyk, kad man būtų malonu vedžioti Mrs. Strong po miestą ir padėti jai užmegsti pažintis su žymesniais komunistais, daugumoj kalėjiman susodintais lietuviais, — teisinasi Wooderson. Tikėju, kad padėsi nešti našta.

Papasakoju jam apie savo susitikimą su Maksimu Gorkiu Petrograde 1915 metų gruodžio mėnesį. Buvo numatyta, kad gvildensimi Baltijos tautų ir Rusijos rašytojų — demokratų kultūrinio bendradarbiavimo galimybes, bet tuojau pat mūsų abiejų mestasi politikon. Gorkij apgailestavo, kad pasauliniam karui įsiliepsno-

jus, lietuviai, latviai ir estai, lygiai kaip ir lenkai, persiėmė separatistinėmis tendencijomis.

“Jūs, didelės Rusijos vakarų pakraščio tautos, esat mums labai reikalingos”, tikino jis. “Jūs visi laikotės kitokios, pozitivesnės gyvenimo filosofijos. Esat pastovesnio ir drauge švelnesnio būdo, esat vienu žodžiu — europiečiai. Mūsų, rusų, siela gal žmoniška ir šviesi, bet mūsų rankos, mūsų kumštys apžėlusios šeriais. Rusui neįmanu ką meiliai paglostyti, jis gali tik sugniaužti ir pasmaugti. Jūs, baltiečiai ir lenkai, užuot nusigrįžę, turėtumėt arčiau į mus prieiti, turėtumėt pasistengti mus pataisyti.”

Nors tada buvau dar jaunas, bet kartais man drąsos nestigdavo. Aš paklausiau:

“Ar nėr pavojaus, kad mes nustosim visko, ir gyvybės, pirmiau nei nupešiosim visus šerius nuo rusų rankų?”

Gorkij buvo ilgokai gyvenęs Europoj, nemenkai apvarkėjęs, todėl nustebusiu žvilgsniu į mane žvilgterėjęs, pastebėjo minkštai ir švelniai:

“Aš suprantu jūsų abejones ir net baimą.”

— Dėkui! — sako Wooderson. Dabar žinosiu ką Mrs. Strong, tai naujos, bolševikinės žmonių rasės entuziastei, pasakyti.

Atsiskirdami, kaip ir anksčiau, jaučiam, kad kai kitą kartą susitiksim, bus vėl kas nauja, nelaukta atsitikę.

Vilnius, liepos 17-tą.

Apraminęs, kiek galėjau, ir vieno ir kito pabėgėlių komiteto narius, lipu Tauro kalnu į Vingį, savo vilnišką butelį. Kad pats daugiau apimčiau, buvau popiet nu-

ėjęs pasižiūrėti operetės. Artistai vaidino ir dainavo lyg nebūtų kaip reikia išsimiegoję, bet vis dėlto man ir kitiems žiūrovams sudarė šokią tokią pramogą.

Vakar vakare, prieš išvažiuojant iš Kauno, aplankė mane vienas specialiai iš Vilniaus pasiųstas žmogus. Norėta mane perspėti, kad ten nevažiuočiau. Vienas lietuvis pabėgėlis, priimtas mūsų, dabar NKVD diriguojamon, saugumo policijon, matė mano pavardę suminti numatytųjų sąrašė. Jam pagailo manęs, ir jis pats asmeniškai painformavo apie tai mano šeimėninkus Vilniuje. Taigi, rodos, neturėčiau ko abejoti.

Bet kuo nusidėjau vilniškiams, ar iš viso dabartiniams Lietuvos saugumo organams? Kas galėjo mane įtarti? Juk politiniam gyvenime jau seniai nebedalyvauju. Dirbu, kiek išgaliu, siaurą, neutralų šalpos darbą, dolerius ir anglų svarus Lietuvos bankan traukiu, prie valstybinio izdo pablogėjusios padėties pagerinimo prisidedu.

Juk NKVD savo metodų išvystyme tiek toli dar ne nuėjo, kad galėtų žmonių mintis atspėti?

Kas čia dabar supras naujų krašto valdovų, tikrų ar įsivaizduotų, sumetimus ir apskaičiavimus!

Prieš liaudies seimo rinkimus suimtieji, daug kam net viešai duotais pažadais, šiuo metu jau visi turėjo būti paleisti. Bet kur ten! Suėmimai tęsiami, spartesniu ir platesniu mastu. Vakar Vilniuje suimta visa eilė naujų žmonių, žymių lietuvių, lenkų ir žydų. Rinkimų reikalams rekvizuoti privatūs automobiliai dar negražinti. Jie dabar naudojami suėmimams vykdyti. Šiomis dienomis naujai rekvizuotas dar didesnis skaičius automobilių. Iš manęs paimtas mano prašmatnus, tarnybinis Mercedes-Benz. Pažįstami matė jį vėlai naktį važinėjant po miestą ir sustojant tai šen tai ten. Ko gero, gali kurią naktį atvažiuoti ir sustoti ties mano adre-

su, ir Raudonojo Kryžiaus automobiliu išvežti mane nežinomam likimui.

Atkėlęs vartelius, susimąstęs, einu gerai pažįstamo, žiemą stiprokai iššalusio, sodo taku toliau. Staiga tamsoj pastebiu visą profesoriaus šeimą sėdinčią ties priėngiu baltoj sodo sofoje. Kas atsitiko? Taip vėlai, vienuoliką valandą.

Visi vienu metu pašoksta ir skubina į mane. Visi vienu metu:

— Kaip mes Tamstos laukėm!

— O, Viešpatie!

— Tamstą suims šiąnakt!

— Augštas, juodai apsvilkęs žmogus vėl čia buvo atėjęs. Tik prieš valandą. Įspėjo, kad šiąnakt atvažiuos Tamstos suimti.

Raminu, sakau, kad man negresia jokie pavojai. Nieku nenusipelniau, kad mane suimtų. Bet kur čia išsigandusius žmones įtikinsi! Gal dėl manęs mano gerieji šeimnininkai ir netiek bijo, bet kaip žmogus gali būti ramus, kai jau kelinta naktis iš eilės žmonės visur suimami ir išvežami?

Profesorius negali nustovėti vietoje, lekia ir dairo pro vartelius į visas puses. Jo žmona ir dukterys pabulios. Nežino stačiai, ką daryti, kur dėti rankas.

— Kokią dešimtį žingsnių dešinėn ir kokią dešimtį žingsnių kairėn nuo mūsų vartų stovi civiliai apsirengę vyrai, du ir du, — praneša sugrįžęs, pridusęs profesorius.

— Tamsta negali šiąnakt nakvot pas mus. Saugok, Dieve, jokių būdų! — Pusiau maldauja mano šeimnininkė. — Jei Tamsta pats nebijai rizikos, neturi teisės rizikuoti savo šeimos laime ir ramybe.

Matau, kaip ji dreba iš baimės ir susijaudinimo.

Šiaip — tokia drąsi, rami, šaltakraujė moteriškė. Kas jai pasidarė?

Tik profesoriaus šeimai nuraminti, noriu atsisveikint ir grįžt atgal.

— Bet kaip gali eiti, kai Tamstai kelias užtvertas?

— klausia niekados logikos nenustojanti Olė.

Ji eina tylomis į vartus, norėdama patikrinti tėvo žinias. Grįžta taip pat tyliai.

— Kitoj pusėj vartų nėra jokio žmogaus. Nei gyvos dvasios visoj gatvėj. Tėveliui pasivaidino.

— Greit pradės vaidintis mums visiems! — Profesorius skerečioja rankomis. Ne tik naktį, bet ir dienos metu.

Bet kur man nakvoti?

Niekas negali patarti. Nei aš pats. Eiti jieškoti nakvynės kur viešbutyje visdélto nedrįstu.

Atrodo, kad Olė surado išeitį. Bet ji pasiteiraus anksčiau, ar ten, kur ji mano, galės mane priimti. Ar bus vietos.

Olė dingsta. Grįžta po keliolikos minučių.

— Bus galima.

Pasiėmęs, kas reikalingiausia, seku tamsoj paskui Olę. Kreivomis gatvelėmis, užkampiais. Ateinam žemam, juodoj kiemo tamsoj paslėptam namelin. Mane įleidžia sena palinkusi moterėlė. Nurodo vietą valgomajam, trumpoj baroko sofoj su augšta atrama. Iš atsargumo nežiebia šviesos. Turėsiu pasistengti susirast kaip nors tamsoje.

Paprašius, kad Panelė Švenčiausia mane saugotų, moterėlė išeina ir priveria paskui save duris.

Žema, angšta, — šilta ir trošku kambarėlyje. Kaip nesistengiu patogiau susirangyti sofoje, vistiek guliu augštai ir galva ir kojomis.

Jaučiu, kad esu visai ramus. Tik kodėl tvinksi mano

smilkiniai ir širdis tunksi tiek, kad vargiai galiu išgirsti sienos laikrodį? Nors jis taukši sekundes vienodai ir kietai. Nejau mane apima koks psichozas? Užsikrečia juo žmonės, vienas nuo kito, kaip ir kokia kita epidemija?

Turiu užmigti. Neprotinga galvoti apie tai, kas neduoda miego.

Neima miegas. Širdis tunksi, nenurimsta. Prieš akis aiškiai, ryškiai iškyla presuoto šieno piramidės. Gir-džiu, matau žvirblius, apspitusius milžiniškas, permirkusias avižų krūvas. Matau: Mrs. Strong stovi ties šuntančiu avižų kalneliu, aiškina Woodersonui entuzias-tiškai, kad tokios avižos daug sveikiau karui ruošia-miems arkliams. Nejau jis to nežinojo? O iš miltų, sa-vaite išstovėjusių lietingam ore, galima kareiviams iškepti gardžiausią duoną .

Bet pasišnekėjimas su Maksimu Gorkiu — tai ne ha-lucinacija. Prisimenu, lyg tai būtų buvę vakar. Tavo pageidavimai išsipildo, mielas Gorkij. Mes visi grįžtam atgal bendron, milžiniškon tėvynėn. Geresnėn, nei storžievių ir nemokšų carų. Niekur nėra žmogus toks laisvas . . Tavo ir tavo bendraminčių svajotas sapnas — įvykęs faktas. Mes artėjame visi, visa širdimi ir siela . .

Man blaiveja galvoj ir mintyse. Sustoju ties Mende-lio paveldėjimo teorija. Kas pasidarys dominantu, pa-vyzdžiui, mūsų ir kirgizų Kazakstane proteguojamam mišinyje? Juoda spalva daros visados dominuojanti. Kaip maišant rašalą į vandenį. Tik šešioliktoji, retai aštuntoji kartoj, gali kiek viršun prasimušti šviesi, pas-kandinta spalva, Mes lietuviai, latviai, estai ir lenkai sutirpsim, kaip cukrus sūrioje ir milžiniškoje rusų jūroje. Vietoj prašvietę ir sušvelninę rusus ir kitas pusiau, ar ir visai mongoliškas, Sovietų Sąjungos tautas ir tau-

teles, patys sutamsėsime ir sušiurkštėsime. Ir mums išaugs šeriai ant rankų. Ir sieloje. Dings mūsų švelnios, lyriškos dainos, užges mūsų spindinti, nuostabi kalba. Išnyks, kaip šešėliai, mūsų humaniškos, vakarietiškos kultūros tradicijos, mūsų senovės papročiai. Gyvena nuo neatmenamų laikų šiam Dievo palaimintam krašte, jautėm kraujuje, kalboje ir dainoje krašto gamtą, švelnų vėją, ramų ežerų bangavimą, upių čiurlenimą, malonios ir gaivios saulės spindesį. Mes buvom neišjungiamai savo krašto gamtoje, ir ji mumyse. Dabar kelia, iškels mus iš čia šeriuotos rankos, šeriais apaugusios dvasios. Pamiš mus kitos kultūringos tautos, patys save pamiršim .

Piktos haliucinacijos vėl mane apnyksta.

Vaivorykštės, viena, dvi, keturios, daug, kyla, plečias, ryškėja. Spalvas keičia, tamsoj išnyksta. Tiltai triukšmingai griūva, žemė namus suryja. Virš visko išauga, išsikeroja milžiniškai lapuotos, violetinės spalvos piktžolės. Iš jų išsineria pasauly neregėti, nematyti ilgakakliai, sparnuoti žvėrys, pabaisos. . . .

Po truputį, su savim kovodamas, prakaituodamas, priverčiu save kiek apsimti. Turbūt ir užmiegu...

Nubundu. Aiškiai girdžiu šunį lojant. Tai mano šeiminko. profesoriaus šuva Ajaksas. Turbūt, esu netoli, kad šuva iš profesoriaus sodo labai gerai čia girdėt. Jokios abejonės: saugumo policija manęs ten jieško.

O, kaip šuva loja! Jis niršta, kam svetimi žmonės taip vėlai atėjo, nakties ramybę ardo.

Guliu ir įsiklausau į šunies tai puolantį, tai atopakaliu atšokanti lodėsį. Niekaip nenutyla, įtūžta, įsiunta, matyt, į nenaudėlių kojas kimba. Man daros skaudu, kad nieku nedėtiems, geriems šeiminkams sudariau nemalonumų. O jei, neradę ko jieškoję, paimtų profesorių ir išvežtų vietoj manęs! . . .

Turbūt, kartais užmiegu ir vėl nubundu. Dabar girdžiu aiškiai, lyg tai būtų visai netoli, kaip kažkas dejuoja, stena nuo nepakeliamų kančių. Protarpiais išsi-veržia pro suspaustas lūpas pagelbos šauksmai. Atsi-sėdu sofoje, arčiau įsiklausau. Tai matematikos profe-sorius, mano šeimnininkas. Jį muša ir kankina, kam ne-pasako, kur aš pasislėpiaiu. . .

Jieškau kojomis aslos. Einu, tegul mane suima. . . O kokia vėsi, kokia gaivinanti asla! Sėdžiu taip, basomis kojomis liesdamas aslą, minutę po minutės ir tik gė-riuos. Naktis visai rami, tyli. Lygus, vienodas sieninio laikrodžio taksėjimas tamsoje tik dar labiau padidina tylą.

Dabar suprantu, kad visa kita, ką girdėjau, tai buvo tik mano galvos skausmas. Užsislėpęs neramumas žmo-gaus, gavusio išpūdį, kad jį kas medžioja. Kaip kiškį.

Gulu atgal. . . .

Septintą valandą visai nubundu. Nežinau, ar daug miegojau, jaučiu tik: krūtinė plečias iš pasitenkini-mo, kad naktis praėjo, kad saulė šviečia iš giedro Vil-niaus dangaus. Pro pravertą langą girdėt: linsmai čirš-kia ant telefono vielų sutūpusios kregždės, zimbia šir-šės, laipiodamos palangėje sužydusiomis rožėmis, jų saldų, švelnų kvapą skeidžia. Jaučiu, visu kūnu jau-čiu, kaip gera, kaip neišpasakytai smagu, kad žmogus esi laisvas, gali kvėpuot laisvai, gėrėtis paukščių čiulbe-siu ir gerti sveiką, skaidrų gėlių kvapą.

Lyg didelį žmogaus meilės darbą padariusi, pasako-ja man senutė, patenkinta, rankas į žiurstą šluostyda-ma, kad aš šiąnakt buvau ne vienas jos svečias. Tame pat valgomajam, štai, ten, kampe ant otomano, miegojo vienas lietuvis majoras. Jis miega čia kasnakt jau visa savaitė. Bet jis keliasi anksti, penktą valandą ryto. Gre-timam kambaryje miegojo vyresnysis policininkas ir

vienas lenkas redaktorius. Redaktorius miegojo čia antrą naktį.

Netrukus matau kiemo grindiniu ateinantį mano šeimininką, profesorių, žvalus, šviesus, patenkintas. Jau iš tolo pasakoja, kad niekas naktį manęs nejieškojo. Bet jie visi namie sumigo tik pradėdant aušti.

— Daugelio kalbos apie gresiančius suėmimus, — ar nebus tik įsivaizdavimas? — sakau profesoriui, kai grįžtame namon.

— Nebūk toks įsitikinęs, — mano jis. Vilniškė saugumo policija, matyt, gavo iš NKVD kitą, skubesnį uždavinį. Iš kitos pusės, ji ne visados turi paprotį ateiti tada, kai jos daugiausiai lauki. Rytais, kai atsikeli, man pačiam atrodo, kad visa, ką žmogus prieš dieną iš kitų girdėjai ar pats susidarei įspūdį, tai tik blogų nervų, pakrikusios vaidentuvės išdava. Bet dienos metu vėl tiek neginčijamų faktų ir patvirtintų žinių prisirenka, kad vos tik ateina vakaras, ir jauties iš naujo, lyg būtum koks girios žvėris, iš visų pusių medžiojamas ir gaudomas. O vis dėlto žinai, kad esi savam krašte, savo teisėtojų žemėj ir niekam blogo nesi padaręs. . .

Nežinau, ar tik mano taip blogai miegota, ar ir visi kiti mieste vaikščioja neišsimiegoję. Kur eini, atrodo tokie išsiblaškę, apniūkę, lyg kimštus šaligatviais, nors gatvės visur pustuščios. Ne taip, visai ne taip, kaip balandžio, gegužės mėnesiais ir birželio pradžioj. Niekur jokių autobusų, jokių automobilių nei iš Kauno, nei iš Marijampolės, nei iš Šiaulių, nei nuo Zarasų. Jokių ekskursijų, jokių turistų. “Krautuvėse, jei būtų kas, galėtumėm parduoti kaip ir anksčiau”, atsako krautuvinkininkai, jei paklausi kur užėjęs. “Bet koks malonumas pardavinėti bolševikams? Rytoj, kaip ir pernai rudenį, jie pradės viską graibstyti be užmokesčio.”

Su kuo arčiau neišsišnekėtum, visų mintys tik sukaliogias aplink Kazakstaną, kaip atrodo, lietuvių ir lenkų augštuomenei skiriamą tremties karalystę. Visi stengias, kur tik galima, surinkti daugiau žinių apie Kazakstaną: jo geografinę padėtį, darbą koncentracijos stovyklose ir mitybos sąlygas. Kai iš ten po dviejų mėnesių ateina Vilniun kokia žinia, kokia atvirutė, jos turinys netrukus, po kelių valandų, pasklysta po visą miestą. Šiandien savo vilniškiam darbo biure pats savo akimis skaičiau tokią atvirutę, pasiųstą vienos lenkės gydytojos savo vyrui advokatui Vilniuje. Drauge su vyresniu sūnum studentu buvo ji pernai spalio mėnesį „iškeldinta“ Kazakstanan. Ji rašo: „Mus abu pristatė ganyti ir kirpti avis. Gaunam dienas po du rublius atlyginimo. Kiaušinis kaštuoja vieną rublį, kilogramas juodos duonos — šešis rublius. Prisiųsk mums rūbų, muilo ir kibirą vandeniui pasisemti“. Ją ir sūnų suėmė ir ištremė tik todėl, kad NKVD niekaip negalėjo sugauti naktimis besislapstančio vyro. Dabar jis turi slapstyti iš naujo. Netiki, kad jį suėmę, drauge su kitais, čia Vilniuje likusiais, vaikais nusiųstų kaip tik pas žmoną ir sūnų.

Antrą naktį, visos profesoriaus šeimos patariamasi dėl didesnio atsargumo, einu nakvoti kitur. Pas vieną vilnietį - ukrainiečių komunistą, kuris, žinau, nepamiršo man savo dėkingumo. Pernai rudenį, kai jis neturėjo iš ko gyventi ir jo motina sunkiai sirgo, aš jam parūpinau tarnybą. Jis ir jo pasveikusi motina priima mane dabar iškėstomis rankomis ir paruošia man minkštą, patogų patalą, čia jaučiuos saugiau. Didesnę nakties dalį žaibuoja ir perkūnas dunda, švaistosi, bet tai niekai, tai maloni muzika, palyginus su vakarykštės nakties klaikiais pergyvenimais.

Pavakary, po dviejų, vis dėlto nei šiokių nei tokių Vil-

niaus nakčių, grįžtu Kaunan ir Augštojon Fredon. Jau daugiau įsitikinęs, kad mano geri vilniškiai draugai ir pažįstami perdaug, gal net be reikalo dėl manęs nugąstavo. Pajutęs jaukią, raminančią aplinkos ir savo gražaus kambario tylą, nusprendžiu eiti anksti gulti. Tegul sau lyja ir griaudžia, jei lis ir griaus, po įtempimo ir neramumo dienų reikia man gerai išsimiegoti.

Keliant abi kojas lovon, įeina šeimininkas ir praneša, kad mane kviečia prie telefono.

— Ar tai tu, Baly? Kaip smagu, jau keliolika dienų nematytas ir negirdėtas! — Nudžiungu, kaip žmogus dabar nudžiungi, išgirdęs dar laisvą ir sveiką žmogų.

Tik Balio Sruogos balsas visai ne toks, kaip būdavo paprastai, bet didele rimtimi šaltas:

— Tu turi dingti, išnykti! Ar supranti ?

— Na, kas dabar čia ?

— Dink tuojau pat, nelauk nei akimirkos!

Padėjo vamzdelį.

Suprantu, kad čia turi būti visai rimta. Balys paprastai visados esti gerai informuotas, turi gerų asmeniskų santykių su kaikuriais dabartinės vyriausybės nariais.

Bet kur man dingti? . Tikrai, ne juokais, ne dėl kokių atsitiktinių haliucinacijų pradedu jaustis, kaip koks genamas ir gaudomas, laukinis Dievo padaras.

Į ką man Kaune kreiptis? Negi į tuos, kurie mane perspėja. Kiti geri pažįstami, jei dar nesuimti, gali bet kurią naktį išgirsti Sniečkaus policijos beldėsi į duris. Eiti miškan kur, nusukus galvą lietui ir perkūnui? Miškai pilni raudonosios kariuomenės, nerandančios pakankamai pastogės.

Eisiu stačiai į tą naujai išrinktą seimo narį komunistą, neseniai pas mane atsilankiusį su kitais trimis savo kolegomis. Aš patariau tada prašomas, ką galėjau,

gal jis man dabar ką patars. Tegul bent savomis akimis pamato, kur viskas krypsta, kuo viskas gresia baigtis, Lietuvai nepriklausomybės nustojus.

Jonas M., komunistas ir liaudies seimo narys, nemažai nustemba, pamatęs mane pas save, su nedidele valizėle rankose ir susirūpinimu veide. Jis tikrai nuoširdžiai nori man padėti, matau iš visko, bet nedrįsta savoį pastogėj duoti man nakvynės. Pataria kreiptis į jo gerą pažįstamą Žaliajam kalne, vieno viešbučio Laisvės alėjoje šveicorių. Šveicorius, pajutęs gerus laikus, įsteigė pas save namie privatų viešbutėlį. Tiesa, jis nepigus, jo kainos augštesnės už miesto centro viešbučius, po 20 litų nuo miegamos vietos ir nakties, bet pas jį tikrai saugu. Jonas M. prašo nebijoti, jis garantuoja.

Išeinant, net neklausiamas, pats man pabrėžia:

— Jei laisva tauta mus išrinko, suteikė mums pilną savo pasitikėjimą, tai mūsų pareiga žiūrėti, kad jos neapviltumėm. Laisva tauta negali išsižadėti savos nepriklausomybės, neišsižadės jos ir Lietuva. Taip galvoja mūsų dauguma, galiu tikrai pasakyti 50 iš 69 seimo narių. Kiti galvoja panašiai, nors nieko nesako. Nori anksčiau išgirsti, ką Maskva pasakys.

Šie metalo fabriko meisterio žodžiai mane nuramina. Pasakyti tvirtu, dvasios ir lietuvių širdies įsitikinimu. Lipant į žaliąjį kalną, jie dar skamba mano ausyse, kaip geras stiprus metalo liedinys.

Sumokėjęs šveicoriaus žmonai 20 litų ir įkopus į naujo, trijų aukštų mūrinio namo palėpę, jaučiu, kad žmogus po truputį gali priprasti prie daug ko. Ką reiškia, jei čia smarkiai kvepia kalkėmis, pilna dulkių ir vyrai knarkia geležinėse lovose, nusišukę vienas nuo kito? Geležinės lovos, Kaune kaltos, solidžios, šiaudų prikimštas šieninkas dar neperdaug sugulėtas, grynas oras gausiai skverbias pro palėpės plyšius. Tokio vieš-

bučio Kazakstane ir už pusę mėnesinio atyginimo niekur nesurasį.

Neblogai išsimiegojęs, dar didesnės drąsos įgavęs, einu iš pat ryto žemės ūkio Ministerijon. Aplankysiu jos šiuo metu, kaip jau žinau, stipriausią žmogų ir iš po-žemių paleistos Lietuvos komunistų partijos įtakingiausią moterį. Įtakingiausią ne tik kaip seimo narį ir moterį. Saitai pagalvojęs, suprantu: esu atsidūręs tokion būklėn, kad nieko kita nebelieka mėginti, kaip ryžtumas ir nieko nežiūrinti drąsa.

Kurjeris praneša tuojaus pat:

— Ponia direktorius priima Tamstą.

Ponia direktorius ne visai atrodo, kaip komunistė. Neblogai išaugus, subrendusio amžiaus, inteligentiško veido. Iš daug ko tokia lietuviška. Galėtų papuošti betkurią kultūringą įstaigą, ar ir “buržujinę” šeimą. Sakau jai tiesiai:

— Jei norit būtinai mane suimti, tai štai esu čia, pas Tamstą. Skambink direktoriui Sniečkui.

— Dienos metu nieko pas mus nesuiminėja — Ji atšlyja kiek, pusiau, inteligentiškai špyterėja.

— Gal man pačiam nueit?

— Ne, nenorėčiau patarti. Bet sakyk, kodėl nori Tamstą suimti?

— Kaip galiu žinoti?

— Tiesa, mūsų partijoj iš kuklumo ar kitais sumetimais nesigiriama, jei randama reikalo ką izoliuoti.

Ponia direktorius susimąsto, galvoja, į mane žvilgterėja, pirštais į stalą pabarškina. Paskui sako:

— Tamsta esi juk mūsų rašytojas, dirbi Raudonojo Kryžiaus šalpos darbą. Gal nori, kad aš kaikur skambterčiau ?

— Kaip tik tuo reikalu ir atėjau čia pas Tamstą.

— Turbūt, kad gerai padarei. — Matau, kad mano

kreipimąsi priėmė kaip komplimentą. — Būk geras, palik akimirksniui mane vieną.

Po trejetos minučių kviečia mane atgal.

— Tamstai nebereikės bijoti. Tęsk toliau savo naudingą darbą.

Kaunas, liepos 20-tą.

Vėl vaikštau didžiausiam nervų įtempime. Ši kartą ne dėl savęs, žinau, jaučiu, kad už mano pečių turiu įtakingą, patikimą atramą. Šiandien, šią valandą, tarp devintos ir vienuoliktos valandos ryto, nulemiamas Lietuvos likimas. Naujai išrinkti seimo nariai turėjo vakar savo pusiau privatų posėdį, šiandien gi— pusiau oficialų. Šiandien bus aptarta ir priimta rytdienos seimo iškilmingo atidarymo dienotvarkė ir jo darbų, bei uždavinių programa. Rytoj nebebus kada diskutuoti, nes posėdis bus transliuojamas per radiją. Tik tai, kas dabar, šią valandą bus nutarta, perskaitys prieš mikrofoną.

Tuoj po vakarykščio posėdžio buvau apie viską painformuotas. Kaip ir anksčiau, taip ir vakar du trečdaliai viso seimo narių aiškiai pasisakė už pilną, visišką Lietuvos nepriklausomybę. Ši dauguma yra nusistačiusi nei kiek nesusvyruoti, nors ir kažin kas atsitiktų. Gauta žinių, kad tokio pat tvirto nusistatymo laikosi ir latvių seimo dauguma. Kaip blogas, nors nereikšmingas, ženklas skaitoma tai, jog taip vadinamieji Maskvai ištikimi seimo nariai į vakarykštį posėdį neatsilankė. Drauge su Kremliaus emisarais jie buvo susirinkę atskiram posėdžiui. Armėnas Dekanozov dar buvo Kaune. Vaikščiodamas ant Molotovo pavardžio, jis stengiasi neišleisti iš savo rankų jokių čionykščių siūlų. Jis disponuoja NKVD jėgomis ir skaitlingais raudonosios kariuome-

nės daliniais; jo priemonės ir dispozicijos, jei Krekliui taip prireiktų, gali nemažai sverti. Seimo dauguma tai žino. Tik niekas netiki, kad Kreklius teisėtų Lietuvos atstovų vieningos, kompaktiškos valios akivaizdoje mėgintų griebtis prievartos, smurto.

Yra ir kitų nekokių ženklų, drumsčiančių tendencijas į optimizmą. Suėmimai neretėja, anksčiau suimtieji vis nepaleidžiami. Buvęs ministeris pirmininkas Antanas Merkys mėgino per Rygą išskristi Švedijon. Buvo sulaikytas Rygoj, dabar sėdi namų arešte Kaune. Kalėjimai tiek perpildyti, kad jam nesurasta laisvo atskiros celės, o sodinti jį bendron kameron su kitais kaliniais dar nepanorėta. Buvęs užsienio reikalų ministeris Juozas Urbšys ir jo žmona sulaikyti. Jam pasiūlė tarnybą Maskvoje. Be abejo, suprato jis, ką tokia tarnyba tikrumoje reiškė, bet buvo priverstas pasiūlymą priimti. Aišku, nenorėta, kad jis pasiliktų Kaune ir seimo nariams duotų kokių patarimų.

Lietuvos Aidas jau pakeitė ir vardą, ne tik kailį. Dabar jis vadinsis Darbo Lietuva. Buvo stačiai priverstas pakeisti vardą: niekas daugiau nebenorėjo jo skaityti. Kaip seksis jam toliau, jau dabar aišku: žmonės praminė jam tikrą vardą, Vergijos Lietuva.

Darbo Lietuva ir kiti subolševikinti laikraščiai jau kelinta diena spausdina po gabalą Stalino konstitucijos, "Saulės konstitucijos", kaip ji vadinama.

Toj konstitucijoj netrūksta skambiai barškančių, pablizgintų žodžių. Ten kalbama, kaip ir padoriose konstitucijose, apie piliečių laisvę ir brolybę, žodžio, spaudos ir susirinkimų laisvę garantuojama. Net pripažįstama piliečių asmens, buto ir laiškų paslapties neliečiamybė. Netiktai piliečiams laiduojama privačios nuosavybės teisė. Naujos valstybės priimamos nariais į Sovietų Sąjungos šeimą tik jų laisva valia ir neabejotinu pagei-

davimu. Sovietinės Sąjungos nariai turi lygiai tokią pat laisvę ir teisę iš jos pasitraukti.

Gretimai su Stalino konstitucijos skelbimu, Darbo Lietuvoj paskelbtas įdomus liaudies vyriausybės potvarkis. Juo vyriausybė pasisavina teisę susiaurinti Lietuvos piliečių žodžio, spaudos, susirinkimų, susirašinėjimo, net judėjimo ir radijo klausymo laisvę. Kaip eilinis krašto pilietis turi suprasti ir išsiaiškinti šiuos prieštaraujančius pareiškimus?

Stalino konstitucijoj yra ir praktiškų nuostatų. Paragrafas 14-tas turi, pavyzdžiui, pagrindinės, realistinės reikšmės.. Jame nusakoma visa tai, kas yra bendra Sovietų Sąjungą sudarančioms tarybinėms respublikoms ir kas išimtinai priklauso centralinei vyriausybei arba liaudies komisarų aukščiausiajai tarybai Maskvoje. Bendrais reikalais skaitomi: užsienio politika, sąjungos vidaus saugumas, švietimas, apsauga, teisėtumas, biudžetas, finansai, prekyba bei pramonė, žemės ir gamtos turtų nuosavybė, susisiekimas, prekybos laivynas, paštas, telegrafas ir telefonas. Pavienės respublikos gali, tiesa, turėti savo atskirą konsituciją, bet ji turi būti artimai pritaikinta prie visos sąjungos konstitucijos nuostatų. Vienintelė apčiuopiama teisė, paliekama pavienėms respublikoms, tai naudojimas savo tautinės kalbos mokyklose ir kituose viešuose reikaluose. Kiekviena respublika turi ir savo atskirą vyriausybę, bet kas gi tikrumoje yra tokia vyriausybė? Maskvos, centralinės vyriausybės, įsakymų ir patvarkymų vertimo bei atlikimo biuras, daugiau nieko.

Todėl Stalino skardinės saulės konstitucijos vertime ir spausdinime mūsų spaudoje iki šios dienos toliau nenueita, kaip iki 13-to paragrafo. Pats svarbiausias, viską nusakantis keturioliktasis paliktas pirmadieniui, liepos 24-ai. Nekantri, visais savo nervais virpanti Lie-

tuvos visuomenė bus supažindinta su jo turiniu tik po to, kai rytoj, liepos 21-ąją, Lietuvos likimo nulėmimas, viena ar kita kryptimi, bus jau įvykęs faktas.

Sunku tvirti dėl nuolatos, be jokio atlaidžio didėjančio įtempimo. Kokio darbo žmogus nesiimtum, viskas krinta iš rankų. Visi Raudonojo Kryžiaus valdyboje sako vienu balsu:

— Ne, šiandien žmogus nieko dirbt negali.

Kiekvienas, nuo augščiausio valdininko iki jauniausio raštininko, sėdi savo kėdėse tik kad reikia sėdėti. Gali kas ateiti, gali telefonas suskambinti. Niekas šiandien neateina, niekas telefonais neskambina. Atrodo, kad lubos, nejučiom, pamažu, orą po savim slėgdamos, slenka visiems ant galvos. Niekas akimis nemato, tik jaučia.

Nebegaliu vietoj išsėdėti. Sviedžiu viską. Eisiu pasivaikščiosiu.

Gatvės netuščios, ne. Visur pilna įvairios raudonosios kariuomenės, daugiau, nei paprastai NKVD kareivių

— grupėmis po tris, po tris. Su užnertais ir priešakin atkištais durtuvais. Pasitaiko ir mūsų žmonių, tokių pat, kaip aš. Matyt, dėl tos pat priežasties. Visi išblyškę, nors dabar pats geriausias laikas saule nudegti. Laisvės alėjoj susitikę, pažįstami linkterėja galva vienas kitam iš tolo, arba ir visai be nieko praeina. Juk niekas nežino, kas seka juos iš užpakalio, ir kaip seklys vienokį ar kitokį skrybėlės pakėlimą galėtų sau išaiškinti.

Bet reta sutikt tokį pažįstamą. Jei jų neizoliavo rūpestinga NKVD ranka, tai jie laikos pasislėpę kur kaimė, — jei jau nepabėgo užsienin. Manoma, kad jau šimtai, gal tūkstančiai valdininkų, karininkų, kunigų, stambesnių ūkininkų ir kitų bus išsigelbėję per “žaliąją sieną.” Mūsų vakarų siena jau kelinta savaitė saugoma ne mūsų pasienio policijos, o specialiai žmonių gaudyme

išmitrintų NKVD jėgų. Vis dėlto daugeliui pasiseka laisvėn prasiskverbti.

Žydams nėra kur bėgti. Kelias Vokietijon jiems aklinai uždarytas. Norint pasiekti Palestiną, Turkiją ar Olandijos Indiją, kur žydus priima, reikia važiuoti per Sovietų Sąjungą.

— Vienintelis laisvas kelias mums, tai pas tėvelį Abraomą, — sako man vienas pažįstamas žydelis pirklys.

Nors proletarinėje žydų jaunuomenėje ir dažniau pasitaiko užsikrėtusių bolševizmo bacilomis, nei panašios padėties lietuviškoje, bet šių dienų permainos ir žydų visuomenę veikia ne mažiau tragiškai, kaip ir lietuvių. Pavieniais atvejais gal net stipriau. Išėjimas iš proto ir savižudybės pasirodė tarp jų dažnesnės. O kas bus, jei užeis turto nacionalizacijos dienos?

Žmonės slankioja gatvėmis, lyg vaikščiotų po kapines. Oi ne: kapinėse viešpatauja amžina tylą ir didingą rimtis. Ten vargiai kas atsilanko, kas neturėtų reikalo. Ten nesiskverbiam ramybės ardytojai, čia gi pilna dardančių ir brazdančių tankų ir sunkvežimių, čia pilna nekviestų, be mažiausio reikalo atsibaladojusių svetimų, ginkluotų vyrų su, anot Maksimo Gorkio žodžių, šeriais apaugusiomis kumštimis.

Gal kokia gera žinia manęs laukia Raudonojo Kryžiaus valdyboj? Gal be reikalo skęstu juodose mintyse?

Skubinu atgal, paskutinės vilties žiežirbos nušviestas.

— Jau kelis kartus Tamstai skambino, — man praneša.

Tuoju skambinu tam iš keturių grupės, seimo nariui su kuriuo palaikau artimesnius santykius.

— Aš laikiu Tamstos, — sako jis man.

Iš jo balso nieko negaliu atspėti, žmonės jau priprato šnekėtis telefonu be niuansų, be akcentavimo.

Po kelių minučių susitinku jį jo darbo biure.

Jo išvaizda sako man, kad galėčiau ir nieko neklausti. Toks visados vikrus ir žvalus seimo narys atrodo gero-kai pasenęs. Nors nelabai vyresnis už mane. Eina į ma-ne palinkęs, palaidai nukabusiomis rankomis. Tamsiai geltoni, tankūs plaukai susivėlę, nesišukavęs. Matyt, jau kelinta valanda neturėjo kada apie tai pagalvoti. Kakta lyg patinus, žvilgsnis paklydęs, niekur nesuranda ats-paros taško. Gal buvo susikibęs su kuo ? Išvargęs, kaip po baisiausių savo gyvenimo rungtynių.

— Kas atsitiko, tai stačiai negirdėta! — Susigraibo kėdę palei sieną ir sunkiai atsisėda.

Turiu ir aš sėstis.

Jis pasakoja, pristigdamas žodžių, su pertraukomis:

— Prieš posėdį, apie devintą valandą, suėjo salėn Maskvai ištikimi komunistai. Seimo mažuma. Jie ne-buvo vakar mūsų susirinkime, tai manėm, kad gal ne-ateis ir šiandien. Jie priskaito, man atrodo, penkiolika vyrų. Salėn suėję, pasiskirstė į visas puses, išsimaišė tarp mūsų. Daugumoj, prieš posėdį, dar stovinėjančių. Vienas komunistų partijos valdybos narys, priėjęs prie manęs ir žiūrėdamas man tiesiai į akis, sako kietu, ge-ležiniu balsu: ***“Gerai įsidėmėk štai ką: Kas drįs balsuo-ti prieš susijungimą su Sovietų Sąjunga, tas atsakys ne tik savo ir savo šeimos, bet ir visos Lietuvos inte-ligentijos galva!”***

Patylėjęs kiek, prislėgtas seimo narys nusišluosto karštą prakaitą ir tęsia toliau:

— Tą pat pasakė ir kiti komunistai, visiems kitiems seimo nariams, kiekvienam atskirai. Didelė dauguma spontaniškai pasuke į duris, norėdama viską mesti ir išeiti. Pasigirdo kitas, komunistų partijos generalinio

sekretoriaus geležinis balsas: "Niekas neturi teisės apeisti salę, kol nebus priimta rydienes iškilmingo seimo atidarymo dienotvarkė." Aš ir kiti paprašėm balso. Pakilo tas pat balsas, dar kietesnių tonu: "Nejau, draugai, nesuprantat, apie ką eina reikalas? ***Pasipils kraujas, jei kas drįs prieštarauti!***"

Pasirodo, krauju grasinta naujiems seimo nariams jau anksčiau. Nekartą. Dabar visi pajuto, kad buvo pagrasinta jokių abejonių nepaliekančiu rimtumu. Sovietų Sąjunga jau turėjo Lietuvą užgniaužusi savo rankose. Jai daugiau nieko kito nereikėjo, kaip tik parodyti pasauliui, kad lietuvių tauta pati išsižada savo nepriklausomybės. Jei kas iš seimo narių pasipriešintų, imtų apgavystę aikštėn kelti, juk visa komedija nuo pradžios iki galo būtų sugadinta.

Per kelias valandas susenęs seimo narys giliai atsidūsta:

— Jei mes tik vieni už tos komedijos sugriovimą savo galva atsakytumėm, būtų dar pelnyta. Kvailai, lengvabūdiškai leidom save įverti, kur nereikia. Ne, dėl mūsų užsispyrimo, pasipriešinimo turėtų nukentėti visa Lietuvos inteligentija, tai mes neabejojame. Ne tik jie, gal ir visa tauta. Bolševikai nieko nepasigailėtų.

Kaip sukaustytas klausaus.

— Posėdžio metu sėdėjom visi, kaip supančioti, rūsin suvaryti vergai. Komunistinė mažuma su savo valdyba viską tvarkė. Ji sprendė, ką sakau sprendė: kartojo tai kas iš anksto, iš augščiau ir toliau buvo kito kieno padiktuota. Paskaitė, kas rytoj bus išrinktas į seimo prezidiumą, kas į kokias seimo komisijas. Rytdienos dienotvarkė bus tik keturių punktų: iškilmingas seimo atidarymas ir prezidiumo rinkimas, vyriausybės siūlymas sujungti Lietuvos Respubliką su Sovietų Sąjunga, nauja žemės reforma ir bankų bei kapitalisti-

nių įmonių nacionalizacija. Jei suspėsime rytoj visa tai išklausti ir rankos pakėlimu viskam pritarti, tai galima bus pasakyti, kad liaudies seimas per vieną dieną atliko visus sau skirtus uždavinius. . ,

Abu randam, kad nėra kas daugiau pridurti. Atsisveikinam paskutinį kartą dar bent formaliai laisvojo Lietuvos.

Vakare Augštojon Fredon atsilankęs James Wooderson papildo, ką jau anksčiau žinojau.

Tekstas kalboms, kurios bus rytojaus seime, Valsybės teatre, pasakytos prieš mikrofoną, atsiųstos lėktuvu iš Maskvos. Kad palengvintų darbą latviams ir estams, tas pat pasiųsta Rygon ir Tallinnan. Jei bus kokių skirtumų niuansuose, bus kalti Kauno, Rygos ir Tallinno vertėjai.

Atidarant seimą, įžanginį žodį pasakys laikinasis respublikos prezidentas Justas Paleckis. Jo sveikata pastaruoju laiku ėjo vis geryn, o prieš dvejetą dienų Maskvos gydytojai paskelbė jį esant visiškai pasveikusį.

— Justas Paleckis nustebins Lietuvos visuomenę ne tik, kad jis nusikratė proto pamišimo, — sako Wooderson. Jis pasirodys rytoj kaip tikras, subrendęs bolševikas.

— Kitais žodžiais, jis pasidarė visiškai nebepagydomas, — pastebiu.

— Su Lietuvos komunistais, ypatingai su kaikuriais žymesniaisiais, Maskvos raudonieji ponai turėjo vargo, — pasakoja Wooderson. Nevienas jų pasirodė esąs nemažas lokalinis patriotas, o tai didelis nusidėjimas pasaulinės revoliucijos apaštalo akyse. Komunistas turi būti švarus nuo vietos įtakų ir interesų, jam nevalia turėti savus įsitikinimus ar savą nuomonę. Lietuvos komunistai buvo grasinimais priversti nusilenkti partijos centro Maskvoje įsakymui.

Wooderson klausia pagaliau, ar aš turiu bilieta į ryt-dienos iškilmingą, visam kraštui transliuojamą spektaklį Valstybės teatre? Pats greitai susigriebia:

— Dovanok mano neapgalvotą klausimą! Aš pats kaip laikraštininkas, deja, būsiu priverstas ten nueiti. Kiekvienas amatas turi ne tik geras, bet ir nemalonus puses.

Liepos 21-mą.

Kitą kokią sekmadienį jau seniai būčiau kur miške ar paupyje, toliau nuo miesto. Šiandien sėdžiu užsidaręs kambaryje. Prisimenu motinos žodžius:

— Su savo nelaimėmis žmogus neina iš namų.

Jei mus Šeiniūnuose ištikdavo koks skaudesnis liūdesys laikydavomės viduj, ar bent be reikalo neidavom iš kiemo.

Šiandien visa lietuvių tauta didžiausiam liūdesyje. Laidojama jos laisvė, visi dvidešimties dviejų laimingų metų laimėjimai. Kas tragiškiausia: jos pačios sūnūs ir dukterys prisideda prie duobės kasimo ir užpylimo. Lietuva laidojama gyva.

Žodžiai stingsta lūpose, mintys nesuranda kelio.

Girdžiu šeiminką kalbantis su žmona: ar klausytis dvyliką valandą iš Valstybės teatro prasidedančios radijo transliacijos ar ne.

— Ir pradėk man tą baisią, nežmonišką komediją, kol dar žmonės bažnyčioje tebesimeldžia, Dievo šaukiasi! — stebisi šeiminkė.

Sutarta nesiklausyti, nusigrįžti.

Ar tai vėl ne koks dangaus ženklas? Keletą minučių prieš dvyliką, staiga sutemsta ir pasipilia lietūs, bal-sesnis už seimo rinkimų dienos lietų, žiūriu pro langą: medžiai linksta prie žemės, vėjas neša, drasko sulau-

žytas šakas, žaibai skrodžia debesis, tamsą. Matyt, kaip dideli ledai plaka žemę. Perkūnas trenkia po perkūno, —namų pamatai dreba, oras gaudžia.

— Kaip keista, kaip nepaprasta! — Atėjusi mano kambarin, šeimninė dairosi didelėmis akimis aplink, stebisi, nesupranta.

Visi dabar pas mane, ir vyras ir vaikai, žodžio netariam, tik dairomės, tik klausomės. Dangaus ar gamtos žaismas grandioziškas, nematytas, neišpasakytas. Žaismas šviesų, spalvų, garsų, jėgos. Tris valandas jis tęsiasi. Ir šiurpu ir pro baime pasigėrėjimu mus pripildo.

— Nežinau, ką sakyti, ir į ką tikėti... — pradeda James Wooderson, atėjęs šeštą valandą. Bijau, kad nepradėčiau tikėti į antgamtinės jėgas. Stačiai nežinau. . .

Dar niekad anksčiau negirdėjau jo taip kalbant, nemačiau taip mostykuojant rankomis.

— Ką pats būtum pasakęs, jei šiandien būtum buvęs Valstybės teatre? Seimo prezidiumo pirmininkas, buvęs kunigas, dabar komunistas Liudas Adomauskas, patriarkaline barzda pasipuošęs, kaip tik buvo beduodas iš anksto iškalną įžangos žodį laikinajam respublikos prezidentui Justui Paleckiui. Ir kaip tik tuo metu visi teatro rūmai susiūbuoja nuo ausis veriančio perkūno trenksmo, o akimirksnį vėliau, matyt, kaip ledų uždanga nusileidžia ties estradoje iškilmingai susėdusiu prezidiumu. Teatro parkete visur užviešpatauja visiška tyla. Keli tikri komunistai, net Mečys Gedvilas, persižegnoja. Prezidiumo pirmininkas Adomauskas ima ledus iš savo barzdos pešioti, o ministeris pirmininkas Vincas Krėve, dar mažesnis prie stalo pasidaręs, sužeria ledus ties savim į krūvele. Tai viskas sudaro tokią šiūšų, nepaprastą, kažin kaip ypatingai sukrečiantį įspūdį.

— Bet tai visdėlto, turbūt, nesutrukdė rūpestingai

nustatytos dienotvarkės vykdymo? — klausiu, jau nelabai į ką betikėdamas.

— Atrodytų keista: sutrukdė. Reikėjo pasitenkinti seimo prezidiumo rinkimais, na ir . . . nutarimu prašyti Maskvą, kad ji priimtų Lietuvą Sovietų Sąjungos rinktinėn šeimon. Kita dalis programos, kaip ir aną sekmadienį, atidėta rytdienai.

— Po pirmo išgąščio spektaklio rengėjai kiek ap-rimo, — tęsia Wooderson. Perkūno pramušta skylė ties estrada buvo užkimšta. Stengtasi vykdyti dienotvarkę. Bet daugelis seimo narių ir garbės svečių atrodė ir toliau nusimine, išsigandę, krūpterdavo ties kiekvienu nauju trenksmu ir keldavo akis į lubas. Gi trenksmai kartojos, perkūnas netolo. Paleckis buvo priverstas ir kartą ir kitą lukterti. O prie posakio, kad 1918 metų vasario 16-tos aktas buvo visai nereikalingas ir kad dvidešimt dveji Lietuvos nepriklausomybės metai sustabdė jos pažangą, reikėjo jam grįžti vis iš naujo ir iš naujo. Kyla klausimas, ką galvojo, ką jautė seimo nariai, o tarp jų ir komunistai, kai jie vieton plojimų Paleckio kalbai, girdėjo tik ausis veriančius perkūno trenksmus? Ar tik nepradėjo jie tikėt, kad senosios Lietuvos dievas Perkūnas staiga iškilo į padebesis, rūstumu užsidegęs?

— Jei apie viską, ką šiandien savomis akimis mačiau ir savomis ausimis girdėjau, galėčiau telegrafuoti Amerikon, niekas man ten nepatikėtų. Bet štai, ką reiktų įsidėmėti: Jei tai, kas šiandien atsitiko ir nėra niekas kita, kaip atsitiktinumo žaismas, vis dėlto gali išugdyti neįveikiamos, nekintančios jėgos kūrybingą tautinę legendą.

Dar ilgai sėdim prietemos tyloje, kiekvienas sau mąstydamas apie tai, kas nevisai galima suprasti ar išsiaiškinti.

IX

Dangus šiandien niūrus, pilkas. Joks medžio lapas nesukruta. Lietaus prisigėrę, jurginai pasunko, nulinko iki žemės. Kauno slėnyje fabrikų kaminų dūmai slenka patvoriais, Nemuno srovės paviršium. Ties vilos laiptais atsitūpusi rudai raina katė išžiūri tolyn be jokio susidomėjimo.

Gamta atrodo pavargusi. Gal jau ruduo ateina?

Dar iš tarnybos nepaleisti, lietuviai lakūnai kariai pasirodo šiandien Augštojoj Fredoj su savo dalinai reformuotomis uniformomis. Jų švarkų atlapuose įsiūtos ryškios aviečių spalvos mentės, paženklintos misinginėmis žvaigždėmis. Visa tai iš tolo režia akį, jokių būdu nesiderina su mūsų lakūnų juosvai mėlynomis uniformomis. Tos mūrininkų mentės, misinginėmis žvaigždėmis nusagstytos, — tai raudonosios kariuomenės požymis. Tik vakar nutarė „liaudies“ seimas prašytis į Sovietų Sąjungą, o jau šiandien mūsų kariai pasirodo su rusiškai pažymėtomis uniformomis. Net nepalaukta, ar Lietuva bus Maskvos priimta Sovietų Sąjungon ar ne. Naujas Lietuvos kariuomenės vadas, kažkoks B. žemaitis, nesenai iš Sovietų gilumos atskraidintas, matyt, nori parodyt, kad jis gerai žino, kuo viskas baigsis.

— Kaip jauties Tamsta reformuotoj uniformoj? — klausiu vieną lakūną majorą?

— Kaip paukštis su pakirptais sparnais. O gal tikriausiai: kaip paukštis paženklintas dingti.

— Nejau Tamsta nemanai, kad mūsų kariuomenė galės išsilaikyti, vienoj ar kitoj formoj ?

— Laikiniai, kelioms savaitėms. Kaip galės bolševikai pakęsti Lietuvos kariuomenę tuo metu, kai jie nepasitiki nei vienu lietuviu karininku, nei vienu lietuviu kareiviu? Mūs lėktuvai dieną ir naktį saugomi raudonųjų kareivių, mes nei iš tolo prie jų neprileidžiami. Mes esam nuginkluoti: visi ginklai iš mūsų atimti, net salioniniai šautuvėliai... Tuo tarpu dar pageidaujama, kad mes rodytumėms uniformuoti. Mat, būtų negudru vienu metu atimti visas iliuzijas mūsų tautai.

— Ar po vakarykščios dienos begali kas turėtų kokių iliuzijų?

— Žinoma, ne. Bet Maskva mano, kad mes dar nevisų nustojom.

Esu šįryt pavėlavęs. Todėl ateinu į laivą, žmones per Nemuną keliantį, vienui vienas. Algirdas, šešiolikos metų berniokas, sėdi susimąstęs ties savo irklais, manęs nepastebi. O gal jis tik taip sau akimis seka Nemuno srovę, šiandien tokią pilką ir sunkią, su dūmais susimaišiusią? Ties jo kojomis guli ir šlampa Darbo Lietuva.

Algirdas lanko gimnaziją, rudenį pereina šešton klasię. Tai stipriai išaugęs, raumeningas berniokas, tamsiai nudegęs nuo saulės ir vandens, bet su visai palšai išblukusiais plaukais. Atostogų metu jis pavaduoja tėvą, kuris tada imasi pelningesnio darbo vandenų susiėkime.

Algirdas ir aš esam jau neblogai pažįstami, bet išsileidžiam į pašnekesius tik tada, kai esam laive vieni. Jis gerai pažįsta Augštosios Fredos lakūnus ir Alek-

soto darbininkus su jų šeimomis, kasdien kilnodamas visus tai vienon, tai kiton Nemuno pusėn, bet šiandien jis, kaip ir kiekvienas lietuvis, numano, kad reikia būti atsargiam.

— Kodėl esi toks susimąstęs, Algirdai? — klausiu pasisveikindamas.

— O gal Tamsta nesi susimąstęs? Bet Tamsta gal jau anksčiau žinojai, kad nebėr jokios vilties.

— Ar tu, Algirdai, vis dar tikėjais?

Jis žvilgtėrėja į mane savo inteligentišku žvilgsniu, nieko neatsakydamas.

— Jie nebeleis gimnazijoj mokytis Lietuvos istorijos, — ištaria jis, išyręs laivą įstrižai pasroviui.

— Iš kur girdėjai?

— Mano draugas, vieno mūsų klasės mokytojo sūnus pasakojo.

— O, šitaip!

— Iki mokslo pradžios, rugpjūčio mėnesį, bus išleisti nauji vadovėliai. Juose bus dėstoma, kaip pasakojo mano draugas, tik klasių kovos istorija. — Ramiai, įgudusiomis rankomis vairuoja Algirdas tiesia linja ton vieton, kur man reikės išlipti. — Seni istorijos vadovėliai bus iš mūsų atimti, nors mes patys savais pinigais juos pirkomės.

Staiga man dar daugiau paaiškėja. Tik dabar visiškai supratau, kodėl bolševikai jau pernai rudenį, mūsų kariuomenės Vilniun įžygiavimo metu, iškraustė ir išvežė Wroblewskio bibliotekos lietuviškąją istorinę skyrių. Jie, be abejo, žinojo, kad grįš atgal, bet vis dėlto nenorėjo rizikuoti Lietuvos istorijos šaltinius palikti lietuvių rankose. Tie šaltiniai turėjo būti lietuvių tautai išplėšti nuo jos, "išgelbėti", Maskva, matyt, įsitikinusi, kad bus lengviau susidoroti su lietuvių tauta, kai ji mažiau žinos apie savo garsiąją praeitį.

— Aš paslėpiau savo Lietuvos istorijos vadovėlį, — pusiau kužda Algirdas. — Pasakysiu, jei klaus, kad skaitydavau jį kartais vienas, grįždamas per upę, ir kad jis vieną dieną iškrito man iš rankų vandenin.

— Gera! darai, Algirdai, — padrašinai jį.

— Manau, kad dauguma mūsų sugalvos ką pasiteisinti.

Šiandien čia prasideda nauja kova dėl Lietuvos laisvės atgavimo, — sakau pats sau. Pavergėjai imasi tų pačių priemonių, kaip ir carų laikais, nors kitais madnesniais motyvais. Iš pradžių pagrobimas Lietuvos istorijos ir graibstymas viso, kas primena mūsų praeitį, o paskum paseks šeriais apžėlusiomis rankomis naikinimas ir kitų mūsų tautinių savybių.

Algirdas pastebi, kad mano žvilgsnis sustojo ties jo kojomis mirkstančia, šeriuotos dvasios rašyta Darbo Lietuva.

— To šlamšto aš neperku. Man jį paliko vienas tekstilės fabriko darbininkas, nenorėjęs laikraščio su savim nešti. Darbininkus verčia, jei neprenumeruoti, tai bent kasdien pirkti komunistinius laikraščius. Aš permečiau akimis tik antraštes.

— Tu vis dėlto paėmei rankon tą laikraštį.

— Traukia kartais žvilgterėti, kokių juoką keliančių niekų jie prasimano. Štai matai Tamsta ten, pirmam puslapyje, šiandien atspausdinta riebiomis, didelėmis raidėmis: “Su vakarykščiu seimo nutarimu Stalino saulė patekėjo virš Lietuvos”. Kokia čia saulė, visas dangus, visa žemė kaip švinu aptraukti.

Patylėjęs, pagalvojęs kiek, priduria Algirdas:

— Tamsta, rodos, rašei kada, kad šiaurės Suomijoje ar šiaurės Švedijoje saulė rieda taip žemai, kad žmonės ten vaikščioja susilenkę. Kaip mes dabar čia vaik-

ščiosim? Ar nebūt buvę teisingiau, jei Darbo Lietuva būtų parašius: “Stalino saulė prislėgė Lietuvą”?

Jau anksčiau man Algirdas patiko. Kaip čia jam pasakius, kad šiandien jis man dar daugiau patinka? Gal pasakyti, kad būdamas toks inteligentiškas, stiprus ir atsparus, sugebės jis atkelti Stalino saulės svorį? Bet gal tai būtų perdaug pasakyta tokiam jaunam vyrui, kaip jis. Pasakau tik:

— Jei tokių, kaip tu, Algirdai, atsiras daug Lietuvoj, nėr ko bijoti dėl mūsų tėvynės ateities. Jūs ne tik galėsit atkelti tą baisiąją, švininę saulę, bet pamažu, laikui bėgant, ir sudaužyti ją į skeveldras.

Pasiekus krantą ir išlipant, Algirdas paspaudžia man ranką kaip suaugęs vyras, kaip toks, kuriuo galima pasitikėti.

Kadangi esu šiandien pavėlavęs, tai nei kiek ir nesisukubinu. Nors ir nesu perdaug šnekus, nepažįstamų žmonių paprastai neprakalbinu, bet šiandien daros sunku susilaikyti. Kai savaitę įtempimas ir įvykių išsivystymas susirito akmeniu krūtinėje, lūpos pačios atsiveria.

Sustoju ties darbininku su dideliais, žilais ūsais, drobine kepure ir cementu aptaškytais darbo rūbais. Jau kelinta diena, su betono mišinio kibiru rankoje, vaikščioja jis iš vietos vieton ir lopo uosto krantinę. Galima būtų pasakyti, kad nesam visai nepažįstami.

— Kaip laikais Tamsta šiandien? — klausiu, pakėlęs skrybėlę.

— Tamstą galėčiau to paties paklausti, — atsako, kiek prisilaikydamas, uosto taisytojas.

— O ką, gal padėtis atrodo dar neaiški?

— Tamstai gal taip, — žvilgterėja jis į mane. — Man — ne. Mūrijų ir taisau uosto krantines jau kelinti metai, tikiuos, neatims iš manęs to darbo ir toliau.

— Bet Tamstai, galbūt, bus geriau dabar?

— Man? — Jis išmeigia mentę betono mišinį. — Kodėl būtent man? Komisarų manęs nepaskirs — nesijaučiu nusipelnęs. Be to, aš bijau, kad ir mūsiškiai, lietuviai komisarai, neilgai galės džiaugtis. Juos pakeis burliokais. Aš štai tarnauju Susisiekimo Ministerijoj, Kelių Valdyboj. Jau keli lietuviai inžinieriai iš ten išmesti, ir kažinkur dingę. Jų vieton pasodinti burliokai. Tai dar tik pradžia.

— Laikraščiai rašo, kad darbininkai visur labai patenkinti.

— Ir tokių pasitaiko. Tokių, kurie ir anksčiau daugiau mėgo patinginiauti, gerti, pigiai pasilinksminėti. Dabar jie gali kasdien, kiek tik lenda, dovanai žiūrėti rusų filmų ir klausytis iš Rusijos privežtų artistų. Dabar tokiems šventės be galo ir be pradžios. Kol vasara ir šilta, kiauratraukis kelnėse juk neka kenkia. Be to, laikraščiai rašo, kad Sovietų Sąjungos darbininkas mėnesiui uždirba nuo 600 iki 1200 rublių. Bet kas iš to, kai ten paprasti batai kaštuoja apie 150 rublių, kilogramas sviesto — 30 rublių, jautienos — 15 rublių, — kiaulienos visai nėra, — darbo rūbai — 500 rublių ir lindynė vaikams ir sau mėn. — 300 rublių? Iš ko belieka žmogui gyventi?

— Iš kur visa tai žinai Tamsta?

— Mano sūnus neseniai grįžo iš vaišių kelionės po Sovietų Sąjungą. Anksčiau, prieš važiuodamas, jis buvo užsidegęs, nesukalbamas komunistas. Dabar kartoja patylom man ir savo motinai: “Po metų nepažinsim savo Lietuvos, čia liks vienas skurdas.” Bolševikai suėš ir išpirks viską už savo niekam vertus popiergalius. Jei dar nebus blogiau.

— Tamstos paties žodžiais atrodo, kad ir darbininkams nebus taip gerai, kaip laikas iš pradžios tikėjosi.

— Visus mus privarys prie elgetos lazdos. Jums galės būt blogiau. Jus gali greičiau areštuot ir išvežt Sibiran.

— Tamsta sakai tiesą.

— Arba stačiai paverst į bolševikus.

— Kokiu būdu?

— Nagi kaip Paleckį pavertė, žmonės visur šneka, kad jam bolševikai gydytojai išvirkštė, atsiprašant, užpakalin kažinkokios atsivežtos smarvės. Vienaip jis pasveiko, gi kitaip visai sukvailėjo.

— Ir man taip atrodo.

— Mano žmona sako, kad Paleckiui būtų buvę geriau, jei perkūnas vakar teatre būtų smogęs galvon. Bet Dievas jo nepasigailėjo. Gal todėl, kad ten scenoje sėdėjo ir barzdotas iškunigis, šventą arnotą, kaip žmonės sako. iškeitęs į bolševikiškus skarmalus ir kraujo žvaigždę. Be jų ten sėdėjo ir vienas mažiukas lietuvis profesorius, matyt, tik per savo žlibumą patekęs velnio rinkton draugijon. Tegul žmonės tiki, ką nori, bet aš sakau, kad dar gyvas Dievas Perkūnas. Jis vakar visiems tai parodė.

Tuos žodžius tardamas, atsitiesia uosto taisytojas visu savo ilgiu, pažvelgia vienon Nemuno krantų pusėn, paskui palengva kiton. Jis atrodo didingas, kaip iš akmens iškaltas. Paskui vėl kalba ties kiekvienu žodžiu sustodamas:

— Niekas nėra amžina. Prieš keletą metų štai šitos krantinės atrodė, lyg jos kažin kiek galėtų išstovėti. Bet jau po dviejų metų pasirodė paprastai akiai neįžiūrimi įtrūkimai. Po praeitos žiemos šalčių jie virto tikrais, prasižiojusiais plyšiais. Aš nemanau, kad Stalino betonas ar jo saulė būtų stipresni.

Susitikus tokius žmones, žodžiu su jais pasikeitus, vėl išsiliepsnoja gęstantis optimizmas, grįžta įsitikini-

mas, kad niekas neįveiks lietuvių tautos. Ar tai todėl žmonės šiandien, kur tik einu ir matau, susitikę vienas su kitu, stabterėja ir šnekas? Ne taip, kaip praeitą savaitę ir anksčiau. Gal nebetaip bijoma bolševikų? Gal manoma, kad jie, tiek padarę, blogiau nebegalės pasielgti? Man daros baugu dėl tokio neatsargumo.

Vėliau iš pažįstamų išgirstu, o taip pat ir iš viską stebinčio ir visko klausančio Woodersono, kad kaikur krašte, gavus žinią apie seimo nutarimą įsijungti Lietuvą Sovietų Sąjungon, smarkiai ir atvirai reaguota. Marijampolės kareivinėse internuotas devintas pulkas, giedodamas Lietuvos himną, įsiveržė miestą ir nudraskė, kur radęs, visas raudonas vėliavas. Vilniaus gyventojai susirinko ties Gedimino kalnu ir valandą po valandos giedojo tautos himną ir šventas giesmes. Ne vienoje vietoje žemaičiuose gyventojai, susirinkę ties dabartinės vyriausybės ir „liaudies“ seimo narių namais, išdaužė jų langus ir išvartė duris. Dar smarkiau reaguota Suvalkijoje. Ten apdaužytas ir aplamdytas ne vienas komunistų agentas.

— Popiet išėję Kauno laikraščiai rodo kitokią vaizdą. K. Valstybinio informacijų biuro pranešimais, nutarus susijungti su Sovietais, visame krašte užviešpatavęs stačiai nepaprastas, neaprašomas džiaugsmas. Vyriausybė ir seimo prezidiumas už to nutarimo pravedimą gavę nesuskaitomą gausybę padėkos telegramų. „Lietuvos nepriklausomybė buvo naudinga tik jos buržuojams ir kapitalistams“, rašo lietuvių kalba Maskvos universitetui laikraščiai. Darbo Lietuva paima augščiausią gaidą: „Lietuvos darbo žmonės visą laiką siekė susijungti iš naujo su Sovietų Sąjunga. Draugas Saulė-Stalinas, visų tautų tėvas ir globėjas, išgirdo pagaliau lietuvių liaudies troškimą ir priglaudė ją savo glėbin. Težino todėl ir kitos tautos, dar vargstančios po kapi-

talizmo ir buržuazijos jungu, kur jos turi kreipti savo žvilgsnius. Maskvon, viso pasaulio sostinėn ir į Staliną, visų tautų vadą ir gerą tėvą.”

Gatvėse pasitaiko darbininkų, kurie tikrai atrodo susijungimu patenkinti. Jie linguoja, sverduliuoja susikabinę po du, po tris, ne tik šaligatviais, bet kiek pakrikusi pusiausvyra leidžia — ir gatvės viduriu, garsiai šūkauja, graso kumštimis į praeivius, užkabinėja merginas, stabdo valdiškus automobilius. Jie tęsia savo džiaugsmo šventę, pradėtą jau ne vakar. Daugumoj tai po kraštą važinėję agitatoriai, praeitos savaitės pabaigoj gavę savo atlyginimą. Komunistinė spauda ir šiandien stengiasi juos pridrausti, nurodinėja, kad jie gerą bolševiko vardą stikliuke girdo. Pataria, vieton to, pirkti Lenino ir Stalino portretus. Tik, matyt, tie palaidagalviai, save pigiai pardavę, neskaito, kad Lenino ir Stalino portretai būtų kuo vertesni už šnapsą.

Trečiadienį, liepos 24-tą dieną numatyta suruošti Kaune dėkingumo manifestaciją dėl seimo nutarimo jungtis Sovietų Sąjungon. Su Lenino, Stalino, Molotovo ir Timošenkos portretais priekyje, demonstrantai, pagal nustatytą programą, defiliuos Laisvės alėja, pro ties Valstybės Teatru sukalta tribūną, iš kurios laikinasis respublikos prezidentas ir vyriausybė priims minios dėkingumą. Be to, bus įrengtos garbės vietos ir už prisijungimą balsavusiems liaudies seimo nariams. Leninas, Stalinas, Molotovas ir Timošenka numatyta kviesiti garbės prezidiuman. Žmonės jau tiek priprato prie tų maskolių spiritistinio dalyvavimo kiekviena proga, kad pradeda žiūrėti į juos, kaip į visur esančius gyvus padarus.

Vieta tribūnai ties Valstybės teatru parinkta sąmo-ningai. Krekliui surežisavus, Teatre buvo padarytas svarbus nutarimas, taigi ir pastatas turėjo dėl to įgau-

ti okultinės jėgos. Kaikas net spėja, kad niekam vykęs pastatas bus dėl tos pat priežasties paskelbtas liaudies šventenybe.

Oficiozas Darbo Lietuva, o vėliau ir Lietuvos žinios, jau nekartą skundės, kad Lietuvos buržuazija, kapitalistai ir net valdininkai, ignoruoja “darbininkų iniciatyva” ruošiamas manifestacijas. Užtat šiandien išleistas patvarkymas, kad trečiadienį visi būtinai dalyvautų dėkingumo manifestacijoje. Drauge painformuota, kad iš Maskvos specialiai atvyks Sovietų kino filmuotojai, todėl reikalinga, kad lietuvių tauta vieningai parodytų savo dėkausmą dėl susivienijimo su galingąja Sovietų Sąjunga.

Panašiais patvarkymais sudarytos profesinės sąjungos, kur jų anksčiau dar nebūta. Siuvėjų, gydytojų, laikraščių pardavėjų, batsiuvių, įvairių valdininkų ir tarnautojų grupių. Daugelis tokių sąjungų tuojau paskelbta kandidatuojančiomis komunistų partijon. Aš atsisakiau dėtis šalpos profesinės sąjungon. Pakaks, kad balsavau seimo rinkimuose.

Kaunas, liepos 24-tą.

Jau pirmadienį, užvakar, ministeris pirmininkas Vincas Krėvė pareiškė norą vykti vienam mėnesiui atostogų sveikatai pataisyti. Jis pavargo bevaidindamas tragikomediją, nebenorėjo daugiau rizikuoti jau iš anksčiau nekokia savo sveikata. Jam suteiktos atostogos. Juk toliau vargiai jis kaime ir bebuvo reikalingas. Kaip žinomas rašytojas, profesorius ir visų gerbiamas žmogus, atliko Kremliaus skirtą rolę ir dabar galėjo sau keliauti. Niekas neabejoja, kad jis pats iš pradžios tikėjo galėsiąs sunkiu metu būti naudingas savo kraštui.

Jo vieton paskrtas vidaus reikalų ministeris Mečys Gedvilas.

Jau sekmadienį Valstybės Teatre sėdėjo Krėvė estradoj ir žėrė ledus krūvelėn tik taip sau. Vyriausybės deklaraciją ir siūlymą dėtis Sovietų Sąjungon paskaitė ne jis, o Gedvilas, pratęs priiminėti Kremliaus direktyvas ir jas greitai atlikinėti. Kartais pavyksta jam jas įgyvendinti įtikinančiu žodžiu, bet jeigu ne— nepabijo jis dabar, kitų pavyzdžiu, pagrasinti ir kraujo praliejimu.

Savo antram posėdyje, liepos 22-ą, Seimas priėmė naują žemės reformos įstatymą. Pagrindinis nuostatas: visa žemė tampa valstybės nuosavybe. Kadangi Lietuvos Respublika dabar faktinai, o ryt, poryt ir formaliai bus skaitoma Sovietų Sąjungos dalimi, tai pagal Stalino konstitucijos 14-tą paragrafą. Lietuvos žemės ir kitais gamtos turtais disponuos viena centralinė vyriausybė Maskvoje. Kitais žodžiais, priimtąją žemės reforma Lietuva perleido nuosavybės teises kitam kraštui, svetimai vyriausybei. Nuo pat giliausios senovės privati žemės nuosavybė sudarė veną iš pačių vyriausių mūsų tautinės santvarkos pagrindų. Jos gynimas sudarė stiprų akstiną mūsų kovose ir su kryžuočiais ir su kalavijuočiais. Net unijos su Lenkija metu ta teisė buvo šventai išsaugota. Joks lenkas negaudavo teisės dirbti ar pirkti žemę Lietuvoje; prieidavo prie jos tik vedybų keliu, per žmoną lietuvaitę. Patys rusai skaitės su ta teise iki 1863 metų. Po tų metų sukilimo, jie konfiskavo sukilėlių ūkius ir išdalijo juos malšinime pasižymėjusiems. Be kraujo lašo, be nuostolių Lietuvą paėmė, bolševikai pasigrobė dabar visą žemę, visus ūkius.

Kitu tos pat žemės reformos nuostatu buvę savininkai gauna teisę ir toliau dirbti žemę. Kiek ilgam—nepa-

sakyma. Apie tai žino tik pati centrinė vyriausybė Maskvoje. Paliekamoje dirbimo teisėje yra žymių išimčių. Niekas negaus žemės dirbti daugiau, kaip trisdešimts hektarų, — dirbti efektingai. Kitais žodžiais, nevalia žemę išnuomoti ar samdyti ką ją dirbti. Reikės dirbti pačiam, savomis rankomis ir nagais. Be to: lengvai nustos teisės ūkininkauti kiekvienas, kas pateks liaudies priešų kategorijon. Arba jau anksčiau, nepriklausomybės metais juo buvo pasirodęs. Tokiais liaudies priešais skaitomi teisėjai, išdrįsę teisti Sovietų Sąjungos šnipus ir kitus slaptus agentus, kalėjimų direktoriai ir sargai, nepadėję nuteistiesiems pabėgti. Tikri komunistai ar komunizmui kuo nors pasitarnavę žmonės ne būtinai turės dešimties hektarų ribose patys krapštyti ar mėžti žemę. Jiems pripažįstama teisė, nors tuo tarpu ir nedideliu mastu, turėti privačius vergus.

Naujojo žemės reformoj yra kitų įdomių savybių. Jei ūkis, kad ir 80, arba pagal panaikintąją žemės reformą 160 hektarų didumo, buvo anksčiau gerai tvarkomas ir toliau galėtų būti geru pavyzdžiu aplinkiniams ūkininkams, tai jis galės būti paliktas nedalintas. Ir paverstas valstybiniu ūkiu, sovchozu. Buvę savininkai, pavyzdingai įrengę, pavyzdingai tvarkę savo ūkius, negaus jokio atlyginimo. Nes skaitoma, kad jie gerai ūkinikavo pasipelnymo tikslu, buvo apsikrėtę kapitalistinėmis užgaidomis. Bet dvarininkas, blogai ūkininkavęs ir nieku nenusidėjęs bolševikų akyse, gaus teisę dirbti toliau trisdešimts hektarų iš savo buvusio ūkio.

Gyvas ir negyvas ūkio inventorių, einant bolševikiniu žemės reformos įstatymu, sudaro nedalomą vienetą, surištas su žeme. Buvę savininkai negaus nieko ir už inventorių. Jei kokiam dvarininkui ar šiaip ūkininkui bus pripažinta darbo teisė į trisdešimts hek-

tarų, jis gaus savo žinion ir atitinkamą dalį bendro inventoriaus. Jei ne, turės keliauti su žmona ir vaikais iš nusavinto ūkio kaip kelias ir gula.

Visa vienuolynų ir tikybinių organizacijų žemė taip pat nusavinta. Parapijoms ir kunigams laikinai palikta ūkininkavimo teisėmis po trisdešimts hektarų.

Lietuvoj nemažai didžiutasi, kad didelė dauguma kaimų jau buvo išskirstyta vienkiemiais. Dabar numatyta viskas atstatyti senoviškai, grąžinti kaimus. Pirmoj eilėj kaimais bus paversti visi valstybiniai ūkiams netinką nusavinti dvarai. Bolševikų teoretikų žodžiais, kaimas — tai pati pirmutinė komunizmo užuomazga. Nusiminę Lietuvos ūkininkai mano, kad grąžinami kaimai sudarys pagrindą bolševikinių kolchozų įvedimui. Norėdami kiek apraminti ūkininkus, jų reakciją sušvelninti, atsakingi žemės ūkio Ministerijos vyrai užtikrina, kad apie kolchozų įvedimą Lietuvoj ir kalbos negali būti. O tuo tarpu nusavinti pavyzdingi dvarai aiškiai, visų akyse, ruošiamasi paversti sovchozais, kolchozais ne iš esmės, o tik iš formos kiek kitokia išraiška.

Naujoji žemės reforma turės būti pravesta per vieną mėnesį. Tokia pat skuba, kaip ir kitos, Lietuvą prislėgusios „reformos“.

Liepos 23-čią dieną seimo priimtas kitas nemažesnės reikšmės įstatymas. Juo nusavinti krašto bankai ir visos „kapitalistinės“ organizacijos ir bendrovės. Mūsų didžiausiais dominuojančiais bankais buvo Lietuvos Bankas ir žemės Bankas — abu pusiau valstybiniai finansiniai institutai, kurių viena akcijų pusė buvo valdininkų ir ūkininkų rankose. Gi „kapitalistines“ organizacijas ir bendroves sudarė Lietūkis, Maistas, Pienocentras, Lietuvos Cukrus, Parama ir Valgis, tikrai mūsų ekonominio gyvenimo ramsčiai ir gražių ateities

vilčių nešėjai, — kooperatinės iniciatyvos ir grynų demokratinių kooperacijos principų padarai. Visos šios Lietuvos kooperacinės organizacijos su savo bendrovėmis 1939 m. turėjo 200.000 narių, o jų pagrindinis kapitalas siekė 250 milijonų litų. Bendra apyvarta tais pat metais prašoko vieną milijardą litų. Komunistinio nusavinimo šalna ištiko Lietuvos kooperaciją pačiam jos gražiausiam ir pilniausiam žydėjime.

1940 metų pradžioje nebuvo Lietuvoje pramonės darbininkų daugiau kaip 70.000. Tai labai nedaug trijų milijonų gyventojų kraštui.

Toks skaičius — tai jokia medžiaga valstybės ir jos visuomenės performavimui totalitariniais komunistiniais pagrindais. Net ir tuose pačiuose Lietuvos pramonės darbininkuose komunizmas buvo nepaprastai silpnai pridygęs. Raudonosios invazijos metu, kaip keliais mėnesiais vėliau oficialiai prisipažinta, Lietuvoj nebuvo net trijų tūkstančių komunizmo išpažintojų. Ir kur galėjo būti Lietuvai esant neblogai pasilaikančiu, neblogai apšviestu žemės ūkio kraštu. Po 1920 metų žemės reformos visi 80 nuošimčių dirbamos žemės buvo vidutinių, stiprių ūkininkų rankose, o ir pramonės darbininkai Lietuvoje buvo daugumoje ne kas kita, kaip didelėj daugumoj ūkininkų sūnūs, su motinos pienu, su visu auklėjimu prisisiurbę neapykantos viskam, kas rusiška.

Pagal liepos 23-čios dienos nusavinimo įstatymą, kapitalistinės įmonės skirstomos į tris rūšis: didžiąsias, turinčias daugiau kaip 20 darbininkų, vidutines, turinčias nuo 5 iki 20 darbininkų, ir mažąsias, su mažesniu nei penkių darbininkų skaičiumi. Pirmoji ir antroji įmonių rūšis su jas valdančių bendrovių ar organizacijų turtu bus perimta tuojau pat. Trečioji rūšis laikinai paliekama kaip buvus, bet tik laikinai. Ir trečios

rūšies įmonė galės būti bematant valstybės žinion perimta, jei savininkas ar kas nors iš savininkų pasirodytų esą liaudies priešai ar kaip nors kitaip nepatikimi žmonės. O prie nepatikimųjų priskaitomi tautininkai, ar kiek aktingiau pasireiškę krikščionys demokratai, liaudininkai ir socialdemokratai.

Jau šiandien visose didesnėse ir vidutinėse įmonėse sudaromos darbininkų tarybos. Kad visdėlto tos tarybos nepridarytų kokių niekų ar neprieitų kokių netikėtų nutarimų, vyriausybė kiekvienai tokiai tarybai skiria po komisarą. O kadangi jų smarkiai trūksta Lietuvoje, tai jau gautas iš Maskvos pažadas, kad tokių komisarų bus prisiūsta tiek, kiek reikės.

Pagal Stalino konstitucijos 14-tą paragrafą, visa pramonė ir prekyba Sovietų Sąjungos ribose yra centrinės vyriausybės žinioje. Taigi, savo nusavinimo įstatymu Lietuvos liaudies seimas ir šį neįvertinamos vertės lietuvių tautos turtą pervedė į svetimas rankas. Arba teisingiau pasakius, bolševikų metodais “rinktas” “liaudies seimas”, jų įsakomas, apiplėšė lietuvių tautą Maskvos sąskaiton iki gyvo kūno. Išvilko ją, viską atėmė. Lietuvos gyventojai paversti beturčiais vergais. Be teisės streikuoti ar net pasiskųsti; jie turės prakaituoti kapitalistui, nežinančiam konkurencijos, pasaulio didžiausiam ir žiauriausiam kapitalistui — kraugerui, kapitalistui šeriuotomis kumštimis.

Šiurpi komedija bus vaidinama iki galo. Kaikas iš aktorių vaidina savo roles visa, tikra ar nuduodama rimtimi. Ir todėl atliks Lietuvos “liaudies seimas” sau skirtą uždavinį iki pat paskutinės pabaigos, iki vainiko uždėjimo. Jis jau paskyrė dešimties asmenų delegaciją, kuri veždins Maskvon jo Valstybės Teatre priimtą nutarimą įjungti Lietuvą neriboto diktatoriaus valdomon Sovietų Sąjungon. Rugpjūčio 1-mą dieną Maskvoje ren-

kasi posėdžiui Sąjungos augščiausioji tautybių taryba, specialiai Baltijos valstybių ir Besarabijos įsijungimo prašymui svarstyti. Kas žino, gali atsitikti, kad augščiausioji taryba galės ir atmesti tuos prašymus. Todėl lietuviai delegatai turės labai žemai lenktis kirgizų, kal-mukų, čiuvašų, totorių ir kitų mongoloidų tarybai ir maldauti, kad jie pasigailėtų nabagės lietuvių tautos. Delegacijos priekin atsistos laikinasis respublikos pre-zidentas Justas Paleckis, tik ką iš proto nustojusio žmogaus paverstas bolševiku. Jo užpakalyje seks: rau-donai įsirėkęs ir įsirašęs Petras Cvirka, taip vadina-mas liaudies gaidys, dul-dul-dūdeliuojantis Liudas Gira, užpuolikų malonėn įsiteikęs generolas Vitkauskas, nei iš šio nei iš to aptamsėjęs švietimo ministeris Antanas Venclova ir keletas kitų. Mečys Gedvilas liks namie ir žiūrės, kad kas nelaukta neatsitiktų.

Perkūno trenksmas primena man staiga, kad aš šį akimirksnį turėčiau būti kur nors kitam Laisvės alėjos gale ir dalyvauti dėkingumo manifestacijoje. Bet visa tai, kas atsitiko po seimo rinkimų, užgrūdino mano valią ir užsispyrimą. Pasipriešinau vyriausybės patvarkymui ir tiesioginės viršenybės paraginimui — nėjau. Dau-guma Raudonojo Kryžiaus tarnautojų, turėdami gal-voti ne tik apie save, bet ir apie savo šeimas, išėjo. Iš-ėjo prieš valanda suveržta širdimi, neskubėdami, lyg nematomo, bet jau visur jaučiamo botago lupami.

Žaibuoja tai vienoj, tai kitoj dangaus pusėj, rūščiai griaudžia perkūnas tranko; lietus pila, lyg debesims pratrukus. Stoviu ties langu, stebiu, klausaus, galvoju. Pusvalandis slenka po pusvalandžio.

Netikiu, kad tai, kas dedas, būtų koks stebuklas. Ne-betikiu jokiais stebuklais. Tai, kas ištiko ir ištinka šiurpios, klaikios komedijos organizatorius ir režisie-rius, yra ne kas kita, kaip tik stoka organizacijos ir

režisūros meno. Užuoť saulės, kuri turėtų šviesti dėkingumo manifestacijai, vilioť eisenon ir žiopsenon, ir padėti iš Maskvos tyčia atvykusiems filmuotojams, viską gadina nenumatyťas oras. Nenumatyťas ir neapskaičiuotąs dėl stokos kontakto su metereologijos mokslo vyrais. Perdaug savo jėga ir jėga pagrįstu išmanymu pasitikėta. Nepagalvota, kad kokia smulkmena, koks debesiukas gali visą reikalą sušlapinti. O tie atsitiktinimai neleidžia visiškai užgesti, palaiko vilties židinį lietuvio širdyje . .

— Ir pasitaikyk tu man taip, lyg užburta! — Girdžiu, šneka gretimam kambaryj mūsų jauniausias kurjeris, sugrįžęs iš dėkingumo manifestacijos, purtosi peršlapęs ir pats vienas išlieja nusistebėjimą.

Visiems mums netikėtai jis buvo paskirtas Raud. Kryžiaus tarnautojų profesinės sąjungos komisaru. Anksčiau buvo paslankus, tylus vyrukas, garsiai žodžio neištardavo. Dabar jis smarkiai pasipiktinęs su nustatyta programa nesiskaitančiu oru:

— Kad jį velniai! Tik eisenai pajudėjus, praplyšo debesys ir Laisvės alėja pavirto upe. Žmonės bematant išsislapstė kas kur. Vieni vėliavų ir transparantų nešėjai turėjo brist toliau kaip šlaplavių.

Nustojus lyti, ateina James Wooderson. Nusprendžia iš oro ir iš vidaus sudrėkęs:

— Nepasisekimai persekioja Lietuvos liaudies vyriausybę ir jos maskviškius režisierius. Visas kinematografinis spektaklis nuėjo niekais. Kad tik lietuvių tauta dar daugiau nenukentėtų, jog nesugebėjo tinkamai išreikšti savo dėkingumo. Oro nepalankumu nepasiteisinsi prieš visagalius Kremliaus viešpačius.

— Man pačiam šį kartą geriau pasisekė, — sako Wooderson, sėsdamas ir įsispausdamas minkštan ir

šiltan fotelin. — Kai tik Leninas, Stalinas, Molotovas ir kitos nesančios komunistinės dvasios buvo atatin-kamai pakviestos į garbės prezidiumą sukaltoj pakiloj ties įėjimu Vaistybės teatro sodelin, pasitraukiau aš šalimai esančio Teatro kavinės paviljonan. Mat, kaip tik tuo metu sugriaudė ne perkūnas, o perkūnai ir pa-sipylė lietus iš dangaus pravertų vartų. Karo orkestras, turėjęs dėkingumo eisenoj defiliuojantiems duoti takta, buvo priverstas žemyn nuleisti savo misinginius instru-mentus. Jų vamzdžius perpildė lietus. O eisenoj liko vie-vieninteliai nešėjai su savo peršlapusiomis vėliavomis ir nulinkusiais, susisukusiais plakatais. Kas juose bu-vo įrašyta, niekas ir kažkaip norėdamas negalėtų iš-skaityti. Radijo pranešėjas turi būti narsus vyras, ypa-tingai, jei jis bolševikas. Kiek pro lietaus užesį ir per-kūno šėlsmą galėjau nugirsti ir suprasti, jis linksmi ir gyvai pasakojo, vandens uždangų paslėptas, kokios nepaprastos žmonių minios, kokioj nuotaikoj be pert-raukos defiliavo pro respublikos ir vyriausybės tribūną su garbės svečiais. Jis skaičiavo defiliuojančius tūks-tančiais ir tūkstančiais, niekur Laisvės alėjoj nema-tomas organizacijas ilgais vardais išvardijo. Kad per-kūnas virš Kauno ir jo galvos kaip pašėlęs trankėsi, apie tai nei žodžio. “Nuotaika defiliuojančioj minioj ir tribūnoj saulėta, nepaprastai pakilusi”, konstatavo jis. Ir tą pat akimirksnį, nusimovęs skrybėlę, turėjo už-vožti mikrofoną, kad liūtis jo nenuplautų, “žmonių akys spindi laime ir neapsakomu dėkingumu”, tęsė kalbėtojas ekstaziškai. O tuo metu visi sėdėjo tribūnoj susigūžę, pastatę apykakles, nuvožę ant akių skrybėles. Visdėlto turiu pripažinti: visi tribūnoje buvo tokie pat narsūs ir pilni pasiaukojimo, kaip ir kalbėtojas. Nei vienas nepasitraukė iš savo vietos.

— Nepapasakojau, kas svarbiausia, — prisimena

Wooderson. Iškilmės prasidėjo ar turėjo prasidėti prakalbomis. Respublikos prezidentas, ministeris pirmininkas, liaudies seimo prezidiumo pirmininkas ir įvairių Lietuvos sričių atstovai turėjo tarti žodį. Visi jie turėjo smarkiai trumpinti savo kalbas, nes popierius tirpo tarp jų pirštų. Iš Paleckio kalbos mano atmintin įstrigo: „Aš važiuosiu dabar Maskvon parsivežti jums Stalino saulės. Ji švies jums visiems, atneš laimės ir duos nepaprastos jėgos“. Kiek kartų reikės tos saulės parsivežti galvojau pats sau ties lietaus drėgmėje auštančiu kavos puoduku. Petras Cvirka tvirtino, kad Stalino saulė sušvitusi Lietuvai drauge su raudonosios kariuomenės atėjimu, o pirmadienį vyriausybės oficiozas — kad ji patekėjusi drauge su liaudies seimo prisijungimo nutarimu.

Toliau pasakoja Wooderson, kad grupė Kauno darbininkų, matyt, Stalino saulės įkvėptų, ėmė vakar ir okupavo miesto valdybą. Jų įsitikinimu, ir ji turėjo būti nusavinta. Naujas ministeris pirmininkas Gedvilas turėjo padaryti intervenciją, gelbėti miesto valdybą ir sudrausti darbininkus. Tuo pat metu jis turėjo duoti įsakymą teisingumo ministeriui paleisti iš kalėjimų tūkstantį kriminalinių nusikaltėlių. Reikėjo paruošti vietos politiniams nusikaltėliams, „liaudies priešams“.

— Dabar įsitikinau, deja, kad aš nedaug ką begaliu čia nuveikti, — sako Wooderson į pabaigą. — Vyriausybės sluogsniuose man duota suprasti, kad esu per ilgai ir be reikalo Lietuvoj užsilikęs, važinėjęs Vilniun ir kitur. O tai, mano draugų žodžiais, reiškia, kad vargiai galiu tikėtis gauti išvažiavimo vizą. Užsieniečių išvažiavimo vizos taip pat nebegalioja. Turėsiu mėginti, kaip ir kiti, prasiskverbti lauk pro žaliają sieną.

Mano būklė nei kiek negeresnė. Kai prieš dvejetą dienų atitinkamoj vietoj pasiteiravau, ar negalėčiau

gauti leidimo išvykt Švedijon atlankyti seniai nematytos šeimos, man buvo patarta: "Tegul šeima persikelia Lietuvon." Persikelti Lietuvon, kai daug kas bėga iš čia, kai užsieniečiai, kas tik gali, vis daugiau iš čia kelias, kai kitų valstybių pasiuntinybės Kaune skubiai rengias užsidaryti ir išvažiuoti? Kai geležinė dangtis virš Lietuvos hermetiškai užvožiama ir jai nieko kito nelieka, kaip Stalino saulė? . . .

— Gal dar nebus pervėlu?—James Wooderson atsis-toja, žvilgtėrėja į mane. — Ar nemanytum pamėginti paskutinę laisvės galimybę — bėgti drauge su manim ?

— Nors man dėl daug ko ir labai sunku ir nepatogu, bet taip! — atsakau.

Sutariam, kad Wooderson, vis dėlto būdamas kiek laisvesnis už mane ir turėdamas tam tikrų ryšių ir pažinčių, ištirs žaliosios sienos perėjimo galimybes. Su-prantam, jaučiam, kad ilgiau delst nebegalim.

X

Liepos 27-toji.

Važiuosiu Vilniun. Kas gali žinoti, galbūt, paskutinį kartą. Paprasčiau kalbant, važiuosiu patylom likviduoti savo būstinės Vilniuje ir perkelti daiktų Kaunan. Woodersono suplanuotu būdu, jie bus vėliau persiųsti Stockholman.

Traukinio kupė sėdžiu vienas. Tikiuos, kad ir liksiu vienas. Daros keista važiuoti Vilniun — galbūt paskutinį kartą. Ten aš mažas keletą metų augau, paskum ėjau mokslus, dirbau Viltyje, rašinėjau Lietuvos žiniose. Po daugelio metų grįžau pernai, tikėdamas, kad ilgam. Visados jaučiaus Vilniuje kaip namie. Ir drauge kaip nepabaigiamose vaišėse.

Traukinys rieda. Ilgai neriedės jis taip. Bėgiai bus perstatyti į rusiškąjį plotį, lokomotyvai pakeisti rusiškuoju fabrikatu, nesmagiu pažiūrėti ir dar nesmagesniu važinėti. Geriau neprisiminti 1934 metų kelionės po Sovietų Sąjungą, o ir tų dienų, kai Sovietų Sąjunga pati atsigrūdo Lietuvon.

— Gal neperdaug sukliudysiu, jei atsisėsiu Tamstos kaimynystėj ?

Tamsiaplaukis, vidutinio amžiaus bolševikas karinin-

kas stovi sustojęs kupė tarpduryje. Linksmi šypsosi, atrodo švelnus ir mandagus, nežiūrint savo apskrito veido ir plokštos nosies. Pirmą kartą matau bolševiką, kuris šypsotųsi natūraliai, ne dirbtinai.

Kviečiu vidun. Bolševikas karininkas atsisėda priešais ir šypsosi dar linksmiau ir nuoširdžiau.

— Prašau dovanot, kad taip išsibraunu. Bet šiandien didelė diena mano gyvenime, traukia susitikti gyvą žmogų, atverti jam širdį. Juk, turbūt, žinai, kad rusas kartais negali iškęsti, neatvėręs kam savo širdies? Bolševikams nemažai pavyko atpratinti rusus nuo įgimto nuoširdumo, bet atsitinka, kaip man šiandien, kad niekas negali pastot kelio.

Nežinau, kaip turėčiau pasielgti, šis saule ir atvirumu nušvitęs bolševikas juk gali būti persivilkęs NKVD-agentas. Jis žiūri į mane ir juokiasi:

— Gerai suprantu Tamstos rezervuotumą. Ir kaip kitaip galit jūs būti mūsų, rusų bolševikų, atžvilgiu? Bet drauge jūs, be abejonės, nujaučiat, kad mes ne visi tokie, kad ne vienas mūsų turi galvą ir širdį.

Nenorom, nejučiom sukrypsta mano lūpos į šypseną. Tai tik dar daugiau jį padrašina.

— Mano vardas ir pavardė, žinoma, Tamstai nežinoma. Ypatingai, kad mes, turbūt, niekados nebesusitiksim. Bet prieš atsisveikinant, Tamsta turi žinoti, kodėl man šiandien taip gera ir giedra širdyje. Nuo šiandien esu pervestas iš aktyvios tarnybos rezervan ir grįžtu namo, savo Vologdon. Ten, šiaurės tyruose, žmogus jauties mažesnis vergas ir kalinys, jauties daugiau žmogus. Aš gimiau ir išaugau ten, ar tai nedaug reiškia? Mano tėvas savo laiką turėjo Vologdoje didelę kailių prekybos įmonę, prekiaavo su Petrapiliu, Maskva ir kitais dideliais miestais. Bet užgriuvo tai, kas mus visus dabar slegia ir laiko pančiuose. Kaip ir kur mirė

mano tėvai, nieko nežinau. Aš pats nežinau, kaip atsidūriau pagaliau karo mokykloje. Bet apie tai nėra ko kalbėti. Visdėlto gal turėčiau pasakyti, kad man teko drauge su vokiečiais praveisti ketvirtą Lenkijos padalinimą. O tai pavyko taip gerai, kad mums panoro daugiau. To pasekoje buvau pasiųstas su savo divizija Suomijos užkariauti. . .

Raudonasis karininkas tilsterėja, ironiškai, karčiai nusišypso.

— Visi žinom, kuo pasibaigė. Tai buvo neįsivaizduojamas pragaras mano gyvenime. Nežiūrint to, buvau pakeltas į pulkininkus leitenantus. Penki, pabrėžiu: penki mes grįžom po mūšio ties Suomussalmi. Mano pagarba suomiams!

Nors sėdėdamas be kepurės, jis pakelia ranką prie smilkinio.

— Po karo, kuris galėjo mums ir kitaip baigtis, pasakė maršalas Vorosilovas pompastinę kalbą. Girdi, tik penkiasdešimts devyni tūkstančiai rusų žuvo suomių kare. Aš, tam kare dalyvavęs, vėlyčiau žuvusiųjų skaičių nutylėti.

Mano pakeleivis pasakoja smulkiai, kaip dėl stokos palapinių iššalo ištisi bolševikų pulkai, kaip nuolatos gedo ir painiojos visa karo organizacija ir kaip tik nekilo maišto raudonojo armijoj.

— Man pačiam, tikiuos, niekados daugiau neteks kariuoti. Esu perkeltas rezervan dėl širdies susilpnėjimo. Bet kad mano kraštas neišsisaugos ir kitų, didesnių karų, vargiai galima abejoti.

— Tamsta pats neabejoti? — klausiu.

— Karą ruošia ar prie jo priveda ne karininkai žinovai, o politikai. Mūsų karininkų dauguma mano, kad rusui geriau tiktų būti menininku, muziku, rašytoju. Jei mūsų engėjai paliktų mūsų tautą ramybėj, kiek

mes galėtumėm nustebinti pasaulį kultūriniu įnašu! Mano tėvas labai norėjo, kad aš būčiau chemiku. Jis tikėjo chemijos stebuklais. Bet kuo aš pasidariau? Kuo mane padarė? Kuo mane padarė mūsų atėjūnai fantas-tai, daugiau tikėdai rusų tautos masiniu svoriu nei kuo kitu?

Vilniaus geležinkelio stotyje linkiu raudonajam pulkininkui leitenantui geros sveikatos ir ramybės keliaujant atgal mylimojon Vologdon.

— O aš linkiu Lietuvai, kad greičiau mūsų nusi-kratytų, — kužda jis man ausiin. Kitaip bijau, kad bolševikai nuės ir numindys jūsų nepaprastai gražų kraštą.

Mano automobilis negali, kaip anksčiau, pasitikt manęs stotyje. Tiesa, sugumo policija man jį gražino, bet po žmonių medžioklės su nulaušta ašimi. Turiu samdytis vežiką, su dar, kaip atrodo, nesuvalstybintu arkliu ir dideliais guminiais ratais.

Gatvelėje, nelabai toli nuo vilos, kurioj gyvenu, vežiką ir mane sustabdo nepaprastas reginys. Prisispaudus nugara prie sodo mūro sienos, stovi Olė, pabalusi kaip drobė. Trys jaunesni raudonieji karininkai laiko ją apsupę. Girdžiu, kaip vienas begėdiškai, akiplešiškai klausia:

— Na, pasakyk gi greičiau, panele, po kiek tu nori iš mūsų?

— Jei nieko nesakysi, paimsim tave dovanai, tu buržujiška mergička!

Plačiai išsiskėtęs, trečias jau taiko stverti ją savo ilgomis rankomis.

— Lauk iš čia! — aš iššoku iš briko.

Užklupti, nustebę atšlyja ir nusivelka raudonikiai. Po keletos žingsnių atsigrįžta vienas:

— Palauk, kitą kartą tu nebūsi toks drąsus!

— Prakeiktas buržujus, svolačius! — sukeikia kitas neatsigriždamas.

Olė dreba visa, kaip epušės lapas. Neverkia, tik negali nei žodžio ištarti, nei iš vietos pajudėti.

Atnešę vilon, paguldom ją lovoje, stengiamės visi susirinkę ją nuraminti.

— Geriau palikit mane vieną, — prašo ji kiek ap-
rimus.

Juo bolševikai daugiau jaučias kaip namie, juo atviresni ir baisesni jie pasirodo, — galvoju pats sau. Kurį laiką jie elgėsi mandagiai, perdėtai mandagiai. Liepos pradžioje pradėjo užkabinėti moteris, bet tik pri-temus. Dabar, paskelbus prijungimo nutarimą, jie nebeslepia savo gyvuliškumo nei pačiam vidudienį.

Man papasakoja matematikos profesorius keliolika naujausių atsitikimų, panašių į Kaune girdėtus. Kai kurie tokie fantastiški, kad net sunku patikėti. Šeimininkė, profesoriaus žmona, pasakoja toki, kurį galima atpasakoti.

Diretoriaus T. žmona su dukterim ėjo užvakar Basanavičiaus gatvės šaligatviu. Jas pasivijo du bolševikai karininkai, bandydami užmegzti pažintį. Ponia T. pastebi, kad ji nenori būti užkabinėjama gatvėje. Vienas karininkų drožia jai tada į akis: “ Neįsivaizduok, kad tu ir tavo duktė tiktumėt kam kitam. Negaišinkit mums laiko, šveiskit drauge su mumis!” Savigarbos pykčio įžiebta, skėlė ponია T. skėčiu begėdžiui bolševikui antausin taip smarkiai, kad net rankena nulūžo. Išsigandusi duktė ėmė klykt, o ir ji pati nusiminė, negalėjus geriau savęs suvaldyti. Bet vieton visiškai pasiusti, prablai-vėjo raudonieji karininkai, paspaudė kepures ant galvos ir movė skersgatvin.

Tai, be abejo, tik pradžia. Nenorėdamas įstumti ma-lonios šeimos visišką bevilties nuotaikon, susilaikiau,

nepasakoju apie iš neabejingų šaltinių gautas žinias, kokius sumanymus tikri krašto valdovai ruošia Lietuvos “buržujų ir kapitalistų” atžvilgiu. Mano šeimininkui, kaip matematikui ir visą gyvenimą toli nuo politikos stovėjusiam, galbūt ir niekas negresia. Gi šiaip, “kraštui apvalyti”, atrodo, bus nusistatyta ištremti 60.000 asmenų iš “augščiausių sluoksnių”. Dvidešimts tūkstančių lietuvių, dešimts tūkstančių žydų ir trisdešimts tūkstančių Vilniaus krašto lenkų. Jei tai dar nepakaktų ir, kaip išsireiškia, “kapitalistinis ir buržujinis raugas” krašte nenyktų, tai bus imamasi naujų ir gal kitokių priemonių. Nes, girdi, Sovietų Sąjungos Vakarai turės būti komunistiškai vienalyčiai ir sudaryti Stalino neįveikiamą puolimo ir gynimosi barjerą.

Pirmoje eilėj žadama “išravėti” visus tuos, kurie Lietuvos nepriklausomybės metu aktingiau pasireiškė politiniam ar bendrai viešam gyvenime. Dėl bolševikų “meilės mokslui” su profesoriais ketinama pasielgti kiek švelniau. Istorinių ir visuomeninių mokslų profesoriai bus tik iš dabartinių savo katedrų atleisti ir perkelti ten, kur jie “mažiau kenks”. Kauno ir Vilniaus universitetai bus paversti marksizmo-leninizmo ir stalinizmo židiniais ir patys jų vardai bus pakeisti. Kaune jau pradėti sudarinėti sąrašai asmenų, kurie bus pirmuoju transportu “iškeldinti” į Rytus. Net iš Raudonojo Kryžiaus pareikalauta smulkių žinių apie visus “buržujus” — pabėgėlius. Kokio didumo šeima, profesija, visuomeninė padėtis, adresas, iš kur atkeliavo ir panašiai. Atsilankęs pas vidaus reikalų viceministrą nurodžiau, kad jei bus imtasi priemonių prieš pabėgėlius, tai bus jiems sudaryta naujų didelių vargų ir kančių. Jis tik patraukė pečiais ir pastebėjo:

— Bet kad gi jie tik buržujai.

Patylėjęs kiek, pridūrė:

— Iš kitos pusės: mes ne vieni ponai savuose namuos.

Užsienio Reikalų Ministerijoje nurodžiau, kad jei pabėgėliai, lenkai ir žydai, iš Lietuvos bus deportuojami Dievas žino kur, tai pakenks jos geram vardui ir tam garsui pasaulyje, kuris susidarė mums tiek humaniškai priglaudus ne tik žydus, o net ir senus priešus lenkus. Kartą priglaudę juos, jiems ligi šiol rodę rūpestingumą, mes nešam moralinę atsakomybę ir dėl jų tolimesnio likimo.

— Deja, toliau mes negalim niekieno atžvilgiu nešti jokios atsakomybės. — Šį kartą atsakyta man “reformuotoj” Užsienio Reikalų Ministerijoje visai nuoširdžiai, be mažiausių diplomatinių pagražinimų ar polirotų išsisukinėjimų.

Valdininkų nuotaikas Užsienio Reikalų Ministerijoje galima ir suprasti. Visiems, ar beveik visiems jiems patarta pasijieškoti naujo darbo. Lietuviams diplomatams užsieniuose duotas įsakymas iki rugpjūčio 8-tos dienos perduot savas pasiuntinybes ir konsulatus raudoniesiems kolegoms diplomatams vietoje, o patiems neatidėliojant grįžti Kaunan. Kad čia turbūt galėtų atsiimti pelnytą padėką dėl našios veiklos. O paskum? . . . Paskum gal juos pavežios po Lietuvą, kad jie savomis akimis įsitikintų, kaip puikiai jaučias lietuvių tauta po visų Stalino saulės atokaitoj įvykdytų reformų? Ir išsiųs vėl, su naujais įgaliojimais? Nėr abejonės: pasiųs Kazakstanan, — avių ganyti ir kirpti. Buvusiam užsienio reikalų ministeriui, Juozui Urbšiui, buvo pažadėta gera tarnyba užsienio komisariate Maskvoje. Aną dieną pradžiugino jis savo uošvius telegrama. . . iš Tambovo. Iš pusiaukelės tarp Maskvos ir Kazakstano. Kur šiuo metu yra buvęs mūsų ministeris pirmininkas Antanas Merkys su žmona ir sūnumi, niekas nežino. Prieš

savaite juo išvežė Maskvon. Ir Merkiui oficialiai buvo pažadėta jo rangui atitinkama tarnyba . .
automatiškai nustos tarybinės Lietuvos pilietybės.

Grįžus, juos baigs šviesti Stalino saulė. Bet jei kas negrįš, kaip pavyzdžiui, suabejoję mūsų diplomatai, tas

Eisiu, aplankysiu pabėgėlių komitetus ir drauge mesiu, gal paskutinį, žvilgsnį į Vilnių.

Gedimino pilies liekanos statmenam kalne, grakščiai lanksčios Neries ir jaunatviškai žvalios Vilnios santakoje, atrodo ir šiandien tokios pat kilniai ramios. Aštunkampis, augštyn palaipsniui smailėjantis pilies bokštas per šimtus metų daug matė Neries ir Vilnios vandenų nutekant ir dingstant, stebėjo įvairius Vilniaus miesto pasikeitimus ir perversmus.

Pasuku Gedimino kalno link, įlipsiu jo bokštą, iš ten peržvelgsiu, akimis įsigersiu į žavingą, tokia gyva praeitimi alsuojančio miesto, Lietuvos sostinės vaizdą.

Sustoju, — neisiu. Padangėje, iš bokšto stiebo plevesuoja saulėje tamsiai raudona marška, paženklinta kūju ir pjautuvu. Lietuvos vėliava iškelta taip pat, tame pat stiebe, apačioj bolševikiškosios. Lietuviškosios spalvos, geltona, žalia, raudona — ant pusiau stiebo. . .

Ir čia plėsrūs raudonieji ponai parodė savo visišką nenuovoką. Jie nesupranta, kad tuo būdu demonstruoja prieš save pačius. Bet kad šiandien Lietuvos vėliava gedulo ženklan kabo pusiau stiebo, visiškai atitinka baisiąją tikrovę. Proletkultą — bolševikinis sutrumpinimas proletarinei kultūrai — atėjūnai iš Rytų rodo kiekvienam žingsny. Jie neįstengia pakilti augščiau. Dvasinis skurdas, nepaprastas dvasinis skurdas kiekvienam žingsny, — tai jų neišdildomas įgimtas požymis.

Stovint klasikinės katedros papėdėje, Gedimino kalno papėdėje, mano žvilgsniui atsiskleidžia visas Vilnius

kaip pavertas. Geriausi Lietuvos sūnūs aukėjo savo geriausias jėgas, norėdami čia sukurti tikros, augštos kultūros ir skaidraus meno židinį. Jau keturiolikto šimtmečio pradžioje visiems laikams perkėlęs čia Lietuvos sostinę, persikvietė Gediminas rinktinis architektus, menininkus, moslininkus ir pirklius iš Italijos, Olandijos ir Hanzos miestų, kad tik nauja sostinė gražėtų, klestėtų ir garsėtų. Jo pavyzdžiu sekė visi jo ainiai: Algirdas, Vytautas Didysis, Aleksandras, Žygimantas-Augustas ir Lietuvos ir Lenkijos unijos didieji kunigaikščiai ir karaliai. Į aštuonioliktojo šimtmečio pabaigą Vilnius garsėjo kaip vienas pačių gražiausių Europos miestų, o jo universitetas nei kiek neatsiliko nuo tų laikų kitų žymių universitetų. Kai 1544 metais Prūsijos valdovas Albrechtas steigė Karaliaučiaus universitetą, pasikvietė jis Vilniaus universiteto mokslininkus, lietuvius A. Kulvietį ir S. Rapagelionį savo patarėjais ir steigiamojo universiteto pirmaisiais profesoriais. Nuo 1795 metų Lietuvą užvaldę rusai darė ką galėjo, kad tik sutrukdytų Vilniaus augimą ir klestėjimą, o po 1832 ir 1863 metų sukilimų — kad jį kiek tik galima atgal pasuktų. Bolševikai tęs dabar tą griovimo darbą toliau.

Nejau visa, ką matau priešais save: architektūriniai stebuklai, Vilniaus universitetas, pusiau apiplėšta Wroblewskio "biblioteka ir kitos kultūrinės įstaigos, viskas bus užgniaužta šeriais apaugusių rankų? Nejau niekas neateis pastovus, nekintamas Lietuvos ir jos sostinės Vilniaus išlaisvinimas? . . .

Aplankau visus pabėgėlių komitetus, lietuvių, lenkų ir žydų. Mintyse atsisveikinu su kiekvienu savo bendradarbiu. Tuo būdu atsisveikinti su maloniais ir gerais bendradarbiais negražu, bet kaip gi šiais laikais žmogus gali kitaip? Jei kas iš patikimų pažįstamų ar drau-

gų paklausia, nejau aš, kol dar gal ne vėlu, nemanau bėgti iš raudonu tvanu aptvenktos Lietuvos, esu privestas atsakyti, kad jokia būdu ne. Duoti, kad ir mažiausio pagrindo įtarimui ar gandai, jog rengies per žaliąją sieną, tai vistiek, kaip paruošti kelionę priešinga kryptimi, į Rytus.

Mr. Redfern taip pamėgo Vilnių, kad čia ketina mėginti išsilaikyti kiek galima ilgiau. Jam nėra tiek pavojaus, kaip Woodersonui, kurį įtaria, kad jis apie vieną ir kitą jau per daug sužinojo.

Man nepaprastai skaudu ir graudu apleisti Vilnių, nelaiminguosius pabėgėlius ir gerą Redferną, bet kad aš turiu ir kitų pareigų. Ir apie jas turiu pagalvoti.

Kad James Wooderson puikus laikraštininkas, jau anksčiau žinojau. Dabar jis mane stebina organizaciniais sugebėjimais. Jis sutvarkė taip, kad mano ir jo daiktai bus iš Lietuvos išsiųsti užsienin saugiu, diplomatinio keliu. Mes keliausim per žaliąją sieną lengvai vasariškai apsivilkę, be jokio sunkinančio bagažo.

Aš galvoju, kad būtų geriau pasirinkti Lietuvos pietvakarų sieną, taikinti prasiskverbti Suvalkijos trikampin, kur, atrodo, ligi šiol mažiausiai bėgti. Wooderson galvoja priešingai. Jo įsitikinimu, reikia isimaišyti plačiausią ir stipriausią srovę, kad tuo būdu būtum žmogus mažiau pastebėtas. Be to juk Palanga žinoma kaip didelė vasarvietė, nuduosim, kad drauge su kitais važiuojam jūroje pasimaudyti. Pakeliui ten niekas mūsų nestabdys. Woodersonui pavyko išrūpinti automobilį, kurio jokia policija nedrįs sustabdyti.

Nuvažiavę Palangon, mes išbūsime ten šiandien vakare ir rytoj visą dieną. Maudysimės, kepinsimės saulėje. Rugpjūčio 2-ą dieną anksti rytą važiuosime Kretingon. Ji tik dvylika kilometrų nuo Palangos ir visai palei Vokietijos sieną. Kas geriausia, tą dieną Kretingoje dide-

li atlaidai, Žemaitijos globėjo šv. Parcinkulio šventė. Jon suvažiuoja didelės minios žemaičių. Susimaišysim su minia, eisim bažnyčion, melsimės, klausysim pamokslą. Tinkamu akimirksniu prieis prie mūsų vienas žemaitis ūkininkas, o tai bus ženklas—turėsime sekti, kur jis eis. Su juo ateisime jo ūkin, visai prie sienos. Jis pakvies mus vidun vaišėms, ir mes vaišinsimės, kol bus rasta pravartu eiti pasižiūrėti jo vasarojau. Tuo metu NKVD sienos sargybiniai, žinoma, bus nuėję kur kitur, susidomėję kuo kitu. Besigerėdami ūkininko švelniu auksu žvilgančiomis avižomis, mes brisime dirvos ežė vis toliau ir toliau, ir nei nepajusime, kai staiga jau būsim kitapus sienos, Vokietijoje. — Tas pasivaikščiojimas per sieną mums kaštuos po pusantro tūkstančio litų.

Šis Woodersono per atitinkamas pažintis rūpestingai paruoštas planas atrodo saugus ir lengvas. Daug kas kauniškių ir vilniečių sumokėtų dvigubai daugiau, kad juo pasinaudotų. Tik nelabai kas drįsta. Ir nieko nenuodamas, tai šen tai ten išgirsti pasakojant, koks pavojingas žygis — bandymas prasiskverbti laisvėn. Gerai informuotų žiniomis, žaliąją sieną saugo trigubos eilės NKVD sargybinių. Jie išstatinėti vienas nuo kito penkiasdešimts metrų atstumu. Kitų žiniomis, tie tarpai tik dvidešimts penkių ar net dešimties metrų. Vėl kiti pasakoja, kad NKVD sargybiniai susislapstę palei sieną krūmuose, tupi įsikorę medžių viršūnėse ar guli prisigūžę ir atkišę šautuvus duobėse ar grioviuose. Reikia tik, kad kas iš tolo pamėgintų prisiartinti prie sienos — ir tuojau suzvimbis kulkos. Kad kas nepastebėtų, sargybiniai šliaužia kaip unguriai pakaitos metu į savo slėptuves padirviais ir ežiomis. Visi, kas bijo, kad neišvežtų Kazakstaną, vis dėlto rizikuoja, mėgina pereiti sieną. Trumpesniais ar ilgesniais protarpiais tauk-

ši šūviai ištisą naktį išilgai visos Lietuvos vakarų sienos. Anksti rytais atvažiuoja žali keturkampiai sunkvežimiai ir surenka visus, kam nepavyko prasiskverbti pro raudonųjų ugnį. Ar reikia tada stebėtis, kad ne daug kas drįsta?

James Wooderson ir aš jaučiamės visiškai ramūs — mūsų gerai viskas paruošta. Nauju ir tiesiu žemaičių plentu švilpia mūsų automobilis šimto kilometrų greičiu. Wooderson pats vairuoja savo stipriomis ir igudusiomis rankomis. Sėdėdamas greta jo, gėriuos tai ramiai tai žvaliai banguojančiais laukais, kylančiais kalnais kalneliais ir gulančiais slėniais. Šiandien galiu kiek gėrėtis. Juk greitai pamatysiu saviškius, kurie, jaučiu, pastaruoju metu smarkiai nerimavo dėl manęs. Be to, kaip bus smagu, kai žmogus daugiau nematysi bolševikų smailių vailokinių koptūrų ir nejausi grubios proletkulto dvasios.

Matom: ten toliau žmonės kerta miežius. Miežiai nekokie šiemet. Kaip prinokę miežiai pašiurisiais geltonais plaukais, kresnas, vienmarškinis ūkininkas varo tiesų barą, pasisėdęs pjaunamąją. Trys merginos, galbūt jo dukterys, pritaiko, matyt, visą igudimą, norėdamos iš neužauglių miežių surišti pėdus. Prašau Woodersoną, kad sustotų.

— Padėk, Dieve! — sakau.

— Dėkui Dievui! — atsako ūkininkas ir merginos vienu balsu.

Pamatęs, kad mūsų norima šnekterėti, ūkininkas sustabdo arklius, nulipa nuo pjaunamosios ir ateina pas mus. Merginos, gyvos, žvalios, atskuba pas mus pirmiau tėvo. Joms įdomu pasižiūrėti automobilio. Wooderson kalbina:

— Kodėl jūs, trys būdamos, nedainuojat, mergaitės? Juk miežiai nesipjauna nedainuojant, ar ne tiesa?

— Ne, šiemet kertam ir pjaunam nedainuodamos,
— atsako vyresnioji, diktokai išaugusi mergina. Argi galima dainuoti, kai visa Lietuva gėdulo panerta?

— Gerai suprantu.

Wooderson pasijunta kiek susigėdęs.

— Jei kada paima noras ką sudainuoti, pasitenkinam dviem trumpom eilutėm, — pasakoja jauniausioji, mažutė ir liekna dvylikos - trylikos metų mėlynakė. Tada mes niūniuojam:

Saulė Stalino

Lietuvą nualino.

Tos, tokios koncentruotos ir nepaprastai taiklios epigramos dar niekur nebuvau girdėjęs, bet visos trys merginos tikina, kad ji skausmu persunkta niūniuojama ne tik Žemaitijoje, bet ir visoj Lietuvoj.

Woodersonui šnekinant kiek galint lietuviškai merginas, aš prašnekinu atėjusi ūkininką:

— Ar nuosava Tamstos pjaunamoji?

— Kur ji čia bus nuosava, ji priklauso mums keliems. Ne tiek turiu žemės, kad galėčiau pirktis žemės ūkio mašinas.

— O kiek gi turi Tamsta?

— Apie septynetą hektarų dirbamos.

— Tada gali tikėtis, kad dabar pridės.

— Gal Tamstai taip atrodo.

Ūkininkas žvilgterėja į mane, lyg aš nesuprasčiau, ką sakyčiau.

Visdėlto priduria jis, su pašaipa:

— Laikraščiai rašo panašiai. O ką, gal ir pridės kiek. Bet kas iš to, jei mes gautumėm daugiau žemės, kai iš mūsų atėmė ir tai, ką anksčiau turėjom? Visa žemė dabar bolševikų rankose.

— Bet juk ką turėjot, galėsit dirbt ir toliau, — raminu ūkininką.

— Kažin, kiek ilgai. O ar neatims jie viso mūsų derliaus, visų mūsų darbo vaisių? Juk jie taip daro, kaip girdėt, toj savo Sovietų Rusijoje. Ūkininkai turi ten pagaliau misti pelų duona ir samanomis.

— Bet čia, matyt, taip neatsitiks, čia paliko žemę ir gyvulius patiems ūkininkams valdyti, kolchozų neįvedė.

— Kas galėjo tikėti kada, ką rusas žada ar sako? O ar pasidarė rusas geresnis, pasidaręs bolševiku?

Šimtą kartų aršesnis, šimtą kartų piktesnis!

Atsisveikinant ūkininkas nepaleidžia mano rankos, klausia:

— Kada manai Tamsta, vokiečiai ateis?

— Ar tada būtų geriau?

— Sunkiau, kaip dabar, nebegali būti. Atsimenam vokiečius iš pirmo pasaulinio karo okupacijos. Jie taip pat aršūs, tiesa, bet jie vis dėlto panašesni į žmones, su jais kalbėti ir derėtis galima. Vokiečiai mėgsta tvarką, neteršia aplink save, kur gula ar eina.

Reaguojau į šiuos ūkininko samprotavimus:

— Nejau Tamsta ir kiti čia pamiršot Lietuvą, ir ką ji mums reiškė ir reiškia? Kaip gi jūs galite laukti vokiečių ateinant?

— Tamsta neklaustum taip, jei žinotum, kad aš ir ne vienas iš mūsų apylinkių čia buvom savanoriais, mūšėmės gindami Lietuvą nuo bolševikų ir nuo Bermonto-Avalovo rusų ir vokiečių. — ūkininkas nuleidžia galvą, jaučias skaudžiai paliestas, įžeistas. — Bet kas gi padės mums? Mums turi kas nors padėti! O gal pasauliui vistiek, kad bolševikai mus ėda, savo vergais paverčia?

Ką galiu į tai atsakyti ūkininkui? Patarti tik ištvermės, daugiau nieko.

Važiuodamas papasakoju Woodersonui apie savo pasikalbėjimą su ūkininku. Jis įsidėmi ūkininko žodžius, susimąsto.

Netrukus pravažiavę Kaltinėnus, sustojam ties darbininkų grupe, ruošiančia iš šalikėlio geresnį privažiamą į plentą. Wooderson siūlo paklausti, ar jie nenori gauti žemės.

— Na, kaip čia pasakius, — atsako juodaūsis žemaitis, traukydamas pečiais. — Jei man duotų nuosavybės kokius penkiolika, dvidešimts hektarų, duotų ilgamečio kredito nedidelėmis palūkanomis, nekeltų mokesčių, tai gal aš ir pagalvočiau.

— Jo pažiūros buržujinės, — pastebi jaunas mažutis vyrukas su balta vasarine kepure. — Kolchozus turi įvesti, viskas turi būti bendra.

— Įves ir kolchozus, sakau. Tamsta galėsi būti vienas iš pačių pirmųjų kolchozininkų.

— Kažin, ar eičiau, — pasikaso jis pakaušį. Verčiau pasirinkčiau fabriką. Parėjęs žmogus po darbo namo, gali nors jaustis laisvas.

Juodaūsis kvatoja, atsirėmęs kastuvo, ir kiti jam pritaria.

— Tas mūsų bolševikėlis žada netrukus vesti. Svajoja apie vaikus, nuosavus namelius, daržą ir ramią senatvę. Dar nesupranta, kad jo dūšia ir kūnas jau priklauso Stalinui.

Wooderson pavaišina visus cigaretėmis, ir vėl važiuojam toliau.

Greitai įsitikinam, kad kaimas jaučia užgriuvusią nelaimę nei kiek ne mažiau, kaip Lietuvos miestai. Susitinkam ūkininkus, liūdinčius suimtų ir kažinkur kalėjimuose laikomų sūnų. Suimtų tik todėl, kad jie, išėję mokslus, sąžiningai tarnavo provincijos savivaldybėse, veikė ekonominėse ar politinėse organizacijose, ar buvo pasiekę augštų ir atsakingų vietų centrinėse valstybės įstaigose. Anksčiau džiaugėsi ir didžiavosi tėvai savo vaikų pasisėkimais, dabar dar giliau jaučia skaus-

ma, kad jie nekaltai nukentėjo. Wooderson nesistebi, kad niekur negirdėt jokios dainos. Visiška tyla!

— Lietuvoj, kur, žinau, anksčiau tiek dainuota jauno ir seno! Šienaujant, pjaunant, sėjant, ariant, arklius ganyklon jojant, gyvulius ganant.

Jo taip pat nestebina, kad čia, Žemaitijoje, vokiečių kaimynystėj, pilnoj skaudžių pirmo pasaulinio karo prisiminimų, tiek daug pasitaiko žmonių, laukiančių vokiečių ateinant. Ko ir kur nepaklausi, išgirsti panašų atsakymą, kaip pirmoj mūsų pasikalbėjimo vietoj.

Niekas neįsivaizduoja didesnio netikrumo ir baisės nežmoniškumo, kaip gavus ant savo kaklo bolševikų jungą

— Vokiečiai susilauktų lietuvių, lenkų, latvių ir estų nepamirštamo dėkingumo ir viso pasaulio pagarbos, jei jie padėtų šioms tautoms išsilaisvinti ir atgauti pavogtą nepriklausomybę. Bet Hitleris su savo nacionalso-cialistais to nepadarys. Jiems trūksta proto.

Nuo Gargždų, Palangos link, važiuojam kelius kilometrus visai palei Klaipėdos krašto, nuo pernai pavasario — Vokietijos sieną. Lynoja. Apsiginklavę šautuvais, NKVD sargybiniai vaikšto pačiu vieškeliu po tris po tris. Taip koku šimto metrų atstumu. Kartais prasižioja protarpiai gal net iki kokios pusės kilometro. Savo karinėse sermėgose iki kulnų, pastatytomis nuo lietaus apikaklėmis, paruoštais po ranka šauti šautuvais daro jie koku, nejaukų įspūdį. Vis dėlto mūsų lyg ir nepastebėtų, mūsų automobilio su labai mažu numeriu nei neužkabina. Nors matom, kad kitus važiuojančius sustabdo.

Mažinam greitį, veriam akimis krūmus, ir vienoj ir kitoj vieškelio pusėj. Niekur nematyt jokio raudono sargybinio. Per šlapia slėptis krūmuose ar lietui lyjant

gulėti išsitiesus griovyje. Priekyje ir užpakalyje, kiek matyt, taip pat jokios raudonos dvasios.

Privažiuojant rugienų dirvą, be griovio tarp dirvos ir vieškelio, kuždu Woodersono ausin:

— Ar nepasinaudotumėm proga? Juk nuo čia Vokietijon tik koks penkiasdešimts metrų.

— Nežinom, kaip ilgai čia lyta. Mūsų automobilis sunkus, galim įklimpti.

Vienu tarpu jis sumažina greitį, lyg galvotų pamėginti šauti visu smarkumu per dirvą. Bet čia pat numoja ranka, toliau senu greičiu važiuoja. Ramina mane:

— Nėr ko rizikuoti. Laikykimės seno, gerai paruošto plano.

Rugpjūčio 2-troji.

Jau nežinau, kiek laiko buvom bažnyčioje sutartoje vietoje ties įėjimu, kiek meldėmės. Dabar jau kuri valanda vaikščiojam po šventorių, maišomės tarp žmonių. Bet niekas neprieina prie mūsų, neparodo ženklo — neišideda rankos kairėn švarko kišenėn. Woodersono ryšininkas išėjo jieškoti mūsų lydėtojo per sieną.

Šiaip viskas paruošta skolintam automobiliui atgal Kaunan parvežti. Jis plaunamas šiuo metu, šoferis pasamdytas.

Wooderson ir aš padedam viens antram, kiek galėdami, trumpinti laiką. Jau nežinau, ar pasakojau jam ar ne apie Kretingos bažnyčią. Kad ši didelė ir nepaprastai graži bažnyčia savo, o ypatingai savo bokšto kilniu renesanso stiliumi gimininga Skandinavijos ir šiaurės pajūrio Vokietijos renesansui. Bet kad ją pastatė vienas žymiausių Lietuvos karo vadų, J. K. Katkevičius, ties Kirkholmu sumušęs švedų Karolį IX, rodos,

dar nepasakojau. Vėliau, negalėdami jam pačiam atkeršyti, švedai keršijo jo didingam ir šventam paminklui. Jie bandė sugriauti bažnyčią. Nepavykus, nužudė Kretingos vienuolyne keturiasdešimts pranciškonų vienuolių. Ar neisim pasižiūrėti bažnyčios senų, stiprių, ažuolinių didžiųjų durų, su švedų kardų ir kirvių žymėmis? Ir vienuolių kaulų, sudėtų rūsyje po didžiuoju altorium?

Woodersono tai nelabai domina. Matyt, viską buvom jau matę.

Jis pats jau kelintą kartą atkreipia mano dėmesį į tai, kad labai mažai žmonių didžiuose švento Parcinkulio atlaiduose. Jo ryšininkas, rimtas, patikimas žmogus, pasakojęs jam, kad kitais metais čia suvažiuodavo keturis kartus daugiau, žemaičiai šventą Parcinkulį laiko augštoj pagarboj. Jis padėdavo jiems kovose prieš kryžiuočius, padėjo ir prieš švedus. Padėjo 1919 metais prieš bolševikus. Bet ne todėl žemaičiai šiandien nesuvažiavo Kretingon, kad jie būtų nustoję vilties ir tikėjimo. Jie pasidarė atsargūs.

Savomis akimis įsitikinam, kad žemaičiai šiandien turi būti atsargūs. Kur du ar trys žmonės, kad ir senos moterėlės, sustoja ir pradeda šneką, tuojau aplink, ausis pastatęs, bet šiaip lyg nieku dėtas, pradeda suktis vienas ar kitas vyrukas. Atsegtais marškiniais, be kaklaraiščio, bet su abiem rankom kišenėse.

Visų tų vyrų ausys pasidarė ilgos, aplink mane su Woodersonu besisukinėjant. Kiek stengėsi, bet mūsų ne žemaitiška ir ne lietuviška šneka pasirodė jiems nepamanoma. Vistiek nenustoja vilties, nepaleidžia mūsų iš savo akių.

Vyrukai nepameta kantrybės, prakaituoja, kad kiek galima geriau atliktų uždavinius. Bet ne viena jų apranga parodo, kad jie dar naujokai, neseniai nuo kelio

darbų ar tarnavimo dvaruose atitraukti žvalgybos pareigoms.

Ne tik mes abu, kaip ne žemaičiai ir ne per daug maldingi, nejaučiam didelių, skaidros ir šventu sielos ramumu palaimintos, atlaidų nuotaikos. Iš visko matom, kad jos nejaučia ir patys, į atlaidus keliavę žemaičiai. Ir kur jausi, kai namie neramu, ir kai čia, net šventoriuje, reikia aplink dairytis ir bijoti, kad kokio nereikalingo žodžio neišstartum. Išėjus iš bažnyčios ir susitikus šventoriuje, merginų ir vaikinų skruostai nesusūdydi. akys nesuspindi. Girdint vargonus grojant iškilmingai ir ramiai, garsų šventas gėles barstant tik dar labiau gelia širdį.

Pagaliau ateina Woodersono ryšininkas. Kuo jis vadinasi ir kaip atrodo, apie tai, jo paties saugumo sumetimais, negaliu išsistarti. Jis ateina vienas ir nekaip nusiteikęs. Sako Woodersonui:

— Nieko neišeis.

— Kaip gali nieko neišėiti, kai viskas sutvarkyta?! — nustemba Wooderson.

— Ūkininko, pažadėjusio jus vesti per sieną, šianakt pavogė antrą, paskutinį arklių, — kužda ryšininkas, atsargiai apsidairęs. Bolševikams atėjus, kaip ir carų priklausomybės laikais, vėl pradėta vogti arklius, ūkininkas jieškojo arklio visą rytą, o paskum daug sugaišo laiko įstaigose. Turėjo atlikti visus neįprastus formalumus ryšyje su pranešimu apie arklio pavogimą. O paskum ir nebuvo jam kada pasiruošti jus susitikti ir vesti.

Kažin, ar tik aš vienas girdžiu vargonų gaidoje ir nusiminimą ir keistą vidujinį pasitenkinimą. Juk jei būtumėm, gal kaip tik šiuo metu, ėję per sieną, būt galėję su mumis atsitikti kaip... Kaip kada su tais pranciškonais vienuoliais. Gal žalias sunkvežimis važiuotų

dabar mus surinkti . . Pavogtas arklys gal prailgino mūsų gyvenimą.

Ryšininkas ramina. Atrodo, daugiau Woodersoną nei mane. Jis šnekėjos su ūkininku. Ūkininkas žadėjo pagalvoti iki devintos vakaro. Davęs žodį, nelabai norėtų mus apvilti. Ryšininkas pataria, atsiėmus automobilį, išvažiuot kur nors toliau nuo Kretingos, ir paskum, prieš pat devintą, grįžt jau ne miestelin, o geležinkelio stotin. Jis pajieškos ligi tol ir kitų galimybių. Jei ūkininkas atsisakytų.

Nesurandam automobilio! Nei Wooderson, nei aš tikrai neprisimenam, kuriam kieme jį pastatėm. Mūsų mintys, matyt, nuolatos sukaliojosi apie lemiąją sienos perėjimą, apie įvairius jo galimumus. Ir dabar visos Kretingos gatvelės atrodo tokios pat kreivos, lygiai taip gumbuotos, namelis mūsų akyse nesiskiria nuo namelio. Ramiai, metodingai išvaikščiojam gatvelę po gatvelės, sustojam beveik ties kiekvienais varteliais ir išžvalgom kiemą. Sušylam, suprakaituojam. Pagaliau pasiteiravę, sužinom iš vieno jauno vyruko, labai galimas daiktas — NKVD agento, mūsų šoferio adresą. Paslankus vyrukas pasisiūlo net mus kur reikia nuvesti. Ką darysi, einam su juo. Atėję sužinom, kad šoferis išvažiavo su mūsų automobiliu jau prieš keletą valandų. Kur — jo žmona nieko nežino.

Baisus nujautimas išpila mane šaltu prakaitu. Mūsų automobilį galėjo rekvizuoti kokie neišmanėliai policininkai iš Sniečkaus saugumo policijos. Juk privačių automobilių jau nebėra. O enkavedistams automobilių reikia. Rekvizuoja net dviračius. Kad tik greičiau pasivytų bėgančius ar besislapstančius žmones.

Kas pikčiausia: automobilyje mano ir Yoodersono viršutiniai švarkai, su turimais įsiūtais doleriais ir

asmens dokumentais. Ir rankiniai lagaminiukai su ke-
lionei pačiais reikalingiausiais daiktais.

Jau lygiai antra. Pagal apskaičiavimą, jau būtų mėm
turėję būti Klaipėdoje. Ir gardžiai pietauti, laimingai
perėję sieną.

Palieku Woodersoną ties viena gerai įsidėmėta tvora
ir drožiu su paslankiu, bet Dievas žino kam dar paslan-
kesniu vyruku, jieškoti automobilio. Wooderson pats
suprato, kad jis savo svoriu tik trukdytų mūsų pastangų
greitį. Po kokios valandos ar pusantros surandam auto-
mobilį — ugniagesių stotyje. Gražiai ugniagesybos prie-
taisais nuplautą, blizgantį. Paaiškėjo, kodėl vis dėlto
tiek ilgai truko. Kretingos apskričio subolševikintos
saugumo policijos automobiliai turėjo, po nakties žmo-
nių medžioklės, būti plaunami pirmoj eilėj. Mūsų au-
tomobiliui nei nebūta jokio pavojaus, jo nedrįso niekas
net paliesti. Grįžęs su automobiliu ir šoferiu atgal, ma-
tau : ramus ir šaltakraujis Wooderson ne tiek atsirėmęs,
kiek pakybęs ant palinkusios tvoros. Visas išblyškęs,
įsitikinęs, kad ir aš dingau, palikęs jį vienui vieną gat-
velėmis ir nameliais susiraizgiusioj, nejaukioj Kre-
tingoj.

Atsisėdus prie vairo, jis atgauna pasitikėjimą savim
ir viltį, kad viskas gerai baigsis. Mes pasukam šiaurės
Žemaitijon, kad jos gamtos grožyje pragiedrintume akį,
prablaivintume nuotaiką.

Netrukus susiduriame tai vienur tai kitur su raudon-
ųjų tankų plačiu ratu apgultomis kalvėmis. Nors rau-
doniesiems šiandien taip pat šventa. Kaip tik šiomis
dienomis Maskvoj susirinkusi augščiausioji tautybių
taryba svarsto Besarabijos ir Baltijos valstybių prie-
mimą Sovietų Sąjungon. Kur tik kokiam miestelyje įsi-
kūrus sovietinė karo jėga, visi jos užimti pastatai nuka-
binėti pailgomis raudonomis marškomis, o aikštėse visu

smarkumu tarška radijo garsiakalbiai. Miesteliuose, kur raudonųjų nėra, nematyt nei vienos ir jų vėliavų. Garsiakalbiai girdėt iš kavinių ir privačių namų, bet jie perduoda muziką ar dainas iš Karaliaučiaus, Kopenhagos ar Stockholmo. Laisvi garsai iš Vakarų gaivina gesti atsisakančią viltį.

Šiandien mes niekur nesustojam, nieko nepakalbinam. Važiuojam tik, pamiršę valgį ir nuovargį. Geriam sveiką orą, gėrimės žeme ir dangumi. Matom, kokia turtinga ir graži gamta aplink Germanto ežerą, Plungę ir Salantus. Kaip grakščiai ir žaismingai raizgos Minija tarp kalnelių ir miškų. Gandrai pakyla iš pievų, marga žibinkštė kerta kelią ir dingsta. — Ne, mes nesigėrim, nesidžiaugiam visu tuo, ką matom, kiek turėtumėm. Neįstengiam. Įspūdžiai paliečia mus tik paviršutiniškai. Kad ir nesakom, bet jaučiamės, kaip iš medžiotojo užtaisytų pinklių išsinėrę gyvulėliai. Laisvi, tik nežinia kiek ilgai.

Taip pat vienas kitam žodžio nesakydami, daugiau domimės kuo kitu. Kokie augaloti, tiesūs, geltonplaukiai tie žemaičiai vyrai! Stamantri laikysena, rami, nebaikšti veido išraiška. Neįveikiama, patikimiausia atrama senovės lietuvių kovose su kryžiuočiais ir kalavijuočiais. Nėr abejonės, jie daug galės atlaikyti ir ateityje. Tegul tik tiek atlaiko kitos Lietuvos dalys.

Vakare sutartu laiku atvažiavę Kretingos geležinkelio stotin, sužinom iš ryšininko, kad abiejų arklių nustojęs ūkininkas atsisako. Nedrįsta. Pradedą bijoti NKVD sargybinių. Jei taip po kelių dienų, gal jis tada kitaip apsispręstų.

Ryšininkas pasakoja, kad Gargždų — Aisėnų kelias, visu dvylikos kilometrų ilgiu, eina palei pat sieną. Anksčiau, Rusijos laikais, tas kelias buvo plačiai naudojamas knygnešių ir šmugelninkų. Ryšininkas galvojo

pasiūlyti mums juo važiuoti. Tačiau kelias dabar uždarytas bet kokiam susisiekimui ir saugomas. Sargybos dauginamos ir stiprinamos visu pasieniu kas savaitė, kas antra diena. Bet jei mes taip grįztumėm po keletos dienų . .

James Wooderson padėkoja savo rūpestingam ryšininkui mandagiai, bet apyšalčiai. Mes grįžtam atgal nakties tamson.

Aš nieko nesakau, bet galvoju rytoj pamėginti sienos perėjimo reikalą perimti į savo rankas.

XI

Po vakarykščių nepasisekimų James Wooderson neprotestuoja.

Aš, kaip ir jis, savo taktiką grindžiu atsargumu, bet drauge pamušu ją staigiu veiksmu, atsisakau nuo laiką gaišinančių pasiruošimų iš anksto. Ar negerai išėjo vakar, kad mes negrįžom atgal Palangon? Tuo būdu apsisaugodami nuo nereikalingų ten šniukštinėjimų NKVD agentų įtarimų. O pasirinkom vieną, nuošaliai nuo didesnių kelių ir centrų gulintį, dvariuką. Patys nulemti netrukus iš jo dingti, priėmė mus jo savininkai kaip savus gimines, pavaišino gražiai, pasidžiaugė nelauktai sulaukę. Davė gerai išsimiegoti.

Ir dabar, kiek galėdami, vengsime didesnių kelių. Sakau Woodersonui:

— Vėžaičių — Veviržėnų kryptimi. Paskum Klaipėdos — Kauno plentu. Iš jo išsuksim Tauragės link, o nuo Skaudvilės pakreipsim Eržvilko — Jurbarko vieškelio. Jurbarkė persikelsim per Nemuną ir drošim toliau Suvalkų trikampio pusėn. Suradus perėjimui tinkamą vietą, automobilis turės būti grąžintas Kaunan. Visam sumanymui įvykdyti reikės kokių dvidešimts keturių ar daugiausiai — trisdešimts šešių valandų.

— All right, — sutinka Wooderson.

Važiuojam neskubėdami, darom pastabas, pastebim laiką naujo. Kad niekur nesusitinkam privačių automobilių, net nei dviračių, tai daugiau mus nestebina. Visos tos susisiekimo priemonės rekvizuotos. Ir nebus, kiek girdėt, gražintos.

— Buržuazija ir kapitalizmas Lietuvoj panaikinti, tai kam tiems sluogsniams reikalingos dabar kokios susisiekimo priemonės? Taip girdim mes, pildami benzina Kaltinėnuose, aiškinant per radiją iš Kauno.

Bet mes niekur keliais nematom nei arklių vežimų. Keliai tylūs ir ramūs, lyg kokiam marui nusiautus kraštą. Susitinkam tik kartais kokį rekvizuotą automobilį, kur vežantį bolševikinius valdininkus. NKVD ir Sniečkaus slaptoji policija važinėja tik naktimis, bet dar didesniu, neregėtu greičiu.

— Kodėl dabar taip tylu visur? Kodėl taip mažai žmonių? — Klausiam mes vienoj krautuvėje Skaudvilėj, Woodersonui norint nusipirkti cigarečių.

— Žmonės ir perka dabar mažiau, — prideda laikinas krautuvės savininkas, užuot atsakęs, ir tiria mus vogčiom pro savo siauručius akinius.

— Bet kodėl gi?

— Kai žmogus serga, nėra noro jam valgyti. O Lietuva serga dabar labai, labai sunkiai.

— Teisingai apibudini Tamsta padėtį, — sako Wooderson ir siūlo jam iš nupirktų cigarečių.

— Dėkui, aš neberūkau.

— Gal ir cigaretės pasidarė blogesnės?

— Nežinau, nebandžiau. Bet, žinoma, suproletarės ir jos.

Wooderson norėtų plačiau išsišnekėti, bet mes neturim laiko, turim skubėti. Drauge suprantam, kad krautuvinką gali kas įtarti, jei perilgai užsibūtumėm pas jį.

Provincijos miestuose, miesteliuose ir kaimuose matom ant sienų prilipdytų baltų mažesnių ir didesnių plakatų. Visi jie pasirašyti sveikatos ministerio, daktaro Kogano. Juose duoda jis gyventojams patarimų ir išpėjimų sveikatos reikalais. Vieni plakatai išpėja nuo dėmėtos šiltinės ir dėsto, kaip išsisaugoti ir kitus apsaugot nuo užkrėtimo. Kiti plakatai aiškina, kas per ligos cholera, geltonasis drugys, miego liga ir Sibiro maras. Tai vis prašmatnios Azijos gėlės, atneštos Lietuvon drauge su Stalino saule. Wooderson rimtai susirūpina, pirmą kartą pamatęs tuos plakatus.

— Nors ir nemėgstu vokiečių, vis dėlto nenorėčiau juos apkirsti kokiomis baisiomis ligomis. Iš Vokietijos gali persimest toliau į Vakarus.

Kadangi nei Vilniuje, nei Kaune niekur nepastebėjau tų plakatų ir niekur nieko negirdėjau ten apie tas ligas, tai galiu nuraminti Woodersoną, ir pats save, kad gal viskas netaip baisu.

Jurbarke pasitaiko mums raudonas pakeleivis, sovietinis karo gydytojas. Prisimetė jis prie mūsų valgykloje, kur nuo ankstyvo ryto laukė, nesulaukdamas, kol pataisys jo sovietinės gamybos Fordą. Važinėjo jis, darydamas raudonosios kariuomenės dalinių sveikatos patikrinimą. Mums užkandus kiek ir jau išeinant, priėjo prie mūsų ir klausė, ar nemanom važiuoti Vilkaviškio pusėn. Neįtardami gydytojo nieku blogu, atsakėm, kad taip.

— Labai galimas daiktas, kad aš savo automobilio nesulauksiu ne tik šiandien, bet ir rytoj — aiškinos jis atvirai, pietų žmogaus papročiu išpiršdamas. Pats toks tamsus, varno plauko, pražilusiais pasmilkiniais.

Atsisėdu drauge su juo automobilio užpakalinėje sėdynėje. Kokį laiką šneka nesimezga. Sunku surasti, kas mums trims galėtų būti bendra. Sienomis nusėti svei-

katos plakatai būtų, žinoma, aktualūs, tik gal kiek netaktiška su inspekciją darančiu bolševiku gydytoju iškelti juos pačioje šnekos pradžioje.

— Tamstos, turbūt, abu esat amerikiečiai ? — pagaliau nutraukia jis tylą.

Wooderson patvirtina.

— Aš esu ukrainietis. Ukrainietis iš giliausios Ukrainos, nuo Chersono. Vadinuos Ivan Pavlenko.

Wooderson suranda sau ir man neabejingai amerikoniškai skambančius vardus ir pavardes.

Juo tolyn, juo labiau Šakių apskrities išduobėtiems, raudonųjų tankų išduobėtiems keliams kratant, juo daugiau daktaras Pavlenko daros atviresnis.

— Nemažai sergama šiuo metu raudonojo kariuomenėj. Staiga sudrėkęs ir atvėsęs oras pasidarė persunkus, ypatingai iš pietų ir nuo Volgos atkeliaavusiems. Juk tie žmonės net neturi kur nuo lietaus pasislėpti.

— Nėr, žinoma, tada ko ir stebėtis, — sutinku, neįsivaikodamas pasigailėjimo žodžių.

— Kaikurių pulkų susirgusiųjų skaičius siekia net iki penkiasdešimt nuošimčių. Jie negali dalyvauti nustatytuose pratimuose. Būtų geriausia perkelti tuos pulkus į sausesnes ir šiltesnes sritis, bet kur perkelsi, kai tiek daug sergančių?

— Kuo gi daugiausiai serga raudonieji kariai? — klausia Wooderson.

— Po truputį cholera, dėmėtąja šiltine ir kitomis Rytais įprastomis ligomis.

Matau, kaip Wooderson sumažina automobilio greitį ir stengias veidrodyje sugauti mano žvilgsnį.

— Jei nebūtumėm skubiai pritaikę izoliacijos priemonių, būtumėm šiuo metu krašte turėję nevieną epidemiją, — tęsia daktaras Pavlenko, aiškiai įsitikinęs, kad savo atvirais pasipasakojimais atsidėkoja mums už

pavežimą. — Patiems kariams iš rytinių sričių tos ligos ne taip jau baisios, bet jei jos čia paplistų, būtų mums, gydytojams, nemažai darbo. Todėl patarėm Lietuvos sveikatos organams laiku išpėti krašto gyventojus. Geriau bus, jei jie iš anksto apsipras su mintimi. Išgąstis bus mažesnis.

Wooderson norėtų nukreipti šneką kur kitur, todėl klausia:

— Doktoras esi juk ukrainietis. Sayk: ar ukrainiečiai labai išimylėję Staliną?

Doktoras Pavlenko apsidairo automobilyje ir pažiūri pro jo langus. Atrodo, kad nepastebėjo nieko pavojingo. Atsisėda kiek patogiau, atsilošia. Lyg norėdamas geriau atverti numatomą ir neišvengiamą jausmų išsiveržimą.

— Jūs abu juk amerikiečiai, ar ne tiesa? Be abejo, greitai apleisit Lietuvą ir Sovietų Sąjungą. Laimingi žmonės! Aš pavydžiu jums. Jums daug kas pavydi. Nesistebėkit todėl, jei noriu būti atviras. Aš noriu, kad Amerika sužinotų, kaip ukrainiečiai jaučia ir ką galvoja.

— Pasistengsiu išreikšti suglaustai, keliais žodžiais.
— Doktoras Pavlenko vėl atsargiai apsidairo. — Tikiuos, kad jūs mane suprasit. Visi mes, ukrainiečiai, trokštam laisvės, visiškos ir pilnos laisvės, net jei rytoj Ukrainon išiveržtų turkai, atsiklauptumėm prieš juos ir maldautumėm: „Imkit mus, nepalikit vienu!“ Tiek mes nekenčiam Stalino ir jo bolševikų. Betkas gali ateit ir paimt Ukrainą, kad tik mus nuo Maskvos išgelbėtų. Netrukus, žinoma, vėl būtum nepatenkinti savo sąjungininkais ar globėjais, bet niekados neprašytum ir nelauktum, kad bolševikai ateitų mus gelbėti. Per amžius niekados!

Palietęs opia, gilia žaizdą ir susijaudinęs, daktaras Pavlenko stengias kiek aprimti. Aprimęs tęsia:

— Kas tas bolševizmas? Kas, jei ne prisirakinimas prie vargo ir skurdo? Kas gali patikėti, kad ir paprasčiausias darbininkas nesvajotų pasidaryti turtuoliu, kodėl net ne milijonierium? Lygiai, kaip jo jaunos dukterys niekadoms nenustoja svajojusios, kad jos ištektės jei ne už karalaičių, tai bent už milijonierių. Tai kaip tik tai verčia žmogų didinti savo pastangas, verčia įtempti jėgas. Tai kaip tik tai atkelia žmogų nuo žemės ir duoda jam pažangos, o ir didelių laimėjimų sparnus. Tik pamėginkit Ameriką padaryt sovietine respublika ir pamatysit, kaip greitai ji pavirs neišbrendama Sovietų rojaus bala. Pamėginkit tik!

— Mes, amerikiečiai, galim tai įsivaizduoti ir jokių eksperimentų nedarę, — pastebi Wooderson mūsų abiejų vardu.

— Visa komunistinė sistema daugiau niekas kaip melas ir humbugas. Tai ne kas kitas, o Stenka Razin Pavolgio plėšikas, pasiveržė Rusijos valdžią, išžudęs jos turtuolius, pirklius ir dvarininkus ir pats jų vieton atsisėdęs. Anksčiau rusas tarnas ar darbininkas galėjo bent pakeisti savo poną ir vergavimo vietą. Tuo būdu, jam kartais pavykdavo augšteliau iškopti ar net savarankiškumo ir gerovės pasiekti. Šiandien rusas darbininkas grandimis prikaltas, iš vietos sava valia negali pajudėti. Šiandien jis turi tik vieną vienintelį poną, kuris jo kraują išsiurbia, nukankina jį, ir pagaliau net juokams išstato. Ar tai ne juokams išstatymas ruso ar ukrainiečio, kai jų vardu, jiems patiems žodžio negalint ištarti, renkamos įvairios tarybos ir jų vardu pasirašomos sutartys su kitomis tautomis ir valstybėmis? Visa ši baisi komedija vaidinama štai jau dvidešimts ketvirtį metus, tuo metu, kai Sovietų Sąjungos masėms

be išimties užkaltos lūpos ir nepavelkamais pančiais surakintos rankos ir kojos.

Daktaro Pavlenkos iškentėti, ilga ugnimi įkaitinti žodžiai, matyt, tiek paveikia Woodersoną, kad jis pamiršta, jog mūsų važiuojama automobiliu. Staigiam kelio pasukime susigriebia jis pervėlai, paleidžia stabdžius pergreitai. Automobilis slysta, stojasi kampu ir taiko virsti ratais augštyti į griovį, žaibo greičiu metasi daktaras Pavlenko mano pusėn, prislegia mane. Turbūt, šis jo manevras išgelbsti mus visus tris. Susvyravęs kiek, atvirsta automobilis normalion padėtin, sustoja. Patenkintas, daktaras Pavlenko atsiprašo. Wooderson dėkoja ir apiberia jį komplimentais. Atgavęs kvapą, dėkoju ir aš.

— Matot, daktaras gali kartais būti naudingas ir kitais atvejais.

Jis švinta visas, šypsosi.

Mums vėl įsivažiavus, daktaras Pavlenko baigia, ką buvo norėjęs pasakyti:

— Jei patiems rusams daugiau patinka tvarkyti savo gyvenimą pagal Stenkos Razino idealus, gali jie tai daryti, kiek nori, nors tai baisu ir nežmoniška. Ukraina — turtingas kraštas, visi jos gyventojai galėtų gyventi gerai ir laimingai. Ukrainai nereikalinga eksperimentų pagimdytų pelkėse ir skurde išugdytų idėjų. Ukraina šiandien sukaustyta ir bejėgė, bet jos laukia laisva ateitis, žydinti ir tikros saulės nušviesta ateitis.

Daktaras Pavlenko atšlyja į sėdynės atramą, justis, kad įsisvajoja gražion Ukrainos ateitin.

Wooderson žada, savo ir mano vardu, kad jo žodžius išgirs Amerika ir visas laisvas pasaulis.

— Kodėl Tamsta, būdamas taip arti sienos, nebėgi užsienin? — klausiu daktaro Pavlenko.

— Gerai žinau, kaip gudriai ir stipriai siena saugoma. Be to visi mes, karininkai, esam nuolatinėje NKVD priežiūroj. Visi mūsų šoferiai, — tai NKVD agentai. Mano Jurbarko paliktasis šoferis jau, be abejo, pranešė, kur reikia, su kuo ir kokio numerio automobiliu aš išvažiavau.

Įdomios perspektyvos! — pagalvojau. NKVD šunys — skalikai gal jau seka mūsų pėdomis.

Pravažiavus kokį kilometrą nuo Vilkaviško, daktaras Pavlenko prašo, kad leistumėm jam išlipti. Jis eisias toliau pėsčias. Nenorėtų nei sau turėti nemalonumų, nei kad mes dėl jo nukentėtumėm.

— Laimingi amerikiečiai!—atsidūsta daktaras Pavlenko ir atiduoda mums karišką pagarbą.

Išsukam iš plento, kad mums nereikėtų važiuoti į Vilkaviškį. Ką gali žinoti, gal NKVD ten jau laukia mūsų plačiai išskėstomis rankomis.

Bet pro Marijampolę reikia pravažiuoti. Turim nusipirkti benzino ir saldinių. Juk gal ten yra vaikų, kur atvažiuosim naktį.

Benzino nusiperkam, bet saldinių — ne. Kodėl? Visos Marijampolės krautuvės uždarytos. Nejau mes nežinojom, kad šiandien, rugpjūčio 3-čią dieną, Lietuva iškilmingai priimama Sovietų Sąjungon? Ar tai nemaža proga didelei tautinei šventei?

Mane šaltas šiurpas nukrato, išgirdus tai, kas žinotina ir nenorėta žinoti.

Oficialių įstaigų namai padabinti tamsiai raudonomis marškomis, su kūju ir pjautuvu. Ir vienur ir kitur išstatyti garsiakalbiai. Iš jų kalba Maskva. Keista, lietuviškais žodžiais. Ar tai tik ne prezidentas Paleckis? Perdidelis atstumas, negalima atpažinti bal-

so. Viena girdim Wooderson ir aš aiškiai, kad Stalino saulė linksniuojama ir kartą ir kitą.

Wooderson pastebi:

— Labai galimas daiktas, kad Stalinas pats sėdi estradoje ir klausosi. Jei jis nors kiek turėtų gero skonio, be abejonės, atsistotų ir savomis rankomis apkultų tą niekšą, kuris radijo bangomis viso pasaulio aki-vaizdoje pliauškia apie kažin kokią ten Stalino saulę. Ir jis padarytų tai, niekšą prie mikrofono pritempęs, kad iš skeliamų antausių joks niuansas nedingtų.

Wooderson gali sakyti tai garsiai. Nėr ko bijoti, kad jį kas išgirstų. Miesto gatvės tuščios, niekur nė gyvos dvasios. Niekas nežiopso ir neklauso transliacijų iš Maskvos.

Pagaliau surandam vieną atdarą kioską, pardavinėjantį laikraščius, cigaretes ir gėrimus. Nusiperkam saldinių, noriu pirktis XX Amžių, vienintelį likusį, kažin kaip dar ne visai subolševikintą laikraštį.

— Nuo šiandien XX Amžius nebeišeina, — paaiškina akiniuota mergina iš kiosko tamsos. Lietuvos žinios taip pat ne. Nuo šiandien nebebus Lietuvoj jokio kito kasdieninio laikraščio, kaip tik viena Darbo Lietuva.

Dienos simbolingam reikšmingumui atžymėti užgniauztas paskutinis, kiek laisvesnis spaudos žodis. Net visiškai subolševikintos Lietuvos žinios. Negalėta, matyt, pakęsti paties laikraščio vardo, tiek primenančio Lietuvos nepriklausomybę ir lietuvių tautos senus, gilius troškimus. — Darbo Lietuva su kliša Tiesa liks be konkurencijos, be konkurencijos galės skleisti nepraregimą tamsą.

Grįžus automobilin, James Wooderson paleidžia jį didžiausiu greičiu.

Rugpjūčio 4-toji

Matom: ūkininkas riša pievoje, netoli nuo kelio, arklį. Bėris gerai nusiganęs, atrodo dar nepavogtas, spindi rytmečio saulėje, o ir ūkininkas pats daro solidų išpūdį.

Mūsų sumanymas verčia ūkininką gerai ilgai pagalvoti. Pasikrapšto jis pakaušį, pataiso kepurę ir kartą ir kitą.

— Gerai. Nors pavojinga, bet aš pamėginsiu.

Lėtai, apgalvotai išdėsto jis mums, kas reikės daryti. Pirmiausiai jam reikės talkininko, kokio ūkininko gyvenančio pačiam pasienyje. Jis pažįsta ne vieną tokį. Nuo jo paties ūkio iki sienos keturi kilometrai. Todėl ramiai galėsime pas jį pernaktuoti, jei mums šiandien nepavyktų. Mėginti eiti per sieną naktį nėra ko ir pagalvoti. Sargybos naktį sustiprinamos trigubai.

Aštunta valanda ryto. Wooderson atsisveikina su mumis. Jis grįš su automobiliu Kaunan ir atiduos jį ten, iš kur paskolino. Paskum atsisės Kaune autobusan ir atvažiuos iki arčiausios vieškelyje sustojimo vietos. Iš ten grįš pas mus, nusisamdęs arklį. Vėl bus čia apie kokią aštuntą, pusiau devintos vakare.

Dirvomis ir pievomis brendu paskui ūkininką. Didelė rasa, bet ką padarysi. Batus išsidžiovinsiu, laimingai perėjęs sieną.

Čia labai kalnuota. Kalneliai kyla vienas po kito, tai staiga susidurdami, tai prasilenkdami, o daiktais vienas ant kito piestu suvirte. Kaikurie kalneliai apaugę krūmais, kaikurie tankiais, maišytai spygliuotais ir lapuotais miškais. Tarp miškų ir kalnelių tai šen, tai ten blizga ežerai ir ežerėliai. Ūkininkas ir aš einam taip, kad niekas mūsų nepastebėtų. Slenkam pakrūmiais, sukam aplink kalnelius, o paskum atsiduriam siauram, giliam

slėnyje, su linksniai pliuskančiu ir čiurlenančiu upeliu.

— Gerai, atrodo, kad niekas mūsų nepastebėjo, — sako ūkininkas, kai pasiekiam jo sodybą. Dabar, nelaimėms užgriuvus kraštą, atsiranda tiek daug pykčio ir noro kažin už ką keršyti. Visi gerai žinom, kas per žmonės tie bolševikų milicininkai.

Ūkininkas supažindina mane su savo motina, žmona ir dviem brolais. Visi sužiūra į mane šaltai, rezervuotai, bet sužinoję, kas esu, ir kokių reikalų čia atsiradęs—atšyla kiek. Pakviečia pusryčių su kumpiu ir kiaušiniene. Kadangi visdėlto skaito mane pavojingu svečiu, tai pavalgius, nuveda klotiman ir pataria visą dieną niekur iš jo neišeiti, niekur nesidairyti, niekur nesirodyti. Šiandien sekmadienis, todėl daugumas šeimos narių vyks bažnyčion, o vyresnysis brolis, mane atvedęs, eis į pasienį susitarti su patikimu ir norinčiu padėti žmogui. Jis grįš atgal vėliausiai apie saulėleidį, prieš Woodersonui grįžtant.

Užsiritęs augštai ant šieno prėsmo, atsigulu, įsikasu. Užmiegu, tai vėl nubundu. Neturiu ką veikti, o laikas slenka, lyg pats būtų giliai šienan įsivėlęs. Neturiu net į ką pasižiūrėti, pračiukinti akį. Klotimo sienose jokio didesnio plyšo, įsiskverbianti šviesa tokia pilka, tokia niūkai vienoda. Iš pradžių gėrėjaus šieno kvapu ir įskrendančių tai išskrendančių kregždžių sidabriniai skardžių čiulbesiu pašelmenyje. Dabar man tvanku nuo išdykusių kregždžių čiulbesio. Kai pradėdu skaičiuoti šieno šiaudelius ir dobilų galveles, mane apima miegas. Bet kai tik vėl atsigulu, dingsta jis bematant. Matyt mano naktį išsimiegota.

Įvairios, įvairiausios mintys ateina ir painiojas galvoje. Kaip pavyks pereiti siena, apie tai nenoriu pagalvoti. Geriau palaukti, kol ateis lemiamoji valanda ir minutė.

Sunkios klojimo durys sugirgžda ir prasiveria. Kregždžių čiulbesys nutrūksta. Pasigirsta senyvas moters balsas:

— Prašau Tamstą nultipti.

Prišliaužiu prie prėsmo briaunos. Tai ūkininko motina, beveik namų galva. Maža ir liesa tokia senutė. Tik ką grįžus iš bažnyčios, dar bažnytiškai apsirengus: visa juodai, su balta šilkinga skarele.

— Mes nepageidaujam, kad Tamsta čia pasiektum. Išeik iš mūsų!

— Kodėl? — Stengiuos paslėpti savo nustebimą.

— Tamsta gali užtraukti nelaimę ant mūsų galvos. Užtraukti kokią nelaimę ant šių gerų žmonių galvos aš, žinoma, niekadęs nenorėjau. Mano nustebimas daros dar didesnis.

— Tamsta pereisi sau sieną ir laimingai dingsi - o mes liksim čia. Jei kas ir nepraneš rytoj apie mūsų pagelbą Tamstai, tai padarys tai po mėnesio, po metų. Pats gerai žinai, kas tada mūsų laukia.

Kiek galiu, raminu senutę. Pasakoju, kad joks žmogus nematė manęs su jos sūnum ateinant. Mano draugas amerikietis ateis čia tik sutemus, taip pat niekieno nematomas. Žadu, kad ir toliau mes abu būsim nepaprastai atsargūs.

— Dabar jau niekas nebegali pereiti sienos. Girdėjau, miestelyj būdama, ką visi žmonės šiandien pasakoja. Abu bažnyčioj buvę mano sūnūs girdėjo tą pat. Vakar 4 bolševikai karininkai, čia netoliese mėginę pereiti sieną, buvo nušauti. Jie buvo pilnai uniformuoti, ginkluoti, dėjosi neva nori apžiūrėti sieną.

— Labai negudriai pasielgta iš jų pusės, — aiškinu.

— Prieš keletą dienų, taip pat čia netoli, suėmė perėinant sieną vieną dvarininką su žmona ir dukrele. O

taip pat ir tuos, kurie norėjo padėti. Joks paukštis negali daugiau perskristi sienos.

Ramiai ir šaltai stengiuos įrodyti, kad tie pasakojimai turi būti perdėti. Aš ir mano draugas buvom prie pat sienos, važiavom išilgai tušt palei ją, — jei būtumėm galėję automobiliu pervąžiuoti.

— Nemėgink manęs perkalbėti, nepasisieks. Aš ir mano jaunesni sūnūs nutarėm, kad Tamsta turi palikti mus ramybėje. Būk geras, greičiau surink, ką turi ir nešdinkis iš čia!

Nėr abejonės, padėtis rimtėja. Stengiuos bent laimėti laiko.

— Visdėlto ar nebūtų gerai palaukus, kol Tamstos vyresnysis sūnus sugrįš namon? O taip pat, kol sugrįš mano draugas. Manęs neradęs, jis nežinos, ką daryti.

Senutė pasmarkina balsą:

— Mano vyresnysis nei galės, nei turės Tamstai kuo padėti. Mums nereikia jokio pašalinio uždarbio. O grįžęs Tamstos draugas galės grįžt tuo pat keliu atgal.

Matau, kad mano staigumu, intuicija paremtas sienos perėjimo sumanymas nueina niekais. Stengiuos iš kitos pusės suprasti senutę. Ji išsigandus, kitų išgąsdinta. Kartais suvirpa nabagė, kaip epušės lapas ten, apačioj, asloje. O kas šiandien betkur Lietuvoj gali būti ramus ir šaltas? Niekas šiandien nėra tikras, niekas nežino, kuo pasveikins auštantis rytojus.

Visus kitus išsikvojęs, mėginau patį paskutinį argumentą:

— O ar nebus neatsargu, ar bus gerai, jei žmonės mane pamatys išeinant iš čia. iš Tamstų, dabar, dienos metu?

Senutė atsiremia šieno prėsmo, paremia ranka galvą, —susimąsto.

— Gal Tamsta sakai tiesą. Na. lik iki sutems. Bet pats suprask mus: mes baiminamės ne be reikalo.

Dėkoju senutei ir grįžtu savo išgulėton duobėn.

Kregždės vėl čirškia ir čiulba, nenustoja.

Negreitai, labai negreitai ir nepaprastai pamažu pradeda temti. Kregždės tilsta, visai nutyla.

Durys iš naujo sugirgžda. Šįkart greičiau prasiveria. Turbūt pats ūkininkas, vyresnysis sūnus, sugrįžęs su žiniomis nuo sienos. Tik balsas nepažistamas, šiurkštus toks:

— Nemiegok ten! Riskis žemyn!

Na, kas čia dabar?

— Skubink greičiau!

Man nepatinka, jei mane kas tuo būdu prašnekina. Parodyt tai, žinoma, nenoriu, tik aš nesiskubinu.

Tai būta jaunesnio, antrojo iš eilės sūnaus. Toks pat mažiukas, sausas ir tamsus, kaip motina.

— Saulė jau seniai nusileidus, o mano brolis vis dar negrįžęs nuo sienos. Jį, aišku, ten suėmė. Ir tai vis dėl Tamstos, klajūno kokio.

Trumpai, kietu balsu atsakau, kad nėra ko bijoti, kad jo brolis būtų suimtas. Pasienio gyventojai dar turi teisę lankyti vienas kitą. Įsileisti ilgesnėn šnekon su storžievį nenoriu, bet vis dėlto stengiuos pratęsti laiką. Jieškau savo daiktų išmėtytų šiene, o rasti ką šiene, tamsoj, nėra juk lengva.

— Skubink ten! Aš nemanau ilgiau laukti. Bet kurią minutę bolševikų žandarai gali čia atsidurti.

— Na, aprimk kiek. — atrėžiu. — Bolševikų žandarams nėra ko čia veikti.

— Ar yr ar ne, bet tu turi iš čia išsikraustyt ir galas!

Verčiamas, sunkia širdim lipdamas nuo prėsmo

žemyn išgirstu staiga linksmą, draugišką Woodersono „Halio!“ Nušvintu iškentėjęs bent kol jis sugrįžo.

Išgirdęs, kas atsitiko, Wooderson nenusimena. Reikia didelių įvykių, kad James Wooderson nustotų nuotaikos ar iširstų, o čia atrodo kaip tik pasitaikė tokia proga. Matyt, jis pradėjo rezignuoti, taikintis su žiauriu likimu. O gal, kaip tikras amerikietis, mano, kad jei jam nepasisekė su jo sumanymu, tai ir aš turėjau teisės, kad man nepasisektų?

Net atsisakoma, siūlant neblogą atlyginimą, pavėžyti mus iki autobuso sustojimo vietos vieškelyje. Iš viso nenorima daugiau turėti jokio reikalo su mumis. O Wooderson, prieš čia ateidamas, paleido savo pavėžytoją. Jo paties buvo paleistas. Už jokių pinigų nesutiko ūkininkas atvežti jo čia, šion sodybon, taip netoli nuo sienos. Net nesutiko kiek palaukti. Pasirodo, kad žmonės bijo be didelio reikalo iškelti koją sienos ar pasienio pusėn, bijo NKVD sargybinių. Ypač naktį. Naktimis pasileidžia baisūs raudonikiai, apsiginklavę iki dantų, laukais ir miškais po keletą ir keliolika kilometrų nuo sienos. Ir šauna, jei kas jų akimis ir ausimis įtartino sumekeruoja ar sučeža.

Man ir Woodersonui nieko kito nelieka, kaip jieškotis nakvynės kur lauke, po atviru dangum. Klaidžioti ar eiti kur keliais, nežinomose vietose, nepasiruošus, — nedrašu.

Jaunesnysis brolis, tik ką norėjęs mane varu išvaryti, tuojau nežinia kodėl suminkštėja. Net pasisiūlo padėti mums susirasti tinkamesnę ir saugesnę vietą nakvynėi. Gerai suprantu jį ir jo motiną. Suprantu, kad jei taip, kaip dabar, tęsis ilgiau, žmonės pasidarys kaip gyvuliai, kaip žvėrys vieni kitiems. Be mažiausio pasigailejimo, be jokios širdies. Pagrindai, kuriais stato-

mi ir tvarkomi žmoniški santykiai, griaunami juk iš pat pamatų.

Po ilgesnio jieskojimo tamsoje, surandam palei miškelį didoką atolo gubą, dailiai pakalnėlėn nusileidžiančioje pievoj. Įsikasam gubon, jokių pėdsakų nepalikdami, tik nediduką langelį šiene, kad neužtrokštumėm. Jaunasis ūkininkas pažada, kad jo vyresnysis brolis ateis auštant ir pažadins mus. Jei jis iš viso kada grįš iš savo mažai apgalvoto pasikieminėjimo palei pat pasienį. Dabar jaunesnysis ūkininkas jau turi vilties, kad jo brolis visdėlto grįš.

Įsižiūriu pro šieno langiuką į žvaigždes tamsiam, bedugniam danguje. Įsiklausau į didžiųjų tilvikų, kaip fleitos garsas, gryną skambų klykavimą. Lyg jie nerastų vieni kitų, tamsoj paklydę. Jie primena man pernai vasarą daug kartų Vaermlande, Selmos Lagerloev Fryken paežeriais girdėtus didžiuosius tilvikus. Gražią, nepamirštamą vasarą, Lietuvai laisvai esant. Mintys skrenda į šeimą, žmona ir sūnus gal naktis po nakties negali užmigti, manęs laukdami ir nesulaukdami. Kaip dabar aš.

Iš tolo, iš toli klykauja, šūkauja tilvikai vieni į kitus. Kartais praskrenda koks suklykimas visai arti viršum mūsų gubos. Išgirstu jo sparnų mosavimą.

Pečiu paspaudžia Wooderson mano petį. Matyti, nori, kad įsiklausyčiau į ką kitą.

Girdžiu: rugienomis, ne labai toli, čeža sunkūs batai. Pakreipęs galvą, žvilgteriu ton pusėn. Du uniformoti vyrai brenda rasa, atkišę durtuvais pasmailintus šautuvus. Kaip susitarę pasuka mūsų gubos pusėn.

Šieno sauja užkišu langelį. Jaučiu, kad ir James sustingsta, sulaikęs kvapą.

Patraukia kažinkokiu orientalinio degutu ir kojų prakaitu įmirkytų batų kvapas. Stiprėja.

Batai pračėža tušt šalę. Atsidustam. — Durtuvų nepamėginta. — Dar nebūta pavargusių, nepamanyta prisėsti poilsiui ties minkšta guba. ...

Auštant ateina mūsų ūkininkas, žadėjęs pervesti per sieną. Aiškinaš. Įkalbinėjo vieną po kito keturis pasienio ūkininkus. Anksčiau ir šmugeliu jie versdavosi. Dar pereitą savaitę pervedė Suvalkų trikampio pusėn keletą lietuvių inteligentų, net su šeimomis. Dabar, kad ir kažin kiek siūlytum, nedrįsta. Net pagalvot atsisako.

James Wooderson ir aš grįžtam Kaunan.

— “Laimingi Amerikiečiai!” —karčiai nusišypsojo jis, prisiminęs daktaro Pavlenko žodžius.

Rugpjūčio 5-ji.

Raudonojo Kryžiaus Valdybos tarnautojai nustemba, mane pamatę. Nesuprantu kodėl. Ar aš nelaiku grįžau Kaunan po atliktos inspektavimo kelionės? Ir ar neatėjau tarnybon nei valanda nepavėlavęs? Nors šiais laikais neretai atsitinka, kad žmonės pavėluoja ir valandą ir kitą, blogai naktį miegoję.

Didžiausią nustebimą rodo tas augštas, ir ūgiu augštokas ir pražilęs valdininkas, kurį, jo išijui pablogėjus, aš čia Kaune pavadavau keletą savaičių. Jis man stačiai sako buvęs įsitikinęs, kad aš išvažiavau sau. Kitais žodžiais: užsienin pabėgau.

— Juk pastaruoju laiku neretai pasitaiko, kad žmonės pabėga, — aiškinaš jis.

Netrukus iš kitų valdyboje sužinau, kad tas vyras jau šeštadienį, rugpjūčio 3-čią, raštu pranešė Vidaus Reikalų Ministerijai, kad aš kažinkur pabėgęs. Net prašė, kad Vidaus Reikalų Ministerija ištirtų mano

pabėgimo aplinkybės. Mat, pareigos žmogus, kaip atsargos generolas ir kadaį buvęs finansų ministeris.

Nėr ko sakyti, gerai paruošta mano sugrįžimui. Žmogus, dėl kurio vargau savęs negailėdamas, išduoda mane tiesiai į NKVD rankas. Neliaka nieko kito, kaip tik nenustoti nuotaikos ir veikti, kiek dar lieka laisvos vietos ir laiko.

Einu pas mane išdavusį vyrą ir mandagiai klausiu, ar jo išijas nebus kartais pablogėjęs?

— Kaip tai? — žiūri jis į mane ir nesupranta.

Bet tuojau pat prisipažįsta, kad jo pasiskubinta. Jam pasidaro aišku, kad dėl to pranešimo mane gali ištikti nemaži nemalonumai. Jis stveria telefono vamzdelį ir skambina vidaus reikalų viceministeriui. Painformuoja, kad jo suklysta. Aš esu gyvas ir sveikas savo tarnybos vietoje.

Suprantu, kad to gali būti permaža, žmones suiminėja tik įtarimui kilus, kad ruošiamasi ar galvojama iš Lietuvos pabėgti. O čia buvau įskūstas netaip sau kieno, net oficialiu raštu. Turiu pamatyti vidaus reikalų viceministerį

Pamatęs, kokioj geroj nuotaikoj esu, giria jis mano sveikatą ir sportiškumą. Nors komunistas būdamas, išisnekėjus neslepia savo išpūdžių, net rodo susirūpinimo :

— Visi žmonės tokie nervingi pasidare. Lyg visa tauta būt karštligėn įkritus. Bet tai suprantama: po tokios sunkios operacijos. Dešimt metų turės praeiti, kol visos žaizdos užgis.

Šiuo metu susilaikiau nuo pastabos atsakingam lietuviui komunistui, žinoma, tik formaliai atsakingam, kad netikiu, jog mūsų tauta taip greitai pasveiktų. Po tokios nežmoniškai baisios operacijos. O kas ją dabar slaugys ir gydys? Kas duos naujų jėgų? Ar yra Sta-

lino saulėje, be nuodų, nors kiek gaivinančios ir gydančios jėgos?

Mano tariamas pabėgimas dar nebuvo pradėtas aiškinti. O dabar, man pačiam asmeniškai jį paneigus, ir kalbos negalės būti apie bet koki jo aiškinimą. Viceministeris nusiskundžia:

— Mes čia esam tiek apversti darbu, ir tiek ateina tų visokių nepagrįstų skundų ir vienais įtarimais pamuštų pranešimų, kad žmogus galvą gali pamesti. Be to mūsų naujieji valdininkai ir milicininkai dar nepratę prie darbo, o iš kitur mums pagelbon atsiųsti dar nelabai orientuojasi.

Kadangi, kaip jau matau, būsiu priverstas likti Lietuvoj ir būsiu verčiamas priprasti prie naujų augštytyn kojom apverstų gyvenimo sąlygų, tai turiu visų pirmiausiai pasistengti nusipirkti, kas kasdieniniam gyvenimui reikalingiausia. Visa, ką turėjau, jau išplaukė laivu Švedijon. Man reikia baltinių, kojinių, tualetinių reikmenų ir daug ko kito. Iš laikraščių matau, kad po suvalstybinimo, darbininkų taryboms ir įmonių komisarams vadovaujant, krašto gamyba smarkiai pakilo. Kaikurie fabrikai, rašo laikraščiai, padidino savo gamybą, palyginus su tuo, kas buvo anksčiau, šimtu, pusantro šimto ir net trimis šimtais nuošimčių. Pasitaiko, girdi, ir tokių įmonių, kurių gamyba pasiekė stačiai pasakiškų rezultatų, pakilo aštuoniais šimtais, tūkstančiu nuošimčių! Taigi, nėr ko bijoti, galėsiu gauti, ko tik noriu.

Einu didžiausion krautuvėn Laisvės alėjoj, Paramon, kur buvau pratęs pirkti. Ir jos krikštolinio stiklo vitrinos užimtos Lenino, Stalino ir Molotovo portretais. O kai tokie portretai išstatomi, netinka, žinoma, drauge išstatyti dryžus marškinius, numargintus kaklaraiščius ir apatines kelnės.

- Marškinių? Ne, tokio numerio mes neturim.
- Kojinių? Tokios spalvos nebėra.
- Prašau gi parodyt, kokių spalvų turit.
- Deja, šiandien neturim mes jokių kojinių.
- Tai ką, ar išpardavėt?
- Kad mes tiek mažai gaunam.

Matydamas, kad netoli nueisiu su pardavėjomis, kreipiuos į patį krautuvės vedėją. Nurodau į oficialinės spaudos statistiką, stebiuos, kad Parama, tokioms geroms sąlygoms esant, nepapildo savo sandėlių. Vedėjas aiškinas, kiek gali:

— Reikia suprasti, kad pastaromis savaitėmis visa gamyba beveik nieko neveikė, fabrikai stovėjo uždaryti, tušti. Kai dabar pamažu vėl pradeda kiek dirbti, nesunku pakelti nuošimčius, palyginus su neveikios dienomis. Turbūt, be to Tamstai žinoma, kad visi seni darbo vedėjai, meisteriai ir mechanikai pašalinti. Į juos pažiūrėta kaip į buvusių fabrikų savininkų-kapitalistų ištikimus šunis. Jų vieton pastatyti nauji dar nėra išmokę amato. O iš kitur atsiųsti nepažįsta mūsų modernių mašinų. Todėl ir nesiseka darbas, o mašinos genda lyg savaime. Jieškant priežasčių, kitokių nerandama, kaip sabotazo, atleistųjų meisterių šalininkų padaryto. Mes ir mūsų klijantai, visi turim, vietoj prekių, tenkintis raudonųjų apaštalų paveikslais.

Aš nenoriu nustot vilties. Man reikia baltinių ir kojinių. Bet iš visų krautuvėjų langų į mane žiūri apaštalai "proletkultiniame" stiliuje, o pačiose krautuvėse man duoda visokių visokiausių paaiškinimų, bet ne tai, ko man reikia.

Lakstydamas po miestą, pastebiu dar kai ką kitą. Man nesant per tas penkias dienas Kauno nemažai pasikeista. Be bolševikinių apaštalų paveikslų krautuvėjų languose, išstatyta dar laikas daugiau: "Finan-

sų ministerio įsakymu krautuvė laikoma uždara nuo 12 iki 15 valandos". Tai neva krautuvių tarnautojų ištaigingam pietų laikui. Ištiesų gi viena iš priemonių prekių stokai paslėpti. Kitų krautuvių durys užkalts be jokių paaiškinimų. Ten, matyt, visai neturima ko parduoti. Kiek krautuvių liks atdarų, kai bus prarastas jų suvalstybinimas? Sušlubavo, išklišo ne tik gamyba, bet ir vartojimas. Kas išgali ką pirkti? Vieni raudonieji karininkai, visokie "pagelbon" atsiųsti komisarai ir jų aprėdų bei kosmetikos išalkusios žmonos.

Visi knygynai suvalstybinti, kitais žodžiais, Maskvai atiduoti. Didelis švento Kazimiero knygynas Laisvės alėjoj pakeitęs vardą. "Raudonosios vėliavos knygynu" vadinasi dabar. Be žinomų "velnio apštalų", kaip girdžiu vieną moterėlę dievobaimingai susikeikiant, jo vitrinos prikimštos visokiausios rusų kalba literatūros. Netvaringai išstatytos, blogam, pilkam popieriuje, su kreivai uždėtais viršeliais. "Proletkult" visame kame.

Visos knygų leidyklos suvartytos vienon bolševikinėn leidyklom Apie spaustuves nėra ko nei užsiminti. Lietuvos moderniausios spaustuvės, Viltis ir Spindulys, kaip tik kraunamos išvežti. Viena "paskolinta" Maskvai, kita kažin kokiam kitam, dar tolimesniam Sovietų Sąjungos miestui. Girdžiu iš informuotų pažįstamų, kad rengiamasi "paskolinti" ir vieną kitą moderniškesnę Lietuvos fabriką. "Skolinančios" Sovietų centrinės vyriausybės Maskvoje pasiaiškinimas: tie fabrikai perarti sienos, jiems bus saugiau toliau rytuose.

Jau prieš dvejatą savaitę kinematografų afišos buvo tokios pat, kaip Leningrade, Minske ir Stalingrade. Jau tada buvo "patarta" nerodyti kitokių filmų, kaip sovietinės gamybos. Dabar suvalstybintiems kinematografams įsakyta visas anksčiau iš užsienio gautas

filmas, ir net užsienietišką aparatūrą, perduoti prie Vidaus Reikalų Ministerijos įsteigtam filmų biurui.

Ir Laisvės alėjos vardas, matau, pakeistas. Ji pavadinta Stalino prospektu. Caro laikais ji vadinosi „Nikolajevskij prospekt“. Tas priespaudą simbolinantis pavadinimas buvo pašalintas, Lietuvai nepriklausomybę atgavus. Dabar, bolševikams nepriklausomybę pavogus, visai teisingai didžiausiai Kauno gatvei „paskolintas“ vagies vardas.

Vidaus reikalų ministerio patvarkymu, sudaryta gatvių vardų pakeitimo komisija. Visų miestų ir miestelių gatvių ir aikščių vardai bus pakeisti. Kokie jie bus, aišku iš Laisvės alėjos pavyzdžio.

Darbo Lietuva praneša, kad Baltgudijos respublika, Sovietų Sąjungos „nepaprastu teisingumu vedamos“ centrinės vyriausybės paraginta, gražino Lietuvai Švenčionių, Melagėnų, Astravo ir Marcinkonių sritis, taigi nemažą dalį jai pagal 1920 metų Maskvos taikos sutartį legaliai priklausančių žemių. Kokio džiaugsmo būtų buvę Lietuvoj kitokiomis aplinkybėmis! Dabar net krašto komunistinė vadovybė nesiruošia panaudoti savo propagandai tos Maskvos ir Minsko dovanos. Gal pabijota, kad staigios liūtys ir perkūnas visko nesugadintų. Girdėt gatvėje žmonės taip aiškina:

— Kokia nauda? Būtų tas pat, jei mums padovanočiau Maskvą ir visą Sovietų Sąjungą iki Vladivostoko.

Ką sutinki, niekas negali pamiršti scenų, įvykusių ties bankų seifais. Finansų ministerio buvo įsakyta, kad visi, kas nuomoja seifus, su raktais ateitų į atitinkamus bankus tarp dešimtos ir vienuoliktos valandos priešpiet. Bolševikams Lietuvon atėjus ir vagims padaugėjus, kas turėjo ką vertingesnio, užuot įkasęs žemėn, samdėsi bankuose seifus ir slėpė ten. Finansų ministerio paskirtą dieną ir valandą, žinoma, susirin-

ko seifų nuomotojai. Bankų komisarų akivazdoje seifai buvo atidaryti. Viskas, kas ten buvo, auksas, sidabras, brangakmenys, vertės popieriai, viskas buvo paskelbta nusavinta ir komisarų įsakymu išimta. Daug kas apalpo, ne vienas iš proto išėjo, ne vienas krito vietoje gavęs širdies smūgį. Juk tai buvo daugelio paskutinės santaupos, paskutinis turtas. Paskutinė viltis kiek ilgau išsilaikyt, kol įvyks koks stebuklas. Jei kas ir turi kokių piniginių santaupų bankuose, nebesitikti, kad atgal atgautų. Piniginės santaupos tai taip pat privataus pobūdžio vertė, kapitalizmo išdaiga, turinti priklausyti proletarijato diktatūros išdui. Į banko indėlius bolševikų dėmesys buvo atkreiptas tuoj pat, kiek daugiau krašte įsigalėjus. Jau tada buvo įvesta trijų šimtų litų užtvara mėnesiui ir asmeniui.

Gyvenamieji namai nusavinti, žmonės, neturėję nei namų, nei sklypų galėjo kokią savaitę raminti save, kad jie galės ir toliau nuomoti lig šiol gyvenamus butus. Ne! Skaitau visur iškljuotus patvarkymus, kad niekas negalės naudotis didesne patalpa, kaip devynių kvadratinį metrų asmeniui. Visa kita turi būti perleista butų fondui. Iš jo bus skiriami kambariai ir butai raudoniesiems karininkams ir visiems tiems, kurie nustojo pastogės dėl pravestų rekvizicijų. Raudoniesiems karininkams teikiama pirmenybė. Jiems duodama teisė pasirinkti tarp fondo pasiūlytų butų. Patiks kokiam raudonam kariui buto baldai ar indai, turi jis teisę, pagal patvarkymą, visa, kas jam patinka — paskolinti. Nežiūrint, kad savininkas ir kažinkiek protestuotų. Šeimoms, nustojusioms butų, baldų ir indų, viso to, kas palengvina gyvenimą, patariama išsikelti ir apsigyventi kaime.

Visos pasiuntinybės, visi užsieniečiai skubiai ruošiasi išvažiuoti. Girdi, tas ar tas jau išvažiavo vakar

ar užvakar. Niekam daugiau nemiela likti Lietuvoj.

Ties vokiečių Kulturverbando biuru ir ties Vokietijos pasiuntinybe eilės žmonių. Kas tik gali, kas tik turi koki popierį, stengiasi virsti vokiečiu. Kad tuo būdu išsigelbėjus iš Lietuvą apnikusio raudonojo rojaus. Kas žino, sako, kad daugiau trisdešimt tūkstančių vokiečių jokiomis priemonėmis nepadarysi, žmonės, kuriems nepasisekė, grįžta nuo Kulturverbando ir Vokietijos pasiuntinybės vartų nusimineję, susikrimtę, kaip save praradę.

Man reikės likti Lietuvoj. Man nėra niekur jokių galimybių. Liksiu, kol dėl kokio savo neatsargumo ar NKVD susidomėjimo mano asmeniu manęs neiškeis kur toliau į rytus. Kazakstanan ar Komčatkon. Kaip tokiam atvejui būtų pravartu keletas pamainų baltinių ir kojinių!

Kaip sekasi draugui Woodersonui po mūsų pasivažinėjimo palei užkalną sieną?

XII

Susimąstęs einu Aleksoto pamiškiu į darbą. Yra ties kuo susimąstyti. Raudonojo Kryžiaus pirmininkas, daktaras Garmus, pasakojo man vakar, kad sveikatos ministeris Koganas galvoja likviduoti Raudonąjį Kryžių. Nors ir senas komunistas, daktaras Koganas dar nežino, kad įvairios Sovietų Sąjungos respublikos turi savo Raudonojo Kryžiaus organizacijas, su centriniu Raudonuoju Kryžiumi Maskvoje. Kad jos neveikia, tai jau kitas reikalas. Aplankysiu šiandien daktarą Koganą ir su dokumentais rankose įrodysiu, kad tie dviguba prasme Raudonieji Kryžiai vis dėlto egzistuoja.

Kitas klausimas — sunkesnis. Daktarui Garmui pastebėta, ne tik iš daktaro Kogano, bet ir iš kitų vyriausybės žmonių pusės, kad Lietuvos Raudonasis Kryžius išimtinai susideda iš reakcionierių. Tai sunkus kaltinimas.

— Gal aš reakcionierius? — paklausiau vakar daktaro Garmaus.

— Ne, Tamstos neturi galvoje, — tikino jis.

Kaip ten bebūtų, komunistų akimis žiūrint, aš turiu būti skaitomas didžiausiu reakcionierium Lietuvos Raudonajam Kryžiui. Visi kiti valdybos nariai, tarnautojai ir gydytojai, labai mažai ar visai aktingai

nedalyvavo viešajam gyvenime. Bet niekas jų nėr komunistas, tai tiesa. Galės įsakyti atleisti juos iš tarnybos. Ne vienas jų turi nemažas šeimas ir, kaip šiais laikais, labai netikras santaupas. Yra Lietuvos Raudonojo Kryžiaus tarnyboj ir pensijon atleistų karininkų, kuriems, kaip ir kitiems pensininkams Lietuvos karininkams, nuo rugpjūčio 1-mos dienos nebebus išmokamos jokios pensijos. Sudaryta pradžia naujam, Lietuvos ligšiol nežinomam proletarijatui. Jam lemta skurde ir kančiose ištirpti Stalino saulėje.

Be reikalo grįžau nuo sienos. Būčiau turėjęs eit, vienas ar su Woodersonu, kaip žvėris, be jokių palydovų. .

Praeidamas pro Aleksoto karo geležinkelio stotį, susitinku pažįstamą pulkininką. Jis ištraukia mane iš klaikaus susimąstymo, rodo:

— Žiūrėk, kokios gražios žaliuojančios piramidės išaugo čia Aleksote.

Avižų nebematyt. Lygi, tankiai sužėlusi veja dengia tai, kas anksčiau auksu žėrėjo saulėje, žvirbliai dingsta, narstosi, juda žalumoj, kartais iškyla ir nuskrenda su ilgais daigais snape. Išstatyti raudonieji kareiviai su šautuvais ant peties didina idiliškumą. Jų pareiga žiūrėt, kad niekas neišvogtų sužaliavusių avižų, ar nenusineštų maišų su miltais. Nusinešti tuos maišus nebūtų lengva. Matom, kiek vargo turi kareiviai, norėdami atskirti maišą nuo maišo ir pakrauti juos į sunkvežimius, viską vežančius kur nors užkasti. Maišai plyšta, sunki surūgusi tešla drimba iš jų, slenka, šliaužia kareivių rūbais, batais ir sunkvežimių šonais. Bet viską, kas čia po atviru dangum supuvo, sušuto, norima, matyt, kuo skubiausiai išvežti, išvalyti. Kad paruoštų vietas naujiems, pakelėj esantiems kroviniams.

Visą stotį nuteršusios, milžiniškos tešlos kvapas maišosi su rūkstančio, degančio šieno dujomis. Didelių

presuoto šieno kūgių nei nematyt pro tas geltonai širmas dujas. Smarkiausiai rūksta, kai kareiviai pradeda griaut koki kūgį, norėdai supuvusį šieną pakraut į sunkvežimius ir taip pat, kaip mėsą, išvežti kur į laukus.

Pro dujas ir smarvę pulkininkas ir aš jieskomės kelio į Nemuno laivą-keltą. Užsiduriam ant bolševiko karininko, prižiūrinčio pakrovimo ir valymo darbus. Pulkininkas pasveikina jį ir klausia:

— Ar negaila, kad tokie milžiniški kiekiai miltų ir arklių pašaro nuėjo niekais?

— O, tai nieko nereiškia! Mums pakaks, pulkininke. Sovietų Sąjungoj visko perteklius.

Po tokios informacijos įsitikinam, kad nėra ko daugiau klaust. Mes nueinam. Pulkininkas dar turi galimybės laisvai judėti. Kaikuriais administraciniais reikalais jis dar lanko mūsų tai vienur, tai kitur kur krašte internuotus ar pusiau internuotus dalinius. Papasakoja kaip iš bolševikų karo ūkio administracijos.

Kai raudonieji birželio viduryje atsibaladojo Lietuvon, neatsivežė su savim jokių maisto rezervų. Bolševikinių rublių niekas Lietuvoj nenorėjo imti, o pakankamai litų jie neturėjo. Todėl įsiprašė raudonieji, kad jiems mūsų kooperacijos organizacijos leistų pirkti skolon. Pavyzdžiui, Paramoje jie tuo būdu nusipirko tris tūkstančius tonų miltų. Miltai buvo labai patenkinti, bet su atsiskaitymu vis delėsė. Pagaliau, po dvejetos savaitės, atėjo bolševikiniai maisto rezervai. Raudonoji intendentūra pasiūlė atsilyginti prekėmis, miltais už miltus. Paramos žmonės panorėjo bent pažiūrėti anksčiau, kaip tie miltai atrodo. Jie pasirodė pasenę, ketverių, penkerių metų, ir su nemažu nuošimčiu vabaliukų ir kirminukų. Parama vėlyjo gauti užmokestį pinigais. Bet klausimas apie užmokestį taip

ir nusidelsė. Dabar jis bus lengva išspręsti, Lietuvos turtus “suvalstybinus” ir viską pervedus Maskvos žinion.

Panašiai atsitiko su Lietūkiu, Maistu ir Pienocentru. Ir čia raudonieji panoro atsilyginti in natūra: už pirmos rūšies konservus — sprogstančiais konservais ir už gerą sūrį — taip vadinamu keliaujančiu sūriu. Ne-panorėjus šioms organizacijoms tokių prekių priimti, nieko kito neliko, kaip laukti.

— Tai ne kas kita, kaip tik gudrus, apskaičiuotas prekiavimo metodas, — sakau pulkininkui ir papasakoju jam vieną, dar įdomesnę, atsitikimą.

Prieš bolševikams įsiveržiant Vilniun, 1939 metais, ten buvo didelė universalinė krautuvė Jablkowscy, viso miesto pasididžiavimas. Vardas sunku lietuviui ar kitam Vakarų žmogui ištarti, bet krautuvė galėjo prilygti betkoklam prašmatniam Vakarų miestų universaliniam magazinui. Vilnių užėmę, bolševikai taip pat buvo užimponuoti. Vieną gražią dieną nutarė jie nupirkti viską, kas Jablkowscy universalinėje krautuvėje radosi. Kad papildytų tuščias krautuves prie Kuzneckij Most ir Pokrovka Maskvoje. Pinigus sumokėję čia pat, ir viską pakrovę į sunkvežimius, išsivežė. Bet tuo metu, kai ne visai nepatenkintas savininkas skaičiavo gautus pinigus, įėjo jo kontoron Sovietų Sąjungos finansų komisariato atstovai ir nusavino visą kasą.

— Kad taip elgiasi Maskva su lietuviais ir lenkais, — sako pulkininkas, — tai komunistinėmis akimis žiūrint, yra visiškoj tvarkoje. Mes komunistų akyse esam kapitalistinės, Vakarų civilizacijos sugadintos tautos. Bet susidurdamas su bolševikais, aš nuolatos iš jų pačių girdžiu skaudžių nusiskundimų. Algos niekada laiku neišmokamos. Labai trūksta muilo ir degtukų. O kai pagaliau degtukai ateina, tai nėra papirosų. Žmonių

tiesk bijoma NKVD pasienio sargyba dejuoja, kad ji pamirštami, gyvena pusbadžiu.

— Aš žinau faktus, — pasakoja pulkininkas, — kad vieno ruožo NKVD pasienio, kuopos šešias dienas turėjo laukti duonos. Nors iki bolševikinės kepyklos nebuvo toliau, kaip šešiasdešimts kilometrų ir savo motorizuotų susisiekimo priemonių turima pakankamai.

Gal reikėtų, norint pereiti sieną, pasiimti po parankiais po bakanėlių duonos, — pagalvoju.

— Ir štai tokie organizatoriai mus valdys! — sušunka pulkininkas prislėgtu balsu. Štai, kokia valstybinė organizacija laisvai sau plečiasi ir auga!

— Niekas, kas yra gera, neplinta savaime, — pastebiu. Savaime plinta tik maras ir kitos epidemijos. Kas yra gera, turi būti iškalta kaip iš granito. Dideliu vargu ir pamažu.

— Ar lietuvių tautos nedirbta ir nekovota sunkiai nuo pat giliausios senovės? — klausia pulkininkas. Niekam kitam beveik ir laiko neturėta.

Man rūpi paklausti kas kita:

— Sakyk, pulkininke, kodėl Lietuvos kariuomenė nepasipriešino, ar beveik nieku nepasipriešino, bolševikams įsiveržiant?

— Kariuomenė niekur nėra savarankiška. Ji tik valstybės politinės vadovybės įrankis. Noromis nenoromis turėjo kariuomenė klausyti, kas vyriausybės buvo įsakyta. Bet pasakyk man dabar Tamsta iš savo pusės, ką padarė vyriausybė, kad laiku numatytų, išpėtų dabartinę baisią padėtį. Vyriausybė leido save kvailai apgauti, apsukti. Ir pasakyk, Tamsta, ar girdėjai, ką šiuo metu veikia nepriklausomos Lietuvos diplomatai, likę laisvuose kraštuose?

Nesu diplomatas, ką galiu į tai atsakyti? Gal jie ką veikia, Dievas juos žino.

Turėjom baigti karštėjančias diskusijas, — priėjom laivą.

Laivui pilnam esant, pasisveikinu aš ir pasišneku su Algirdu, laivo vairuotoju, tik žvilgsniais.

— Na, kaip šviečia šiandien Stalino saulė? — klausiu aš žvilgsniu.

— Vis tamsiau ir juodžiau.

— Bet tu, Algirdai, visdėlto nenusimeni?

— Oi ne, visiškai ne!

Nusišypsau, savo paties viltimi sustiprėjęs, ir jis atsako man dar stipresnės vilties šypsena.

Laive su mumis sėdi keletas darbininkų iš šilko fabriko "Kauno Audiniai". Jie tokie vėlyvi todėl, kad nežino, ar fabriko elektros centrinė pataisyta, ar dar ne. Ji sugedo taip pati sau prieš savaitę, o naujieji, iš kitur atvažiavę, inžinieriai niekaip neišmano, kaip ją pataisyti. Darbininkai nuvažiuoja kartais miestan, kad neturi ko kito veikti, be to, jiems rūpi fabriko kontoroje pasiteirauti, kaip ilgai dar reikės likti be darbo.

— Man jau nusibodo bastytis diena iš dienos, — sako viena darbininkė. Jei bent atlygintų mums už tas dienas, kada ne iš mūsų kaltės fabrikas nedirba.

— Turėk kantrybės, bus kada nors geriau, — ramina ją jaunesnė, nemažai dažyta mergina.

— Jie turėjo laiko viską lig šiol sutvarkyt, — neatšileidžia pirmoji. — Būtų bent iš Rusijos atvežę, ko čia pristigom. Nebėr kojinių, niekur nerasi batukų. Vakar norėjau nusipirkti naują skrybėlaitę, bet kur tau! Net pudros niekur nebegalima gaut. Nejaugi niekas negali atvežt pudros ir dažų lūpoms iš Rusijos?

— Ar pašėlai, mergiote! — pakraipo vata pataisytais pečiais ir siaurai nudailintais juodais ūseliais jaunas darbininkas ir praplyšta juokais. — Panoro šilkinų kojinių, pudros ir lūpoms mosties iš Rusijos! Tau

reikės dabar vaikšiot kaip kokiai pelėdai, be jokio pasigražinimo.

— Juk atėję gyrėsi jie, kad Sovietuose visko pilna. “Pas mus niekados nieko netrūksta”, sakė jie.

— Ir jus, mergiotės, viskuo giriatės, norėdamos mus, vyrus, į savo sląstus įvilioti, — tėviškai pamokomai pirštu parodo vyresnysis darbininkas, gal meisteris koks.

— Tai jie apgavo mus?! — nustemba ta pati mergina.

Siauraūsis dar skardžiau praplyšta juokais. Paskum nutyla darbininkai. Sužiūra kiekvienas sau į Nemuno, krantus ir miesto siluetą su bažnyčių bokštais ir fabričių kaminais, atspindinčią srovę. Atspindinčią ir jų pačių susirūpinusius veidus.

Ties Žemės Ūkio Ministerija, Kęstučio gatvėje, mes susitinkam du abiejų pažįstamus agronomus. Abu pasakoja, kad mažžemiai ir bežemiai nelabai nori imti jiems peršamos žemės. Nori palaukti ir pažiūrėti. Kai jiems primena, kad gali būti pervėlu, jie tada atsisako.

— Bet juk Darbo Lietuva rašo, kad tiek daug norinčių žemės, kad visų nebus galima ir patenkinti, — nusistebi pulkininkas.

— Tikriau pasakius: nieko nebus galima patenkinti, — mano kitas, vyresnis agronomas, su raukšlėta kakta ir pailga žaizdos žyme žande, matyt, kada seniau kumeliukui įspyrus. — Mažžemiai ir bežemiai norėtų žemės gauti nuosavybėn, ne kitaip, “žemės darbininkais galėsime būti ir be to”, sako jie visai teisingai.

Agronomai klausia iš savo pusės, ar mes dar girdėjome, kad šiąnakt visoje Lietuvoje buvo padaryta racija auksakalių krautuvėse. Viską, ką rado, paėmė: aukso išdirbinius, žiedus. Nes ties prabangos dalykai komuniz-

mo sąvokomis turi sudaryti darbo žmonių nuosavybę, kitais žodžiais — Maskvos.

— Neilgai truks, kai nusavins ir mus pačius, — pastebi vyresnis agronomas.

— Nusavins! — ironiškai nusišypso jaunesnis, daugiau miestietiškos išvaizdos agronomas, su batais ir balta skrybėle. Mus nusavino pirmiausiai, dar liaudies seimo rinkimų nepaskelbę.

Toliau jis pasakoja, lyg tai būtų paprasčiausias pasaulyje daiktas, kad iš visų atims valstybinius paskolos lakštus. Pirmą atskaitę iš mūsų algų Atstatymo paskolai, o paskum — Vilniaus paskolai. Pastarajai — po dvidešimts nuošimčių mėnesiui iš algos. Niekas, žinoma, nesitikėjo, kad Sov. Sąjungon įjungta Lietuva kada nors išpirks tuos lakštus, bet žmonės manė, kad galės pasilaikyti juos bent atminčiai, kaip tėvynės reikalui padarytų pasiaukojimų ženklą. Nusavinama ir atmintis.

— Kada reikės tuos lakštus atiduoti? — klausiu susidomėjęs.

— Ne vėliau rugpjūčio 12-tos. Neatidavusiems greisia smarkios pabaudos, net kalėjimas.

Turėsiu progos legaliai atsidurti kalėjime. Nes mano turimi paskolų lakštai šiuo metu turbūt plaukia Baltijos jūra, pakeliui Stockholman. Drauge su mano marškiniais, kojineis ir kitais daiktais.

Mes išsiskiriam ir nueinam kas sau.

Kiek vėliau einu su reikalais Mickevičiaus gatve. Praeidamas pro Centrinį kalėjimą, mesiu žvilgsnį į jo svarius, keturkampius, geležinius vartus. Gal todėl, kad nereikėtų į juos pažiūrėti, kai mane veš pro juos. Bet tą patį akimirksnį stabterėjau, nesuspėjęs nei pagalvoti. Abi šiurpių geležinių vartų pusės sunkiai, pamažu prasiseria ir pro juos išsirita keistas, klaikus karavanas.

Priešais rieda sovietinis šarvuotis. Greta šoferio sėdi du raudoni kareiviai, su ant šautuvų užnertais durtuvais. Šarvuočio šarvais sustiprintoj platformoj susėdę aštuoni ginkluoti kareiviai. Paskui šarvuotį išrieda du Turizmo draugijos liuksusiniai autobusai. Tamsiai mėlyni, sidabro juostelėmis pajvairinti. Greta jų šoferių sėdi taip pat po du raudonus kareivius. Tik vietoj šautuvų jie ginkluoti atkištais brauningais. Šiaip nieko daugiau nematyt. Autobusų rugiagėlinės spalvos užuolaidos rūpestingai viena su kita suvertos. Ne, pro viršutinius ventiliacijos langelius matyt susodintų vyrų skrybėlės. Civilinės, vasariškos, įvairių niuansų skrybėlės. Vienos augščiau, kitos žemiau, žiūrint vyrų ūgio. Iš skrybėlių skaičiaus sprendžiant, abu autobusai turi būt prisodinti pilni.

Tos pat rūšies šarvuotis ir su tiek pat šautuvais ir durtuvais ginkluotų kareivių užbaigia karavaną. Išriedėję gatvėn, šarvuočiai ir liuksusiniai, užuolaidomis užtraukti, autobusai padidina greitį. Metu akį į laikrodį :11,32. Karavanas pasuka geležinkelio stoties kryptimi. Traukinys Maskvon išeina 12,50. Autobusų keleiviams, žinoma, nereikės pirkti bilietų, o jų menkas bagažas turbūt pasiūstas iš anksto. Jie suspės.

Žmonoms, žinoma, nebuvo suteikta proga atsisveikinti su savo vyrais, apsikabinti juos, pabučiuot ir pakuždėti ausin:

— Nepamiršk manęs. Rašyk dažnai iš Kazakstano.

Vaikučiai negavo progos užsinerti savo tėveliui ant kaklo ir paskutinį kartą paglostyti veidą. Jokių žaisliukų iš Kazakstano jie negalės sulaukti.

Kazakstanas! Stalino saulė, prieš užtemdanti Lietuvą, išsirita.....

Dabar bus Centriniam Kauno kalėjime kiek daugiau vietos.

Rugpjūčio 8-tą.

— How do you do, laimingas amerikietis? — Matau durys kiek prasiveria ir pro jas švinta Jameso Woodersono saulėtai draugiškas veidas. Matydamas, kad esu vienas, įeina vidun.

Jaučiu, kaip pats sušvintu, jį pamatęs. Mūsų likimas, kuris daros vis panašesnis, vis daugiau suartina mus abu.

Atsisėdęs raštinės fotelyje, tiesiai priešais mane, švisdamas pasitenkinimu savim ir gera nuotaika, sako:

— Išvažiuoti iš Lietuvos įprastu, legaliu keliu daros man vis sunkiau. Per gerus senus pažįstamus sužinojau, kad mane ruošiasi suimti. Kad paskum išvartytų. Bet Sovietų Sąjunga toks ilgas ir platus kraštas, kad gali trukti mėnesiai, net metai, kol tave išmes kur per sieną. Ir ne ten, kur aš norėsiu, o kur nors Mandžukan, laukinėn Mongolijon ar dervišų apsėstan Iranan. Man rūpi greičiausiai atsidurti Berlyne ir Londone, kur jaučiu, kad manęs laukia įdomios žinios.

Išgirdęs apie ketinimus jį suimti Wooderson nenusiminė, visai ne, — pabrėžia jis. Jis išvystė visa energiją, tokiais atvejais savaime didėjančią, ir visą sukaupą sumanumą surasti naujai galimybei pereiti žaliąją sieną. Šį kartą pasisėkė, kaip geriau ir negali. Neturėčiau nei kiek abejoti, šimtu nuošimčių tikra. Todėl jis šiandien toks linksmas!

— Bet tu ir aš turim išsisklaidyti, — sako jis nuotaikingu slaptingumu įsigaubęs. Aš atrodau per daug anglosaksiškai, o tu truputį per daug žinomas. Tai todėl niekas nedrįsta vesti mus abu drauge per sieną.

Galbūt ir tikrai.

— Aš važiuoju jau rytoj. Man reikia skubėti. Tu va-

žiuosi poryt, šeštadienį. Bet tu dar nežinai nei kokiuo keliu, nei kas tave perves. Rytoj apie penktą popiet paskambins tau telefonu namo moteriškas balsas, pasakys Wej ir paprašys pasimatyt su tavim. Tada tu išgirsi, kokią valandą ir koku būdu išvažiuosi iš Kauno.

Wooderson mane imponuoja ir man baugu dėl naujo šimtaprocentinio optimizmo. Bet man kitos išeities, ar kito pasirinkimo nėra. Aš tikiu juo.

Mano telefonas suskamba. Mūsų, vietos telefonistė praneša, kad viena moteris nori būtinai ir tuojau mane pamatyti. Ji atrodanti iš kaimo.

Tai turbūt ta pati, kuri, matau, po kelių akimirksnių įeina nepasibeldus. Vidutinio amžiaus moteris, tamsiai miestui apsirengus, su balta šilkinė skarele. Gyva, žvali, iš jos žalsvai mėlynų akių spindi inteligentiškumas ir valia.

— Tamsta, turbūt, manęs neatsimeni? — klausia ji ir šypsosi.

Turiu prisipažinti, kad ne, bet kiek galėdamas mandagiau prašau nepažįstamąją sėstis. Be jokių įžangų, nesivaržydama, primena ji man, kad aš prieš keletą metų lankiaus jos tėviškės apylinkėse su paskaitomis ir kad ji buvo viena iš šeimininkių man suruoštose vaišėse. Man prisimena viskas, kaip pašvaiste nušviesta. Tai buvo tikrai įdomi ir graži paskaitinė kelionė palei Suvalkų trikampio demarkacijos liniją. Tais laikais, kai Lietuvos kitais rūpesčiais gyventa, bet ir tvirtai, be jokių abejonių ateitimi tikėta. Prisimena net trumpas pasišnekėjimas su šia, atrodo, dar ir šiandien vilties ir tikėjimo nenustojusia, ūkininke. Prašau dovanoti mano sunkiai pateisinamą trumpą atmintį, įrodau, kad tai viena, tai kitą dalyką neblogai prisimenu.

— Dabar kviečiu Tamstą vėl pas mus atvažiuoti,
— kviečia netikėtai iš toli atsilankiusi ūkininkė ne juo-

kais, visai rimtai. Mano traukinys eina atgal už valandos, o miestelio stotyje laukia palikti arkliai.

Dar neatsipeikėjus Woodersonui ir man nuo nuste-bimo, ūkininkė papasakoja, kad ji vakar visai atsitik-tinai sužinojo apie mūsų dviejų nepasisekimą sekma-dienį. Kad žmonės, anksčiau pažadėję mums padėti, paskum išvarė mus lauk kaip gyvulius.

— Tokios kietos širdies šiais laikais lietuviai negali rodyti lietuviui. Tik pagalvot, neleista jums net klojime pernaktoti! Šis pasielgimas mane smarkiai sujaudino.

Ir Wooderson ir aš teisinam mus išvariusius žmones. Gerai suprantam jų baimę. Juk betkam, betkuo pa-dėjusiam pereiti žaliają sieną gresia ištrėmimas Ka-zakstanan, ar kur dar toliau.

— Vidun ar bet kokin pastatan nekiša NKVD pasie-nio sargybininkai nosies. Bijo, kad kas jų nepasmaugtų. Net kai ateina ubagaudami duonos ar pieno, niekados vidun kojos nekelia. Reikia jiems išnešti ir kaip kip-šams ant šakių paduoti.

Atvykusios ūkininkės pasisiūlymas mums padėti ir begalo mus džiugina ir keblion padėtin stato. Dėkojam jai abu iš visos širdies, ir drauge nurodom, kad negalim pasinaudoti jos gražiu, kilniu pasiūlymu. Nenorim ir negalim rizikuoti jos ir jos šeimos laisve ir gerove.

— Jei jau taip bijoti raudonųjų, tai neverta būtų ir gyventi, — taria ūkininkė vyriškai, drąsiai, niekaip nuo savo noro mums padėti nenorėdama atsisakyti.

Tas argumentas ir tas moters ryžtingumas daro mums abiems stiprų įspūdį. Mes net atsistojam. Be ji ramiai sau sėdi ir sako:

— Jau vakar norėjau atvažiuoti. Bet nutariau, kad reikia geriau viską iš anksto paruošti. Mano viskas jau paruošta. Esu tikra, kad nei aš pati, nei Tamstos neturit ko bijoti.

Ūkininkės žodžiai, jos, matyt, apgalvotas pasiruošimas pradeda mus įtikinti. Aš nei kiek nebijau, kad ji paskutinę minutę suabejotų ir atsisakytų. Bet kaip būtų gaila ir liūdna, jei kaip tik tokia moteris įkristų nelaimėn ir įtrauktų savuosius dėl jai visiškai svetimų žmonių!

— Tokio didvyriškumo negalima atstumti, — sako man Wooderson. — Tu turi priimti pasiūlymą. Tuo būdu mūsų išsisklaidymas bus dar didesnis ir sienos perėjimas tikresnis.

Galvoju: tokia drąsa ir pasiaukojimas verti drąsos ir bent kiek rizikos ir iš kitos, iš mano pusės.

Važiuoti po valandos, ar iš viso šiandien, jokių būdu nesuspsėsiu. Negaliu pabėgti stačiai nuo darbo ir gal duoti progos naujiems pranešimams Vidaus Reikalų Ministerijai, žmonės šiais laikais juk tokie nervingi. Turiu teisės vienam mėnesiui atostogų, paimsiu nuo šeštadienio bent dviem savaitėm, — viskas bus tvarkoj.

Ūkininkė, ar ponija Aldona, sutinka grįžti atgal viena ir perkelti savo paruošimus. Susitariam dieną, valandą ir vietą, kur reikės atvykti.

—Bet norėčiau, kad Tamstos abu atvažiuotumėt, — sako ji Woodersonui. Man būtų gera atsiminti padėjus amerikiečiui.

Wooderson dėkoja, pabučiuoja abi rankas poniai Aldonai. Įtikina, kad susitaręs kitur, deja, negali pasinaudoti jos kilniu pasiūlymu. Mums likus vėl vieniems, jis neranda pakankamai žodžių savo entuziazmui:

— Kol lietuvių tautoj bus tokių moterų, kaip Aldona, nėra ko abejoti dėl Lietuvos ateities. Aš nei kiek neabejoju.

Žinoma,, žmonės patys gali padaryti stebuklus. Jei tik jiems drąsos, sumanumo ir valios netrūksta.

— Tu žinai mano adresą Berlyne, — Wooderson paduoda man ranką. Lauksiu tavęs prie stiklo mozelio.
So long!

Rugpjūčio 10-tą.

Nusipirkęs ir praskleidęs laikraštį, sustoju keletą žingsnių nuo kiosko. Mano skubą ir energiją sustabdė juoda, riebi antraštė per visą puslapį: NAUJOS TAISYKLĖS KRAŠTO SIENOMS SAUGOTI . .” Permetu akimis visą eilę paragrafų. Įvesta aštuonių šimtų metrų pasienio juosta ir dešimtys kilometrų pasienio zona. Pasienio juoston gali įžengti tik tas, kas joj jau anksčiau gyveno, arba tik specialūs valdininkai su ypatingais karo organų leidimais. Leidime turi būti savininko fotografija. Įeiti ar įvažiuoti pasienio zonon reikia policijos leidimo. Ir vienu ir kitu atveju prašymas turi būti gerai motyvuotas, išdėstant atsilankymo tikslą ir nurodant lankymosi vietą ir laiką. Prie prašymo reikia pridėti dvi fotografijas. Nusikaltimai bus baudžiami vienerių metų sunkiųjų darbų kalėjimo ir be to — tūkstančiu litų piniginės pabaudos. Sunkesni nusikaltimai žadama bausti dar griežčiau. Naujos sienai saugoti taisyklės pasirašytos ministerio pirmininko Mečio Gedvilo rugpjūčio 9-tą, taigi vakar. Nuo kada jos pradės veikti, nieko nepasakyta, žinoma, nuo paskelbimo dienos, nuo šiandien.

Neatrodo, kad skaitydamas, būčiau pajudėjęs iš vietos. Tik kodėl jaučiuos toks sušilęs, išprakaitavęs.

— Laimingas amerikietis Wooderson Jis turbūt dar suspėjo . .

— Visdėlto nenusimink, tu menkas žmogau! Nenu-

sigąsk! — Šaukiu pats į save. Tik, žinoma, ne taip garsiai, kad gatvėj išgirstų.

Tęsiu toliau kelionės paruošimus. Viena aplinkybė mane kiek ramina. Rusai ir jų auklėtiniai Lietuvos bolševikai ne visados tai įvykdo, ką jie tą pačią dieną pažada.

Augštasis, su išjūm susirišęs valdininkas Raudonojo Kryžiaus Valdyboje draugiškai pasiteirauja, kur aš ketinu važiuot atostogų.

— Dar nenusprendžiau, sakau. Noriu dar po kraštą kiek pavažinėti. Bet netrukus gausi atviruką, — pranešiu savo adresą.

Žilas išijo velnias! — nusikeikiu išeidamas.

Autobusų Centrinėje susitinka mane vienas vilniškis, atsitiktinai Kaunan atvažiavęs draugas. Jis atvyko prieš mane autobusų stotin, norėdamas nupirkti man bilietą iki vieno pietų Lietuvos miesto. Nuo vakar dienos veikia naujos taisyklės, o tik viena valanda prieš autobusui išeinant. Teisė pirkti keliomis dienomis iš anksto palikta tik valdininkams ir komunistų partijos pareigūnams. Atsargumo sumetimais, aš nenorėjau pasinaudoti valdininko privilegijomis.

— Man pasisekė gauti vieną bilietą! — sveikina mane mano senas draugas. Bet tai buvo pats paskutinis.

Jis žino mano sumanymus, todėl painformuoja mane:

— Nesirūpink dėl tų naujų sienos taisyklių. Man pavyko sužinoti, kad jos pradės veikti tik nuo rugpjūčio 16-tos. Nepanorėta, aišku, kad žmonės pasinaudotų kelių dienų lengvatomis. Todėl ir nutylėta nuo kada veiks.

Lengvai galima suprasti. Be to, žinoma, dar nespėta reikalingo sustiprinimo suorganizuoti. O gal ir panorėta, kad liaudies seimo delegacija su Justu Paleckiu priešakyje pirma iš Maskvos sugrįžtų. Be Stalino

saulės, ji gali ir kaiką daugiau atvežti. Gal tokių naujų “patarimų”, kad ir tie Lietuvos “kapitalistai” ir “buržuai”, kurie vis dar abejojo, kas daryti, ims be jokios atodairos veržtis pro sieną. Mečiui Gedvilui galės prireikti pataisyti dar nepradėjusias veikti taisykles.

Kad nesukeltume nereikalingų įtarimų, abudu atsisveikinam. Eisiu autobusų stoties restoraną pasistiprinti prieš kelionę. Nors šeštadienis, kai daug kas paprastai išvažiuoja, kad atsikvėptų kaime, restoranas pustuščias. Atsisėdu prie laisvo stalo.

Tik atsisėdus, priešais kaip iš aslos išdygsta jaunas vyras su juodu švarku, dryžomis kelnėmis ir liesu pailgu veidu.

Sniečkaus policijos agentas! — dingteria man galvon. Ne iš patirties, kažinkaip grynai instinktyviškai.

Nei žodžio neištaręs, atsisėda jis kitoj stalo pusėj, tiesiai priešais mane. Nejau nebuvo daugiau tuščių stalių? Jis galėjo, jei būt norėjęs, pasirinkti du, tris pats vienas sau. Kodėl jam būtinai panoro atsisėsti prie užimto, prie mano stalo?

Vyras išblyškęs toks. Kaip daigas po atkelta velėna. Matyt, jam reikėjo dėl politinių nuklydimų, o greičiausiai ir špionažo, pasėdėti keletą metų tarp keturių sienelių ir po užraktu. Paleistas iš ten, gavo jis, be abejonės, ypatingą uždavinį pasodinti kitus savo vieton.

Kaip neretai kitiems žmonėms tokiais kritiškais atvejais, taip ir man nuotaika pakyla. Lyg niekur nieko, lyg priešais mane sėdėtų vienas iš geriausių pasaulio žmonių. Laisvai, linksmu balsu užsakau bifsteką su svogūnais ir bonką pilzeno alaus. Mano kaimynas priešais užsako tą patį. Netrukus prisimena, kad pamiršo papirosus. Nors aš jų ir neužsakiau.

Jis įsižiūri į mane. Žiūri akylai, ilgai. Eidamas pareigas, matyt, tiria mane. Ar aš tas, ko jis jieško, ar ne?

Gal išsiėmus kišenėje turimą fotografiją ir palyginus?

Aišku, kad jis dar per jaunas savo amate, jam trūksta įpročio ir patirties. Laikui bėgant, visa tai, žinoma, atsiras.

— Įdomu, ar Tamsta miestietis, ar iš kaimo? — klausia jis manęs po keletos minučių, matyt, nežinodamas, nuo ko tikrai pradėti.

O gal tai tik jo paties taktika, kas jį žino. Gal jam reikia nejučiom atnarpinti kokį nors siūlo galą?

— Vasaros metu juk netaip lengva atskirti, kas iš miesto, kas iš kaimo. Aš pats, pavyzdžiui, esu pusiau kaimietis, pusiau miestietis, — atsakiau nuduodamas rimtį.

Vėl tylu kelias minutes. Kramtau savo bifsteką, nors nemažai padiržusį, lyg tai būtų gardžiausias pasaulio bifstekas.

Mano kaimynas nežino, kaip jam geriau kramčius savąjį. Netrukus, turbūt, pajaučia, kad jam nereikėtų laukti, reikėtų vėl kas pasakyti. Sako:

— Šią vasarą daug lyja.

— Visai teisingai, — pritariu. Reikia laukt, kad ajerai pradės augt visais pakeliais.

Išsiimt fotografiją ir palygint, ar ne? Nelabai, žinoma, smagu karjeros pradžioje, kad pats pajieškomsai imtų ir išjuoktų. Jaunas, išblyškęs vyras stačiai nežino, kaip jam pasielgus.

Sumoku savo priešpiečius ir atsistoju. Eisiu pažiūrėsiu, gal bufetas turi kokių saldinių. Gal ten, kur nuvažiuosiu, yra mažų vaikų.

Bufetas neturėjo saldinių. Pasukęs į išėjimą, matau, kad tas jaunas vyras, ilgai saulės neregėjęs, sėdi apsi-
gręžęs savo kėdėje. Įtemptomis, plačiai pravertomis akimis tiria mane nuo galvos iki kojų. Ar aš tas ar ne tas, kuris jam pavesta susekti, nustatyti, ką veikiu ir

kur ruošiuos. Jam vis dar neaišku, kas daryt.

Norėdamas gauti saldainų, ir dar daugiau apsukti neprityrusiam saugumo agentui galvą, pasirenku išėjimą ne autobusų aikštėn, o tiesiai gatvėn. Skersai per gatvę, lyg nieku dėtas, nueinu sau kolonialinių prekių krautuvėn. Ramiai, neskubėdamas nusiperku ten saldainių ir žiūrinėju tai vieną, tai kitą, kol matau, kad dar turiu laiko.

Jaunas saugumo agentas vis, turbūt, dar sėdi prie savo auštančio, įdiržusio bifsteکو ir niekaip nesusivokia, ar jo suklęsta ar ne.

Ar nebus tik augštasis valdininkas, išijo kamuojamas, vėl pasiskubinęs kur nereikia pasiųsti savo pranešimą? Juk jis turi žmoną ir vaikų. Ir nedidelį, rūpestingai ūkininkaujamą dvariuką. Kurio centrą vis tikėjosi kaip nors nuo žemės reformos išgelbėti. Prasilenkus su lojalumu naujam režimui, gali nustoti ne tik viso dvariuko, bet ir tarnybos Raudonajam Kryžiuje. Kaip buvusiam nepriklausomos Lietuvos finansų ministeriui, jam labai lengva atsidurti reakcionierių kategorijoje. Tik kažin, ar išgelbės jį visos jo pastangos?

Dvi minutes prieš 1,45, prieš mano autobusui išeinant, grįžtu judančion, marguojančion aikštėn. Surandų savąjį autobusą ir vietą. Saugumo agento niekur nepastebėjau. Gal jo neprityrusios akys įskaudo.

O gal pastarųjų savaitių apetito stoka mane išgelbėjo? Suliesėjau, pablyškau ir aš. Bruožai agento turi-moj fotografijoje, žinoma, neatitiko mano tikriesiems, dabartiniams. Bet netik aš vienas šiuo metu nepanašus į save.

Žmonių pilnas autobusas spaudžia bolševikinių tankų ir sunkvežimių išduobėtu plentu nustatytą greitį. Šokterėja, šonais sverduliuoja, prunkščia, stena, šiaip visai tylu autobuse. Lyg žmonės važiuotų ne linksmam,

gaivinančiam sekmadienio poilsiui namo, o būtų, Dievas žino kur, kokion nežinion tremiami. Po kokio pusvalandžio, kito nutraukia viena maža mergytė tylą savo skaidriu, sidabriniu balseliu:

Saulė Stalino

Lietuvą nualino. . .

— Saugok tave, Dieve! Nutilk, vaikeli! — Išsigandusi motina uždengia ranka mergaitei burną.

Visą šešiasdešimt kilometrų kelią tarp Kauno ir to miesto, kur turėsiu pakeist autobusą, nieko daugiau neatsitinka, niekas tylos nesuardo. Motina sėdi visą laiką ir saugo mergaitę, kad ji vėl lūpų nepravertų.

Keičiu autobusą. Jin sulipa keletas miesto fabrių darbininkų, važiuojančių ta pat kryptimi. Bet ir jie tokie pat tylūs, kaip ir kiti keleiviai, žodžio neištaria, vienas į kitą nežvilgterėja.

Man autobuse nebuvo vietos atsisėst. Kiek vėliau perleidžia konduktorius savo vietą, greta šoferio. Sako, užpakalyj manęs atsistojęs:

— Liūdna ir niūru Lietuvoj.

— Nejaugi?

— žmonės sėdi autobuse kaip silkės. Kaip sardinės po užvožtu dangčiu.

— Kodėl nieko nedarot keleiviams pralinksminti?

— Matau, kad Tamsta tik juokauji, nerimtai žiūri į padėti, — sako konduktorius rimtai, net kiek įsižeidęs.

— Bet juk laikraščiai rašo, kad visi, visų rūšių darbininkai dabar patenkinti, — teisinuos.

— Nereikia manyt, kad lietuviai darbininkai ne patriotai, — sako jis. žinoma, pasitaiko prisitaikėlių ir išgamų ir tarp darbininkų. Kaip tarp inteligentų ir pačių augščiausių valdininkų.

Kelios duobės pakeliui nutraukia konduktoriaus žodžius. Keliui kiek prasilyginus, tęsia jis:

— Mes, darbininkai, esam daugiau apgauti, kaip jūs visi kiti. Viskas daryta mūsų vardu. Ateitis mums mes didžiausią kaltinimą.

Man lengviau daros širdyje nuo konduktoriaus žodžių. Važinėjant, nusiminimo sukaustytus žmonių veidus stebint, jo paties, matyt, daug pergyventa, daug galvota.

— Anksčiau neįstengta, ar nepanorėta mus suprasti, o dabar niekas nei nepabando.

Mūsų šnekos besiklausęs, bet visą laiką tylėjęs, šoferis sako daugiau lyg pats sau:

— Taip viskas yra pasidarę koku ir baisu, kad geriau tik tylėti.

Daugiau nieko iš jo pusės negirdėt. Jis stebi tik duobes kelyje, kad pro jas kiek galima laiku galėtų prasilenkti.

— Jokių šokių niekur nebėr šeštadienio vakarais, nieko, — prataria konduktorius po kokios valandos.

— Bet šokiai gal grįš po truputį? — sakau.

— Nemanau. Jei jaunimas ir pradės kada šokti, tai tik iš proto išsikraustęs.

Ir vėl nenutraukiama, kaip pakelės šlapias molis, sunki tyla.

Po truputį autobusas ištuštėja. Pagaliau, padėkoju konduktoriui ir šoferiui už pavėžinimą, išlipu ir aš pats.

Rugpjūčio 11-tą.

Kartais nubundu ir girdžiu, kaip kažkas dūsauja kitoj sienos pusėj. Nejau tai Aldona, draši ir valinga moteris, kuri buvo atvažiavus Kaunan, kad padėtų man pereiti sieną? Ne. Tai, turbūt, jos sena motina, nujausdama, kad jos duktė, kitam norėdama padėti, bren-

da pati ir kitus traukia nelaimėn. Dūsavimai dingsta, ir kartojas. Sunkūs, prislėgti.

Septyniomis ryto pažadina mane senutė.

— Skubėk, už valandos važiuosim.

Aš, turbūt, atrodžiau nemažai nustebęs.

— Su manim, o ne su Aldona Tamsta važiuosi, — sako senutė budriai, žvaliai. — Mano duktė jau prie pat sienos šiuo metu. Pažiūrės, kad viskas būtų kaip reikia. Mes turėsime būti sutartoje vietoje lygiai devyniomis. Mano dukters Aldonos Tamsta jau nebepamatysi. Iš ten, kur mes dabar važiuosim, ji bus jau išvažiavus. Kad mūsų nebūtų perdaug vienoj vietoj. Namon grįš ji kitu, aplinkiniu keliu.

Gaila, kad nebegalėsiu Aldonos pamatyti, pats jai padėkoti, abi rankas pabučiuoti.

— Aš padėkosiu jai nuo Tamstos, — ramina mane žvali senutė ir išskuba pusryčių paruošti.

Išvažiuojam aštuoniomis. Dvejetas arklių, su kiek šieno vežėčiose, ir šiene paslėpta rankine valizėle. Šįryt aš nesiskučiau. Kad mane dar mažiau kas pažintų, paskolino man padėvėtą, naminio milelio palta ir saulėje išblukusią kepurę su juodu, suaižėjusiu kašketu. Apikaklę aš pasistačiau, lyg norėdamas geriau apsisaugoti nuo kelio dulkių.

Senutė sėdi šalia manęs, šventadieniškai apsivilkus, su maldaknyge rankose. Maldaknygėje įdėtas jos pasas. Mums reikės pravažiuoti dvejetą kelyje išstatytą NK-VD sargybų, o raudonieji mėgsta pasižiūrėti į važiuojančių ar einančių pasus. Kaip bus su mano pasu? Kautan atvažiavus Aldona tikino mane, kad neturėčiau sukti galvos dėl paso, bet vis dėlto. Įdomu, kaip ta detalė išsispręs.

Tarp senutės ir manęs sėdi septynerių, aštuonerių metų mergaitė. Išaugus, bus visai panaši į motiną ir

senutę. Kaip ir jos, atrodo, mažiukė savim pasitikinti, visai nebaikšti. Birutė, romantiškai istorinis vardas.

Kad nesukelčiau kam nereikia kokio įtarimo, paėmiau vadeles į savo rankas. Iš pradžių nerimavo kiek ir senė ir mergaitė, bet atrodo, kad jau apsiprato su mano būdu laikyti arklius.

— Ar ne Tamsta šiandakt taip sunkiai dūsavai? — klausiu senę. Gal bijojai, kad mums gali nepasisiekti?

— Labai galimas daiktas, kad mano ir dūsauta, — atsako senutė nieku dėta, nusijuokdama. Kai žmogus sensti, prisimena pirmoji meilė, o tada, žinoma, ir pradėti dūsauti.

Matau, kad nieku neįveiksiu senutės.

Giedras, nepaprastai gražus rytas. Gamta abiemis kelio pusėmis įvairuoja kas šimtas metrų. Miškai, miškeliai, arimo nuapvalinti kalneliai ir kalniukai. Tarp jų mėlynuoja, spindi saulėje ežerai ir ežeriukai. Pro šilumą dvelkia nuo jų švelni, tirpstanti ryto vėsuma. Kartais iškyla kelias, ir tada atsiveria neapmatomi laukų ir ežerų plotai. Dirvos banguoja miežių tamsiu ir avižų kviesiu, prinokusiu auksu. Derlius atrodo čia bus daug geresnis, nei Žemaitijoje.

Anapus siauro, pailgo ežero prasideda Vokietija. Bolševikų sutikimu, vokiečių okupuota Suvalkijos krašto pietinė dalis. Trikampis. Matyt toli kiton sienos pusėn. Tie patys laukai, tos pačios dirvos, tokios pat kalneliais ir pakalnėmis išblaškytų vienkiemų trobos, bet vis dėlto, koks kitas šių dienų akimis pasaulis.

Mane perima šventės, atlaidų nuotaika. Nežinau, neatmenu, ar jaučiaus toks iškilmingas, kai nešė krikštyti, bet diena šiandien gali būti tokia pat reikšminga mano gyvenime. Tokia pat reikšminga, jei man nepasisiektų.

Neprotinga pasiduoti tamsioms mintims, sėdint greta dviejų drąsių moteriškių. Birutė, tiesa, nieko nesa-

ko, bet iš visko matyt, kad ji jaučias rami, suvaldo save. Ji žino sau pavestą rolę ir atlieka ją kaip visiškai suaugusi moteris.

Po pusvalandžio sustabdo mus ties vienu tiltu du NKVD vyrai pasienio sargybos uniformose, su žaliu kepurų lankeliu ir durtuvų pasmailintais šautuvais.

Vienas sargybinis nori pamatyti mūsų pasus.

Senė tuoju ištraukia savo pasą iš maldaknygės ir klausia, kiek mokėdama, rusiškai:

— Kodėl jūs, vyrai, neinat bažnyčion? šiandien sekmadienis.

— Bažnyčion mes nevaikščiojam, — atsako sargybinis, gražindamas viena akimi permestą pasą.

— Nevaikščiojat?! Juk tai baisi nuodėmė neiti bažnyčion.

— Kas ta nuodėmė per daiktas? — klausia jis, lyg būtų blogai nugirdęs.

— Jūs atsidursit pragare, virsit smaloje, jei neklusysit Dievo įsakymų.

— O, Dievas mums nebaisus! — Dabar atrodo, lyg sargybinis būtų girdėjęs apie pragarą.

— Dievas nebaisus! Matyt, jūs jau pripratot prie pragaro. — Senutė puola sargybinį kaip kokia furija.

Man aišku jos taktika. Senutė nori sudrumsti NKVD vyrų dėmesį.

— Tamsta nekaip rusiškai šneki, — bando sargybinis atsikirsti. — Reikės geriau išmokti.

— Man pakaks ir tiek, kad su jumis susišnekečiau. O šnekėtis su Dievo ir nuodėmių nepažįstančiais žmonėmis daug žodžių nereikia.

Senutės agresingumo kiek iš vagos išblokštas, apniauktas sargybinis žiūrės mano paso.

Mano klaipėdiškis pasas negalioja, niekam daugiau vertas. Bet ar pasiseks senutės manevras, ar nekreips

sargybinis reikiamo dėmesio į tą reikšmingą smulkmeną? Ar nekils jam abejonių, greta paso lietuviško teksto, pamačius vokiškąjį?

Nuo senutės netikėtų puolimų apkvaitęs; iš vagos iškeltas sargybinis nieko nepastebi. Jis jieško tik apgraibomis, ar pase yra antspaudas ir fotografija. Antspaudas ir fotografija yra. Be to, matyt jam nelengva atskirti lietuviškąjį tekstą nuo vokiško, ir iš viso lotyniškai lietuviškas raides nuo vokiškųjų.

— Senele, argi jis neklaus, ar aš turiu pasą? Birutė nori, kad ir jos indentiškumas būtų nustatytas.

Pavargusios galvos mostelėjimu sargybinis duoda ženklą, kad mes galim toliau važiuot. Dar keletas tokių moteriškių, ir jis turės prašyt, kad jį kur kitur nuo sienos perkeltų.

Po dvidešimties minučių užsiduriam ant naujos sargybos. Ji laikos prie savo pašiūrės, netoli ant kalnelio.

Kuo čia baigsis? Matau, kad senutė tokioj pat drašioj, pulti pasiruošusioj nuotaikoj.

Vienas sargybinių, storulis ir klišas toks, klumpos nuo kalnelio žemyn, norėdamas pasižiūrėti mūsų pasų. Bet ar jį tinginys nugali, ar mes savo išvaizda sudarom jam patikimą įspūdį, stabterėja jis ir šautuvu atsiremia. Paskum pamoja ranka, kad toliau sau važiuotumėm.

Dabar važiuojam lėčiau. Po kelių minučių vienas ūkininkas iš prie kelio duoda mums ženklą, kad pasuktumėm jo kieman. Kieme sveikina mus išėjęs ūkininkas su žmona ir vaikais, lyg mes būtumėm ilgai laukti svečiai. Šuva linksmi suloja, katė, gulėjusi saulėje ant suolo, atsistoja, išriečia nugarą. Prašosi, kad svečiai ją paglostytų.

Mus kviečia vidun, kviečia nusiimti viršutinius rūbus ir jaustis kaip namie. Man gal reikės čia palaukti

valandą, kitą. Gal daugiau.

— Bet nenustok kantrybės, — sako man pats visai ramus ūkininkas. — čia Tamsta esi kaip kokioj tvirtovėj. Ateiti čia vidun neišdrįs jokie raudonieji.

Dėl viso ko išeina jis apsidairyti, mesti akį į aplinką.

— Galim eit!

Atsisveikinu su visais, nepaprastai dėkoju senutei už jos gera, ir pasiaukojančią pagelbą, ir prašau pavežti mano linkėjimus jos tokiai pat drąsiai ir pasiaukojančiai dukteriai, poniai Aldonai.

— Laimingai pereiti sieną! — suduoda man senutė per petį. Bet perėjęs, nepamiršk Lietuvos !

Paėjus mums kelias varsnas stipriai kvepiančių kanapių paežiu, ūkininkas sustoja ir rodo:

— Matai ten pievoje upelį? Tai siena. Eik visiškai ramiai! Lyg eitum pasivaikščioti.

Paspaudžiu ūkininko ranką.

— Nepamiršk Lietuvos! — pakartoja jis.

Einu, turbūt, labai lėtai. Jaučiu, kad einu visas atsištiesęs, žvilgsnį nukreipęs priekin. Lyg eičiau bažnyčioje, artinčiaus prie altoriaus. Nors pieva čia kaip ir kitos pievos, rasa dar nevisai iš žolės išgaravus ir upelis nedidukas, žinau, kad užpakalyje manęs lieka laukai, ir dar nevisur nupjautos miežių ir avižų dirvos, ir matau, kad priešais tokie pat laukai. Lygiai taip kalnuoti, su vienkiemiais darželių ir sodų vainike. O visdélto jaučiuos, lyg eičiau bažnyčioje, lyg būčiau Dievo namuose, girdis taip ypatingai lėtai plaka ir smilkiniuose kaista, tvinksi.

Upelis jau pereitas. Be jokių sunkumų, be kliūčių. Mažas vaikas neįsibėgėjęs galėtų jį peršokti. Ir, kaip keista, jaučiu, suprantu, kad kažkas labai nepaprasta, neapsakomai reikšminga yra mano gyvenime atsitikę.

Aš esu vėl laisvas žmogus!

XIII

Viskas atrodė nepaprasta, ypatinga neįprastu būdu. Skutimasis ir tas vienas malonumas. Nors skustuvas, matau, ir nekaip buvo prižiūrimas pastaromis savaitėmis. O kaip gera praustis! Vienas džiaugsmas justi švarų, šaltą vandenį iš šulinio ir klausytis, kaip muilo putos šnara, kyla.

— Aš išvalysiu ir nušveisiu Tamstos batus, — siūlosi Kęstutis, penkiolikos ar šešiolikos metų berniokas.

— Jokių būdu ne! Tai padarysiu aš pats, — sakau.

Kęstutis sėdėjo šiandien visą rytą ažuolo viršūnėje, sekė kiekvieną NKVD sargybinių žingsnį vienon ir kiton pusėn ir informavo ženklais ūkininką, tėvo kaimyną anapus sienos. Jis dirigavo mano sienos perėjimą, nuo jo pastabumo ir apskaičiavimo parėjo vienokia ar kitokia išeitis, — kaip galiu sutikti, kad jis valytų ir šveistų man batus!

Pieva buvo drėgna, ir man šokant per upelį, įmintą šlyno briaunon, batai gerokai supurvinti. Bet kokie tai niekai! Tie batai pernešė mane per sieną, niekur nepaslydo, neįklampo.

Akis sustoja ties kiekviena, kad ir menkiausia smulkmena. Ne taip, kaip anksčiau. Kai vieną darant, visos mintys sukaliuojosi apie ką kitą, painiojosi, vėlėsi.

skendo susirūpinime. Jaučiu, kad kiekvienas žingsnis, kiekvienas judesis teikia man atoslūgį, reiškia poilsį, visais kūno nervais juntamą. Oras, kuriuo kvėpuoju, plečia mano plaučius, krūtinę, atkelia galvą, skaidrina žvilgsnį.

Kaip nepaprasta, šventadieniškai pakilu sėdėti prie stalo ir aplink matyti šviesius, skaidrius žmonių veidus ! Turbūt, mano net pamiršta, kad žmonės gali atrodyti kitaip, nei nuolatos savyje užsidarę, sunkiai prisilegti. O kokie pusryčiai gardūs! Kada mano valgyta taip gerai?

Iš anapus sienos pasigirsta du šūviai, tušt vienas po kito. Medžioja kas laukinės antis?

— Tai raudonųjų šūviai, — nustato ūkininkas iš garso.

— Kaikam vėl nepasisekė pereiti sieną, — palenkia jo žmona galvą ir persižegnoja.

Vėsus šešėlis nuslenka per trobą, apniaukia visų veidus.

— O gal, saugok Dieve, sušaudyti mano geri padėjėjai — senutė ir Tamstų kaimynas anapus? — smeigia man širdin baisi mintis.

— Nebijokit dėl jų, — ramina mane visi vienu balsu. — Čia buvo, galvą su galva sudūrus, rūpestingai viskas paruošta. Be to, ir šūvių garsas iš kitur, iš pamiškės, toliau į šiaurę. Pasitaiko, žinoma, žmonių, kuriems atrodo, kad pereiti sieną netoks jau dideliis daiktas. Jie ir eina savo nuovoka, be pagelbos, na ir krinta nuo bolševikų šūvių.

— Nors kartais bolševikai nekaip šaudė, — pasakoja šeimininkė. Prieš keletą dienų įgriuvo čia trobon vienas jaunas kunigėlis, bėgęs stačiai per šovinių krušą. Jo niekur nepataikė. Bet nabagas buvo taip išsigandęs, kad jo rūbus reikėjo gręžte gręžti — kaip po žlugto.

Klausiu nuoširdžios ir vaišingos šeimos, kaip ji jaučias, šiai gražiai Suvalkijos sričiai vokiečių žinion atitekus. Neblogai pasituris ir prie tvarkos pripratęs ūkininkas pirmiausiai atkreipia mano dėmesį į tai, kad šios srities gyventojai, po 1914 metų, jau šešis kartus keitė savo valdytojus. Iš pradžių čia valdė rusai, 1915 metais atėjo vokiečiai, o 1919 — 1920 metais jaustasi laimingais Lietuvos respublikos piliečiais. Želigowskis savo smurtu prijungė sritį drauge su Vilniaus kraštu prie Lenkijos, gi 1939 metų rudenį viešpatavo čia dvi savaites bolševikai. “Išeidami atidavė jie mus savo sąjungininkams, Hitlerio vokiečiams”.

— Bet pernai rudenį ne tik mes, tikri lietuviai, bet ir tie, kurie toliau į pietus save lenkais skaito, visi tikėjomės, kad vėl galėsime su išsiilgta Lietuva susijungti, — pasakoja ūkininkas. Nors kai taip viskas virto, gal ir gerai, kad mūsų karštos viltys neišsipildė. Gyventojai iš anapus šiandien mums pavydi. Vokiečiai, kad ir tokie svetimi ir sunkūs, vis dėlto dar žmonės. Kas bus rytoj, vienas Dievas žino. Girdėt kalbų, kad vokiečiai ketina atiduot “Trikampį” atgal bolševikams. Kaikas mano, kad taip jie nepadarys, išsprogdinę čia visus lietuviškus kryžius.

— Kryžius išsprogdino? — mane sprangina nustebimas.

— Neseniai vieną naktį Hitlerio Jugend padėjo dinamitą po kiekvienu kryžium. Slaptai, žinoma. Kaip paskum paaikšėjo, jie vadino tai vokiško Landschafto nuvalymu. Iš kryžių beliko tik toli išblaškyti šipuliai.

— Ir vokiečiai, kaip ir bolševikai, į Dievą nebetiki, jo nebebijo, — tikėjimu tvirta ūkininko žmona pakelia veidą į dangų. — Bet ateis diena, išmuš valanda, ir Dievas parodys vokiečiams ir bolševikams, kad Jis yra, kad jokių nuodėmių ir skriaudų nepamiršta.

Aplink stalą susidaro šventa, tikėjimo kupina nuotaika, visų galvas nulenkia. Ji perima ir mane. Ir aš norėčiau tikėti Dievu ir Visatos teisybe, kuri jokio nusižengimo, jokio šlykštaus darbo iš Amžinos, bausmę išreikalaujančios atminties nepaleidžia.

Sekdamas vietinės administracijos patvarkymus, turės vaisingas ir geraširdis ūkininkas nuvesti mane į Grenzbewachungsstelle ir perduoti vokiečiams. Prieš tai norėčiau mesti paskutinį žvilgsnį ten, iš kur atkeliavau.

Nuo pasodės augštoko, viršūnėje antrais dobilais sužydusio skardžiaus, matyt toli kiton pusėn. Ten apačioj, pievoje, srovena upelis — mano peržengta siena. Ne labai toli nuo jo stambiai išaugusi kanapių dirva, toliau mane palydėjusio ūkininko sodyba ir už jų — vingiuojančio kelio juosta. Dešinėn, į pietus, ant kalnelio, dvi viena po kitos raudonųjų sargybinių pašiūrės. Tai ties antrąja pašiūre storulis, klišas sargybinis patinęjo į kelią žemyn nusileisti. Dabar atrodo ten kiek gyviau. Uniformuoti vyrai kopia į kalnelį ir ritasi apačion. Kelyje sustojęs žalias, keturkampis sunkvežimis. Gal atvežė lauktos nesulauktos duonos, be vabaliukų ir kirminukų, o keptos iš lietuviškų nusavintų miltų. Pro jį pralekia dulkių debesyje du motociklai. Gal su naujais NKVD įsakymais ar pajieškojimais.

Toliau, anapus kelio įvairiaspalviais geometriniais lopiniais iškyla laukų laukai, neriasi, vėl iškyla už miškų ir ežerų, su dangaus debesimis susijungia. O augštai, tarp debesų, didingais vingiais skrieja gandrai, kelionės ruošos pratimus atlieka. Slinkdami debesų šešėliai apniaukia tai vieną, tai kitą vienkiemį. Ir vėl sutrykšta saulėje jų raudoni gontų ir čerpių stogai. Kažin, ar nušvinta, ar sutrykšta kada džiaugsmu ten gyvenančių žmonių veidai? ūkininkai, ypačiai Suvalkijos ūkininkai, yra pratę rodyti nepasitenkinimą tai šiuo, tai tuo.

Dabar jie visi palenkti po jungu, šeriuotų rankų užkrautu, neleidžiančių jokių nepasitenkinimų, jokių mažiausių nusiskundimų.

Iš tų namų, ir tų ten, toliau, toli, iš čia visai nematomų, ūkininkų užsispyrimo ir nepasitenkinimo esama būkle dėka išaugo visas mūsų tautinis judėjimas. Iš kaimo miestai buvo atkariauti, Lietuvos nepriklausomybė atgauta, išauginta sava pramonė, sužydo prekyba, daug naujų šeimų susikrovė laimingus lizdus, ūkininkų trobesiai jau daug kur suspėjo pakeisti šiaudinius stogus čerpiniais ar gontais, net senesnius pastatus pakeitė visai naujais, moderniškais. Miestai ėmė sparčiai augti ir gražėti. Gyventojų išvaizda ir nuotaika pakito. Lietuvis pasidarė linksmesnis žmogus, jame atsirado susidomėjimas ekonominiais reikalais, jis pamėgo techninę pažangą. Anksčiau mylėjęs žodžio meną, dainos sąskambį, formų ir spalvų žaismą, lietuvis dabar su dar didesniu įkarščiu skyrė savo jėgas kultūrinei kūrybai. Ypatingai pastaraisiais metais, kai materialinė dirva buvo daugiau ir geriau paruošta, kultūrinė veikla ėmė sparčiau ir plačiau reikštis. Ir vis gausesnį derlių teikti. Tai, kas anksčiau istorijoje ištiko tautas, paskartojo ir čia. Pačiam gražiausiam žydėjime, didžiausių vilčių ir lūkesčių metu — įsiveržė šeriuotos barbarų rankos. Šį kartą, kaip keista, save augštai kultūringais laikančių talkininkų padedamos. Kurie net paskatina, “gerą” pavyzdį rodydami, vieną pačių gražiausių nelaimingos tautos meno turtų dinamitu sprogdindami.

Dėl žmonių beprotybės, ar žmogaus proto nesuvaldomų, atsitiktinumų supuolimo, rusus užliejęs raudonasis tvanas ėmė kilti ir plisti. Jis apsemė Lietuvą, ir ne tik ją — plačią žemių juostą nuo Ledinuotojo vandenyno iki Juodosios jūros, žmogaus vertę, žmonių laisvę, visą, kas sudaro žmonėms džiaugsmą ir laimę, visa tai

paskandinta raudonosios neapykantos nesuvaldomose, putojančiose bangose. Milijonai šeimų židinių sugriauta, išdraskyta, nesuskaičiuojamos kultūrinės ir materialinės vertės nuvertintos, paverstos niekais. Virš visko aidės dirbtinu, pašėlusiu džiaugsmu sovietinės propagandos fanfarai, o Sovietų teatras vaidins, su dar didesniu ciniškumu, nykų žmonijos ir civilizacijos mirties šokį. Vaidins toliau.

Raudonasis tvanas išsiliejo štai iki to upelio pievoje. Ar jo kilimas sustos čia? Ar jį sustabdys kas?

Ar vokiečiai, padėję tvanui kilti ir išsilieti, pajėgs jį sustabdyti? Jei kada susipras, ar pajus pavojų. . .

— Štai jums naujas pabėgėlis, — šaltai, formaliai perduoda mane ūkininkas vienam vienkiemyje keliems vokiečių pasienio sargybos punkto kariams, du kilometrai nuo sienos.

Kiek sušilęs/klausiu, ar negalėčiau gauti stiklą vandens.

— Ar nebūtų geriau puodukas juodos, šaltos kavos?

— teiraujas kresnas, paslaugus feldfebelis.

Tikrai, kava buvo geriau. Netrukus mane apsupa koks dešimts kareivių ir puskarininkių. Paaiškėja, kad tai vis karo tarnybon pašaukti mokytojai, studentai, vienas teisės docentas. Visiems įdomu, kas aš toks, kaip man pasisekė. Bet įdomiausia: kaip elgias Lietuvoj bolševikai, jų metodai, taktika. Parūpo, — galvoju sau, — kai bolševikus savo pašonėn prisileido, pasidarė sąjungininkai. Kavos sustiprintas, pasakoju, nieko neslepiu, — neturiu pagrindo slėpti.

Karių skaičius nuolat didėja, tikra auditorija susidaro. Man stato klausimus, rūpi nušviesti tai viena, tai kita smulkmena. Vokietukai kariai savaip komentuoja, bet niekur nežymu džiaugsmo ar pasididžiavimo savais

galingais sąjungininkais. Iš akių sužimba susirūpinimas, vienas kitas veidas rimtai apsiniaukia.

Atsiranda leitenantas, punkto viršininkas. Jis turėtų tuojau imti mane tardyti ir surašyti protokolą ryšyje su mano nelegaliu sienos perėjimu, bet numoja ranka į formalumus. Vėliau kviečia papietauti drauge su puskarininkiais. Suranda, kad prieš tai būtų gerai išsimaudyti, dulkes ir nesmagumus nuplauti.

Išsimaudę ežere, šildomės smėlyje ir saulėje ir toliau šnekamės. Dabar leitenantas ir puskarininkiai man pasakoja, kad jie patys yra pajutę padėties pakitėjimą. Su Lietuvos pasienio sargybomis gyventa anksčiau geruose, draugiškuose santykiuose. Lietuviai kviesdavo pas save į vakaruškas, vokiečiai atsidėkodavo alaus vakarais ir taip pat šokiais. Lietuviai mokinę vokiečius dainuoti dainas, o vokiečiai iš savo pusės lietuvius Volkslieder. Dabar bolševikai NKVDistai iš tolo savo sienos kolegų neprisileidžia, iš tolo prakalbinus, rėkia Niet! Lyg būtų ne artimi sąjungininkai, pikti priešai.

Man reiškama užuojautos. Niekas netiki, kad Fuehreris kuo nors būtų prisidėjęs prie Lietuvos ir kitų dviejų Baltijos valstybių pastūmimo prapultin. Orientalas Stalinas, girdi, tik proga, Vokietijos sunkumais pasinaudojęs.

— Po mūsų milžiniškų laimėjimų bolševikai, rodos, turėtų būti toli rytuose, o žiūrėk, jie čia pat, kaip alkanos hijenos sukaliojasi, mums kažnio iš burnos tyko,
— tyliai ironiškai nusišypso teisės docentas.

— Mums bus vargo su tais liūto draugais, — pritaria jam, smėlin žiūrėdamas, akiniuotas gimnazijos mokytojas.

Po pietų ir trumpo formalaus tardymo, aš turiu būti perduotas Amtmanui, civilinės administracijos atstovui, kurio įstaiga yra už pusantro kilometro nuo čia. Ma-

ne lydi Wehrmachto atstovas, pasunkęs ir nelabai linksmas kareiviukas, išsiilgęs namų ir žmonos. Vienoj rankoj neša jis mano valizėlę, o per kitą permetęs mano viršutinį švarką. Jei būt stipresnis ir netiek asmeniškų rūpesčių prislėgtas, norėtum žmogus, kad jis neštų sunkų kryžių. Dėl savo tautos vadų baisių nuodėmių, dėl savo paties stabmeldiško tikėjimo tais vadais. Po lietuviškų kryžių išniekinimo, niekšiško išsprogdinimo, jis nevertas nešti šventos kančios kryžių. Turėtų vilkti sausą, šakotą eglę, nugarą ir kulnus jam veriančią.

Bet toks nabagiškas, nieku dėtas kareiviukas atrodo. Kaip avinėlis koks žvilgterėja jis kartas nuo karto man į akis. Mano nešama našta jo neslegia, atrodo patenkinimas, kad kuo nors gali man patarnauti. Ir gaila man jo daros, tokios bevalės nacių politikos aukos.

Gerus alaus laikus primenantis Amtmanas pasiūlo man prie kavos puoduko, žmonos ir sekmadienio popietės svečių akivaizdoje, kaiką labai nelegalaus. Jis nustato :

— Kad viskas būtų tvarkoj, turėtum Tamsta iš čia vykti į Suvalkus, pas krašto patarėją. Iš jo turėtum gauti leidimą įvažiuoti Vokietijon, nes ši sritis dar nėra formaliai prijungta prie Reicho. Bet spjauk į formalumus, pirkis geležinkelio bilietą tiesiai į Treuburgą, jau Rytų Prūsijos pusėje. Būk ramus, niekas neturės širdies iš ten atgal per sieną gražinti. Vakar daviau aš tą pat patarimą vienam amerikiečiui, ir jis laimingai išvažiavo. Tikrai neprisimenu, kaip jis vadinos, Wandersohn ar Wundersohn.

— James Wooderson?!

— Rodos, kad taip.

Dėkui Dievui, ir jam pasisekė! Dabar jau būtų galima pavadinti mus laimingais amerikiečiais.

Kadangi daugiau traukinių šiandien Vokietijon ne-

beina, tai Amtmanas telefonu parūpino man miestelyje patogią nakvynę, „ariškoj“, lietuviškoj šeimoj. Pasisiūlo pats parodyti man kelią. Ir jis neša mano daiktus, ir vieną ir kitą toj pačioj rankoj. Šakotą eglę galėtų vilkti, toks stiprus, nusiganęs. Bet ir jis drauge visdėlto toks žmoniškas, mandagus. Lyg savo tautos didelę kaltę prieš lietuvių tautą jaustų. O kad reikia rausti dėl naujų sąjungininkų ir jis neslepia. Galvoti neatsisako, samprotauja. „Kažin, ar jau būtinai reikėjo Fuehreriui tokios sąjungos?“ pats savęs pusbalsiai klausia.

Naktį ne kažin kaip miegojau. Dviejų mėnesių įtempimas dar neatsileido. Prieš akis stovėjo hitleriško jaunimo išsprogdinti kryžiai. Ausyse skambėjo vaistininco ir jo žmonos, man nakvynę suteikusių, karštas pasipiktinimas vokiečių niekšybe. Vaistininkui atrodė, kad toks sutapo su tokiu, o žmona manė, kad naciai pralenkė pačius bolševikus.

Atsikėlęs, nusprendžiau Amtmano patarimo neklausyti, o pasekti vokiečių mėgiamu biurokratiniu keliu — važiuot pas Landratą į Suvalkus. Su Woodersonu kas kita, jis turi visus reikiamus popierius ir leidimą veikti Vokietijoje.

Landrato raštinėje, Suvalkuose, nukreipia mane į Gestapo. Gestapo turi pirmiau mane apklausinėti.

Jauni gestapininkai manęs kava nevaišina. Bet atrodo tokie pat mandagūs ir paslankūs, kaip ir raudonieji karininkai, man su Woodersonu invazijos metu iš Vilniaus važiuojant skyrę kelią, dulkėse prakaitavę. Gestapo vyrai visai manęs neklausia, ar aš nebuvo kada parašęs „Siegfried Immerselbe atsijaunina“, ir ar aš nepamiršau, kad vokiečių spauda ta proga pakeitė mano šaunią arišką rasę, žydu mane pakrikštijo? Jiems visai nežinau, ką aš veiksiu Vokietijoje, ar nesu pavojingas esamam, į karus įsivėlusiam režimui? Jiems įdo-

mu tik, ką ir kaip veikia kolegos, lyg nei iš šio, nei iš to anapus sienos atsiradę, visam pasaulyje pagarsėję Čeka-NKVD-valdininkai. Kokia mano patirtis? Kokia nuomonė? Jaučiu, kad taip nuodugniai klausia ne tam, kad ko naujo pasimokytų, bet kad ir jiems, užkietėjusiems vyrams, rytojus rūpi, šios dienos laimėjimai nestengia užmigdyti.

Išklausinęję, paleidžia mane miestan, pataria viešbutį susirasti. Gali man tekti pernaktuoti, kol krašto patarėjas suspės leidimą Vokietijon išrašyti.

Susiradęs kaimiškai senovišką, daugiau į lindynę panašų viešbutį, einu pasižiūrėti miesto, dvidešimts metų lenkų valdyto.

Miestas buvo pažįstamas jau prieš pirmąją didiąją karą. Nuo tol nematytas. Toks pat nedidelis, kokių dvidešimts tūkstančių gyventojų. Nei kiek nepasitaisęs, greičiau daugiau pasenęs, apšepęs. Augščiausi namai — dviejų augštų mūriniai, šiaip daugiausiai mediniai. Niekur jokio naujo pastato, niekur jokios asfaltuotos gatvės. Niūru, nyku.

Niekur jokio žydo. Miestas „išvalytas“ nuo jų. Pernai rudenį Suvalkų žydėliai buvo varu per sieną išvaryti Lietuvon. Matau: jų krautuvėse sėdi ar duryse stovi iš Vokietijos sugraibyti, pakrypę ir šleivi žmoneliai, visoki invalidai. Jie gilina čia ariškos rasės išpūdį, stiprina vokiškumo dvasią.

Kaip ir Kaune, gatvės perkrikštytos. Didžiausioji pavadinta General Brandts Strasse. Einu ja, neturėdamas labai kur eiti. Praeinu nediduką miesto sodą, su žalumynais, gėlėmis ir varteliais. Ant vartelių iškabos didelėmis, juodomis raidėmis. „Zutritt fuer Polen ist verboten!“ Lenkams įėjimas draudžiamas. Nuo pabėgėlių šalpos pareigų pasitraukus, pačiam pabėgėliu pasidarius, netiek man tų lenkų gaila, bet visdėlto. Ry-

toj gali tokios iškabos būti nukreiptos ir prieš lietuvius. Sunaikinti kryžiai išpėja. Kryžiuočių ainių dinamitu išsprogdinti kryžiai!

Koktu, pikta.

Priešais mane, matau, ateina toks pat supykęs, paniuręs žmogus.

— James! Tu čia?

Kitur mūsų džiaugsmas dėl netikėto susitikimo, perėjus sieną, būtų buvęs labai didelis. Jį slegia ne tik tai, kas mane, bet ir asmenišką susirūpinimą. Atvažiavusį Treuburgan, pasodino jį atgal vagonan ir su Gestapo palydovu pasiuntė į Suvalkus. Jo mėginta nelegaliai pereiti ne viena, o dvi sienos! Vakar jis buvo Gestapo tardomas ir dar kartą ir kitą. Jam gresia trijų savaitių kalėjimas ir piniginė pabauda. Šiandien jo klausimas sprendžiamas Berlyne. Pasekmes jis sužinos popiet.

Wooderson siūlo, kad paimtumėm vežiką ir, neturėdami ką veikti, nuvažiuotumėm pasižiūrėti Arkadijos ežero. Jis girdėjo, kad toks ežeras yra netoli nuo miesto. Tokio vardo ežeras turi būti gražus, gal praskaidrins mums akis ir nuotaiką. Tada gal jis papasakos, kaip jis sieną perėjo.

Atvažiavę matom: nedidukas ežeriukas, palaidų karvių išmindžiotais, išduobėtais krantais. Be jokios augmenijos, be nieko. Ironiškas vardas.

Grįždami kitu keliu, pravažiuojam idiliškas, gražių medžių žalumoje ir tarp gėlynų skęstančias kapines. Lyg šventam žmonių broliškumui, vienas kito meilei ir tautų taikai bent po mirties įamžinti, ketverios kapinės toj pat eilėj viena po kitos: protestantų, katalikų, pravoslavų ir kiek toliau — žydų.

Žydų kapinės griaunamos, lyginamos su žeme. . . Paminklai nurenkami ir išvežami skaldai. .

— Net tiek proto ir žmoniškumo Hitleris ir jo pataikūnai pristigo! — prasiveržia pro Woodersono lūpas.

Man atrodo: jei Hitleris su savo vyrais nebijojo dėtis su bolševikais, tai jau ko ko, mažiausiai jis turėtų bijoti mirusiųjų žydų.

Suvalkai! Istorinis vardas. 1920 metais spalio 7-tą dieną, Tautų Sąjungai tarpininkaujant, čia buvo pasirašyta taikos sutartis. Po dviejų dienų, Juozo Pilsudskio įsakymu, generolas želigowskis ją sulaužė. Tautų Sąjunga nusileido smurtui, smurtininkų nesudraudė, nenubaudė, Lietuvai padarytos skriaudos neatitaisė. Suvalkų vardo nusileidimą pasekė vienas po kito kiti sutarčių sulaužymai. Jie privedė prie Vokietijos atsiginklavimo, nacizmo įsistiprinimo, prie Godesbergo — Čekoslovakijos žlugimo, prie Klaipėdos krašto atidavimo, prie pačios Lenkijos sunaikinimo. Prie lenkų vardo sumindymo tuose pačiuose Suvalkuose. Nusileidimų išlepintas, padrąsintas nacizmas siaučia dabar kraujo orgijoj visoj Europoj, nusileidėlę Prancūziją sutriuškino, didžiausių nusileidimų šalininkei Anglijai graso, Dievo valiai paliktoj Rytų Europoj vilko su meška tylo mis šėlstantį šokį šoka.

Ima noras pasilikti ilgiau Suvalkuose. Nors nieku dėto, apleisto miesto labai gaila. Kaip ir kiekvienos kitos, nelaimingos ir pažemintos aukos, čia atspindi ne tik Lietuvos, bet ir visos žmonijos tragedija.

Tragedija daugiau dėl pačių žmonių beprotystės,
— priduria Wooderson.

Jam paskirtą valandą ateina į Gestapo raštinę. Pasišaukęs mus abu, viršininkas praneša: James Woodersonui leista šiandien pat grįžti Berlynan. Kad formalumai nenukentėtų, turi jis vis dėlto sumokėti dešimtį markių pabaudos. Aš gi turėsiu, kaip tikras pabėgėlis,

važiuoti Gleisgarbeno stovyklon ties Angerappu. Kadangi transportui kiek didesnio pabėgėlių skaičiaus dar nesurinkta, tai man reikės kokią dieną palaukti.

Berlynan nuvažiavęs, Wooderson žada daryti žygių, kad manęs ilgai nelaikytų pabėgėlių stovykloj. Juk aš turiu kur iš Vokietijos iškeliauti, turiu švarko atlapoj įsiūtą Švedijos pasiutinybės Kaune vizą.

Rugpjūčio 14-toji.

Transportas iš dvidešimt vieno pabėgėlio atvyksta iš Suvalkų į Gleisgarbeną, esantį pietinėj Rytų Prūsijoj. Tikriausiai lauke pastatytus barakus, anksčiau Arbeitsdiensto reikalams numatytus.

Mane ir kitus lietuvius apsupa barakų gyventojai lietuviai. Iš jų visų veidų švinta ir džiaugsmas ir neramus žingeidumas. Džiaugiamasi, kad kiek daugiau lietuvių išsigelbėjo. O rūpestis: Kas girdėt dabar Lietuvoj? Kokių naujų priemonių imasi bolševikai? Ką išvežė? Ar neturi kas kokių žinių apie to ar to namiškus ar gimines.

“Gleisgarbeniečių” tarpe ne vienas man pažįstamų žmonių. Dvejetas apskrities viršininkų, keletas karininkų, advokatų, teisėjų, laikraštininkų, pirklių, šiaip — dešimtys dvarininkų, ūkininkų, darbininkų.

Pietų metui atėjus, atsistoju eilėn. Su geležine emaliuota lėkšte, kad gaučiau vienintelio valgio — bulvinės sriubos.

Į mane atsigrižta priešais stovįs vyras — lenkas senatorius iš Vilniaus! Palinkęs, suliesėjęs, dar labiau pražilęs. Bet atsitiesia, mane pažinęs, raukšlės jo veide prasilygina. Prisimenam gerus, kaip dabar atrodo, tokius nepaprastus laikus.

— Valgio restorane V ilniuje nereikėjo mums taip stovėti, — nusišypsojo jis.

— Bet ar nekliudė ten mūsų pasišnekėjimams muzika?

— Kokia ten kliūtis! Mes turėjom daug apie ką šnekėti, galėjom laisvai diskutuoti. Turėjom vilčių. Lietuvai laisvai esant, apie ateitį galėjom svajoti. Ir mes, lenkai. Ar tai nebuvo viską viršijanti muzika? Kas esam mes čia? Inteligentai lietuviai, lenkai. Yra čia taip pat du latviai ir vienas estas, čia mes esam niekas kitas, kaip Rytų Europoj išsprogdintos Vakarų kultūros šipuliai. Likusieji, nepabėgę, bus visiškai rusų proletariato malūno sumalti. Kaip anksčiau patys rusai inteligentai. Bet ir mes, laisvėn išsigelbėję, kažin, ar galėsime susijungti ir kada nors savo tautoms padėti laisvę atgauti? Esam nelaimės bacilomis apkrėsti, kaip šalnos pakąsti. Gal tikriaus: raudonojo tvano dumbly apkrėsti. Mums lemta, kaip vaikams be tėvų ir palikimo likusiems, nuolatos rietis ir tarp savęs pjautis.

Esam atsidūrę ties dviem dideliais, pilkai ir rūgščiai garuojančiais katilais. Ilgas ir laibas vokiečių virėjas įpila mums po kaušą skystos bulvinės sriubos. Nuėinam nuošaliai pievon ir pasisėdam vieną gurba, lėkštes į saulę atstatę, kad netaip greitai atauštų. Alkanos vapsvos ir musės zimbria aplink mus ir mūsų lėkštes. Bet mes alkanesni: mes ragaujam.

— Tamsta, senatoriau, esi pasidaręs labai pesimistiškas, — sakau jam. — Atmink tik, kokia veikla užsieniuose buvo išvystyta lenkų ir mūsų, lietuvių, pirmojo didžiojo karo metu. Dabar atrodo, mes būsim skaitlingesni ir nepalyginti turtingesni patirtim.

— Tikiu, kad mūsų vaikų vaikai galės ką nuveikti, bet mes — vargiai. Laisvės kovai reikia ne tik geros sveikatos, bet dar daugiau grynios dvasios.

— Ugninga neapykanta priešui įkaitintos, — pastebiu.

— Taip, tikrai, bet ir ta neapykantos ugnis turi būti gerai išdegusi, be dujų ir dūmų. Reikia nepamiršti: ši kartą mūsų tautų laisvės kova bus daug sunkesnė, ir gal daug ilgesnė.

Niekaip nepavyksta man išsklaidyti senatoriaus pesimizmo. Nors vapsvų ir mūsų muzika nepalyginti su Valgio orkestru, tokia švelni ir tyli. Ne tik žodžiams, ir mintims nekliudo. Matyt, jo amžiui perdaug buvo bėgti du kartus, tuoj vienas po kito. Ir dar bėgti didelio priešo žemėn, didelių karo pergalių Vokietijon.

Pabėgėliai apgyvendinti keturiuose ruiminguose barakuose. Jie solidūs, be skersvėjo. Bet ir be lovų, stalų ir kėdžių. Reikia miegoti ant asloje patiestų šienikų, po šiurkščia miline antklode. Visiems, vyrams, moterims ir vaikams, — viename miegamajam. Kaip kokioje Nojaus arkoje. Mūsų miegamajam džiaugiasi medaus mėnesiu dvi laimingos, optimistiškos jaunavedžių porės. Yra net naujagimių.

— Ir nuostabu, net naujagimiai laikosi visiškai ramiai, — sako mano kaimynas, vienas pulkininkas, išsitiesęs ant savo šieniko ir vietoj pagalvio abi rankas po galva pasidėjęs. Visiškai kaip Nojaus arkoje. Visi, matyt, jaučia rimtį ir didelę paskirtį ateičiai.

Šviesa užgesinta, tamsu. Prieš užmiegant, šnekučiuojamasi tai vienur, tai kitur. Sienos perėjimo nuotyčiai pasakojami. Jie buvo išpasakoti jau anksčiau, norima išgirsti, ar kas ypatingesnio neatsitiko kaikam šiandien atkeliavusių pabėgėlių. “Naujakuriams” pasipasakojus, nutilus, pasigirsta vienas po kito “klasiniams” virtę sienos nuotyčiai. Kaip bendra nuosavybė, pasakojami jie ne pačių dalyvių, o geriausiai pasakoti mokančių.

Vienas trijų metų berniukas, save aukodamas, išgelbėjo šešių asmenų šeimą, ūkininkę, pastebėjus, kad į miškelį, kurian jos vyras į sieną vedė skaitlingą gydytojo šeimą, pasinešė NKVD sargyba, stvėrė savo mažutį berniuką. Po pažasčia su juo nulėkus į krūmus, priešinga kryptimi, pasidėjo jį ant kelių ir ėmė kiek tik galėdama lupti plaštakų. Berniukas rėkė taip garsiai, taip įtikinamai, kad raudonieji, turbūt, pamanė, kad kas varu per sieną brukamas. Metė įtariamą miškelį ir nusišubino širdį veriančio riksmo pusėn.

Vienas apskrities viršininkas buvo įspėtas, kad naktį atvažiuos jo suimti. Niekas nelaukdamas, persivilko jis savo berno rūbais ir iškeliavo sienos pusėn. Matydamas, kad pereiti sieną rizikinga, stojo bernu pas vieną ūkininką. Turėjęs savą ūkį ir patirtį, bernavo neblogai. Vieną dieną atėjusi pasienio NKVD sargyba rekvizavo berną-viršininką. Jai reikėjo pasiūrės nuo lietaus ir vėjo. Iš surekvizuotų lentų ir vinių, sukalė jiems tvirtą, pastovią pasiūrę. Uždaromą ne tik velke bet ir raktu. Patenkintus sargybinius paprašė vidun, kad pamėgintų, išbandytų. Suėjus, velke užstūmė ir raktu užrakino. O pats risčia per sieną. Lipant kalneliu, kitoj pusėj, atgręžė jo ausį smarkus bildesys. Palengva, sunkiai ritosi pasiūrė įstrižai šlaitu žemyn, kratoma keiksmų ir sargybinių tuščių pastangų išsiveržti.

Advokatui A. J. buvo likę koks dvidešimts žingsnių iki pat sienos. Staiga, kaip iš žemės, iškilo prieš jį iš duobės raudonas sargybinis su atkištu šautuvu. Kaip teisininkas, pratęs prie keblumų ir staigmenų, jis nenustojo nuovokos. Ramiai išsiėmė iš kišenės piniginę ir jau ruošėsi pasiūlyti didesnę sumą už savo laisvę. Bet pagalvojo, kad gal tikras komunistas ims raudonikis ir įsižeis. Todėl pamosavo jam po nosim tik penkiasdešimts litų popierine. Bolševikėlis stvėrė ją abiem ran-

kom, pagarbos ženklan pristatė šautuvą prie kojos ir leido advokatui toliau sau keliauti.

Jei šie nuotyčiai būt pasakoti kur kitur, kitomis aplinkybėmis, jie ne vieną būtų gardžiai prajuokinę. Ir dabar jų klausytasi su visu atsidėjimu, kartais suėmus kvapą, bet nesusijuokta. Jausta savas sienos perėjimo momentas, iš naujo pergyventa mirties ir gyvybės slenksčio rintis, žinoma, ne kiekvieno išsigelbėjimas laisvėn buvo toks nuotykingas, bet visam gyvenime reiškė nė kiek nemažiau.

Pasidaro tylu, visų jaučiama, kad jau reikėtų miegoti. Lūkuriuojant, atsidūstant, pasgirsta balsai tai iš vieno, tai iš kito. Moteriški balsai:

- Kada manote galėsim grįžti Lietuvon?
- Kažin kaip ilgai juk negali tęstis?
- O jei užsitęs? . .
- Ką rasim, tada grįžę? . .

Man akyse atsistoja lenkas senatorius. Sulinkęs, išvargęs, vilties nustojęs. Nors ir nepamiršęs, ne, kad jau tikras antrasis pasaulinis karas prasidėjęs, benorint padėti Lenkijai atkovoti savo laisvę.

O kas mums, lietuviams, padės? Kas užtars, kas parems Lietuvos reikalą?

Miegas manęs neima. Mano naujai kažkokių senų virkščių prikimštas šienikas per apvalus, dar nesugulėtas. Duria ir bado, kaip neatsigultum ar nepasikreiptum. Ir verčia saugotis, kad aslon nenusiristum.

Kaip miegasi šianakt Kazakstanan ir kitur Sibirian išvežtiesiems? Kur ir kaip miega mano Mickevičiaus gatvėje, Kaune, matytos skrybėlės, dviem liuksusiniams ir smarkiai saugomais autobusais išvežtos? Ar patiestas joms asloje bent šienikas? Ar duota kuo užsikloti? Ar nešvilpia pro Sibiro barakų sienas ir stogus vėjas ir ar nelyja lietus? O kaip miega, ir ar miega šianakt visų

iš Lietuvos išvežtųjų žmonos ir vaikai? Laiškų, jokių žinių nesulaukiant.

Kaip miegama šianakt Lietuvoj? — Šiuo metu, ši akimirsnį gal ne vienur, Vilniuje, Kaune ir daug kur kitur, taukši krumpliais į duris Sniečkaus policininkai? Su NKVD vyru, atsistojusiu užpakalyje.

Jaučiu, kad barake ne aš vienas nemiegu. Tokia tylą, jokio šnabždesio, nieko. Lyg visi čia ko klausytų, ką jaustų. Mintimis, nenutraukiamais saitais girdi ir jaučia, kokio sunkaus skausmo prislėgta visa Lietuvos naktis. Kokia žiauriai šalta ten šianakt žvaigždžių šviesa. Ar nerias dar kieno rankos į malda, ar užsižiebia dar kieno akyse stebuklo viltis?

— Nepamiršk Lietuvos! — suskamba man ausyse Aldonos motinos balsas, vilties ir tikėjimo pilnas.

Kiekvieną laisvėn bėgusį lietuvi lydėjo ši tikėjimu stipri viltis. Jei ir ne visados, dėl skubos ar ko kito, žodžiais ištarta. Iš barako gilos tylos galima just, kad pareiga Lietuvos nepamiršti yra kiekvienam laimingai išsigelbėjusiam kraujan įsigėrusi, žodžių nereikalinga, savaime suprantama.

Po pusryčių pakviečia mane pabėgėlių stovyklos raštinėn Iš Tilžės atvažiavusi pabėgėlių reikalams komisija, su jaunu valstybės patarėju priekyje. Ji lanko stovyklas kartą savaitėje, tardo naujai atvykusius pabėgėlius, atveža su savim darbo pasiūlymus, sprendžia, kam iš lenkų galima duoti leidimą grįžti vokiečių okupuoton Lenkijon, taip vadinamon generalinėn gubernijom

Ši kartą mane apklausinėja oficialiai, šaltai. Jaunam valstybės patarėjui gerai išprosintoj uniformoj nei kiek neįdomu sąjungininkų elgsena Lietuvoj. Jam, matyt, niekados nekyła susirūpinimų dėl Fuehrerio vedamos

politikos, ar kokių abejojimų dėl laimėjimų visais frontais.

Po dviejų valandų pakviečia mane iš naujo ir praneša, kad aš galiu apleisti Gleisgarbeną ir Vokietiją. Turėdamas leidimą įvažiuoti Švedijon, nesu reikalingas vokiečių organų globos. Bet jei noriu, prieš išvažiuodamas, galiu pasidairyti po Vokietiją.

Rugpjūčio 21-ji.

Pasinaudodamas galimybe, buvau Tilžėje, Klaipėdos krašte. Rūpėjo šiuo metu pamatyti Mažąją Lietuvą ir jos žmones. Visų jų buvo skaudžiai jaučiama Didžiosios Lietuvos nelaimė, ne mažiau slėgė ir sava nepaprastai pasunkėjusi padėtis. Visur viešpatavo pasipūtę, laimėjimais pasigėrę rudmarškiniai. Lietuviai ir kitos tautos, net paprasčiausio rudmarškinio akyse buvo tik kelintos eilės žmonės. Kiekvienas jautė ten ir suprato, kad gal neilgai truks, ir lietuviui pasidarys šia pusį sienos nei kiek ne lengviau, kaip ir anapus, raudonajam tvane.

Žinoma, buvo įdomu pamatyti ir keletą metų nematytą Berlyną, augšta karo nuotaika gyvenantį. Bet atvažiavus, visus išpūdžius tuojau išsklaidė viena vienintelė, visą lietuvių koloniją sunkiai prislėgusi žinia: Vokietija pripažino Lietuvos ir kitų dviejų Baltijos valstybių „įsijungimą“ Sovietų Sąjungon. Mūsų pasiuntinybė, vokiečių sutikimu, buvo bolševikų okupuota. Jei dar kas iš lietuvių ir turėjo kokių iliuzijų, dabar suprato: Vokietija iš naujo dalyvavo ne tik Lenkijos, bet ir Lietuvos ketvirtam padalinime. Rudmarškinis ištiesė ranką šeriuotų kumščių bolševikui, abu susidėjo eiti pasaulio plėsti.

Kadangi daugiau traukinių šiandien Vokietijon ne-James Wooderson, susitikęs mane, ramino:

— Nenusimink. Tavo kraštas, gal dėl to, kad mes abu turėjom tiek bendrų pergyvenimų, yra pasidaręs mano. Esu įsitikinęs, kad neilgai trukus bus kitaip. Amerika, kaip ir visas kitas kultūringas pasaulis, susipras, kad Lietuvos laisvės reikalas yra ne vienų lietuvių reikalas, žmonės su širdim ir galva turi suprasti, bus priversti tai suprasti. Pavienių žmonių ir tautų laisvė yra bendras ir nedalomas išsilaikyti norinčios civilizacijos pagrindas.

Norėdamas geriau mane įtikinti, pasakoja Wooderson, kad vokiečiai vis daugiau pradeda skubėti. Nors anksčiau ir netikėjo, pradeda juos apimti baimė, kad Jungtinės Amerikos Valstybės vis dėlto gali karo eigon išitraukti. Ir ją, kaip pirmajam pasauliniam kare, kitaip pakreipti. Be to, prie sienos prispirti ir tik ką paleisto oro Blizo, rodos, jau galutinai spiriami anglai štai ima atsikirsti. Ne tik kitus Vokietijos miestus, bet ir patį Berlyną naktimis puola.

Sėdėdami Centralhotell valgomajam, išgirstam staiga pavojaus sirenas staugiant. Vyrai, moterys pasineša nuo stalų ir bėga rūsin, slėptuvėn. Mes abu delsiame, neskubame, šviesos gesinamos, patarnautojai ragina mus skubėti. Pro juodas langų užuolaidas netrukus sušvinta žaibai, lyg pačias užuolaidas plėšytų. Ir čia pat aslą atkelia sprogimai. Vienas, kitas, trečias. Matyt, į Friedrichsstrassebahnhof kaimynystėje taikyta.

Tamsoj jieškodami kelio slėptuvėn, galim būt patenkinti, kad vokiečiai nemato mūsų veido išraiškos. Pastebėtų ką kitą, ne tik žmonėms panašiais atvejais natūralų susirūpinimą. Mūsų, turbūt, pamanyta:

— Kas pirmas kardą pakelia, gali pats nuo kardo ir žūti.

Rugpjūčio 22-roji.

Sassnitze man daros nuostabu, pamačius virš laivokelto plevėsuojant Švedijos vėliavą. Ne vien todėl, kad ji savo geltonu kryžium mėlynai žydriam dugne daro gana gražų išpūdį ir atslūgstančiam pavakario vėjelyje žvaliai ir nuotaikingai plevėsuoja. Ji gali plevėsuoti laisvai, nieko jai blogo neatsitiko. Tuo metu, kai kaimyninių, tokių pat nedidelių valstybių, vėliavos ant pusiau stiebo nuleistos, sužalotos, kaip Suomijos, ar ir visai nuplėštos, kaip Lietuvos, Latvijos ir Estijos.

Man drauge ir gera ir sunku krūtinėje, grįžtant Švedijon. Nelinksma keliauti svetiman kraštan, daugiau neturint savo tėvynės, ją priešams užėmus.

Ar pamatysiu aš dar kada Lietuvą, laisvą ir nepriklausomą? Tas klausimas neišeina iš galvos, vaikščiojant laivo denyje ten ir atgal. Laivas skrodžia lėtas, gulančias bangas ramiai, nekrusterdamas. Abejingas žmonių jausmams, jų nelaimėms, lyg slystu jis šalta, nepakreipiama likimo vaga.

Blogi nūn laikai mažoms tautoms ir valstybėms. Didesnėse valstybėse išigali nuomonė, jau ne pirmą kartą istorijoje, kad mažosios valstybės neturėtų kliudyti ir trukdyti didesnėms plėstis. Nuo pat bolševizmo įsikūrimo, jo politika nieko neturėjo prieš, kad visam pasaulyje išiviešpatautų tik viena Sov. Sąjunga. Reikia pripažinti, kad jiems netrūksta konkurentų. Visados pasitaisydavo ir dabar atsiranda valstybių, kurioms atrodo, kad jos iš kažin kur yra gavusios pasaulinės misijos, apaštalavimo paskirtį. Ir tai ne išminties ir įtikinimo, o prievartos ir ginklo jėga.

Sutikim, kad didesniųjų ar didžiųjų valstybių kalba apie savo ypatingą paskirtį yra laikas daugiau, nei grynų didėjimo troškimas, nepasotinamo imperializmo iš-

vada. Bet ar būt kokia nauda žmonijai ir jos pažangai, jei mažesnės valstybės, ar iš viso individualios valstybės išnyktų nuo žemės paviršiaus? Ar kultūros darbui ir veiklai nereikalinga laisvo, nevaržomo lenktyniavimo? Ar nereikia neriboto, daugiaspalvio įvairumo, kad atrankos keliu, nežiūrint, ar tai daug ar maža, išaugtų, iškiltų kas gero ir pastovaus? Ar nereikia, kad ir toliau laisvai vystytus tai, kas mokslui dar nelengva klasifikuoti, bet kas vadinasi individualiniu talentu, intuicija ir žmogaus charakteriu? Nejau lig šiol dar nevisur suprasta, kad žmonių vienodinimas, standartizavimas turi savo siauras ribas, kurių jokių būdu nevalia peržengti? Ką, pavyzdžiui, yra davusi pasauliui mechaniškai standartizuota Sov. Sąjunga? Ką ji yra davusi jos praytoms tautoms ir pavieniams gyventojams savo plotuose? Daugiau nieko, kaip tik tai, kad rusai kaip kultūrinis veiksnys yra išnykę iš pasaulio arenos, kad ukrainiečiai, kartvelai, (georgiečiai) ir armėnai kaip tautos pamiršti ir kad ruso darbininko materialinė buitis nei kiek nėra pagerėjusi, o priešingai.

Kaikas gali pastebėti, kad Lietuva, panašiai kaip ir kitos dvi Baltijos valstybės, nieku ypatingu, pasauliniu mastu, savo nepriklausomybės metais nėra pasižymėjusios. Ir taip ir ne. Bet lietuvių tauta gali pasididžiuoti, kad anksčiau, praeityje, jos netik bijota dėl karinės jėgos, bet būta plačiai žinomos ir gerbiamos dėl savo humaniškumo. Dar ir šiandien geru žmonės prisimena Lietuvą ir Ukrainoj, ir Baltgudijoje, kur lietuvių viduramžiais viešpatauta per keletą šimtų metų. Dėl krašto geografinės padėties reikėjo lietuviams beveik nuolatos sunkiai kariauti, bet ir dėlto, kas dar ir šiandien, po rusų siautėjimų, yra išlikę Vilniuje, architektūrinių ir kitokių paminklų, netenka raust, palyginus juos su kitų kultūrinių tautų paminklais. Jiems ne-

tenka rausti ir dėl savo senos teisinės santvarkos, mokslininkų tarpe Lietuvos Statuto vardo žinomos, kuris buvo kodifikuotas ir atspausdintas jau 1529 metais. Lietuvių tauta paaukojo Lenkijai savo geriausius karalius ir savo šauniausią diduomenę. Ir ne tik Lenkijai. Ar galima, pagaliau, pageidauti, kad nedidelė tauta, kaip lietuvių, po 120 metų naikinančios rusų priespaudos ir po to didžiojo karo mūsų ir okupacijų nualinimo, per trumpus dvidešimts dvejus nepriklausomybės metus kažinkiek nuveiktų? Reikėjo lietuvių tautai, atgavusiai nepriklausomybę, leisti pradėtą darbą tęsti toliau. Visa, ką gero ir kilnaus žmonijos lobynan yra įnešusios Švedija, Suomija, Norvegija, Danija, Olandija, Belgija ir Šveicarija, yra pasiekusios ne per dvidešimts metų. Ne ką per tokį trumpą laiką yra nuveikusios ir milžiniškosios, visu kuo gausios tautos: Prancūzija, Vokietija, Anglija, Jungtinės Amerikos Valstybės. Kultūrinei veiklai reikia laiko, materialiniu išteklių, o visų pirmiausiai — laisvės ir taikos ramybės, ilgesnio laiko neliečiamos laisvės ir ramybės

Bet ar visa tai, žmonišku ir socialiu požiūriu, visų svarbiausia? Nejau tauta nustoja teisės egzistuoti, jei ji per tam tikrą metų skaičių neatlieka to, kas kitų tautų akimis žiūrint, būtų normalu? Ar žudomas koks darbininkas, jei jis paskiru laiku neatlika to, kas jam buvo parvesta? Ar neskubinama, užuot pasmerkus, ištirti jo buto ir pragyvenimo sąlygas, rasti trūkumus ir tuojau juos pašalinti, kad tuo būdu būtų pakeltas jo pasitenkinimas ir darbo našumas? Ar nepadedama varge atsidūrusiems pakelti ir pergyventi sunkųjį metą? Ar netaikoma ta socialinio teisingumo pažiūra tautų savitarpiai sugyvenime? Nejau vėl įsigalės pasaulyje toks dėsniškas, kad man neapeina ta tauta, kuri ne-

panaši į maniškę nei savo kalba, nei savo būdu, nei kitomis ypatybėmis?

Aš netikiu, kad saitai, kurie riša žmogų su žmogum ir tautą su tauta, būtų jau nutraukti, ir todėl klausiu toliau: Ar jau tai nebuvo didelis nuopelnas žmonijai, kai lietuviai 1919 metais savo pergale prieš bolševikus išgelbėjo tris milijonus žmonių nuo teroro ir skurdo, kad ir dvidešimts dvejiems metams? Lietuviai nepasitenkino tuo minimumu, o stvėrėsi nuniokoto krašto atstatymo darbo, kad sudarytų žmonėms tinkamas gyvenimo sąlygas. Lietuvių negalima kaltinti, kad jie nebūtų išnaudoję galimybių, kurias materialiniu, socialiniu ir kultūriniu atžvilgiais teikia nepriklausomybės palaima. Reikia prisiminti tik šį aplinkybė: Rusų jungo metu priespauda buvo tokia didelė, o pragyvenimo sąlygos tokios menkos, kad laikotarpyje tarp antro sukilimo ir pirmojo pasaulinio karo, 1863 — 1914 metais, beveik visas Lietuvos gyventojų trečdalis emigravo į Jungtines Amerikos Valstybes. Nepriklausomybės metais visi gyventojai turėjo darbo ir nelabai kas galėjo nusiskųsti, kad jam buvo bloga. Padarytais apskaičiavimais Lietuva galėtų normaliomis sąlygomis, pažangai toliau tokiu tempu kylant, neblogai išlaikyti tarp šešių ir aštuonių milijonų gyventojų. Lietuvis darbininkas gyveno nei kiek ne blogiau už savo kolegas kaimynėse valstybėse, — žinoma, ką ten jau kalbėti apie Sovietų Sąjungą, — ir jo būklė nuolatos, be pertraukos gerėjo. Daugumas darbininkų jau turėję nuosavus namukus, galėjo suteikti savo vaikams specialų išsimokslinimą amatų mokyklose, o ne retai pasiekti ir augštesnių studijų.

Lietuviai — tai darbšti, taiki ir kukli tauta. Ji nesidomi savęs reklamavimu, o politinis teatras tai jai ir visiškai neįdomu. Apie lietuvių gerą širdį liudija du neseni faktai. Kaip teisėtumą ir teisingumą mėgstanti

tauta, lenkams sulaužius Suvalkų sutartį ir okupavus Vilniaus kraštą, lietuviai atsisakė turėti bet kokių santykių su savo nepatikimais kaimynais. Ir to nusistatymo laikėsi jie konsekventiškai per visus dvidešimt metų. Bet kai pačią Lenkiją ištiko baisi nelaimė ir lenkų pabėgėlių bangos ėmė spaustis į Lietuvos sieną, lietuviai atidarė nelaimės ištiktiems savas duris ir pakvietė juos vidun. Tuojuo visam krašte buvo pradėta lenkų pabėgėlių naudai rinkliava, nežiūrint, kad tik prieš pusę metų buvo priglauta dvylika tūkstančių Klaipėdos krašto pabėgėlių, to paties Hitlerio smurto aukų. Ir kai 1939 metais lapkričio pabaigoj daugiau trijų tūkstančių žydų vokiečių buvo varu priversti išsikelti iš Suvalkijos pietinės dalies, taip vadinamo trikampio, rado ir jie Lietuvoj šiltą prieglaudą. Nežiūrint, kad jau anksčiau krašte turėta daugiau pabėgėlių, nei buvo galima surasti jiems pastogę.

Gera širdis kitiems žmonėms lietuviuose nebuvo jokia naujiena. Nuo senų laikų garsėjo lietuviai savo geru elgesiu su karo belaisviais. Dar šiandien gyva lietuvių tautoj patarlė: „Iš rankų kardą paleidęs priešas, tai mano svečias“.

Lietuvių tautai laisvai ir nepriklausomai esant, pasaulis nebus neturtingesnis, o greičiau priešingai. Lietuviai iš savo pusės niekam, jokiai tautai negeidžia vergijos. Jie geidžia iš visos širdies, kad visos tautos, visi žmonės pasaulyje galėtų džiaugtis laisve ir tarpti joje, kaip gaivinančioje saulės šviesoje.

Man vėl ir vėl prisimena James Wooderson žodžiai Berlyne:

— Nenusimink. Tavo kraštas, gal dėl bendrų gyvenimų, yra pasidaręs ir mano. Esu įsitikinęs, kad neilgai trukus bus kitaip. Amerika, kaip ir visas kitas kultūringas pasaulis, supras, kad Lietuvos laisvės rei-

kalas yra ne vienų lietuvių reikalas, žmonės su širdimi ir galva turi suprasti, bus priversti tai suprasti. Pavienių žmonių ir tautų laisvė yra bendras ir nedalomas išsilaikyti norinčios civilizacijos pagrindas.

Aš noriu tikėti, aš pradedu tikėti tais žodžiais.

Saulė nusileidus. Dangus rausta vakaruose. Dangus rausta ties Danija, Norvegija, Olandija ir Belgija. Ir ten toliau, krauju rausta ties Anglija. Girdėt laivo radijas siunčia naujienas: Vokiečių oro laivynas toliau naikina Londoną, ugnimi jį degina, griuvėsiais verčia. Bet Anglija įniršusi toliau kovoja, atsikerta. Anglai tiki, kad jie, nors vieni palikti, atlaikys puolimus, apgins savo laisvę.

Neabejoju, kad ir danai ir olandai, amžiais laisvę pažinę, o drauge su jais ir kitos, vokiečių okupuotos tautos, nenusimena, valios ir vilties nenustoja. Nacių jungas, o drauge su juo ir jų sėbrų Rytuose — bolševikų jungas, jei dėl nuožmaus sunkumo savaime nesuluš, tai bus sulaužyti. Laisvės nepamirštančių ir išsiilgusių tautų bendromis jėgomis bus sulaužyti.

Sutemo. Viena po kitos sužibo žvaigždės laisvam danguje.

Po truputį išryškėja Švedijos krantai. Tai vienur, tai kitur vis aiškiau mirkčioja iš jų šviesos. Taikios, šiltos šviesos. Jomis prasideda kraštas, plačiai žinomas savo kultūringumu. Jo pavyzdžiu stengės sekti ne tik Lietuva, bet ir kitos Baltijos valstybės. Kodėl ne, jei būt sekęsi gerai, jos būtų galėjusios ir pralenkti Švediją.

Gerai, kad Švedija yra ten, kur yra, sveika ir nepaliesta. Jos pavyzdžio galės prireikti netolimoj ateityje.

SKANDINAVŲ PASISAKYMAI APIE
RAUDONĄJĄ TVANĄ

“ Igno Šeinaus stipriai dramatiškai ir puikiai atpasakota skaudi Lietuvos buitis. Šeinius perduoda lemiamų dienų baisios įtampos atmosfera, kuri tolydžio keičiasi, plinta, tirštėja, kol pagaliau laimingu pabėgimu pasiekia augščiausią kulminacinį punktą.” Dr. G. Olsson, Svenska Dagbladet, Švedija.

“Raudonasis tvanas — tai žymus šių laikų dokumentas, parašytas savo kraštą mylinčio, bet ir kitų tautų neniekinančio žmogaus . . . Jis atskleidžia paslaptinę ir nuotaikingą sovietų — rusų diplomatijos charakterį.” Nya Norrland, Švedija.

“Savo įtempimu ir tragediniu intensyvumu Raudonasis tvanas pralenkia daugelio romanų turinį”. Oljelund, Stockholms-Tidningen, Švedija.

Tai krūtinėn įsminganti, sukrečianti ir neapsakomai pamokanti knyga visiems tiems, kurie nori pasirošti kovai dėl laisvės, teisybės ir teisėtumo.” Arne Soerensen, Det Tredje Standpunkt, Danija.

KAINA \$3.50